

Η ΕΝΑΡΞΙΣ ΤΟΥ ΑΓΩΝΟΣ ΤΗΣ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΣ ΘΡΥΛΟΣ ΚΑΙ ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΟΤΗΣ

ΕΙΣΗΓΗΣΙΣ

Μολονότι ὁ ἀρχηγὸς τῆς Φιλικῆς Ἑταιρείας, ἡ ὁποία ὠργάνωσε τὴν ὅλην ἐπανάστασιν τοῦ 1821, διαβάς τὸν Προῦθον, ἤρρισε τὰς ἐπιχειρήσεις καὶ ἐκήρυξεν ἐπισήμως τὴν ἐναρξιν αὐτῆς ἐν Ἰασίῳ ἀπὸ τῆς 24 Φεβρουαρίου, τὰ ἐν Μολδοβλαχία πολεμικὰ συμβάντα ἐχαρακτηρίσθησαν ὑπὸ τῆς κοινῆς συνειδήσεως καὶ βαθμηδὸν καθιερώθησαν ὑπὸ τῆς ἱστορίας ὡς τι τὸ μεμονωμένον, τρόπον τινὰ ὁ πρόλογος τοῦ ἀπελευθερωτικοῦ ἀγῶνος τῶν Ἑλλήνων. Ἡ πλήρης ἀποτυχία τοῦ ἐπιχειρηθέντος ἐκεῖ ἐν μὴ ἑλληνικῇ χώρᾳ ἑλληνικοῦ ἐπαναστατικοῦ κινήματος, ἴσως καὶ ἡ ἀπογοήτευσις, τὴν ὁποίαν ἤσθάνθησαν οἱ Ἕλληγες, ὅταν ἀνεκαλύφθη ἡ διασπαρεῖσα ἐπιτηδεῖως ὑπὸ τῆς Ἑταιρείας πλάνη περὶ ὑποκινήσεως τοῦ ἀπελευθερωτικοῦ ἀγῶνος ὑπὸ τῆς Ρωσίας, προσεχοῦς εἰς Ἑλλάδα καθόδου ρωσικῶν δυνάμεων κ.λ.π., ὑπῆρξαν τὰ κύρια αἷτια τοῦ διαχωρισμοῦ τῶν, ἐν πολλοῖς ἐν τούτοις ἡρωικῶν, συμβάντων τῆς Μολδοβλαχίας, ἀπὸ τῶν ἐν τῇ κυρίως Ἑλλάδι πρώτων ἐπαναστατικῶν γεγονότων. Καὶ αὐτὴ ἡ Πολιτεία, καθιερώσασα τὴν 25ην Μαρτίου ὡς ἡμέραν ἐθνικοῦ ἑορτασμοῦ διὰ τὴν ἐναρξιν τοῦ ἀπελευθερωτικοῦ ἀγῶνος, ἕνα καὶ πλέον δηλαδὴ μῆνα μετὰ τὴν κήρυξιν τῆς ἐπαναστάσεως ἐν Μολδοβλαχία ὑπὸ τοῦ Ὑψηλάντου, ἐπεκύρωσε τὸ ἐπικρατοῦν ἐθνικὸν συναίσθημα, διὰ τοῦ ὁποίου ἔλαβον πρωταρχικὴν θέσιν τὰ πρῶτα ἐπαναστατικὰ γεγονότα τῆς κυρίως Ἑλλάδος, τὰ σημειωθέντα ἐν Πελοποννήσῳ. Εἶναι προφανὲς ὅτι τὰ γεγονότα ταῦτα παρίσταται ἀνάγκη νὰ ἐρευνηθοῦν ἐκτενέστερον, ἵνα διὰ τοῦ ἐλέγχου τῶν πηγῶν πρὸς συναγωγὴν ἱστορικῶν δεδομένων καταστῆ δυνατὸς ὁ ἀκριβὴς χρονολογικὸς καθορισμὸς καὶ τοποθετηθῶν δεόντως ἐντὸς τοῦ πλαισίου τῆς ἀπαρεγκλίτου ἱστορικῆς ἀληθείας τὰ πρῶτα ἐπεισόδια τοῦ ἀπελευθερωτικοῦ ἀγῶνος τοῦ ἑλληνικοῦ Ἔθνους.

Ἡ παροῦσα μελέτη στηρίζεται ἐξ ὀλοκλήρου εἰς τὰ ἀπομνημονεύματα καὶ λοιπὰς ἱστορικὰς ἀφηγήσεις τῶν κατὰ τὴν πρώτην περίοδον πρωταγωνι-

στῶν τοῦ ἀγῶνος τῆς Ἀνεξαρτησίας. Ἐλήφθησαν ἐπίσης ὑπ' ὄψιν καὶ τινὰ μεταγενεστέρως γραφέντα ὑπὸ Ἑλλήνων ἱστορικῶν ἔργα ἢ μονογραφίαι περὶ τοῦ Ἀγῶνος, βάσει συλλεγέντων στοιχείων. Τὰ ἀνέκδοτα χειρόγραφα τῆς ἐπαναστάσεως οὐδεμίαν, ἐξ ὧν δυνάμεθα νὰ γνωρίζωμεν, παρέχουν εἰς ἡμᾶς πληροφορίαν περὶ τοῦ θέματος, εἰς δὲ τὰ ἐκδεδωμένα ἐλάχιστα τινὰ ἠδυνήθημεν νὰ ἀνεύρωμεν. Οἱ ξένοι ἱστοριογράφοι οἱ πραγματευθέντες τὰ τῆς ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως τοῦ 1821, ὡς ὁ Hertzberg, ὁ Gerwinus, ὁ Prokesch - Osten, ὁ Mendelssohn - Bartholdy, ὁ Driault κ.λ.π. οὐδόλως ἐχρησίμευσαν εἰς ἡμᾶς, ὡς περιοριζόμενοι εἰς ἐπεισοδιακὴν καὶ ἄνευ κριτικῆς ἐρεῦνης ἀναγραφὴν τῶν τῆς ἐνάρξεως τοῦ Ἀγῶνος, βάσει τῶν εἰς χεῖρας αὐτῶν ἐκδεδωμένων τότε ἑλληνικῶν ἔργων.

Γενικῶς τὸ θέμα τοῦτο νομίζομεν ὅτι δὲν ἠρευνήθη μέχρι σήμερον ἐν τῇ ὁλότητί του διὰ κριτικῆς ἐπεξεργασίας τῶν πηγῶν. Ἀντικείμενον ζωηρῶν ἀμφισβητήσεων καὶ σφοδρῶν ἀντιλογιῶν ἀπειτέλεσαν, ἰδίως μεταξὺ τῶν ἀπομνημονευματογράφων καὶ ἄλλων γραφάντων ἀγωνιστῶν, τὰ πρῶτα ἐπεισόδια τῆς ἐπαναστάσεως ἐν Πελοποννήσῳ καὶ ταῦτα κυρίως περιεπλέχθησαν δι' ἀντιφατικῶν ἀφηγήσεων ἢ ὑπὸ τῶν ἐν συνεχείᾳ ἀναπτυχθέντων λαϊκῶν θρύλων. Διὰ τοῦτο καὶ περὶ τὰ πρῶτα ταῦτα ἐπαναστατικὰ γεγονότα τῆς Πελοποννήσου περιεστράφη κυρίως ἡ προσπάθεια ἡμῶν πρὸς διαπίστωσιν τῆς ἱστορικῆς ἀληθείας. Ἐπεμίναμεν ἐπίσης ἐν τινι μέτρῳ καὶ εἰς τὰ πρῶτα ἐπεισόδια τοῦ Ἀγῶνος εἰς τὰς ναυτικὰς νήσους καὶ ἰδίᾳ τὴν Ὑδραν, ὅπου ἐπίσης προσεφέρετο ἔδαφος ἱστορικῆς διαλευκάνσεως. Τὰ τῆς ἐνάρξεως τῆς ἐπαναστάσεως εἰς τὰς λοιπὰς νήσους, τὴν Στερεὰν Ἑλλάδα, Θεσσαλίαν καὶ Μακεδονίαν, περιγράφομεν δι' ὀλίγων, καθόσον περὶ ταῦτα δὲν γεννῶνται σοβαραὶ διχογνωμίαι, ἀνευρίσκονται δὲ ἠλεγμένα στοιχεῖα εἰς τὰ ἀπομνημονεύματα καὶ τὰ ἱστορικὰ ἔργα, τὰ ὅποια ἐν τῷ οἰκείῳ χώρῳ μνημονεύομεν.

Πρὸς ὁλοκλήρωσιν τῆς εἰκόνης, τὴν ὁποίαν ἐπιχειροῦμεν νὰ δώσωμεν διὰ τῆς παρουσίας μελέτης περὶ τῆς ἐνάρξεως τοῦ ἀγῶνος τῆς ἀνεξαρτησίας, παραθέτομεν ἐν παραρτήματι τὰ κείμενα, διὰ τῶν ὁποίων οἱ πολιτικοὶ καὶ στρατιωτικοὶ ἡγέται κατὰ περιφερείας, ὡς καὶ αἱ συγκροτηθεῖσαι λαϊκαὶ συνελεύσεις ἢ ἀντιπροσωπευτικαὶ ἀρχαὶ διεκήρυξαν τὴν ἐπανάστασιν πρὸς ἀπελευθέρωσιν καὶ ἀποκατάστασιν τοῦ Ἔθνους.

Ἡ ΚΗΡΥΞΙΣ ΤΗΣ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΕΩΣ Εἰς τὴν Πελοπόννησον

Τὰ μεγάλα ἱστορικὰ γεγονότα καὶ αἱ μεγάλαι ἱστορικαὶ φυσιογνωμίαι περιπλέκονται μετὰ θρύλων, διὰ τῶν ὁποίων ἡ λαϊκὴ φαντασία συνεσχέτισεν ὑπερφυσικὰς δυνάμεις ἢ ἔδωσεν ἐξηγήσεις, ἀναλόγους πρὸς τὰ ἴδια θρησκευ-

τικά καὶ πατριωτικά συναισθήματα. Ὁραῖος λαϊκὸς θρῦλος ἀναφέρεται εἰς τὴν ἑναρξιν τῆς ἐλληνικῆς ἐπαναστάσεως. Κατ' αὐτόν, τὴν 25ῃν Μαρτίου, ἑορτὴν τοῦ Εὐαγγελισμοῦ, ὁ ἀρχιεπίσκοπος Παλαιῶν Πατρῶν Γερμανὸς μετὰ τῶν προυχόντων τῆς Ἀχαΐας ἐκήρυξεν εἰς τὴν παρὰ τὰ Καλάβρυτα Μονὴν τῆς Ἀγίας Λαύρας τὴν ἐπανάστασιν. Μετὰ τὴν τέλεσιν τῆς δοξολογίας, ὁ Γερμανὸς ἐξήγαγεν ἐκ τοῦ ἱεροῦ τῆς ἐκκλησίας τὸ λάβαρον τῆς μονῆς, εἰκονίζον τὴν Θεοτόκον, καὶ ὄρκισεν ἐπ' αὐτοῦ τὰ συρρεύσαντα πανταχόθεν παλληκάρια. Προστίθεται ἐνίοτε ὅτι μὲ τὴν βοήθειαν τῆς Παναγίας, τῆς ὁποίας ἡ εἰκὼν αὕτη προηγῆθη, χρησιμοποιηθεῖσα ὡς ἡ πρώτη ἐπαναστατικὴ σημαία, οἱ ὄρκισθέντες ἐξεστράτευσαν κατὰ τῶν Καλαβρύτων καὶ τῶν Πατρῶν καὶ ἐκέρδισαν τὰς πρώτας μάχας.

Ὁ θρῦλος αὐτός, ὁ ὁποῖος σὺν τῷ χρόνῳ ἔλαβε μορφήν πραγματικοῦ γεγονότος ἐν τῇ κοινῇ συνειδήσει, ἀνταποκρίνεται θαυμασίως πρὸς τὰ ἐνδόμυχα συναισθήματα τῆς ἐλληνικῆς φυλῆς. Ὁ ἐλληνικὸς λαὸς συνέμειξεν εἰς ὅλας τὰς ἀπὸ τοῦ μεσαίωonos καὶ ἐντεῦθεν παραδόσεις τοῦ τὴν πίστιν καὶ τὸν ἔθνισμόν του, ἐνεπιστεύθη κατὰ τοὺς χρόνους τῆς δουλείας τὴν ἐθνικὴν του ὑπαρξιν εἰς τὴν Ὁρθοδοξίαν καὶ εἶδε κατὰ τὴν ἑναρξιν τοῦ ἀπελευθερωτικοῦ ἀγῶνος τοῦ 1821 τοὺς ἀρχηγούς τῆς θρησκείας τοῦ ἡ θύματα ἐξίλαστήρια ἢ πολεμιστὰς καὶ ἐμψυχωτὰς ἐν τῷ μέσῳ τῶν στρατοπέδων. Φυσικὸν λοιπὸν ἦτο νὰ ταυτίσῃ τὴν ἡμέραν τοῦ Εὐαγγελισμοῦ τῆς ἀνθρωπίνης ἀναγεννήσεως διὰ τῆς ἀνατολῆς νέου κόσμου ἰδεῶν καὶ ἰδανικῶν πρὸς τὸν Εὐαγγελισμόν τῆς ἰδίας του ἀναγεννήσεως, νὰ θεωρήσῃ ἓνα ἐκ τῶν ἀρχηγῶν τῆς Ὁρθόδοξου ἐκκλησίας κήρυκα καὶ ἀρχηγὸν τῆς ἐπαναστάσεως, νὰ φαντασθῇ τὴν εἰκόνα τῆς Παναγίας φερομένην ἔμπροσθεν τῶν ἀγωνιστῶν καὶ τὴν θεῖαν δύναμιν σκέπουσαν καὶ καθοδηγοῦσαν τὸν ἀγῶνα τῆς ἐλευθερίας τοῦ ἐλληνικοῦ ἔθνους. Ἐπαναλαμβάνομεν ὅτι ὁ θρῦλος αὐτὸς εἶναι εἰς ἡμᾶς πολύτιμος ὡς χαρακτηριστικὸς τῶν λαϊκῶν συναισθημάτων καὶ ὡς κυριαρχήσας παρὰ τῇ λαϊκῇ συνειδήσει. Ἀλλά, στηρίζοντες ἀπολύτως τὰς σκέψεις καὶ κρίσεις ἡμῶν ἐπὶ τῶν ἠλεγμένων ἱστορικῶν πηγῶν, ὀφείλομεν νὰ χωρίσωμεν τὸν θρῦλον καὶ νὰ πραγματευθῶμεν τὰ πραγματικὰ ἱστορικὰ γεγονότα, στηριζόμενοι εἰς μόνα ταῦτα ὡς πρὸς τὴν ἱστορικὴν ἀλήθειαν.

Τὰ ἐκδεδομένα ἢ ἀνέκδοτα ἀρχεῖα τοῦ Ἀγῶνος οὐδὲν περιλαμβάνουν περὶ τοῦ γεγονότος τούτου καὶ δὲν διαφωτίζουν ἡμᾶς εἰμὴ μόνον ἀρνητικῶς, δηλαδὴ διὰ τῆς διαπιστώσεως τῶν γεγονότων τῆς Ἀχαΐας. Οὐδεμία ἀνευρίσκειται ἐν αὐτοῖς μνεῖα περὶ ἐπαναστατικῶν συμβάντων ἐν Λαύρᾳ καὶ πρὸ τῆς 25ῆς Μαρτίου, ἀλλ' ἔτι μᾶλλον καὶ κατὰ τὴν ἡμέραν ταύτην, ὅτε ἐκ τῶν πηγῶν καθίσταται ἀνεπίδεκτον ἀμφισβητήσεως ὅτι ὁ Γερμανός, ὁ Λόντος, ὁ Ζαΐμης καὶ οἱ λοιποὶ ἀρχηγοὶ τῆς Ἀχαΐας εὗρισκοντο ἤδη ἀπὸ τριημέρου εἰς Πάτρας. Εἰς τὴν ἱστορικὴν Μονὴν τῆς Ἀγίας Λαύρας, τὴν ὁποίαν ἐπεσκέψθημεν ἐπὶ τοῦτο, τηρεῖται καὶ τρέφεται εὐλαβῶς ἡ παράδοσις ὑπὸ

τῶν μοναχῶν, ἐπιδεικνύεται δὲ ἐν ἱερῷ κατανύξει τὸ Λάβαρον τοῦ 1821. Πρόκειται περὶ χρυσοκεντήτου εἰκόνας τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου, ἄλλοτε σκέπης τῆς Ὁραίας Πύλης τοῦ ναοῦ τῆς Μονῆς. Ἡ εἰκὼν αὕτη κατὰ τὴν παράδοσιν ἐχρησίμευσεν ὡς ἡ πρώτη σημαία τοῦ ἀναγεννωμένου Ἔθνους, ἐπὶ τῆς ὁποίας ὠρκίσθησαν οἱ ἀρχηγοὶ τῆς Ἀχαΐας, κηρύσσοντες τὴν ἐπανάστασιν, ταύτην δὲ ἐχρησιμοποίησαν κατὰ τὴν ἔναρξιν τοῦ ἐπαναστατικοῦ πυρός. Εἰς μάτην ἀνεζητήσαμεν ἐκεῖ ἱστορικὸν στοιχεῖον, τὰ δὲ ἐπιδεικνύμενα φυλλάδια, κτητορικὰ κ.λ.π., ἀπλῶς μεταφέρουν ἄνευ προσαγωγῆς ἱστορικῶν στοιχείων τὰς εὐλαβεῖς αὐτὰς παραδόσεις καὶ τοὺς κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ ἀγῶνος ἢ μεταγενεστέρως ἀναπτυχθέντας θρύλους.

Οὕτω αἱ μόναι πηγαί, εἰς τὰς ὁποίας ἠδυνήθη νὰ στηριχθῇ ἡ παροῦσα μελέτη πρὸς διερεύνησιν τῆς ἱστορικῆς ἀληθείας, εἶναι τὰ ἀπομνημονεύματα τῶν συγχρόνων καὶ ἰδία τῶν πρωταγωνιστῶν τῶν γεγονότων τῆς Ἀχαΐας καὶ ἐκείνων, οἱ ὁποῖοι ἔζησαν κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ Ἀγῶνος ἐν Πελοποννήσῳ, συλλέξαντες ἐπιτοπίως τὰ ἱστορικὰ στοιχεῖα ἐν σχέσει πρὸς τὰ ἐκεῖ πρῶτα πολεμικὰ γεγονότα. Ταῦτα κυρίως θέλομεν παραθέσει ἐν ἑκτάσει κατωτέρω. Ἐκ τῶν νεωτέρων Ἑλλήνων ἱστοριογράφων, ὁ Κωνσταντῖνος Παπαρηγόπουλος ἄρχεται τῆς ἐξιστορήσεως τῶν τοῦ ἀγῶνος διὰ τῆς φράσεως « περὶ τοῦ ζητήματος ποῦ, κατὰ ποίαν ἀκριβῶς ἡμέραν καὶ διὰ τίνων ἀκριβῶς ἔξεραγή κατὰ πρῶτον ἢ ἐν Ἑλλάδι ἐπανάστασις ἐγράφησαν πολλὰ ὑπὸ τοπικῶν φιλοτιμιῶν » οὐδὲν δὲ λέγει πού περὶ Λαύρας. Ὁ Π. Καρολίδης, οὐδόλως μνημονεύων ἐπίσης τὰ τῆς Λαύρας, γράφει : « Ἡ ἔκρηξις προῆλθεν ἐν Πελοποννήσῳ ἀπὸ γεγονότων τυχαίων καὶ ἀπροσδοκῆτων... Μία πρόποσις ὑπὲρ τοῦ ἔθνους τοῦ γηραιοῦ Ἀσημάκη Ζαΐμη ἐν Κερπινῇ, μία καθ' ὁδὸν προσβολὴ ἀγῆματος ἐκ μέρους δύο Ἑλλήνων κλεφτῶν ἐναντίον Τούρκου ὑπαλλήλου φέροντος χροῖματα τοῦ δημοσίου εἰς Τριπολιτσᾶν ἐπήνεγκε τὴν ἔκρηξιν τοῦ κινήματος ». Καὶ ἀλλαχοῦ : « σχέδιον γενικὸν τῆς ἐνάρξεως καὶ τῆς διεξαγωγῆς τοῦ ὅλου ἀγῶνος δὲν ὑπῆρχεν, οὔτε συμφωνία κοινὴ περὶ τοῦ χρόνου καὶ τοῦ τόπου τῆς ἐνάρξεως, οὔτε κοινὸς ἀρχηγός... Πανταχοῦ εὐφλεκτος ὕλη... ἡ ἐπανάστασις ἤρξατο ἐκ πολλῶν σημείων συγχρόνως ἢ μετ' ἐλαχίστου χρόνου διαφορᾶς »¹.

1. Κωνστ. Παπαρηγόπουλου, Ἰστ. Ἑλλ. Ἔθνους (ἐκδ. 6η Ἐλευθερουδάκη), τ. 6ος, σ. 30. — Π. Καρολίδου, Ἰστ. τοῦ Θ' αἰῶνος, τ. Β', σ. 243. Τοῦ αὐτοῦ, Ἰστ. τῆς Ἑλλάδος 1453 - 1802, σ. 672. Μεταγενέστεροι ξένοι ἱστορικοὶ ἔγραψαν εἰδικὰ ὀγκώδη ἔργα διὰ τὸν ἀγῶνα τῆς ἑλληνικῆς ἀνεξαρτησίας : Φρ. Χέρτσβεργ (ἑλλην. μετφρ. Π. Καρολίδου, Ἀθ. 1916), Γερβίνος (ἑλλην. μετφρ. Ἰω. Περβάνου, Ἀθ. 1804), Πρόκες - Ὅστεν (ἑλλην. μετφρ. Γ. Ἐμ. Ἀντωνιάδου, Ἀθ. 1868) καὶ Μένδελσον - Μπαρτόλδου (ἑλλην. μετφρ. Ἡ. Οἰκονομοπούλου, Ἀθ. 1894). Οὐδὲν ὁμοῦ σχετικὸν στοιχεῖον προσθέτουν, ἐκθέτοντες τὰ πρῶτα πολεμικὰ γεγονότα τῆς Πελοποννήσου κατὰ τὰς περιγραφὰς τῶν ἤδη ἐκδεδομένων ἔργων τοῦ

Ἐν ἀρχῇ ὁ Ὑψηλάντης ἐν μυστικῇ συνόδῳ τῶν ἀρχηγῶν τῆς Φιλικῆς Ἐταιρείας εἶχε προτείνει ὡς ἡμέραν ἐνάρξεως τοῦ ἀγῶνος τὴν 14^{ην} Νοεμβρίου 1820, στηριζόμενος κυρίως εἰς τὴν ἐλπίδα ὅτι οἱ Ἕλληνες θὰ ἐπωφελοῦντο ἀφ' ἐνὸς τῆς τότε ἐκραγείσης ἀποστασίας τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ, ἀφ' ἑτέρου τῆς ἐπαναστάσεως, ἣ ὁποία ἐπρόκειτο νὰ ἐκραγῆ ἐν Σερβίᾳ, ὡς εἶχεν ὑποσχεθῆ ὁ ἡγεμὼν Μίλοβιτς. Εἰς τὰς ἐπιστολάς, τὰς ὁποίας ἀπηύθυνε πρὸς τὸν ἡγεμόνα τῆς Σερβίας, ἐξώθει αὐτὸν νὰ κινηθῆ εἰς ἀποστασίαν περὶ τὴν 20^{ην} Νοεμβρίου 1820, εἰς δὲ κρυπτογραφικὰ μηνύματα πρὸς τοὺς ἐν Μολδοβλαχίᾳ ὀπλαρχηγούς Σάββαν καὶ Ὀλύμπιον ἀνήγγελλεν ὅτι θὰ ἔφθανεν εἰς Ἰάσιον κρυφίως τὴν 14^{ην} Νοεμβρίου καὶ παρήγγελλε νὰ συγκεντρωθοῦν οἱ ἀνώτεροι ἀξιωματοῦχοι τῆς Ἐταιρείας.

Ἄλλ' ἢ ἀποστασία τοῦ Ἀλῆ, μετὰ τοῦ ὁποίου συνεμάχησαν καὶ οἱ Σουλῶται κατ' ἐντολὴν τῆς Ἐταιρείας, δὲν ἀπέδιδε τὰ προσδοκώμενα ἀποτελέσματα, ὁ δὲ ἡγεμὼν τῆς Σερβίας, πτοηθεὶς ἐκ τῶν μεγάλων τουρκικῶν δυνάμεων, αἱ ὁποῖαι ἐστράφησαν πρὸς τὸ Βελιγράδι, προτίμησε νὰ ἐκμεταλ-

Σπ. Τρικούλη, τοῦ Π. Πατρῶν Γερμανοῦ, τοῦ Ἰω. Φιλήμονος καὶ τῶν λοιπῶν Ἑλλήνων ἱστοριογράφων καὶ ἀπομνημονευματογράφων τῆς ἐπαναστάσεως, περὶ τῶν ὁποίων θὰ ὀμιλήσωμεν ἐν ἐκτάσει κατωτέρω. Ὁ G. Finlay (History of Greek revolution, London, 1861, τ. 1, σ. 179) γράφει: « γενικῶς ἐπικρατεῖ εἰς τὴν Ἑλλάδα ἡ γνώμη ὅτι (ὁ Γερμανὸς καὶ οἱ ἀρχηγοὶ τῆς Ἀχαΐας) μεταβάντες εἰς τὸ μοναστήρι τῆς Ἀγίας Λαύρας, ἐκήρυξαν τὴν ἐπανάστασιν ἄλλὰ τοῦτο δὲν εἶναι ὀρθόν ». Περὶ τοῦ ἔργου τοῦ Πουκεβίλ, ὡς καὶ ἐκείνου τοῦ σχεδὸν ἐπὶ λέξει ἀντιγράψαντος αὐτὸν Ντριώ, θέλομεν ἀσχοληθῆ ἐν συνεχείᾳ. Μελέται τινές, ἐπιλαμβανόμεναι μᾶλλον ἐν παρεκβάσει τοῦ θέματος, κατὰ τὸ πλεῖστον δὲν προσφέρουν νέα στοιχεῖα. Ἐκ διεσκορπισμένων τινῶν ἀρθρῶν εἰς ἔφημερίδας ἢ περιοδικά, τὰ πλεῖστα ἄνευ ἱστορικῆς κρίσεως παρατάσσουν τὰς καθιερωθείσας διὰ τοῦ χρόνου παραδόσεις καὶ ἄλλα εἶναι ἄνευ ἱστορικοῦ περιεχομένου, πανηγυρικοὶ λόγοι ἢ ἑορταστικὰ δημοσιεύματα ἐπὶ τῇ ἐπετείῳ τῆς ἐθνικῆς ἑορτῆς. Τὸ δημοσίευμα τοῦ Γ. Παπανδρέου « περὶ τῆς ἐν Καλαβρύτοις ἱστορικῆς μονῆς τῆς ἁγίας Λαύρας », ἐν Δελτ. Ἱστορ. καὶ Ἐθν. Ἐτ. τῆς Ἑλλάδος, τ. 3ος (1889), σ. 428 κ.έ. ὑπερασπίζει μὲν λίαν εὐγλώττως τὰς περὶ λαβάρου καὶ κηρύξεως τῆς ἐπαναστάσεως ἐν Λαύρᾳ παραδόσεις, μεταφέρον αὐτὰς εἰς ἐπίπεδον ἱστορικῆς ἀφηγήσεως, ἀλλ' οὐδὲν ἱστορικὸν στοιχεῖον ἐκ πηγῶν προσάγει. Ἄξια ἰδιαιτέρας προσοχῆς, ἀλλ' ἄνευ προσαγωγῆς νέων στοιχείων, εἶναι τὰ ἀρθρα τῶν Κ. Ράδου, Ἡ ἐπανάστασις τοῦ 21 καὶ ἡ 25 Μαρτίου, καὶ Θ. Βελλιανίτου, Ἱστορικαὶ ἀναλήθειαι, ἐν ἔφημ. « Ἀθῆναι » (27 Ἀπριλίου 1916) καὶ Ἱστορικοὶ ἀναχρονισμοί, ἐν ἔφημ. « Ἀθῆναι » (7 Μαΐου 1916), Ἰ. Σολιώτου, Ἡ ἑλλην. ἐπανάστασις, ἐν ἔφημ. « Ἀθῆναι » (6 Μαΐου 1916). Ἐπίσης ὁ Τ. Κανδηλώρος ἐδημοσίευσεν ἀρθρον « Τὸ λάβαρον τῆς ἁγίας Λαύρας », ἐν ἔφημ. « Ἐλεύθερον Βῆμα » (20 Δεκ. 1927), περὶ τοῦ ὁποίου κατωτέρω. Τὸ « Κτηταρικόν, ἥτοι ἱστορία τῆς ἱερᾶς Μονῆς Λαύρας τῆς ἐν Καλαβρύτοις » ὑπὸ Δαμασκηνοῦ Ἀποστολίδου, Ἀθ. 1906, ἐπαναλαμβάνει τὰ γνωστὰ θρυλούμενα ὑπὸ μορφὴν ἱστορικῆς ἀφηγήσεως, ἄνευ προσαγωγῆς ἱστορικῶν στοιχείων. Τὸ τεῦχος τοῦ Χ. Ἡλιοπούλου, « Χρυσαὶ Ἐθνικαὶ σελίδες. Τὸ ἔθνικόν Λάβαρον, ἡ ΚΕ' Μαρτίου ἐν Λαύρᾳ », Ἀθ.

λευθῆ τὴν δυσχερῆ θέσιν τοῦ Σουλτάνου διὰ τὴν ἀποσπάσθη εἰρηρικῶς ἀνταλλάγματα. Ἐπὶ πλέον εἶχε διαδοθῆ ὅτι τὰ μυστικὰ τῆς Ἑταιρείας εἶχον προδοθῆ καὶ ὅτι ὁ Σουλτάνος, γνωρίζων τὰ πολεμικά της σχέδια, ἐλάμβανε ἀνάλογα μέτρα¹. Τέλος ὑπερίσχυσε ἡ γνώμη ὅτι προσφορωτέρα καὶ διὰ τὴν διεξαγωγὴν τῶν πολεμικῶν ἐπιχειρήσεων ἐποχὴ ἦτο ἡ ἀνοιξίς τοῦ 1821.

Ἡ 25ῆ Μαρτίου συνέπιπτε πρὸς τὴν ἀκμὴν τῆς ἀνοιξέως, ἡ ὁποία ἐκρίθη ἀπαραίτητος σὺν τοῖς ἄλλοις καὶ διὰ τὰς μετακινήσεις καὶ συγκεντρώσεις στρατιωτικῶν σωμάτων. Ἄλλ' ἄνευ ἀμφιβολίας, ἡ κατὰ τὴν ἡμέραν ταύτην μεγάλη ἑορτὴ τῆς Ὁρθοδοξίας, ὁ ἑορτασμός τοῦ Εὐαγγελισμοῦ τῆς Θεοτόκου, συνετέλεσε πρὸ παντὸς ἄλλου εἰς τὸν τελικὸν καθορισμὸν αὐτῆς διὰ τὴν ἑναρξιν τοῦ ἀγῶνος, ὡς συμβολιζούσης τὸν Εὐαγγελισμὸν τῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς πολιτικῆς ἀναγεννήσεως τοῦ Ἑθνους, τοῦ ὁποίου αἱ παραδόσεις καὶ τὰ ἰδεώδη ἐταυτίζοντο πρὸς τὰς παραδόσεις καὶ τὰ ἰδεώδη τῆς Ὁρθοδοξίας, αὐταὶ δὲ αἱ τύχαι τοῦ Ἑλληνισμοῦ εἶχον ἐπὶ μίαν καὶ ἡμίσειαν χιλιετηρίδα ταυτισθῆ πρὸς τὰς τύχας τῆς ὀρθοδόξου χριστιανικῆς

1900, εἶναι ὅλως ἀνιστόρητον. Ἐργασίας στηριζομένης ἐπὶ ἱστορικῶν στοιχείων βλ. Ἰω. Βλαχογιάννη, Ἡ δοξασμένη μέρα, ἐν ἑφημ. « Πρωτὰ » 19 Μαρτίου 1933. — Κ. Ζησίου, Ἡ πρώτη ἐν Πελοποννήσῳ τουφεκία, ἐν περ. « Παναθήναια », 1900, τ. Α', σ. 450 κ.έ. — Φ. Μιχαλοπούλου, Πότε ἀκριβῶς κηρύχθηκε ἐπίσημα ἡ ἐπανάστασις τοῦ 21, ἐν περ. « Νέα Ζωή », φ. 1, Μάρτιος 1945, ἀναδημοσιεύεται εἰς τόμον « Ἡ Καλαμάτα καὶ ἡ ἐπανάστασις τοῦ 21 », σ. 43 κ.έ. Πραγματικὴν ἱστορικὴν συμβολὴν ἐπὶ τοῦ θέματος ἀποτελεῖ ἡ μελέτη τοῦ Στ. Σκοπετέα, Ἡ ἑναρξίς τοῦ ὑπὲρ ἐλευθερίας ἀγῶνος. Καλάβρυτα - Πάτραι - Καλάμαι, ἐν τόμῳ « Ἡ Καλαμάτα καὶ ἡ ἐπανάστασις τοῦ 21 », 1948, σ. 49 κ.έ. ἐνθα λεπτομερεστάτη βιβλιογραφικὴ ἐπισκόπησις. Τὸ θέμα τοῦτο ἀπησχόλησε καὶ ἡμᾶς κατὰ τὸ παρελθὸν ἐπανειλημμένως. Βλ. ἰδίως : Τὰ αἷτια καὶ οἱ παράγοντες τῆς ἐλληνικῆς ἐπαναστάσεως, Παρίσιον, 1927, σ. 77 κ.έ. — Ἐφημ. « Ἀγών », ἐν Παρισίοις 27 Μαρτ. καὶ 3 Ἀπριλ. 1926. — « Νέα Πολιτικὴ Ἐπιθεώρησις », ἔτ. 1, τευχ. 3, Μάρτ. 1928, σ. 172. Κρίνομεν ἄσκολον τὴν βιβλιογραφικὴν παράθεσιν τῶν ἀναριθμῶν πανηγυρικῶν λόγων τῆς ἐθνικῆς ἑορτῆς, εἰς τοὺς ὁποίους « περιγράφονται » ἢ ἐξαιρῶνται, ἄνευ ἴχνους ἱστορικῶν στοιχείων, τὰ τῆς ὑψώσεως τῆς ἐπαναστατικῆς σημαίας ὑπὸ τοῦ Γερμανοῦ, τὰ τῆς δοξολογίας ἐν Λαύρᾳ καὶ ἄλλα « γεγονότα » τῆς 25ῆς Μαρτίου.

1. Τὰ τῶν κατὰ τὰς παραμονὰς τῆς ἐπαναστάσεως ἐνεργειῶν τοῦ Ἀλεξ. Ὑψηλάντου ὡς ἀρχηγοῦ τῆς Φιλικῆς Ἑταιρείας περιγράφει ἐκτενῶς ὁ Ἰω. Φιλήμων εἰς τὰ ἔργα αὐτοῦ : Δοκίμιον περὶ Φιλικῆς Ἑταιρείας, Ἀθ. 1833 καὶ Δοκίμιον περὶ τῆς ἐλληνικῆς ἐπαναστάσεως, τ. 1-4, Ἀθ. 1859, ἐνθα (τ. Α', σ. 233 κ.έ.) ἐνθα καὶ τὰ κείμενα τῆς μυστικῆς ἀλληλογραφίας μετὰ τοῦ ἡγεμόνος τῆς Σερβίας καὶ τῶν ὀπλαρχηγῶν τῆς Μολδοβλαχίας. Ἐν ἐπιστολῇ, τὴν ὁποίαν ἀπηύθυνε πρὸς τὸν Σπεταιώτην πλοίαρχον Γεώργ. Πάνον, διαφαίνεται ὅτι ὁ Ἀλ. Ὑψηλάντης εἶχεν ἐν ἀρχῇ τὴν πρόθεσιν νὰ κηρύξῃ τὴν ἐπανάστασιν περὶ τὰ μέσα Νοεμβρίου, καθόσον ὑπὸ ἡμερομηνίαν 8 Ὀκτωβρίου 1820 ζητεῖ « μετὰ ἐξ ἑβδομάδας ἀπὸ τῆς σήμερον » νὰ εὑρεθῆ « εἰς τὸ Τριέστι ἐν καλῶ ἀρματωμένον καράβιον ». (Βλ. Ἰ. Φιλήμωνος, Δοκ. περὶ Φιλ. Ἐτ., σ. 293 καὶ Στ. Σκοπετέα, ἔ.ἀ., σ. 63).

θησκείας. Μολονότι δὲν ἀναγράφεται σαφῶς εἰς τὰ διασωθέντα ἔγγραφα τῆς Φιλικῆς Ἑταιρείας, πρέπει νὰ θεωρηθῇ ὡς βέβαιον ὅτι ὁ Ὑψηλάντης εἶχε πράγματι δώσει ἐντολάς, ὅπως, τοῦλάχιστον ἐν τῇ κυρίως Ἑλλάδι, γίνῃ ἐναρξίς τῆς ἐπαναστάσεως τὴν 25ῃν Μαρτίου 1821. Τοῦτο συνάγεται σαφῶς ἐκ τῶν ἀπομνημονευμάτων πολλῶν ἡγετῶν τῆς ἐπαναστάσεως, οἱ ὅποιοι κατεῖχον ἤδη ἀνωτάτους βαθμοὺς ἐν τῇ Φιλικῇ Ἑταιρείᾳ καὶ ἐτέλουν ἐν ἀμέσῳ ἢ ἐμμέσῳ ἐπαφῇ μετὰ τῶν ἀρχηγῶν αὐτῆς καὶ οἱ ὅποιοι, μολονότι ἐκθέτουν τὰ πρῶτα πολεμικὰ γεγονότα τῆς Πελοποννήσου ὡς γενόμενα πρὸ τῆς 25ῆς Μαρτίου, ὁμιλοῦν ἐν τούτοις περὶ τῆς ἡμέρας ταύτης ὡς προκαθορισμένης διὰ τὴν κήρυξιν τοῦ ἀγῶνος.

Οὕτω ὁ Ἀμβρόσιος Φραντζῆς γράφει ὅτι κατὰ τὴν συνέλευσιν τῶν Πελοποννησίων ἐν Βοστίτζῃ καὶ συμφώνως πρὸς τὰς ὁδηγίας, τὰς ὁποίας εἶχε μεταφέρει ὁ Γρηγόριος Δικαῖος (Παπαφλέσσας) παρὰ τοῦ Ὑψηλάντου, καθωρίσθη ὡς ἡμέρα ἐνάρξεως τοῦ ἀγῶνος ἡ 25ῃ Μαρτίου. Ἄλλ' ἐὰν δὲν εἶχον φθάσει αἱ ἀπαντήσεις ἐπὶ τῶν διευκρινήσεων, τὰς ὁποίας θὰ ἐζήτησαν δι' εἰδικῶν ἀπεσταλμένων παρὰ τοῦ Καποδίστρια καὶ τοῦ Μητροπολίτου Ἰγνατίου, ἡ ἐναρξίς τοῦ ἀγῶνος θὰ ἀνεβάλλετο διὰ τὴν 23ῃν Ἀπριλίου (ἑορτὴν τοῦ ἁγίου Γεωργίου) ἢ τελικῶς μέχρι τῆς 21ῆς Μαΐου (ἑορτῆς τῶν ἁγίων Κωνσταντίνου καὶ Ἑλένης). Κατὰ τὸν Φραντζῆν ἐπίσης ὁ Κολοκοτρώνης καὶ οἱ μετ' αὐτοῦ « περιέμενον τὴν 25ῃν Μαρτίου καὶ εἰς πολλοὺς τῶν Πελοποννησίων εἶχον εἰδοποιήσεις ὅτι ἡ ἡμέρα τῆς 25ῆς Μαρτίου ἦτο πανταχοῦ τὸ σημεῖον τῆς ἐνάρξεως τῆς ἀποστασίας ». Τέλος ὁ αὐτὸς ἀπομνημονευματογράφος καὶ ἀγωνιστῆς κληρικὸς γράφει : « Ὁ Γρηγόριος Δικαῖος κατετάραττε συνεχῶς τὸν ἐγκέφαλον πάντων, παρουσιαζόμενος ὡς ἀντιπρόσωπος προσωρινὸς τοῦ Ἀ. Ὑψηλάντου καὶ παριστάνων θετικῶς ὅτι ἡ ἡμέρα τῆς ἐνάρξεως εἶναι διωρισμένη πανταχοῦ ἡ 25ῃ Μαρτίου, ὅτι τὴν αὐτὴν ἡμέραν πυρπολεῖται ὁ Σουλτανικὸς στόλος, ὅτι δίδεται πῦρ εἰς ὅλην τὴν Κωνσταντινούπολιν, ὅτι φονεύεται ὁ Σουλτάνος ... Ὁ Π. Μαυρομιχάλης ὁμως... δὲν ἀπεδέχετο νὰ ἐνδώσῃ διὰ νὰ γίνῃ ἐναρξίς τὴν 25ῃν Μαρτίου, προβάλλων πολλὰ ἐμπόδια καὶ αἷτια ». Καὶ ἄλλαχοῦ : « ἡ 25ῃ Μαρτίου ἦτον ἡμέρα ρητῆ καὶ ἐμφυτευμένη εἰς τὰς καρδίας τῶν Πελοποννησίων ὡς ἡμέρα ἐνάρξεως τῆς ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως ». Κατὰ τὸν Ν. Σπηλιάδην « ὁ Κολοκοτρώνης καὶ οἱ περὶ αὐτὸν δὲν ἤλθον εἰς τὴν Πελοπόννησον, εἰμὴ διὰ νὰ κινήσωσι τὴν ἐπανάστασιν τὴν 25ῃν Μαρτίου ὡς ἡμέραν προσδιωρισμένην νὰ λάβωσι τὰ ὅπλα ἀπανταχοῦ οἱ Ἕλληνες ». Καὶ αὐτὸς ὁ Θ. Κολοκοτρώνης εἰς τὴν ἀφήγησιν, τὴν ὁποίαν ὑπηγόρευσεν εἰς τὸν Τερτσέτην, λέγει ὅτι : « 25 Μαρτίου ἦτον ἡ ἡμέρα τῆς γενικῆς ἐπαναστάσεως », ἀλλ' ἐν συνεχείᾳ περιγράφει τὰ τῆς ἐξορμήσεως ἐκ Μάνης πρὸς τὴν Καλαμάταν ἀπὸ τῆς 23ῆς Μαρτίου¹.

1. Ἀμβρ. Φραντζῆ, Ἐπιτομὴ τῆς ἱστορίας τῆς ἀναγεννηθείσης Ἑλλάδος,

Ἐκ τούτων δύναται νὰ συναγάγῃ τις τὸ συμπέρασμα ὅτι ὁ καθορισμὸς τῆς 25ης Μαρτίου 1821 ὡς ἡμέρας ἐνάρξεως τῆς ἐπαναστάσεως ἦτο μᾶλλον ἐνδεικτικὸς καὶ οὐχὶ αὐστηρῶς καὶ ἀπαραβάτως προδιαγεγραμμένος. Δὲν ἀπεκλείετο ἢ ἐπίσπευσις κατὰ τινὰς ἡμέρας ἢ ἡ ἐπιβραδυνσίς ἀναλόγως τῆς ἐν συνεχείᾳ ἐξελίξεως (ἰδίᾳ μετὰ τὴν ἀποστασίαν τοῦ Ἀλῆ πασᾶ καὶ τὴν προδοσίαν τῶν μυστικῶν τῆς Ἑταιρείας) γενικωτέρας καταστάσεως, ἀλλὰ καὶ τῶν τοπικῶν συνθηκῶν. Ἡ φορὰ τῶν γεγονότων ὠδήγησεν ἀναγκαστικῶς ἀλλαχοῦ εἰς ἐπιτάχυνσιν, ὡς εἰς Πελοπόννησον, καὶ ἀλλαχοῦ εἰς ἐπιβραδυνσιν, ὡς εἰς τὰς νήσους¹.

Ἐν πάσῃ περιπτώσει, οὐδ' αὐτὸς ὁ Ὑψηλάντης, οὔτε ἄλλος τῶν ἀρχηγῶν ἐτήρησε τὸν καθορισμὸν τῆς 25ης Μαρτίου πρὸς ἐναρξιν τοῦ ἀγῶνος, ἡ δὲ ἐπανάστασις ἐκηρύχθη ἀλλαχοῦ ἐπιταχυνθεῖσα καὶ ἀλλαχοῦ ἐπιβραδυνθεῖσα ἀναλόγως τῶν τοπικῶν συνθηκῶν καὶ περιστάσεων. Τὸ ὅτι ἡ ὕψωσις τῆς σημαίας τῆς ἐπαναστάσεως ἐν Ἀγίᾳ Λαύρᾳ καὶ μάλιστα τὴν 25ην Μαρτίου εἶναι θρῦλος καὶ ὄχι πραγματικὸν γεγονός, οὐδεμίαν ἀφίνουν εἰς ἡμᾶς ἀμφιβολίαν αἱ σύγχρονοι ἱστορικαὶ πηγαί. Ὁ Παλαιῶν Πατρῶν Γερμανός, ὁ μᾶλλον βεβαίως ἀρμόδιος περὶ τούτου, εἰς τὰ Ἀπομνημονεύματά του, ὡς

τ. 1-3, Ἀθ. 1839, τ. Α', σ. 102, 103, σημ. 2 καὶ 324 καὶ τ. Β', σ. 178, σημ. 1. — Ν. Σπηλιᾶδου, Ἀπομνημονεύματα, τ. 1-3, Ἀθ. 1851, τ. Α', σ. 31. — Θ. Κολοκοτρώνη, Διήγησις συμβάντων τῆς ἐλληνικῆς φυλῆς, Α' ἔκδ. Ἀθ. 1846. Κατὰ τὸν Ἰ. Φιλήμονα, ἔ.ἀ., τ. Α', σ. 86 «κατὰ τὴν ἐν Κισνευίᾳ μυστικὴν σύσκεψιν τοῦ Ὑψηλάντου μετὰ τῶν ἀνωτάτων βαθμούχων τῆς Ἑταιρείας ἀπεφασίσθη ἡ ἄμεσος ἀπὸ τῶν Ἡγεμονιῶν ἐναρξίς τῆς ἐπαναστάσεως ὑπὸ τὴν προσωπικὴν ὁδηγίαν τούτου καὶ ἡ εἰς τὴν Ἑλλάδα μετάβασις (ἐκ Μολδοβλαχίας) διὰ τῆς Θράκης καὶ Μακεδονίας». Κατὰ τὸν Σπ. Τρικοῦπην (ἔ.ἀ., τ. Α', σ. 41) «ὁ Κολοκοτρώνης μένων ἐν Μάνη συνεννοεῖτο ἐκεῖθεν μετὰ τῶν ἐν Πελοποννήσῳ προδιαθέντων αὐτοῦς εἰς τὸ νὰ δράξωσι τὰ ὄπλα τὴν 25ην Μαρτίου, καθ' ἣν, ὡς προυσχεδιάσθη, θὰ ἐκινεῖτο ἡ Μάνη πρὸ τῶν ἄλλων ἐπαρχιῶν τῆς Πελοποννήσου εἰς ἐμψύχωσιν καὶ παράδειγμα αὐτῶν». Καὶ ὁ Ἡλ. Φωτεινός (Οἱ ἄθλοι τῆς ἐν Βλαχίᾳ ἐλληνικῆς ἐπαναστάσεως, ἔκδ. «Βιβλιοθήκης» 1956, σ. 38, σημ. α) γράφει: «ἡ ἡμέρα τῆς ἐνάρξεως εἶναι πασίγνωστον ὅτι ἦτο ἐκείνη τῆς 25 Μαρτίου, ἀποφασισμένη δι' ὅλα τὰ μέρη τῆς ἐπαναστάσεως. Ἐπὶ ταύτης ἔπετο καὶ ὁ Ὑψηλάντης νὰ πράξῃ ἐν τῇ Μολδοβλαχίᾳ τὴν ἐφοδὸν του, ἀλλ' ὁ προκαταλαβὼν θάνατος τὸν τῆς Βλαχίας ἡγεμόνα συνήργησε τὴν ἄμεσον κίνησιν τοῦ Θεοδώρου (Βλαδιμηρέσκο) καὶ ἐπομένως ἐπετάχυνε τὴν ἐν αὐταῖς ταῖς ἐπαρχίαις ἄωρον ἐξοδὸν τοῦ Ὑψηλάντου».

1. Ὁ Ἀναστ. Γούδας (Βίοι παράλληλοι..., τ. Α' βιογραφία Γερμανοῦ Π. Πατρῶν) περιγράφων τὰ πρὸ τῆς 25ης Μαρτίου γεγονότα τῶν Καλαβρῦτων καὶ τῶν Πατρῶν, προσθέτει «καὶ κατὰ μὲν τὴν παραδεδεγμένην δοξασίαν ἡ ἐπανάστασις ἤρξατο τὴν 25 Μαρτίου, ὅτε ἦτο τῷ ὄντι προωρισμένον ν' ἀρχίσῃ. Ἡμεῖς ὅμως ἀντιγράφομεν κατὰ λέξιν ἐκ τῶν ἀπομνημονευμάτων τοῦ ἀειμνήστου Γερμανοῦ, ἅτινα εἰσὶ τὰ ἀξιοπιστώτερα». Ὁ Ἰω. Φιλήμων (ἔ.ἀ., τ. Γ', σ. κβ'), ἀρνούμενος ὅτι ἡ 25η Μαρτίου εἶχεν ὀρισθῆ ὡς ἡμέρα διὰ τὴν ἐπανάστασιν, χαρακτηρίζει τὰ σχετικῶς γραφέντα ὡς «παχυλὸν ψεῦδος».

θὰ ἴδωμεν κατωτέρω, οὐ μόνον δὲν ἀναφέρει τοιοῦτόν τι, ἀλλ', ἀφηγούμενος πῶς διεδραματίσθησαν τὰ πρῶτα γεγονότα τῆς Ἀχαΐας, ἀφίνει νὰ ἐννοηθῆ σαφῶς ὅτι οὐδέποτε ἔλαβε χώραν¹. Καὶ ὁ Ἰω. Φιλήμων, προλογίζων τὰ « Ὑπομνήματα » τοῦ Παλαιῶν Πατρῶν Γερμανοῦ, δημοσιευθέντα τὸ πρῶτον ἐν ἔτει 1837, γράφει : « εἰς διάφορα πολεμικῶν καὶ πολιτικῶν ἔγγραφα εἶδομεν σημειουμένην τὴν μηνολογίαν τῆς ἐπαναστάσεως ἀπὸ τῆς ἡμέρας τοῦ Εὐαγγελισμοῦ (25 Μαρτίου) λάθος, τὸ ὁποῖον ἠκολούθησαν καὶ ἱστορικοὶ (ἐκτὸς τοῦ Μητροπολίτου Γερμανοῦ) καὶ δημοσιογράφοι. Ἀληθὲς εἶναι ὅτι ἡ ἐπανάστασις ἔλαβε χαρακτῆρα γενικώτερον ἀπὸ τῆς 25, ἀλλ' ἡ πρώτη ἀρχὴ τῆς ὑπάρχει κυρίως ἀπὸ τῆς 21, διότι αἱ σημαῖαι ἀνυψώθησαν καὶ ἐθνόσημα διενεμήθησαν καὶ οἱ Τοῦρκοι εἰς τὸ φρούριον ἐκλείσθησαν καὶ ἔγγραφα ἐπίσημα πρὸς τοὺς προξένους διεκοίνωσαν συστηματικὴν τὴν ἐπανάστασιν ἀπὸ τῆς 21 Μαρτίου »².

Ἰδιαιτέρως θὰ ἀνέμενέ τις νὰ γράφηται τι τὸ σχετικὸν εἰς τὰ ἔργα τῶν ἀπομνημονευματογράφων καὶ ἱστορικῶν, οἱ ὁποῖοι ἔζων κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἐν Πελοποννήσῳ ἢ ἄλλως πὼς ἐνδιέτριψαν ἰδιαιτέρως εἰς τὰ ἐν Πελοποννήσῳ πρῶτα τῆς ἐπαναστάσεως συμβάντα. Ἀλλ' ἀκριβῶς εἰς τὰ ἔργα τούτων οὐδὲν ἀνευρίσκωμεν τὸ δυνάμενον νὰ διαφωτίσῃ ἡμᾶς περὶ πραγματικῶν συμβάντων ἐν Λαύρῳ ἢ διαπιστοῦμεν ἕμμεσον διάψευσιν διὰ τῆς κατὰ χρονολογικὴν τάξιν ἐκθέσεως τῶν πρώτων ἐπεισοδίων τῆς ἐπαναστάσεως ἐν Πελοποννήσῳ. Οὕτω ὁ Ἀμβρόσιος Φραντζῆς, μολονότι ὁμιλεῖ ἐπανελλημένως περὶ ἀποφάσεως, ὅπως γίνῃ ἔναρξις τῆς ἐπαναστάσεως τὴν

1. Ὁ Π. Πατρῶν Γερμανὸς ὑπῆρξε μία ἐκ τῶν ἐπιφανεστέρων μορφῶν τοῦ Ἀγῶνος, ἐπιδείξας περίλαμπρον δράσιν κατὰ τὰ πρῶτα ἔτη αὐτοῦ ὡς ἀγωνιστῆς καὶ κήρυξ τῆς ἐλευθερίας, ὡς πολιτικὸς καὶ διπλωμάτης ἀπεσταλμένος τῆς Ἑλλάδος εἰς Ἰταλίαν διὰ νὰ ἐπιτύχῃ δάνειον καὶ τὴν μεσίτευσιν τοῦ Πάπα, ἐνεργὸν τέλος καὶ ἐπιφανὲς μέλος τῆς Γ' ἐν Ἐπιδαύρῳ Συνελεύσεως. Ἀπέθανεν αἰφνιδίως τὴν 27ην Μαΐου 1826 ἐν Ναυπλίῳ. Εἶχεν ἀρχίσει νὰ γράφῃ τὰ ἀπομνημονεύματά του, εἰς τὰ ὁποῖα ἐξιστόρησε τὰ ἐπεισόδια τῶν τριῶν πρώτων ἐτῶν τῆς ἐπαναστάσεως. Ὁ ἴδιος εἶχεν ἀναγράψῃ ὡς τίτλον « Ὑπομνήματα τῆς κατὰ τοῦ τυράννου τῶν Ἑλλήνων ὀλοφορίας, καὶ τινων πολιτικῶν συμβεβηκότων ἐν Πελοποννήσῳ κατὰ τὴν πρώτην τῆς Διοικήσεως περίοδον ». Τὰ ἀπομνημονεύματα τοῦ Γερμανοῦ ἐξεδόθησαν τὸ πρῶτον ὑπὸ τοῦ Ἰω. Φιλήμονος ἐν ἔτει 1837 μετὰ προλεγόμενων καὶ σημειώσεων, κατὰ τὸ αὐτὸ δὲ ἔτος καὶ εἰς β' ἔκδοσιν μετὰ τινων προσθηκῶν. Εἰς τρίτην ἔκδοσιν ἐδημοσιεύθησαν τῷ 1900 ὑπὸ Γ. Παπούλια μετὰ προλεγόμενων τοῦ ἐκδότου τούτου καὶ προσθήκης διασωθεισῶν ἐκκλησιαστικῶν τινων πραγματειῶν τοῦ Γερμανοῦ. Εἰς 4ην ἔκδοσιν ἐδημοσιεύθησαν τῷ 1956 ἐπιμελείᾳ Ε. Πρωτοψάλτου ἐν τῇ σειρᾷ « Βιβλιοθήκης » ὡς « Ἀπομνημονεύματα ἀγωνιστῶν τοῦ 21 » καὶ μὲ τὸν τίτλον « Παλαιῶν Πατρῶν Γερμανοῦ ἀπομνημονεύματα ». Εἰς τὴν ἔκδοσιν ταύτην, ὡς πληρεστέραν, παραπέμπομεν ἐκάστοτε.

2. Παλαιῶν Πατρῶν Γερμανοῦ, Ἀπομνημονεύματα, ἔ.ἀ., προλεγόμενα ὑπὸ Ἰω. Φιλήμονος ἐν σ. 31, σημ. β.

25ῃν Μαρτίου, ἐκθέτει τὰ τῆς εἰσβολῆς τοῦ Πετρόμπεη καὶ τῶν Μανιατῶν εἰς Καλαμάταν τὴν 22ᾶν Μαρτίου, τὴν δὲ ἐν τῇ Μονῇ Λαύρας μετάβασιν τοῦ Γερμανοῦ καὶ τῶν προυχόντων τῆς Ἀχαΐας τοποθετεῖ περὶ τὴν 10ῃν Μαρτίου καὶ τὴν ἐκεῖθεν ἀναχώρησίν των, ἄνευ πολεμικοῦ τινος ἐπεισοδίου, μετὰ πενθήμερον. Ὁ Μ. Οἰκονόμου γράφει ὅτι « ἡ 25 Μαρτίου εἶχεν ὀρισθῆ ὡς κατάλληλος πρὸς κίνησιν », ἀλλ' ἐν συνεχείᾳ ὀρίζει τὴν ἔναρξιν τῆς ἐπαναστάσεως εἰς μὲν τὰς Πάτρας τὴν 21ῃν Μαρτίου, εἰς δὲ τὰς Καλάμας τὴν 23ῃν, προσθέτων πάντως ὅτι « ἡ ἐπανάστασις ἐν Πελοποννήσῳ ἐγενικεύθη κατὰ τὴν προορισθεῖσαν 25 Μαρτίου ». Ὁ Ν. Κουτσονίκας γράφει : « οἱ πλείστοι τῶν ἱστορικῶν παραδέχονται ὅτι ὁ ἀρχιερεὺς Π. Πατρῶν Γερμανὸς ὕψωσε τὴν σημαίαν τῆς ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως ἐν τῇ Μονῇ Ἀγίας Λαύρας ἐν Ἀχαΐᾳ καὶ οὕτως ἤρχισεν ἐν Πελοποννήσῳ ἡ ἐπανάστασις, ἕτεροι δὲ ἀναιροῦντες τοῦτο δὲν ἀποδίδουσι τὴν ἀρχὴν ταύτην εἰς τὸν Γερμανόν. Ἀλλ' ὅπωςδήποτε, εἴτε ὁ Γερμανός, εἴτε ἄλλοι ἔδωσαν τὸ σημεῖον τῆς ἀρχῆς, ἢ ἐν Πελοποννήσῳ ἐπανάστασις ἐκηρύχθη τὸν Μάρτιον τοῦ 1821 ἔτους ». Ἐν συνεχείᾳ δὲ ὁ αὐτὸς ἀπομνημονευματογράφος ἀφηγεῖται τὰ γεγονότα τῶν Πατρῶν ὡς ἀρξάμενα τὴν 22ᾶν Μαρτίου. Ὁ Ν. Σπηλιάδης, περιγράφων τὰ ἐν Λαύρᾳ γενόμενα, ὡς περίπου καὶ οἱ λοιποὶ, προσθέτει μὲν τὸ οὐδαμοῦ ἄλλοθεν ἀνευρισκόμενον καὶ καθ' ὄλας τὰς ἐνδείξεις μὴ ἀκριβές, ὅτι οἱ καταφυγόντες ἐκεῖ Ἀχαιοὶ προύχοντες συνήγαγον περὶ τοὺς τετρακοσίους Ἑλληνας στρατιώτας, τοὺς ὁποίους ἔστειλαν εἰς Καλάβρυτα πρὸς παραλαβὴν τῶν οἰκογενειῶν των, λέγει ὅμως σαφῶς ὅτι « προσέφυγον εἰς τὴν Μονὴν τῆς Ἀγίας Λαύρας, ὅπου ἀποφασίζουσι νὰ μὴ κινηθῶσι », προσθέτει δὲ ὅτι ἐκεῖ ἔλαβον ἐπιστολὴν ἀπὸ τὸν Κανέλλον Δεληγιάννην « ὅστις λέγει νὰ μὴ κάμωμε ἐπαναστατικὸν κίνημα, διότι ἀπόλλυνται οἱ εἰσελθόντες εἰς Τριπολιτσᾶν »¹.

1. Ἀμβρ. Φραντζῆ, ἔ.ἀ., τ. Α', σ. 141 κ.έ. καὶ 327 κ.έ. — Μ. Οἰκονόμου, Ἱστορ. τῆς ἑλλην. Παλιγγενεσίας, β' ἔκδ. εἰς 2 τόμους, Ἀθ. 1957, ἐν τ. Α', σ. 53 καὶ 80. — Ν. Κουτσονίκα, Γενικὴ Ἱστ. τῆς ἑλλην. ἐπαναστάσεως, ἔκδ. β', 1956, σ. 35. — Ν. Σπηλιάδου, Ἀπομνημονεύματα, τ. Α', σ. 26 κ.έ. Τὰ τοῦ Σπηλιάδου περὶ ἐπιστολῆς τοῦ Κανέλλου Δεληγιάννη εἶχεν ἤδη γράψει ἐκτενέστερον ὁ Ἀμβρ. Φραντζῆς (ἔ.ἀ., τ. Α', σ. 140) : « εἰς τὴν ἱερὰν Μονὴν τῆς Λαύρας ἔλαβον ἐπιστολὴν τοῦ Κανέλλου Δεληγιάννη πρὸς τὸν Ἀ. Ζαΐμην, εἰς τὴν ὁποίαν ἔγραφε μετὰ δακρύων ὅτι δι' ὄνομα Θεοῦ νὰ ὀμιλήσῃ καὶ μετὰ τῶν ἄλλων, ὥστε νὰ μείνῃ ὀπίσω ἡ ἔναρξις τῆς ἀποστασίας, διότι καὶ τοὺς ἐν Τριπολιτσᾷ ἀνθρώπους των θὰ στερηθῶσι καὶ ἡ ὑπόθεσις δὲν θὰ προσδεύσῃ ὡς ἀνεπιτόμων ὄντων τῶν πάντων διὰ τοὺς πάντας, πολὺ δὲ μᾶλλον διὰ τὴν ἔλλειψιν πολεμοφοδίων, ἕως οὗ ληφθῶσιν αἱ περιμενόμεναι ἀπαντήσεις ». Καὶ ὁ Π. Πατρῶν Γερμανός εἰς τὰ Ἀπομνημονεύματά του (ἔ.ἀ., σ. 86) γράφει ὅτι οἱ ἐν Λαύρᾳ καταφυγόντες ἔγραψαν εἰς τοὺς Δεληγιανναίους « διὰ νὰ ἴδουν τί σκοπὸν ἔχουν· ἀλλ' ἐκεῖνοι ἔχοντες εἰς τὴν Τριπολιτσᾶν τοὺς συγγενεῖς των, δὲν ἐτόλμων μηδὲ νὰ ἀναφέρωσι περὶ τοιούτων πραγμά-

Ἄλλὰ κατηγορηματικώτερος πάντων εἶναι ὁ Σπ. Τρικούπης, ὅστις γράφει : « ψευδῆς εἶναι ἢ ἐν Ἑλλάδι ἐπικρατοῦσα ἰδέα ὅτι ἐν τῇ μονῇ τῆς Ἁγίας Λαύρας ἀνυψώθη κατὰ πρῶτον ἢ σημαία τῆς ἐλληνικῆς ἐπαναστάσεως. Τὴν ἰδέαν ταύτην ἐξέφρασα καὶ ἐγὼ ἐν τῷ ἐπικηδεῖῳ μου λόγῳ εἰς Ἄνδρέαν Ζαΐμην, πρὶν ἐξακριβώσω τὴν ἀλήθειαν »¹.

των ». Πάντως ὁ Κανέλλος Δεληγιάννης, ὁ ὁποῖος ἔγραψε τὰ ἀπομνημονεύματά του κατὰ τὰ ἔτη 1854 - 1856, ἦτοι τρία ἔτη μετὰ τὴν ἔκδοσιν τοῦ ἔργου τοῦ Σπηλιάδου (βλ. κατωτ., σ. 20, σημ. 1) ἐπιτίθεται κατὰ τούτου μετὰ δριμύτητος δι' ὅσα εἶχε γράψει περὶ Δεληγιανναίων καὶ γενικώτερον περὶ τοῦ ἀγώνος ἐν Πελοποννήσῳ, τὰ ὁποῖα χαρακτηρίζει ὡς ὑποβολιμαῖα ὑπὸ τοῦ Κολοκοτρώνη, συκοφαντικά δὲ καὶ ὑποτιμητικά διὰ τὴν οἰκογένειάν του. Πρόκειται περὶ τῆς σφοδρᾶς ἐριδος, ἢ ὁποῖα ἐξεδηλώθη εὐθύς μετὰ τὸ πέρας τοῦ ἀγώνος μεταξὺ τῆς μερίδος τῶν προυχόντων καὶ ἐκείνης τῶν ἐκ Κλεφτῶν καὶ Ἀρματολῶν στρατιωτικῶν ἀρχηγῶν ὡς πρὸς τὰς ὑπηρεσίας τὰς ὁποίας προσέφεραν ἕκαστη τούτων διὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν τοῦ ἔθνους, ἐριδος τῆς ὁποίας ἀνευρίσκομεν ἔντονον εἰκόνα εἰς τὰς ζωηρὰς ἀντεγκλήσεις μεταξὺ τῶν ἀπομνημονευματογράφων καὶ ἱστοριογράφων τῆς ἐποχῆς. Ὁ Κ. Δεληγιάννης ἀποκαλεῖ τὸν Σπηλιάδην « ψευδοῖστοριογράφον », « ἐμπαθὲς καὶ ἐπίβουλον ὄργανον τοῦ κλεπτικῆς συστήματος », « ἄθλιον ἄνθρωπον » κ.λ.π., τὰ δὲ ἀπομνημονεύματα τούτου « χαλιμᾶν ». Προφανῶς πρὸς ἀνασκευὴν τῶν ὄσων εἶχον γραφῆ ἕως τότε ὑπὸ ἄλλων ἀπομνημονευματογράφων καὶ ἰδίως ὑπὸ τοῦ Σπηλιάδου, περιγράφει ἐκτενῶς μετὰ παραθέσεως ἐπιστολῶν κ.λ.π. τὰ ἐν Γορτυνίᾳ συμβάντα καὶ τὰς ἰδίας ἐκεῖ πράξεις καὶ ἐνεργείας, ἵνα ἀποδείξῃ ὅτι οἱ Δεληγιανναῖοι οὐ μόνον δὲν εἶχον ἐπηρεασθῆ ἐκ τῆς κρατήσεως τοῦ ἀρχηγοῦ τῆς οἰκογενείας Θεοδωράκη εἰς Τρίπολιν, ἀλλὰ τοῦναντίον αὐτοὶ ᾤθησαν τοὺς ἐν Ἀχαΐᾳ καὶ Μεσσηνίᾳ ἀρχηγούς πρὸς ἄμεσον κήρυξιν τῆς ἐπαναστάσεως (Κ. Δεληγιάννης, Ἀπομνημονεύματα, τ. Α', σ. 125 κ.έ. Βλ. καὶ κατωτ. σ. 20 κ.έ.).

1. Σπ. Τρικούπη, Ἱστορ. τῆς ἑλλην. ἐπαναστάσεως, ἔκδ. 3η 1888, τ. Α', σ. 252 (κεφ. Δ', σημ. δ). Τὸ ὑποστηριζόμενον ἐν ἄρθρῳ τοῦ Τ. Κανδηλώρου (Τὸ λάβαρον τῆς ἁγίας Λαύρας ἐν ἐφημ. « Ἐλεύθερον Βῆμα » 20 Δεκεμβρίου 1928 καὶ εἰς τόμον « Ἡ Ἑλληνικὴ Ἐπανάστασις ἢ Λεύκωμα Πελοποννησίων », σ. 28 κ.έ.) ὅτι ἡ ὑψωσις τῆς σημαίας τῆς ἐπαναστάσεως ἐν Ἁγίᾳ Λαύρᾳ εἶναι πραγματικὸν γεγονός, δὲν ἐγένετο ὁμως τὴν 25ην Μαρτίου (τῆς συγχύσεως προσελθούσης ἐκ τοῦ διὰ τοῦ Β.Δ. τοῦ 1838 καθορισμοῦ τῆς ἡμέρας ταύτης ὡς ἐθνικῆς ἑορτῆς) ἐξ οὐδεμιᾶς πραγματικῆς ἱστορικῆς πηγῆς ἐπιβεβαιοῦται. Ἡ λίαν μεταγενεστέρα πρότασις παροχῆς ἀποζημιώσεως εἰς τοὺς κληρονόμους τοῦ Π. Πατρῶν Γερμανοῦ μετὰ τῆς ὑπὸ τῆς ἐπιτροπῆς ἐκδουλεύσεων ἀναγραφομένης αἰτιολογίας « ὑπηρετήσεν ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τέλους τοῦ ἀγώνος σπουδαίως, ὑψώσας ἐν τῇ μονῇ τῆς Ἁγίας Λαύρας τὴν σημαίαν τῆς ἐπαναστάσεως » δὲν δύναται νὰ στηρίξῃ ἱστορικὴν γνώμην. Ἀνεξαορτήτως τοῦ ὅτι ἐν τῷ μεταξὺ χρόνῳ εἶχεν ἀναπτυχθῆ ὁ θρύλος ἐν μορφῇ ἱστορικοῦ γεγονότος, αἱ ἀποφάσεις τῶν « ἐπιτροπῶν ἐκδουλεύσεων », ἐφ' ὅσον δὲν ἐπιβεβαιοῦνται ἐκ τῶν ἱστορικῶν πηγῶν καὶ μάλιστα προκειμένου περὶ τόσον γενικῆς φύσεως καὶ σημασίας γεγονότων, δὲν δύνανται νὰ χρησιμεύσουν ὡς στοιχεῖα τῆς ἱστορίας. Τοσοῦτο μᾶλλον καθ' ὅσον αἱ πλεῖστοι τούτων ἀντιγράφων ἀπλῶς τὰ εἰς τὰς αἰτήσεις τῶν ἐνδιαφερομένων περιλαμβανόμενα αἰτιολογικά πρὸς παροχὴν ἀποζημιώσεως ἢ ἠθικῆς ἀμοιβῆς, ταῦτα δὲ πολλάκις κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἠμφεσβητήθησαν λίαν ζωηρῶς

Ὁ μόνος ἐκ τῶν ἀγωνιστῶν - ἀπομνημονευματογράφων τοῦ 1821, ὁ ὁποῖος ὁμιλεῖ περὶ ὑψώσεως τῆς σημαίας τῆς ἐπαναστάσεως καὶ γενομένης δοξολογίας ἐν Λαύρᾳ εἶναι ὁ Κανέλλος Δεληγιάννης, γράφων τὰ ἀκόλουθα : « Οἱ συναχθέντες λοιπὸν εἰς τὴν Ἁγίαν Λαύραν ἀπεφάσισαν καὶ ὑψώσαν τὴν σημαίαν τῆς ἐπαναστάσεως κατὰ τὰς 23 Μαρτίου 1821 προσφέροντες πάνδημον δοξολογίαν πρὸς τὸν Ὑψιστον καὶ μὲ τὸ σύνθημα « ἡ ζωὴ καὶ ἐλευθερία ἢ θάνατος » καὶ ἀμέσως ὁ μὲν Ζαΐμης μετὰ τοῦ Π. Πατρῶν καὶ ἄλλων ἀνεχώρησαν διὰ τὰ Νεζερὰ νὰ προσέχουν τὰ κινήματα τῶν ἐν Πάτραις Τούρκων, ὁ Λόντος διὰ τὴν Βοστίτζαν, ὁ Φωτήλας ἔστειλε τὸν υἱὸν του πρὸς τὸ μέρος τοῦ Λάλα, ὁ δὲ Σ. Χαραλάμπους, Σ. Θεοχαρόπουλος, ὁ Κερνίτζης καὶ ἄλλοι μὲ τοὺς ὑπ' αὐτῶν καπεταναίους διὰ τὰ μεταξὺ Καλαβρῦτων καὶ Τριπολιτσᾶς ὄρια, καὶ κατέλαβεν ἕκαστος τὰς ἀναγκαίας θέσεις »¹. Ἄλλ' ὁ Κανέλ-

ὑπὸ ἄλλων. Ὡς πρὸς τὴν ἐν συνεχείᾳ καταβαλλομένην προσπάθειαν, ἵνα ὑποστηριχθῇ τὸ θρυλούμενον γεγονός ὡς λαβὸν χώραν ἐν Λαύρᾳ τὴν 13ην Μαρτίου, συναγόμενον δῆθεν ἐμέσως ἐκ τῶν ἀπομνημονευμάτων καὶ τῶν ἀνεκδότων ἐκθέσεων τοῦ Ἁγῶνος, νομίζομεν ὅτι ἡ προσπάθεια αὕτη δὲν εἶναι σοβαρά. Παρομοίας, τεραστίας ἀληθῶς, σημασίας διὰ τὴν Ἱστορίαν τοῦ Ἁγῶνος γεγονός δὲν θὰ ἀπεισιωπᾶτο, ἐγκαταλειπόμενον νὰ διαφαίνεται « διὰ μέσου τῶν γραμμῶν » (καθ' ὃν χρόνον πλεῖστα ἀσήμαντα πολλάκις ἐπεισόδια τῆς ἀρχῆς τῆς ἐπαναστάσεως καταλαμβάνουν σελίδας !), ἀλλὰ θὰ ἐτύχανε περιγραφῆς ἐν πάσῃ λεπτομερείᾳ ὑπὸ τῶν ἀπομνημονευματογράφων καὶ συγχρόνων ἱστορικῶν, ἰδιαιτέρως δὲ τοῦ πρωταγωνιστοῦντος Γερμανοῦ. Καὶ τὸ ἐπιχείρημα ὅτι ἀπὸ τῆς ἐπομένης 14 Μαρτίου ἤρχισαν τὰ διάφορα ἐπεισόδια (φόνος Τούρκων κ.λ.π.) ἀνὰ τὴν Ἀχαΐαν, ἀποτελεῖ εἰκασίαν ἐστερημένην πάσης ἱστορικῆς βάσεως, δεδομένου ὅτι τὰ ἐπεισόδια ταῦτα δὲν ἀπεφασίσθησαν, οὔτε ἦτο δυνατόν νὰ προβλεφθοῦν ἐν Λαύρᾳ, ἀλλ' ἐσημειώθησαν μεμονωμένως καὶ ἀσυνδέτως ἀνὰ τὴν Ἀχαΐαν, ὡς ἀποτέλεσμα τοῦ ἐπικρατοῦντος ἤδη ἐπαναστατικοῦ ὄργασμοῦ, τῆς προκλητικότητος τῶν Τούρκων καὶ τῆς ἀνυπομονησίας τῶν μεμυημένων πολεμιστῶν, τινῶν δὲ ἐκ τούτων καὶ ἐκ μεμονωμένης, ἀσχέτου πρὸς τὰ ἐν Λαύρᾳ, ἐπιρροῆς προκρίτων ἢ ὀπλαρχηγῶν.

1. Καν. Δεληγιάννη, Ἀπομνημονεύματα, ἔκδοσ. « Βιβλιοθήκης », τ. 2, 1957, ἐν τ. Α', σ. 149. Ἐγράφη ἤδη (ἀνωτ. σ. 18, σημ. 1) ὅτι προφανῆς καὶ ἀπροκάλυπτος σκοπὸς τοῦ συγγραφέως τῶν ἀπομνημονευμάτων αὐτῶν εἶναι νὰ διασαλπίσῃ τὰς ἡρωϊκὰς πράξεις καὶ τὴν ἐν γένει συμβολὴν εἰς τὸν ἀπελευθερωτικὸν ἀγῶνα κατὰ πρῶτον μὲν λόγον τῆς οἰκογενείας του, κατὰ δεῦτερον δὲ τῆς ἰδίας τάξεως τῶν προκρίτων, ὡς καὶ τῶν ἀρχιερέων τῆς Πελοποννήσου. Ἐπιτίθεται μετὰ μοναδικῆς δριμύτητος κατὰ τοῦ Κολοκοτρώνη, τοῦ Παπαφλέσσα καὶ τῶν ἄλλων, μὴ προυχόντων, ἀρχηγῶν τοῦ Ἁγῶνος ἐν Πελοποννήσῳ, ὡς καὶ κατὰ τῶν ἀπομνημονευματογράφων καὶ ἱστοριογράφων, οἱ ὁποῖοι εἶχον ἀποδώσει μεγαλύτεραν σημασίαν εἰς τὴν δράσιν καὶ τὴν συμβολὴν τούτων, καὶ ἔχει ὡς διαρκῆ μέριμναν τὴν ἀνασκευὴν τῶν ὑπὸ τούτων γραφέντων. Εἶναι πάντως ἀνεπίδεκτον ἀμφισβητήσεως ὅτι, ἀφ' ἧς ἐκηρύχθη ἡ ἐπανάστασις, οἱ Δεληγιανναῖοι ἀφιερῶθησαν μετὰ ἡρωϊσμοῦ καὶ αὐτοθυσίας εἰς τὸν ἀγῶνα τῆς ἀπελευθερώσεως τοῦ Ἔθνους. Τὸ χειρόγραφον τῶν ἀπομνημονευμάτων τοῦ Κ. Δεληγιάννη, λόγφ τῶν σφοδρῶν ἐπιθέσεων καὶ ἐνίοτε προσωπικῶν ὕβρεων ἐναντίον ἀγωνιστῶν καὶ ἀπομνημονευματογράφων, εἶχε παραμείνει ἀνέκδοτον ἐπὶ ἓνα αἰῶνα.

λος Δεληγιάννης ἔγραψε τὰ ἀπομνημονεύματά του κατὰ τὰ ἔτη 1854 - 1856, ἦτοι τριάκοντα πέντε ἔτη μετὰ τὰ ἀφηγούμενα γεγονότα, εἰς ἡλικίαν 76 ἐτῶν καὶ εἰς ἐποχὴν, κατὰ τὴν ὁποίαν εἶχον πλέον καθιερωθῆ οἱ περὶ Λαύρας θρυλοὶ εἰς τὴν κοινὴν συνείδησιν ὡς ἱστορικὰ γεγονότα. Ἐξ ἄλλου, κατὰ τὰς ἡμέρας τῆς εἰς τὴν Μοῆν τῆς Ἀγίας Λαύρας διαμονῆς τῶν προυχόντων καὶ ἀρχιερέων τῆς Ἀχαΐας, ὁ Κανέλλος Δεληγιάννης εὗρίσκετο μακράν, εἰς τὴν Γορτυνίαν, ὅπου παρεσκεύαζε δραστηρίως καὶ μετ' ὀλίγον ἐκήρυσσε τὴν ἐπανάστασιν. Εἶναι δὲ προφανὴς ἡ πρόθεσις τοῦ ἡρωϊκοῦ προύχοντος ἀπομνημονευματογράφου, ὅπως μετὰ τῆς θρυλουμένης δοξολογίας καὶ κηρύξεως τοῦ Ἀγῶνος ἐν Λαύρα ταυτίσῃ χρονικῶς καὶ τὴν ὑπὸ τῶν Δεληγιανναίων ἑναρξιν τῆς ἐπαναστάσεως ἐν Γορτυνίᾳ. Διότι ἐν συνεχείᾳ γράφει : « Τὴν αὐτὴν ἡμέραν 23 Μαρτίου, ὡς ἐκ συνθήματος καὶ οἱ πέντε ἀδελφοὶ ἡμεῖς, ὑπάρχοντες ἐκεῖ ὅλοι οἱ πρόκριτοι τῆς ἐπαρχίας καὶ ἀρκετοὶ στρατιῶται, ἀπῆλθον εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ Προδρόμου καὶ ἐκάμαμεν μίαν δοξολογίαν εἰς τὸν Ὑψιστον Θεὸν ὅπου μᾶς ἠξίωσε καὶ ἐκινήσαμεν ἡμεῖς πρῶτοι πάντων τὴν ἐθνικὴν ἐπανάστασιν καὶ ἐδώκαμεν τὸ παράδειγμα τῆς εὐτολμίας, κάμνοντες καὶ τὸν ἐν Χριστῷ ἀσπασμόν ». Ἀλλ', ὡς θέλομεν ἐκθέσει λεπτομερῶς ἐν συνεχείᾳ, τὴν 23ῃν Μαρτίου οὐδεὶς εὗρίσκετο ἐν τῇ Μοῆ τῆς Λαύρας, οἱ δὲ καταφυγόντες ἐκεῖ πρόκριτοι καὶ ἀρχιερεῖς εἶχον ἀπέλθει παραδοκοῦντες τὰ γεγονότα καὶ ἤδη ἐμάχοντο εἰς τὰς Πάτρας ἢ ἔσπευδον ἐκεῖ μετὰ μαχητῶν. Δὲν δύναται δὲ νὰ θεωρηθῆ καὶ ὡς ἀνταποκρινόμενον πρὸς τὴν πραγματικότητα τὸ γραφόμενον ὅτι αὐτοὶ « πρῶτοι πάντων ἐκίνησαν τὴν ἐπανάστασιν τὴν 23ῃν Μαρτίου », δεδομένου ὅτι, ὡς θέλει ἐκτεθῆ ἐκτενῶς κατωτέρω, ἤδη ἡ ἐπανάστασις εἶχε κινηθῆ καὶ εἰς τὴν Ἀχαΐαν καὶ εἰς τὴν Μάνην - Μεσσηνίαν.

Ἐκ τῆς ἐρεῦνης, τὴν ὁποίαν ἐνηργήσαμεν εἰς τὰ ἀπομνημονεύματα καὶ ἄλλα ἔργα γραφέντα ὑπὸ Ἑλλήνων ἢ ξένων κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς ἐλληνικῆς ἐπαναστάσεως ἢ καὶ μετέπειτα ὑπὸ αὐτοπτῶν τοῦ ἀγῶνος, διεπιστώσαμεν ὅτι ὁ πρῶτος γράψας περὶ κηρύξεως τῆς ἐπαναστάσεως ἐν Λαύρα καὶ μάλιστα περιγράψας ἐκτενῶς τὰ ἐκεῖ « γενόμενα » εἶναι ὁ Γάλλος περιηγητής, προξενικὸς ὑπάλληλος τῆς Γαλλίας ἐν τῇ ἐγγυς Ἀνατολῇ καὶ ἱστοριογράφος Φραγκίσκος Πουκεβίλ¹. Ἄνευ ἀμφιβολίας, ἡ περιγραφή αὕτη τοῦ Πουκεβίλ

1. F. G. H. L. P o u q u e v i l l e, Histoire de la Régénération de la Grèce, comprenant le précis des événements depuis 1740 jusqu'en 1824, Paris 1824, τ. 1 - 4. Τὸ ἔργον τοῦτο τοῦ Πουκεβίλ ἀνεγνώσθη ἀπλήστως ἀνά τὴν Εὐρώπην λόγῳ τοῦ φλεγοῦσης ἐπικαιρότητος ἐνδιαφέροντος, ἀλλὰ καὶ τῶν θαυμασίων περιγραφῶν φιλολογικῆς μᾶλλον δυνάμεως ἢ ἱστορικῆς ἀκριβείας. Ἡ πρώτη ἐκδοσις ἐξηντηλήθη ἐντὸς ἐλαχίστου χρόνου καὶ ἐγένετο δευτέρα ἐν Παρισίοις κατὰ τὸ 1825 μετὰ συμπληρωμάτων, εἰς 6 τόμους, ἠκολούθησε δὲ καὶ τρίτη ἐν Γενεύῃ. Μετεφράσθη σχεδὸν συγχρόνως γερμανιστὶ μετὰ συμπληρωμάτων ὑπὸ τοῦ Hornthal (Geschichte der Wie-

ἀπετέλεσε τὴν ἀπαρχὴν τῆς γενέσεως καὶ ἀναπτύξεως τοῦ θρόλου περὶ τῆς ὑπὸ τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Παλαιῶν Πατρῶν Γερμανοῦ καὶ τῶν προυχόντων τῆς Ἀχαΐας κηρύξεως τῆς ἐπαναστάσεως ἐν τῇ μονῇ Ἀγίας Λαύρας καὶ τῶν ἄλλων φερομένων ὡς γενομένων ἐκεῖ κατὰ τὴν 25^{ην} Μαρτίου 1821. Τὸ γεγονὸς ὅτι τὸ ἔργον τοῦ Πουκεβίλ ἐξεδόθη ἐν Παρισίοις τῷ 1824, τρία μόλις ἔτη μετὰ τὸ περιγραφόμενον γεγονὸς καὶ ἐν τῇ ἀκμῇ τοῦ ἑλληνικοῦ ἀγῶνος, ὑπῆρξε δὲ τὸ πρῶτον ἱστορικὸν ἔργον, τὸ ὁποῖον ἐξέθετε ἐν τῷ συνόλω των καὶ μετὰ μακρᾶς εἰσαγωγῆς τὰ ἕως τότε διαδραματισθέντα γεγονότα, ἐξηγεῖ τὴν ἐπίδρασιν, τὴν ὁποίαν ἔσχεν ἐν τοῖς καθέκαστα καὶ ἰδιαιτέρως ἐν σχέσει πρὸς τὰ πρῶτα ἐπεισόδια τοῦ ἀγῶνος, τὰ ὁποῖα περιγράφει ἐκτενέστατα καὶ ἐν αὐτῇ τῇ Ἑλλάδι. Σημειωτέον ὅτι τὸ ἔργον τοῦτο τοῦ Πουκεβίλ, γραφὲν μετὰ γλαφυρότητος, παραστατικότητος καὶ ἐν πολλοῖς δραματικῆς πλοκῆς, ἀλλὰ καὶ μετὰ δυνάμεως φαντασίας οὐχὶ συνήθους, ἱκανοποιεῖ πλήρως τὸ εὐρωπαϊκὸν κοινόν, τὸ ὁποῖον κατὰ τὴν ἐποχὴν ἀκριβῶς ἐκείνην ἐφλέγετο ἐξ ἐνθουσιασμοῦ διὰ τὸν ἀγῶνα τῆς ἑλληνικῆς ἐλευθερίας καὶ κυριολεκτικῶς ἀπερρόφει τὰς περιγραφὰς περὶ τοῦ ἑλληνικοῦ ἔπους. Λόγω λοιπὸν τοῦ ἐξαιρετικοῦ ἐνδιαφέροντος, τὸ ὁποῖον παρουσιάζει ἡ σχετικὴ πρὸς τὰ ἐπεισόδια τῆς Λαύρας περιγραφή τοῦ Πουκεβίλ ὡς ἀπαρχὴ τῆς ἐκτροπῆς

dergeburt Griechenlands, Heidelberg, 1825), βραδύτερον δὲ ἐξεδόθη ἀγγλιστὶ ὡς καὶ ἰταλιστὶ. Ὁ Fr. Rouqueville εἶχεν ἤδη κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 19^{ου} αἰῶνος περιηγηθῆ τὰς τουρκοκρατούμενας ἑλληνικὰς χώρας καὶ εἶχεν ἐκδόσει τὰς γλαφυρωτάτας ἐντυπώσεις του εἰς δύο βιβλία (Voyage en Morée..., Paris 1805 καὶ Voyage dans la Grèce, t. 2, Paris 1820). Ἐπὶ ἱκανὸν χρόνον ὑπηρέτησεν ὡς πρόξενος τῆς Γαλλίας εἰς Ἰωάννινα καὶ ἐγνώρισεν ἐκ τοῦ πλησίον τὸν Ἀλῆ Πασᾶν, τοῦ ὁποῖου τὰς πολιτικὰς δολοπλοκίας καὶ τὰς θηριωδίας περιγράφει εἰς τὰ πρῶτα κεφάλαια τοῦ περὶ ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως ἔργου του μετ' ἐντονωτάτων εἰκόνων, ὡς αὐτόπτης μάρτυς. Κατόπιν διωρίσθη πρόξενος τῆς Γαλλίας ἐν Πάτραις, ἔνθα διεδέχθη αὐτὸν ὁ ἀδελφός του Οὐγὸς Πουκεβίλ, τὸν ὁποῖον εὔρεν ἐκεῖ ὡς πρόξενον ἢ κήρυξί τῆς ἐπαναστάσεως. Τὰ ἐν Πάτραις συμβάντα ὁ Οὐγὸς Πουκεβίλ περιγράφει ὡς ἐν προσωπικῷ ἡμερολογίῳ, τὸ ὁποῖον ὁ ἀδελφός του δημοσιεύει ἐν τῷ περὶ ἑλλην. ἐπαναστάσεως ἔργῳ του. Ὁ Σπ. Τρικούπης (ἔ.ἀ., τ. Α', σ. 53) ἐξαίρει τὴν ἀνθρωπιστικὴν συμπεριφορὰν τοῦ Οὐγὸς Πουκεβίλ, ὁ ὁποῖος μὲ κίνδυνον τῆς ζωῆς του ἠγωνίσθη νὰ σώσῃ εἰς τὸ προξενεῖόν του πλῆθος ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν μετὰ τὴν ἐπιδρομὴν τῶν Τούρκων. Ὁ Π. Πατρῶν Γερμανός (ἔ.ἀ., σ. 96) γράφει: «Ὁ Γαλλικὸς κόνσολος Μπουκεβίλ ἐφέρθη φιλανθρωπῶς καὶ ἐφύλαξε πολλοὺς ἀδυνάτους μὲ τὸ πρᾶγμα των». Εἶναι πιθανὸν ὅτι, τὸ γεγονὸς τῆς ἐν Πάτραις παρουσίας τοῦ ἀδελφοῦ του κατὰ τὴν ἐναρξίν τοῦ ἀγῶνος καὶ ἡ προσωπικὴ τούτου, ὡς προξένου τῆς Γαλλίας, ἐπαφὴ μετὰ τῶν ἀρχηγῶν τῆς Ἀχαΐας, ὡς περιγράφεται ἐν τῷ δημοσιευομένῳ ἡμερολογίῳ, πιθανῶς καὶ τὸ γεγονὸς τῆς μακρᾶς ἐν Ἑλλάδι παραμονῆς τοῦ ἰδίου, προσέδωσαν μεγαλυτέραν ἀληθοφάνειαν εἰς τὴν περὶ Ἀγίας Λαύρας περιγραφὴν καὶ συνετέλεσαν εἰς τὴν ἐν συνεχείᾳ ἀνάπτυξιν ἐν Ἑλλάδι τοῦ θρόλου ὑπὸ μορφήν ἱστορικῆς πραγματικότητος.

ἐκ τῆς ἱστορικῆς πραγματικότητος, θὰ παραθέσωμεν τὰ κυριώτερα σημεῖα αὐτῆς¹.

Κατὰ τὸν Πουκεβίλ, ὁ ἀρχιεπίσκοπος Παλαιῶν Πατρῶν Γερμανός, φθάσας εἰς Καλάβρυτα μετὰ τῶν προυχόντων τῶν Πατρῶν καί, μαντεύσας τὰ σχέδια τῶν Τούρκων, ἠρνήθη νὰ ὑπακούσῃ εἰς τὴν πρόσκλησιν τοῦ πασᾶ καὶ νὰ μεταβῇ εἰς τὴν Τριπολιτσᾶν. Προφασισθεὶς ὅτι ἔλαβε μυστικὴν εἰδοποίησιν περὶ τῶν ἐπιβούλων σκοπῶν τῶν Τούρκων, εἰδοποίησε τοὺς προύχοντας τῆς Βοστίτζης, τῆς Γαστούνης, τοῦ Πύργου, τοῦ Φαναρίου καὶ τῆς Καρυταίνης περὶ τοῦ ἀπειλοῦντος αὐτοὺς κινδύνου, ὡς καὶ τοὺς ἡγουμένους τῶν μονῶν καὶ δημογέροντας χωρίων. Κατόπιν « προσεκάλεσε τοὺς Χριστιανοὺς πάσης ἡλικίας καὶ παντὸς γένους νὰ χωρισθῶσι διὰ παντὸς τῶν ἀπίστων καταφεύγοντες εἰς τὰ ὄρη ὅθεν ἢ ὑψίστη τοῦ Θεοῦ φωνὴ ἔμελλεν ἀμέσως νὰ ἠχήσῃ ἀνὰ τὴν Ἑλλάδα αὐτὸς δὲ μετέβη εἰς τὴν μονὴν τῆς Παρθένου τοῦ Μεγάλου Σπηλαίου, ὁπόθεν ὠπισθοχώρησεν, ἀφοῦ διῆλθε τὴν νύκτα προσευχόμενος, μέχρι τῆς μονῆς τῆς ἁγίας Λαύρας, τοῦ ὄρους Ἐρυμάνθου, μέρους ὑποδειχθέντος ὡς κέντρου συμβουλίου ἀρμοδίου πρὸς τὰ συμφέροντα τῆς πατρίδος ». Ἀπὸ τοῦ σημείου ἀκριβῶς τούτου ἀρχεται ἡ κατὰ πλουσίαν ἀληθῶς καὶ γόνιμον φαντασίαν περιγραφὴ τῶν γεγονότων τῆς Ἁγίας Λαύρας : « Μόλις ὁ ἀρχιεπίσκοπος Γερμανός πατήσας τὸν πόδα ἐπὶ τοῦ τόπου τούτου περιεστοιχίσθη ὑπὸ χιλίων πεντακοσίων χωρικῶν τῆς Κυλλήνης, φυλῆς πολεμικῆς, τὴν ὁποίαν οἱ προύχοντες τῶν Καλαβρῦτων ἀπὸ δύο ἤδη μηνῶν εἶχον στρατολογήσει πρὸς περιστολὴν τῆς ληστείας τῶν Λαλιωτῶν. Ὁ Πρωθυεράρχης προσεκάλεσε τοὺς ἀρχηγούς των παρ' ἑαυτῷ, εἶτα δ' ἀπευθυνόμενος πρὸς τοὺς λοιποὺς ἄνδρας, κατέστησεν εἰς αὐτοὺς γνωστὸν ὅτι πρὸ τῆς δύσεως τοῦ ἡλίου οἱ Τούρκοι τῶν Καλαβρῦτων, ἀνωφελῶς καταδιώξαντες τοὺς Χριστιανοὺς τῆς πόλεως ταύτης, ἀποχωρήσαντες εἰς τὸ ὄρος Βραχνὶ θὰ ἐπαρουσιάζοντο πρὸ τῆς μονῆς, ἔνθα εἶχον καταφύγει. Ἀφοῦ διέταξε νὰ ἀναπετάσῃ τὴν σημαίαν τοῦ σταυροῦ ἐπὶ τῆς ἐκκλησίας τῆς προστάτιδος Παρθένου τῆς ἁγίας Λαύρας ἐπιπροσέθηκε νὰ ἐνεδρεύσῃ εἰς τὰ παρακείμενα δάση. Ἐκεῖ, εἶπε, θὰ ἴδετε ἐκπληρούμενον τὸ πρῶτον τῶν θαυμάτων, τὰ ὁποῖα ὀφείλουσι νὰ σημειώσῃ τὴν ἀνεξαρτησίαν ἡμῶν. Ἀρχεῖ τότε ἀναιμωτί, ἅμα οἱ ἄπιστοι ἐμφανισθῶσιν ἔναντι τοῦ σημείου τῆς ἀπολυτρώσεως ἡμῶν, πάντες ὁμοῦ νὰ βάλῃτε τὴν φωνὴν τῶν Μακκαβαίων, **Ἡ ΝΙΚΗ ΤΟΥ ΘΕΟΥ**, ἵνα τρέψῃτε τοὺς βαρβάρους εἰς φυγὴν ».

« Εἶπε καὶ κατὰ τὴν ὠρισμένην ὥραν κατέφθασαν ἑξήκοντα ἵππεῖς

1. Τὸ ἔργον τοῦ Πουκεβίλ ἔχει μεταφρασθῆ καὶ ἐκδοθῆ εἰς 4 τόμους εἰς τὴν ἑλληνικὴν ὑπὸ Σ. Ζυγούρα (1ος, 2ος καὶ 4ος τόμος) καὶ Ἰω. Ζαφειροπούλου (3ος τόμος), Ἀθ. 1890-1891. Τὰ περὶ τῶν συμβάντων ἐν Λαύρᾳ περιλαμβάνονται ἐν τ. Β', σ. 169 κ.έ.

ἔμπροσθεν τῆς μονῆς τῆς ἁγίας Λαύρας, οἱ δὲ Χριστιανοί, οἵτινες ἠγέρθησαν ἰδόντες αὐτούς, ἔβαλον τὴν κραυγὴν: **Η ΝΙΚΗ ΤΟΥ ΘΕΟΥ**, ὅτε ἀντήχησε τὸ ὄρος τοῦ Ἐρυμάνθου καὶ οἱ Ἰσμαηλίται φεύγοντες ἀχαλίνωτοι ἀποσυνετέθησαν καὶ φύρδην μίγδην εἰσῆλθον εἰς Καλάβρυτα ».

Ἐν συνεχείᾳ ὁ Πουκεβίλ δὲν παραλείπει νὰ ἀναμείξῃ τὴν θείαν πρόνοιαν καὶ τὴν θαυματουργὸν δύναμιν τοῦ Ἀρχιεπισκόπου, χάρις εἰς τὴν ὁποίαν, ὑπὸ τοὺς κεραυνοὺς τοῦ Διός, οἱ ὅποιοι ἀντήχουν ἐπὶ τοῦ Παναχαϊκοῦ, οἱ περίτρομοι Τούρκοι τῶν Καλαβρυτῶν ἐγκατέλειψαν τὰ ὄροπέδια τῆς Ἀχαΐας καὶ κατέφυγον εἰς Βοστίτζαν (Αἴγιον) διαπεραιωθέντες ἐκεῖθεν εἰς Ναύπακτον. Καὶ ἀκολουθεῖ ἡ πολύκροτος δοξολογία τῆς Λαύρας:

« Ὁ Γερμανός, πληροφορηθεὶς ὑπὸ διακόνου τινὸς τῆς μονῆς τοῦ Μεγάλου Σπηλαίου τὴν φυγὴν τῶν Τούρκων, ἀγγέλλει εἰς τοὺς Χριστιανοὺς τὴν **ΝΙΚΗΝ ΤΟΥ ΘΕΟΥ**. Τονίζει τὴν δοξολογίαν: Σὺ Κύριε! καὶ ἡ ἁγία Λαύρα ἀντήχησεν ἐκ τῶν ἐπευφημιῶν τῶν πιστῶν, θεωρούντων τὸν ἀρχιεπίσκοπον αὐτῶν ὡς ὄν τι ὑπερφυσικόν. Βοηθούμενος ὑπὸ τοῦ ἐπισκόπου αὐτοῦ Προκοπίου μεταβαίνει πρὸς τὸ συμβούλιον, ὅπερ εἶχεν ὀρίσει. Οἱ ἄρχοντες τῶν Πατρῶν, τῆς Βοστίτζης, τῶν Καλαβρυτῶν, οἱ στρατιωτικοὶ τοῦ Ὁλένου, ἀπεσταλμένοι τινὲς ἐκ Γαστούνης, οἱ ἡγούμενοι τῶν παρακειμένων μοναστηρίων συνῆλθον ἐκεῖ, ὁ δὲ Γερμανὸς καταλείπει τὴν γλῶσσαν τοῦ ἱεροφάντου, ἵνα ὁμιλήσῃ πρὸς τοὺς ἀδελφοὺς αὐτοῦ ὡς ἀνὴρ πολιτικός ».

Καὶ χωρὶς περαιτέρω δισταγμῶν, ὁ Γάλλος ἱστοριογράφος κατασκευάζει μακροσκελέστατον λόγον τοῦ Γερμανοῦ, διεκτραγωδοῦντος τὰ δεινὰ τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους, ἀναπολοῦντος τὰς παλαιὰς δόξας, ἐξορκίζοντος τοὺς πάντας εἰς ὁμόνοιαν, παρορμῶντος εἰς θυσίας ὑπὲρ πατρίδος καὶ κηρύττοντος τὸν ὑπὲρ πάντων ἀγῶνα τῆς ἐλευθερίας. Οὐδ' ἂν παρίστατο ὁ Πουκεβίλ κατὰ τὰς σκηνὰς αὐτὰς τῆς Λαύρας, τὰς ὁποίας συνέλαβεν ἐν τῇ φαντασίᾳ του, καὶ ἂν ἐκράτει ἐστενογραφημένα πρακτικά, δὲν θὰ ἦτο δυνατόν νὰ παραδοθοῦν εἰς τὴν αἰωνιότητα μετὰ τόσον πιστῆς ἀποδόσεως οἱ πλήρεις δραματικῆς πλοκῆς καὶ ἀφθάστου λυρισμοῦ λόγοι, διὰ τῶν ὁποίων ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Παλαιῶν Πατρῶν Γερμανὸς ἐκήρυσσε τὴν ἐπανάστασιν τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους ἐπὶ τῶν πλαγιῶν τοῦ Ἐρυμάνθου! Καὶ ἐπειδὴ ἡ ἐθνικὴ αὐτὴ μυσταγωγία δὲν ἦτο δυνατόν νὰ περατωθῇ μὲ τοὺς φλογεροὺς ἐκείνους λόγους, ὁ Πουκεβίλ ἐμφανίζει ἐν συνεχείᾳ τὸν Γερμανὸν ἐξομολογοῦντα καὶ παρέχοντα ἄφεσιν ἁμαρτιῶν εἰς τοὺς ἀρχηγοὺς τοῦ ἱεροῦ ἀγῶνος, τελοῦντα τὰ ἄχραντα μυστήρια ἐντὸς ἐκ χορτοπλίνθων ἱεροῦ σκιαζομένου ὑπὸ δάφνης καὶ δίδοντα εἰς ἕνα ἕκαστον τὴν ἁγίαν μετάληψιν¹. Ἐν τέλει

1. Τινὰ ἐκ τῶν ὑπὸ τοῦ Φρ. Πουκεβίλ ἀφηγουμένων, ὡς ἡ εὐλογία τῶν πολεμιστῶν, ὁ ἀγιασμός τῆς σημαίας, ἡ ἄφεσις ἁμαρτιῶν τῶν ἀγωνιστῶν, ἡ ἀπαλλαγὴ τῶν ἀπὸ τῆς νηστείας τῆς Μ. Τεσσαρακοστῆς κ.λ.π., ἐγένοντο πράγματι, οὐχὶ ὁμως

ἐξώρμησαν πάντες ἐκ τῆς Λαύρας πρὸς ἔναρξιν τοῦ ἀγῶνος τῆς ἐλευθερίας¹.

Ὁ Πουκεβίλ δὲν καθορίζει σαφῶς χρονολογίαν τῶν «γεγονότων» τῆς Λαύρας, ἐπομένως δὲν εἶναι ὑπεύθυνος διὰ τὸν μεταγενέστερον καθορισμὸν τῶν κατὰ τὴν 25^{ην} Μαρτίου. Ἀληθές εἶναι ὅτι μετὰ τὴν ἀφήγησιν τῶν ἐν Λαύρᾳ ὁμιλεῖ περὶ ἀποστολῆς ταχυδρόμου εἰς Κωνσταντινούπολιν ὑπὸ τοῦ ἐν Πάτραις προξένου τῆς Ἀγγλίας τὴν 30^{ὴν} Μαρτίου, ἐν δὲ τῷ ἀμέσως ἐπομένῳ κεφαλαίῳ ἀφηγεῖται τὰ πρῶτα ἐπαναστατικὰ γεγονότα τῶν Πατρῶν ἐν εἴδει ἡμερολογίου τοῦ αὐτόπτου ἀδελφοῦ του Οὕγου Πουκεβίλ, προξένου τότε ἐν Πάτραις, μετὰ χρονολογήσεως 4, 5 καὶ 6 Ἀπριλίου. Κατὰ ταῦτα, λαμβανομένου ὑπ' ὄψιν ὅτι τὰ γεγονότα ταῦτα τῶν Πατρῶν δὲν εἶναι δυνατὸν ἢ νὰ ἀκολουθοῦν τῶν γενομένων ἐν Λαύρᾳ, θὰ ἦτο δυνατὸν νὰ ὑποστηριχθῇ ὅτι,

ἐν Λαύρᾳ, ἀλλ' ἐν Πάτραις μετὰ τὴν ἐκεῖ ἀφίξιν τοῦ Γερμανοῦ καὶ τῶν προυχόντων τῆς Ἀχαΐας, ὡς ἀνευρίσκωμεν ταῦτα εἰς τὰς προμνημονευθείσας πηγὰς. Ὁ Οὕγος Πουκεβίλ, ἐφ' ὅσον εὐρίσκατο ἐν Πάτραις κατὰ τὰς ἡμέρας ἐκείνας, παρέστη μάρτυς αὐτῶν ἢ ἤκουσε ταῦτα ἀφηγούμενα ἐν τῇ κατοικίᾳ του τοῦ Προξενίου τῆς Γαλλίας. Ἀλλ' ὁ ἀδελφός του συγγραφεὺς εἴτε ἐκ συγχύσεως τῶν διαβιβασθεισῶν εἰς αὐτὸν περιγραφῶν, εἴτε διὰ τὸ ρομαντικώτερον, προτίμησε νὰ μεταφέρῃ καὶ ταῦτα ἀπὸ τῆς πόλεως τῶν Πατρῶν ἐπὶ τοῦ ὄρους Ἐρυμάνθου, εἰς τὸ μοναστήριον τῆς Λαύρας!

1. Εἶναι περίεργον ὅτι ὁ γράψας τὴν διπλωματικὴν ἱστορίαν τῆς νεωτέρας Ἑλλάδος Ed. Driault (Ed. Driault - M. Lhéritier, Histoire diplomatique de la Grèce, tome premier, L'insurrection et l'indépendance (1821 - 1830) par Ed. Driault. Paris 1925, σ. 137 κ.ε.), μολονότι ἐν τῷ ἔργῳ του προσφέρει σημαντικὰ στοιχεῖα ἐκ τῆς ἐρεῦνης τῶν γαλλικῶν ἀρχείων, ἐν τῇ προκειμένῃ περιπτώσει, παραβλέπων ἢ ἀγνοῶν τὸ πλῆθος τῶν ἐν τῷ μεταξύ χρόνῳ ἐκδοθεισῶν πηγῶν περὶ ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως, προσφεύγει εἰς τὸν Πουκεβίλ, τὸν ὁποῖον ἀντιγράφει σχεδὸν κατὰ λέξιν. Ἐτι πλέον, ἐναρμονίζων αὐθαίρετως τὴν ἑλληνικὴν παράδοσιν περὶ 25^{ης} Μαρτίου πρὸς τὰ ὑπὸ τοῦ Πουκεβίλ ἀφηγούμενα ὡς γινόμενα ἐν Λαύρᾳ, ἐμφανίζει τὸν Γερμανὸν ἐγκαταλείποντα τὰς Πάτρας τὴν 20^{ὴν} Μαρτίου διὰ νὰ μεταβῇ εἰς τὴν Μοῆν τῆς Λαύρας συνοδευόμενος ὑπὸ τοῦ Ζαΐμη, τοῦ Λόντου καὶ τοῦ... Κολοκοτρώνη (ὁ ὁποῖος τότε εὐρίσκατο εἰς τὴν Μάνην!), ἔσπευσαν δὲ τότε ἐκεῖ καὶ 1500 χωρικοί. Τὴν 25^{ην} Μαρτίου ὁ Γερμανὸς ὕψωσε τὴν σημαίαν τῆς ἐπαναστάσεως ἐκβάλλων τὴν πολεμικὴν κραυγὴν τῶν Μακκαβαίων καὶ ἀναγγέλλων τὴν «νίκην τοῦ Θεοῦ» διὰ μακροῦ λόγου, εἰς τὸν ὁποῖον περιέχονται καὶ τὰ ἀκόλουθα: «Ἐτοιμαζόμεθα ἡμεῖς καὶ μόνοι εἰς τὸν μεγάλον ἀγῶνα τῆς Ἀνεξαρτησίας. Ἡ ἱστορία μας καὶ τὸ μέλλον μας ἐγκλείονται εἰς αὐτὰς τὰς τρεῖς λέξεις Πίστις, Ἐλευθερία, Πατρίς». Καὶ ἐπιλέγει ὁ Driault: «αὐτὸς εἶναι ὁ ἰδιάζων χαρακτήρ τῆς ἑλληνικῆς ἐλευθερίας. Ἐπρεπε νὰ πηγιάσῃ ἐκ τοῦ τεμένους τῆς Ὁρθοδοξίας, διότι ἡ Ὁρθοδοξία διεφύλαξε τὴν ψυχὴν τοῦ ἔθνους... Τὸ μοναστήρι τῆς Ἁγίας Λαύρας δὲν ἐπανεπέσε ποτὲ πλέον εἰς τὴν ἐξουσίαν τῶν Τούρκων καὶ διετήρησεν ἔκτοτε ἀπαραβίαστον τὸ ἱερὸν λάβαρον τῆς 25^{ης} Μαρτίου». Ὁ Ed. Driault, θερμὸς φιλέλληνας, δὲν ἔλαβεν ἐπὶ τοῦ προκειμένου τὸν κόπον νὰ ἐρευνήσῃ τὰς ἱστορικὰς πηγὰς, ἀλλὰ συνεδύασε θαυμασιῶς τὴν περιγραφὴν τοῦ Πουκεβίλ, πρὸς ὅσα εἶχεν ἀντλήσει ἐκ τοῦ διεμορφωμένου διὰ τοῦ θρύλου ἔθνικοῦ συναισθήματος τῶν Ἑλλήνων.

ἐὰν ἐξελαμβάνετο ὡς πραγματικὴ ἢ ὅλη ἀφήγησις τοῦ Πουκεβίλ, ἡ 25^η Μαρτίου συμβιβάζεται ἀπολύτως πρὸς τὴν ἀλληλουχίαν τῶν ἐκτιθεμένων ἐπεισοδίων ὡς ἡμέρα τῆς κηρύξεως τῆς ἐπαναστάσεως ἐν τῇ μονῇ τῆς Λαύρας. Ὅμως δὲν πρέπει νὰ λησμονῆται ὅτι ὁ Γάλλος ἱστοριογράφος χρησιμοποιεῖ ἐν τῇ ὅλῃ ἀφηγήσει, καὶ ἰδίως ἐν τῷ ἡμερολογίῳ τοῦ ἀδελφοῦ του περὶ τῶν ἐπεισοδίων τῶν Πατρῶν, τὸ ἰσχύον ἐν τῇ χώρᾳ του Γρηγοριανὸν ἡμερολόγιον, τὸ ὁποῖον κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἀπέιχε τοῦ ἐν Ἑλλάδι ἰσχύοντος Ἰουλιανοῦ ἡμερολογίου κατὰ 12 ἡμέρας. Ἐπομένως τὴν εἰς Κωνσταντινούπολιν ἀποστολὴν ταχυδρομοῦ τοποθετεῖ τὴν 18^{ην} Μαρτίου, τὰ δὲ ἐπαναστατικὰ γεγονότα τῶν Πατρῶν μεταξὺ 22 καὶ 25 Μαρτίου (χρονολογίαι, αἱ ὁποῖαι περίπου ἀνταποκρίνονται πρὸς τὴν πραγματικότητα). Κατ' ἀκολουθίαν, ἐὰν τὰ ἀφηγούμενα ὡς διαδραματισθέντα ἐν Λαύρᾳ ἐλαμβάνοντο ὡς πραγματικὰ γεγονότα, θὰ ἔπρεπε νὰ χρονολογηθοῦν μεταξὺ 10 καὶ 15 Μαρτίου καὶ οὐχὶ τὴν 25^{ην} Μαρτίου τοῦ τότε ἰσχύοντος ἑλληνορθοδόξου ἡμερολογίου, τὸ ὁποῖον καὶ σήμερον, μετὰ τὴν καθιέρωσιν τοῦ Γρηγοριανοῦ, ἐξακολουθεῖ νὰ λαμβάνεται ὑπ' ὄψιν διὰ τὰς καθιερωμένας πλέον καὶ ἀνεπίδεκτους μεταβολῆς χρονολογίας τῶν γεγονότων τῆς ἐλληνικῆς ἐπαναστάσεως. Ὡς θέλομεν ἐκθέσει κατωτέρω, ἡ ἐκ τῆς μονῆς τῆς Λαύρας δίοδος καὶ βραχεῖα ἀνευ ἐπεισοδίου τινὸς διαμονὴ τοῦ Γερμανοῦ καὶ τῶν ἀρχηγῶν τῆς Ἀχαΐας συμπύπτει περίπου ἢ τοῦλάχιστον δὲν ἀφίσταται κατὰ πολὺ τῆς χρονολογίας ταύτης. Ὁ Πουκεβίλ εἶναι περίπου ἀκριβῆς εἰς τὰς χρονολογίας τῶν πραγματικῶν γεγονότων τῆς ἐπαναστάσεως, ἀλλὰ πᾶν ἄλλο ἢ εἶναι ἀκριβῆς εἰς αὐτὰς ταύτας τὰς ἀφηγήσεις!

Εἶναι γνωστὸν ὅτι ὁ Πουκεβίλ ἠντλήσε τὰς περὶ τῶν πρώτων ἐν Πάτραις ἐπαναστατικῶν ἐπεισοδίων εἰδήσεις παρὰ τοῦ ἀδελφοῦ του, ὁ ὁποῖος εὐρέθη κατὰ τὴν κήρυξιν τῆς ἐπαναστάσεως εἰς Πάτρας, ἐνθα ὑπηρέτει ὡς πρόξενος τῆς Γαλλίας καὶ παρηκολούθησεν ὡς αὐτόπτης μάρτυς τὰ ἐκεῖ ἐκτυλιχθέντα γεγονότα. Οὕτω θὰ ἦτο δυνατόν νὰ ὑποτεθῇ ὅτι κατὰ τὰς ἡμέρας ἐκείνας καὶ πρὸ τῆς ἀναχωρήσεώς του ὁ Γάλλος πρόξενος συνηντήθη μετὰ τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Γερμανοῦ καὶ τῶν προυχόντων τῆς Ἀχαΐας καὶ ὅτι ἤκουσεν ἐκ τοῦ στόματός των, διαβιβάσας εἰς τὸν ἀδελφόν του καὶ τὴν ἐν τῷ ἔργῳ τούτου ἀνευρισκομένην ἀφήγησιν περὶ τῶν γενομένων ἐν Λαύρᾳ. Ἄλλ' ὁ Οὐγος Πουκεβίλ, ὡς περιγράφει ὁ ἴδιος ἐν τῷ παρατιθεμένῳ εἰς θέσιν ἀφηγήσεως τῶν γενομένων ἐν Πάτραις ἡμερολογίῳ του, διῆλθε τὰς τρομερὰς ἐκείνας ἡμέρας ἀπομεμονωμένος ἐν τῷ προξενείῳ, ἐνῶ ἔξω αἱ μάχαι διεξήγοντο καὶ ἀντήχουν αἱ οἰμωγαὶ τῶν σφαζομένων γυναικοπαίδων, τὰς δὲ μετέπειτα ἡμέρας ἠγωνίσθη νὰ περισώσῃ ὅ,τι ἠδύνατο ἐκ τῆς καταστροφῆς ἢ νὰ προστατεύσῃ ἑαυτὸν, κινδυνεύοντα ἀνὰ πᾶσαν στιγμὴν. Ἐξ ἄλλου μετ' ὀλίγας ἡμέρας οἱ Γούρκοι εἰσέβαλον εἰς τὴν πόλιν τῶν Πατρῶν, οἱ δὲ ἐπαναστάται μετὰ τοῦ Γερμανοῦ καὶ τῶν προυχόντων ἐτράπησαν πρὸς τὰ ὄρη. Ἐπομένως δὲν

ὑπῆρξε καιρὸς διὰ λεπτομερεῖς ἀφηγήσεις, ἔτι δὲ πλέον δι' ἀντιγραφὴν λόγων. Εἶναι πιθανὸν κατὰ τὰς δραματικὰς ἐκεῖνας ἡμέρας νὰ ἤκουσεν ἐκ τοῦ στόματος τοῦ Γερμανοῦ ἢ τῶν προυχόντων, ὅτι πρὶν οὗτοι ἐξορμήσουν πρὸς τὰς Πάτρας εἶχον συγκεντρωθῆ καὶ παραμείνει ἐπὶ τινα χρόνον εἰς τὴν Μονὴν τῆς Λαύρας. Τοῦτο ἦτο ἀρκετὸν διὰ τὴν γόνιμον φαντασίαν τοῦ ἀδελφοῦ του ἱστορικοῦ τῆς ἐλληνικῆς ἐπαναστάσεως, εἰς τὴν ὁποίαν, ἴσως βοηθηθεῖσαν καὶ διὰ λαϊκῶν διαδόσεων, ἐνεπιστεύθη τὰ περαιτέρω! Ἐν πάσῃ περιπτώσει, τὸ γεγονός τὸ ὁποῖον ὁ Φρ. Πουκεβὶλ ἀφηγεῖται ὡς ἀνωτέρω, οὐ μόνον οὐδαμῶθεν ἄλλοθεν ἐπιβεβαιοῦται, ἀλλὰ τοῦναντίον ἀποδεικνύεται φανταστικόν¹. Ὡς σαφῶς συνάγεται ἐκ τῶν πηγῶν, περὶ τῶν ὁποίων θὰ δμιλήσωμεν κατωτέρω, παρακούσαντες εἰς τὴν πρόσκλησιν τῶν Τούρκων τῆς Τριπόλεως, οἱ προύχοντες τῆς Ἀχαΐας καὶ ὁ Γερμανὸς κατέφυγον εἰς τὴν Μονὴν τῆς Ἀγίας Λαύρας, ἀλλ' ἀπεμακρύνθησαν ἐκεῖθεν διὰ τὸν φόβον μὴ συλληφθοῦν τοῦλάχιστον μίαν ἐβδομάδα πρὸ τῆς 25ης Μαρτίου, χωρὶς νὰ λάβουν εἰσέτι ὀριστικὴν τινα ἀπόφασιν.

Ἴδου ἡ ἀφήγησις τοῦ Σπ. Τρικούπη διὰ τὰ ἐν Λαύρᾳ γενόμενα : « Τὴν δὲ ἐπιούσαν (10^{ην} Μαρτίου) μετέβησαν (ὁ Π. Πατρῶν, ὁ ἐπίσκοπος Κερνίτσης Προκόπιος, ὁ Ζαήμης, ὁ Χαραλάμπης, ὁ Λόντος, ὁ Φωτήλας καὶ ὁ Θεοχαρόπουλος) εἰς τὴν μονὴν τῆς ἁγίας Λαύρας καὶ ἀπέστειλαν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν καλόγηρον φέροντα πρὸς τὸν Πατριάρχην γράμματα εἰς καθησύχασιν τῆς Πύλης, ἂν τυχὸν διεβάλλοντο ὑπὸ τῶν ἐν Πελοποννήσῳ τουρκικῶν ἀρχῶν ὡς ἀπειθεῖς καὶ κακὰ βουλευόμενοι. Διὰ τοῦ αὐτοῦ γραμματοκομιστοῦ ἐκοίνωσαν καὶ τοῖς ἐφόροις τῆς ἐταιρείας τὴν ἀληθῆ κατάστασιν τῶν πραγμάτων αἰτούμενοι τὰς ὁδηγίας των. Λαβόντες οἱ ἐν Τριπολιτσᾷ ἀγάδες τὰ πρὸς αὐτοὺς γράμματα τῶν Ἀχαιῶν δὲν τὰ ἐξέλαβον ὡς ἀπατηλὰ

1. Βλ. ἐν συνεχείᾳ τὰς περιεχομένας περὶ τῶν πρώτων πολεμικῶν γεγονότων τῆς Πελοποννήσου εἰδήσεις εἰς τὰ ἔργα τῶν ἀπομνημονευματογράφων καὶ ἱστορικῶν τοῦ Ἀγῶνος. Βεβαίως ὁ μᾶλλον ἀρμόδιος πάντων διὰ τὴν πιστὴν ἀπεικόνισιν τῶν ἐν Λαύρᾳ καὶ Πάτραις γενομένων εἶναι ὁ πρωταγωνιστὴς τούτων ἀρχιεπίσκοπος Γερμανός, αἱ περιγραφαὶ τοῦ ὁποίου θέλουν ἀπασχολήσει ἡμᾶς καὶ κατωτέρω. Ἰδιαιτέραν ἐπίσης σημασίαν ἔχει τὸ ἔργον τοῦ Σπ. Τρικούπη, ὁ ὁποῖος δὲν ὑπῆρξε μόνον ἐκ τῶν πρωταγωνιστῶν τῆς ἐπαναστάσεως, ἀλλὰ καὶ περιουρέλεξε μετὰ μεγάλης ἐπιμελείας τὸ ὑλικόν, θέσας αὐτὸ ὑπὸ αὐστηρὸν ἔλεγχον, ἐξ οὗ καὶ διακρίνεται διὰ τὴν ἀμεροληψίαν καὶ τὴν φιλαλήθειαν. Ὁ Κωνστ. Σάφας (Μνημεῖα ἐλληνικῆς ἱστορίας, τ. VII, ἐν ἀρχῇ τοῦ προλόγου) ἀρνούμενος κατηγορηματικῶς τὴν ἐν Λαύρᾳ κήρυξιν τῆς ἐπαναστάσεως, γράφει : « Τὸ λεγόμενον θαῦμα τῆς Ἀγίας Λαύρας κατεσκευάσθη ἔμπρὸς εἰς τοὺς ὀφθαλμοὺς μας. Κατὰ τὸν εὐσεβῆ αὐτὸν θρῦλον, ὁ ὁποῖος μᾶς ἦλθεν ἐκ Κωνσταντινουπόλεως, ὅλον τὸ αἷμα τῶν γενναίων ἀρματολῶν μας καὶ τῶν ναυτικῶν μας δὲν σημαίνει τίποτε ἐνώπιον τῆς σημαίας τῆς ἀναπετασθείσης ἐν ὀνόματι τῆς Παρθένου Μαρίας ὑπὸ τοῦ ἀρχιεπισκόπου Γερμανοῦ. Ἄλλ' ὁ πατριώτης Ἀρχιεπίσκοπος δὲν ἀναφέρει οὔτε λέξιν εἰς τὰ ἀπομνημονεύματά του ».

καὶ κατεταράχθησαν ζητοῦντες νὰ μάθωσι τίς ἐφόβησε τοὺς γράψαντας ὑποθέτοντες ὅτι ἦτο Τοῦρκος. Ἐν τούτοις ἐστάλη εἰς αὐτοὺς διατρίβοντας ἐν Ἀγία Λαύρα ἀπάντησις τῶν ἀγάδων, τῶν ἀρχιερέων καὶ τῶν προυχόντων λέγουσα ὅτι ἦσαν ὅλα ψευδῆ καὶ θαρρύνουσα αὐτοὺς νὰ σπεύσουν εἰς Τριπολιτσᾶν ἀνυπόπτως. Αὐτὰ ταῦτα τοῖς ἔγραψε καὶ ὁ διοικητὴς Καλαβρῦτων ἀπεστάλη δὲ πρὸς αὐτοὺς ἐπὶ τῷ αὐτῷ σκοπῷ παρὰ τῶν ἐν Τριπολιτσᾶ καὶ ὁ Ἀνδρέας Καλαμογδάριτης ἀναβὰς εἰς τὴν πόλιν ἐκείνην καθ' ὃν χρόνον ἀνέβησαν οἱ ἀρχιερεῖς καὶ προεστῶτες. Ἀλλ' αὐτοὶ καὶ τὸν πρέσβυν, μὴ ὄντα ἐκ τῶν φιλικῶν, ἀπέστειλαν ἀπρακτον καὶ ἐπανέλαβον ὅσα καὶ πρότερον, προσθέσαντες ὅτι ἐνόμιζαν ἀναγκαῖον κατὰ τὴν παροῦσαν ταραχὴν τῶν πνευμάτων ν' ἀποσταλῶσιν εἰς τὰς ἐπαρχίας των καὶ οἱ ἐν Τριπολιτσᾶ ἀρχιερεῖς καὶ προεστῶτες πρὸς καθησύχασιν τοῦ λαοῦ, πρὸς εἴσπραξιν τῶν βασιλικῶν φόρων καὶ πρὸς εὐόδωσιν τῆς λοιπῆς ὑπηρεσίας ἐπέμειναν δὲ ἐπὶ τῇ προτέρᾳ γνώμῃ ὃ ἐστί, μήτε νὰ παραδοθῶσιν εἰς τὴν ἐξουσίαν, μήτε νὰ ἐπιτεθῶσιν ἕως οὗ ἔλθωσιν αἱ ἐξωθεν ἀναμενόμεναι ἀπαντήσεις ὑποπτεύοντες δ' ἐνοπλον καταδίωξιν διὰ τὴν παρακοήν, ἀπεφάσισαν νὰ στρατολογήσωσι μυστικῶς εἰς ὑπεράσπισιν ἂν ἡ χρεῖα τὸ ἐκάλει. Ἐπειδὴ δὲ ἀσύμφορον ἐνόμισαν νὰ συνδιατρίβωσιν ὅλοι, μὴ τύχη αἴφνης καὶ συλληφθῶσι, διεχωρίσθησαν »¹.

Πάντως τὴν 25^{ην} Μαρτίου οὐδεὶς εὗρίσκετο εἰς τὴν Λαύραν διὰ νὰ κηρύξῃ τὴν ἐπανάστασιν, ἣ ὁποία ἄλλωστε εἶχε κηρυχθῆ, καὶ ἀπὸ τῆς 23^{ης} ὁ μὲν Κολοκοτρώνης καὶ ὁ Πετρόμπεης εἶχον καταλάβει τὰς Καλάμας καὶ ἐπολιόρχουν τὰ φρούρια μέχρι Ἀρκαδίας, ὁ δὲ Γερμανός, ὁ Λόντος, ὁ Ζαΐμης καὶ οἱ λοιποὶ ἀρχηγοὶ τῆς Ἀχαΐας, μετὰ τὴν κατάληψιν τῶν Καλαβρῦτων, ἐπολιόρχουν τὸ φρούριον τῶν Πατρῶν².

Ταῦτα χάριν τῆς ἱστορικῆς ἀληθείας. Ἀλλ' ἡ ἡμέρα τοῦ Εὐαγγελισμοῦ, συμπέσασα ἐντὸς τῶν γεγονότων τῶν πρώτων ἡμερῶν καὶ ἐπιβληθεῖσα εἰς τὴν κοινὴν συνείδησιν ὡς συμβολίζουσα ἐν συσχετισμῷ πρὸς τὴν θρησκευτικὴν σημασίαν τῆς τὸν ὅλον ἀγῶνα τῆς ἐλληνικῆς ἐλευθερίας, δικαίως ὠρίσθη ἐπισήμως ὡς ἐθνικὴ ἑορτὴ ἀπὸ τοῦ 1838. Πράγματι, τὴν 15^{ην} Μαρτίου 1838 ἐξεδόθη ὑπὸ τοῦ βασιλέως Ὀθωνος, συνυπογεγραμμένον ὑπὸ τοῦ Ὑπουργοῦ τῶν Ἐκκλησιαστικῶν Γ. Γλαράκη τὸ ἀκόλουθον Β. Διάταγμα³:

1. Σπ. Τρικούπη, Ἱστορ. ἑλλην. ἐπαναστ., τ. Α', σ. 45. Τὰ αὐτὰ περίπου γράφουν καὶ ὁ Ἀμβρ. Φραντζῆς (ἔ.ἀ., σ. 140 κ.έ.), Ἰω. Φιλήμων (ἔ.ἀ., τ. Γ', σ. 5), καὶ Ν. Σπηλιᾶδης (ἔ.ἀ., τ. Α', σ. 26 κ.έ.). Τὴν ἀφήγησιν τοῦ Γερμανοῦ παραθέτομεν κατωτέρω.

2. Σπ. Τρικούπη, ἔ.ἀ., τ. Α', σ. 48 κ.έ. καὶ 57 κ.έ. — Π. Πατρῶν Γερμανοῦ, ἔ.ἀ., σ. 38 κ.έ. — Ἀμβρ. Φραντζῆ, ἔ.ἀ., τ. Α', σ. 322 κ.έ. καὶ τ. Β', σ. 171 κ.έ. — Ἰω. Κολοκοτρώνη, Ἑλληνικά ὑπομνήματα, σ. 4. — Μ. Οἰκονόμου, ἔ.ἀ., τ. Α', σ. 60 κ.έ. — Ν. Σπηλιᾶδου, ἔ.ἀ., σ. 58 κ.έ.

3. Ἄξιον ἰδιαιτέρας σημειώσεως εἶναι ὅτι τὸ Β. Διάταγμα τοῦτο καθιερώσεως

Ο Θ Ω Ν
ΕΛΕΩ ΘΕΟΥ
ΒΑΣΙΛΕΥΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

Ἐπὶ τῇ προτάσει τῆς Ἡμετέρας ἐπὶ τῶν Ἐκκλησιαστικῶν κτλ. Γραμματείας, θεωρήσαντες ὅτι ἡ ἡμέρα τῆς 25 Μαρτίου λαμπρὰ καθ' ἑαυτὴν εἰς πάντα Ἑλληνα διὰ τὴν ἐν ἑαυτῇ τελουμένην ἑορτὴν τοῦ Εὐαγγελισμοῦ τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου, εἶναι προσέτι λαμπρὰ καὶ χαρμόσυνος διὰ τὴν καθ' αὐτὴν τὴν ἡμέραν ἑναρξίν τοῦ ὑπὲρ τῆς ἀνεξαρτησίας ἀγῶνος τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους, καθιεροῦμεν τὴν ἡμέραν ταύτην εἰς τὸ διηνεκὲς ὡς ἡμέραν ΕΘΝΙΚΗΣ ΕΟΡΤΗΣ, καὶ διατάττομεν τὴν διαληφθεῖσαν ἡμετέραν Γραμματείαν νὰ δημοσιεύσῃ καὶ ἐνεργήσῃ τὸ παρὸν διάταγμα.

Ἐν Ἀθήναις τῇ 15 (27) Μαρτίου 1838

Ο Θ Ω Ν

Ὁ ἐπὶ τῶν Ἐκκλησιασ. κτλ. Γραμματεὺς τῆς Ἐπικρατείας
Γ. Γλαράκης

τῆς 25ης Μαρτίου ὡς ἡμέρας ἐθνικῆς ἑορτῆς, δὲν ἔχει δημοσιευθῆ εἰς τὴν Ἐφημερίδα τῆς Κυβερνήσεως τοῦ ἔτους 1838, ὡς θὰ ἔδει. Τὸ παρ' ἡμῶν δημοσιευόμενον ἀνωτέρω, ἀντεγράψαμεν ἐκ τῆς ἐφημερίδος < Ἀθηναῖα >, εἰς τὸ ὑπ' ἀριθμ. 518 τῆς 23ης Μαρτίου 1838 φύλλον τῆς ὁποίας εἶχε δημοσιευθῆ. Ἐν ἀγορεύσει τοῦ Γερουσιαστοῦ Ρήγα Παλαμῆδη (πρακτ. Γερ. συνεδρ. 26 Μαρτ. 1856) λέγεται ὅτι πρῶτος συνέλαβε τὴν ἰδέαν καθορισμοῦ τῆς 25ης Μαρτίου ὡς ἡμέρας ἐθνικῆς ἑορτῆς διὰ τὴν ἑναρξίν τοῦ ἀγῶνος ὁ Ἰω. Κωλέττης, ὅστις ὡς ὑπουργὸς τῶν Ἐσωτερικῶν τῷ 1835 συνέταξε καὶ σχέδιον διατάγματος, τὸ ὁποῖον ὁμως δὲν ἐπρόλαβε νὰ ὑποβάλῃ εἰς τὸν Βασιλέα, διότι ἀνεχώρησεν εἰς Γαλλίαν ὡς πρέσβυς. Τῷ 1837, κατὰ τὸν Ρήγαν Παλαμῆδην πάντοτε, ἐγένετο ἐκ νέου εἰσήγησις εἰς τὸν τότε Πρωθυπουργὸν Βαυαρὸν Ροῦτχαρδ, ὁ ὁποῖος βάσει τοῦ σχεδίου τοῦ Κωλέττη, κατήρτισε τὸ Β. Διάταγμα, τὸ ὁποῖον ὁμως ἐξεδόθη κατὰ τὸ ἐπάμενον ἔτος 1838, ὅτε εἶχεν ἐγκαταλείψει τὴν Ἑλλάδα ὁ Ροῦτχαρδ. Ὁ πρῶτος ἐπίσημος ἑορτασμὸς τοῦ 1838 ἔλαβεν ὅλως ἐξαιρετικὴν πανηγυρικὴν ὄψιν μετὰ δοξολογιῶν, στρατιωτικῶν παρελάσεων, ᾠμάτων καὶ χορῶν εἰς τὰς ὁδοὺς κτλ. (βλ. περιγραφὰς εἰς ἐφημερίδας τῆς ἐποχῆς < Φήμη > 26 Μαρτ. 1838, < Ἀθηναῖα > 26 Μαρτ. 1826, < Ἑλλην. Ταχυδρόμος > 27 Μαρτ. 1838. Βλ. ἐπίσης περιγραφὴν τῆς κυρίας ἐπὶ τῶν τιμῶν τῆς Ἀμαλίας Νόρτενφλυχτ ἐν < Δελτ. Ἰστ. Ἑθν. Ἐταιρ. >, τ. Η', σ. 435 κ.έ. Περὶ τούτων λεπτομερέστερον βλ. Γ. Βλαχογιάννη, Ἡ Δοξασμένη μέρα, ἐν ἐφημ. < Πρωΐα > 1925, 26 Μαρτ. καὶ 2 Ἀπρ. 1930). Σημειωτέον ὅτι διὰ Β.Δ. τῆς 23ης Μαρτίου 1848, συνυπογράφοντος καὶ τοῦ Ἰ. Κωλέττη, καθωρίσθη ὅτι < κατὰ τὴν 25 Μαρτίου ἐκάστου ἔτους θέλει τελεῖσθαι μνημόσυνον ὄλων τῶν ὑπὲρ τῆς αὐτονομίας τῆς πατρίδος πεσόντων Ἑλλήνων καὶ Φιλελλήνων, καὶ ἐπιτάφιος λόγος θέλει ἐκφωνεῖσθαι πρὸς τιμὴν αὐτῶν >. Ὡς αἰτιολογία δὲ προτάσσεται ἡ ἀκόλουθος: < θεωροῦντες ὅτι ἀρμοδίᾳ πρὸς τοῦτο (τὴν τέλεσιν μνημοσύνου) ἡμέρα εἶναι ἡ 25 Μαρτίου, καθ' ἣν τὸ Ἑλληνικὸν Ἔθνος ἀποσεῖσεν τὸν ζυγὸν τῆς δουλείας ἐδράξατο τὰ ὄπλα πρὸς ἀνάκτησιν τῆς Ἐλευθερίας του >. Ἐνίοτε καὶ πρὸ τοῦ 1838, ἐπὶ Ὄθωνος, μνημονεύονται ἀναμνηστικοὶ ἑορτασμοὶ τῆς ἐπαναστάσεως κατὰ τὴν 25ην Μαρτίου, ἀλλ' ἄνευ ἐπισήμου

Δέον πάντως νὰ τονισθῆ ὅτι πρὸ τῆς ἐπισήμου ταύτης καθιερώσεως εἶχεν ἀρχίσει νὰ καλλιεργῆται διὰ δημοσιευμάτων ἀγωνιστῶν καὶ ἄλλων πανηγυριστικῶν ἐκδηλώσεων ἡ ἰδέα τοῦ ἑορτασμοῦ τῆς 25ης Μαρτίου ὡς ἡμέρας ἐναρξέως τοῦ ἀγῶνος τῆς ἐλευθερίας¹.

χαρκτηῆρος καὶ μᾶλλον, διότι ἡ ἡμέρα αὕτη, ὡς μεγάλη θρησκευτικὴ ἑορτὴ ἀργίας καταστημάτων καὶ δημοσίων ὑπηρεσιῶν, ἐπέτρεπε περισσότερον παρομοίους ἑορτασμούς. Κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς ἐπαναστάσεως καὶ τὰ πρῶτα μετέπειτα ἔτη ἑορτάζετο συνήθως ὡς ἑορτὴ ἀπελευθερώσεως ἡ 1η Ἰανουαρίου, διότι τὴν 1ην Ἰανουαρίου 1822 ἐγένετο ἡ διακήρυξις τῆς Ἀνεξαρτησίας ὑπὸ τῆς Α' ἐν Ἐπιδαύρῳ Ἐθνικῆς Συνελεύσεως καὶ ἐτέθη ἐν ἰσχύϊ τὸ ψηφισθὲν ὑπὸ ταύτης πρῶτον σύνταγμα τῆς ἐλευθέρου Ἑλλάδος. Τὰ ἐν Μεσολογγίῳ ἐκδιδόμενα « Ἑλληνικά Χρονικά » τῆς 1ης Ἰανουαρίου 1825 γράφουν : « Ὁ συνεχῆς τῶν κανονίων κρότος καὶ τοῦ λαοῦ ὄλου αἱ χαρμόσυνοι φωναὶ ἀνήγγειλαν σήμερον τὴν ἐνιαύσιον πανήγυριν τῆς καθιερώσεως τοῦ ἡμετέρου πολιτεύματος ἐπὶ τῆς πρώτης ἐν Ἐπιδαύρῳ Συνελεύσεως ». Βλ. λεπτομερέστερον Σπ. Λάμπρου, Λόγοι καὶ ἄρθρα, Ἀθ. 1902, σ. 548 κ.έ. (Ἡ α' Ἰανουαρίου καὶ ἡ ἑλληνικὴ ἐλευθερία). Ὁ Ἰω. Φιλήμων (ἔ.ἀ., τ. Γ', σ. κβ' κ.έ.) ἐπικρίνει τὸν διὰ τοῦ διατάγματος τοῦ 1838 καθορισμὸν τῆς 25ης Μαρτίου ὡς ἡμέρας ἑορτασμοῦ τῆς ἐναρξέως τοῦ ἀγῶνος τῆς ἐλευθερίας, διὰ τὸν ὁποῖον ἤθελε τὴν 24ην Φεβρουαρίου, ἡμέραν τῆς πρώτης ἐπαναστατικῆς προκηρύξεως, τῆς ἐκδοθείσης ὑπὸ τοῦ Ἀλ. Ὑψηλάντου ἐν Ἰασίῳ. Μολονότι καθορίζει χρονολογικῶς τὰ ἀπανταχοῦ τῆς Ἑλλάδος ἐπαναστατικὰ γεγονότα, ἐπιδιώκει νὰ ἀποδείξῃ ὅτι οὔτε ὡς μέσος ὄρος δὲν δύναται νὰ λογισθῆ ἡ 25η Μαρτίου καὶ καταλήγει : « ὑπείχοντες εἰς τὸ ἀπαξ δεδικασμένον, θεωροῦμεν τὴν 25 Μαρτίου, ἂν οὐχὶ γεγονός, ἰδέαν ὁμως λαμπρὰν καὶ ἑλληνικωτάτην, ὡς στηριζομένην ἐπὶ τῶν ἀναλλοιώτων ἀρχῶν τῆς ἀγίας ἡμῶν ἐκκλησίας, φέρουσαν δ' ὕψος μέγα καὶ βεβαιουσαν τὴν πάντοτε σωτήριον ἐνότητα καὶ συγχώνευσιν τοῦ θρησκευτικοῦ καὶ ἐθνικοῦ πνεύματος ». Καὶ ὁ Ν. Λεβίδης ἐν τῇ ἐφημερίδι του « Ἐλπίς » 27 Μαρτίου 1850, διαμαρτύρεται διὰ τὸν καθορισμὸν τῆς 25ης Μαρτίου ὡς ἐθνικῆς ἑορτῆς, θεωρῶν τὴν 22αν Φεβρουαρίου (ὅτε ὁ Ὑψηλάντης διέβη τὸν Προῦθον) ὡς ἡμέραν ἐναρξέως τοῦ ἀγῶνος. Καὶ ὁ Κ. Ἀντωνόπουλος, ἀγορεύων εἰς τὴν Β' Ἐθνοσυνέλευσιν (28 Ἰαν. 1863) εἶπεν « ἡ 25 Μαρτίου τῆς ἐπαναστάσεως δὲν ἦτο ἡ ἡμέρα τῆς ἐπαναστάσεως καὶ μολαταῦτα καθιερώθη ».

1. Ἐπειδὴ ἡ 25η Μαρτίου, ἑορτὴ τοῦ Εὐαγγελισμοῦ, ἂν δὲν συνέπιπτεν ἀπολύτως, ἦτο πάντως ἡ μεγαλυτέρα ἐγγύτερον πρὸς τὰ πρῶτα ἐπαναστατικὰ γεγονότα θρησκευτικὴ ἑορτὴ, κατὰ τὴν ἡμέραν ταύτην ἐτελοῦντο ἤδη μνημόσυνα τῶν πεσόντων κατὰ τὸν ἀγῶνα τῆς ἐλευθερίας καὶ ἐξεφωνοῦντο λόγοι. Ἡ μόνη ἐκ τῶν ἐπαναστατικῶν προκηρύξεων φέρουσα χρονολογίαν 25 Μαρτίου εἶναι ἡ τοῦ Πετρόμπεη καὶ τῆς Μεσσηνιακῆς Γερουσίας (βλ. ἐν παραρτ. ἀρ. 4), ἀλλ' αὕτη εἶναι ἡ πρώτη ἐμφανισθεῖσα ὡς προερχομένη ἐκ συγκακροτημένης ἐπαναστατικῆς πολιτικῆς ἀρχῆς καὶ διεδόθη εὐρύτατα, εἶναι δὲ πιθανόν νὰ ἤσκησεν ἐπιρροήν τινα εἰς τὴν καλλιέργειαν τῆς ἰδέας. Ἐπίσης τὸ γεγονός ὅτι πρωταγωνισταὶ τοῦ ἀγῶνος ὡς ὁ Θ. Κολοκοτρώνης, ὁ Παπαφλέσσας, ὁ Φωτᾶκος, ὁ Ἀμβρ. Φραντζῆς κ.ἄ. διεκήρυσσον, οἱ πλαῖστοι δὲ καὶ ἔγραφον βραδύτερον εἰς τὰ ἀπομνημονεύματά των (βλ. ἄνωτ., σ. 15) ὅτι ἡ 25η Μαρτίου εἶχεν ὀρισθῆ ὡς ἡμέρα ἐναρξέως τοῦ ἀγῶνος, πρέπει νὰ θεωρηθῆ ὡς ἐπηρεάσαν τὴν λαϊκὴν γνώμην. Ἦδη ἀπὸ τοῦ 1833 ὁ ποιητὴς Παν. Σούτσος εἶχε δημοσιεύσει « ὠδὴν πρὸς τὴν 25 Μαρτίου » καὶ τῷ 1835 ἔτερον « ἡ 25

Ἐνῶ ἡ Φιλικὴ Ἐταιρεία ἐπάλαιε καὶ ἐψυχορράγει ἐν Μολδοβλαχίᾳ, τὸ κύριον ἔργον τῆς εἶχε συντελεσθῆ εἰς τὰς καθαρῶς ἑλληνικὰς χώρας, ὅπου ὁ ἐπαναστατικὸς ἄνεμος ἔπνεε ἀπ' ἄκρου εἰς ἄκρον. Εἰς μάτην οἱ λογικῶς σκεπτόμενοι, οὐδεμίαν βλέποντες σοβαρὰν βοήθειαν, σκοτεινὴν δὲ καὶ ἀμφισβητήσιμον τὴν ὀργάνωσιν καὶ συνένωσιν τῶν δυνάμεων τοῦ Ἑλληνισμοῦ, ἐπιχειροῦν νὰ μετριάσουν τὸ ἐπαναστατικὸν μένος διὰ νὰ προλάβουν ἀσύντακτα καὶ μεμονωμένα κινήματα, τὰ ὅποια θὰ ἐπέφερον τὴν καταστροφὴν τοῦ ὅλου ἔργου. Εἰς τὴν Πελοπόννησον ἰδίως, ἣτις καὶ λόγῳ τοῦ μεγάλου ἑλληνικοῦ πληθυσμοῦ τῆς, κατὰ τὸ πλεῖστον ἐμπειροπολέμου, ἦτο ἐνδεδειγμένη νὰ ἠγηθῆ τοῦ ἀγῶνος ἐν Ἑλλάδι, ὁ λαὸς ἐθεώρει ὡς γεγονὸς πλέον τὴν ἐπανάστασιν καὶ μετὰ μεγάλης δυσκολίας συνεκρατεῖτο¹. Οἱ Φιλικοί, ἰδίως ὁ Δικαῖος Παπαφλέσσας, περιτρέχοντες τὰς πόλεις καὶ τὰ χωρία, ἐξῆπτον τὰ πνεύματα καὶ ἐφλόγιζον τὰς ψυχὰς². Καὶ εἶναι μὲν ἀληθές, ὡς θέλει ἐκτεθῆ

Μαρτίου ἢ τὰ γενέθλια τῆς Ἑλλάδος». Ἐπίσης τῷ 1833 ἐδημοσιεύθη ἐν Αἰγίνῃ ὁ «Χρονολογικὸς πίναξ τοῦ Σολομῶντος Νικολάου Κυπρίου», ὅπου ἀναγράφεται «τὴν 25 Μαρτίου ἐκρηξίς τῆς κατὰ τῶν Τούρκων Ἑλληνικῆς Ἐπανάστασεως εἰς τὴν Πελοπόννησον κατὰ τὴν ἐπαρχίαν τῶν Καλαβρύτων...». Ἄλλ' ἀπὸ τῆς δημοσιεύσεως τοῦ Β.Δ. τοῦ 1838 καὶ ἐντεῦθεν, οἱ ρήτορες ἐπικηδεῖων λόγων θνησκόντων ἀγωνιστῶν καὶ οἱ βιογράφοι τούτων (ἰδίως οἱ ἀπόγονοὶ των) δὲν ἐκουράσθησαν εἰς πλήρεις λυρισμοῦ, ἀλλ' ἐστερημένας πάσης ἱστορικότητος ἐξάρσεως τῆς 25ης Μαρτίου «ὅτε ὑψώθη ἡ σημαία τοῦ Σταυροῦ καὶ ἐκηρύχθη ὁ ἱερός Ἄγῶν» κλπ. (βλ. λεπτομερέστερον Στ. Σκοπετέα, Ἡ ἐναρξίς τοῦ ὑπὲρ ἐλευθερίας ἀγῶνος, ἐν τόμῳ «Ἡ Καλαμάτα καὶ ἡ ἐπανάστασις τοῦ 21», σ. 49 κ.έ.).

1. Ὁ Σπ. Τριχοῦπῆς (ἐ.ἀ., σ. 47) γράφει: «ὅταν ὕλη εὐφλεκτος συσσωρευθῆ, σπινθήρ ἀρκεὶ νὰ πέσῃ καὶ τὴν ἀνάπτει. Τοιοῦτόν τι συνέβη ἐν Πελοποννήσῳ παρὰ τὴν θέλησιν καὶ ἀπόφασιν ὄλων». Ἰω. Κολοκοτρώνη (ἐ.ἀ., σ. 7): «οὕτως ἀναπτυσσομένης τῆς ιδέας τῆς ἐπανάστασεως, ὁ σπινθήρ τῆς ἐλευθερίας ἤναπτε τὸν ἐνθουσιασμὸν τῶν Ἑλλήνων». Ἰω. Φιλήμονος (ἐ.ἀ., τ. Γ', σ. 1): «Οὐδεμία ἰσχύει ἀνθρωπίνη δύναμις κατὰ πάσης ιδέας, ἀπαξ ἐνσαρκωθεῖσης ἐν τινα λαῷ, ὄλων μάλιστα τῶν τάξεων αὐτοῦ ἀπὸ τῆς ἀνωτέρας μέχρι τῆς κατωτέρας περιλαμβανομένων. Ἐλθόντος τοῦ πληρώματος τοῦ χρόνου, ἢ οὕτως ἐνσαρκωμένη ἰδέα γίνεται ἔργον καὶ ἐναντίον πάσης καταπληκτικῆς δυσκολίας καὶ ἐναντίον παντὸς κινδύνου». Ν. Σπηλιᾶδου (ἐ.ἀ., σ. 58): «Οἱ Πελοποννήσιοι δὲν παύουσι πνέοντες ἐκδίκησιν διὰ τὰ πολλάκις ἐκχυθέντα αἵματα τῶν πατέρων των δὲν παύουσι πνέοντες τῶν τυράννων τὸν ὄλεθρον, καὶ πάλιν ἐξορμῶσι κατ' αὐτῶν μὲ σταθερὰν ἀπόφασιν ν' ἀποθάνωσιν ἢ νὰ ἐλευθερωθῶσιν».

2. Οἱ πλεῖστοι τῶν ἐκ Πελοποννήσου ἀπομνημονευματογράφων τοῦ Ἄγῶνος, ἰδίως δὲ οἱ ἀνήκοντες εἰς τὴν τάξιν τῶν προυχόντων καὶ τῶν ἀνωτέρων κληρικῶν, διάκεινται δυσμενῶς πρὸς τὸν Γρηγόριον Δικαῖον Παπαφλέσσαν. Ὁ Π. Πατρῶν Γερμανός (ἐ.ἀ., σ. 81) ἐφθασε νὰ γράψῃ τοὺς ἀκολουθούς χαρακτηρισμοὺς: «Ὁ Δικαῖος, ἄνθρωπος ἀπατεῶν καὶ ἐξωλέστατος περὶ μηδενὸς ἄλλου φροντίζων εἰμὴ τίνι τρόπῳ νὰ ἐρεθίσῃ τὴν ταραχὴν τοῦ ἔθνους, διὰ νὰ πλουτίσῃ ἐκ τῶν ἀρπαγῶν, τοὺς ἐβεβαίωνε ὅτι εἶναι τὰ πάντα ἔτοιμα, πλάττων μιλιούνια ἄπειρα κατατεθειμένα ἕνεκα τούτου εἰς διάφορα ταμεῖα, ἐφόδια πολεμικά, καὶ πυροβόλα ὄργανα ἀναρί-

κατωτέρω, ὅτι κατὰ τὴν ἐν Βοστίτζη (Αἴγιον) μυστικὴν συγκέντρωσιν προκρίτων καὶ ἐπισκόπων τῆς Πελοποννήσου, τῇ προτάσει τοῦ Π. Πατρῶν Γερμανοῦ, ἀπεφασίσθη νὰ μὴ κινηθῆ ἢ Πελοπόννησος πρὶν κινηθῶν αἱ ἄλλαι περιφέρειαι τῆς Ἑλλάδος, ἐξετασθῆ ἢ διάθεσις τῶν ναυτικῶν νήσων, γνωσθῆ ἢ γνώμη τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Ρωσίας καὶ ἐν ἀνάγκῃ, ἂν ἢ Τουρκικὴ ἐξουσία ἐπέμενε νὰ μεταβοῦν εἰς Τρίπολιν, νὰ διαφύγουν εἰς τὰς Κυκλάδας ἐν ἀναμονῇ ὁδηγιῶν περὶ τοῦ πρακτέου¹. Εὐτυχῶς διὰ τὴν ἐλευθερίαν τῶν

θμητα ἐναποκείμενα εἰς διαφόρους τόπους, δυνάμεις στρατιωτικὰς διωρισμένας ἀπὸ μέρους τῆς Ρωσίας πρὸς βοήθειαν τῶν Ἑλλήνων, πλοῖα πολλὰ καλῶς ἐφωδιασμένα καὶ ἄλλα τοιαῦτα παίγνια τῆς φαντασίας, τὰ ὅποια οἱ μὲν φρόνιμοι καὶ πείραν ἔχοντες τῶν πραγμάτων εἰς οὐδὲν ἐλογίζοντο, οἱ δὲ ἄπειροι νομίζοντες τὰ τοιαῦτα πλάσματα ὡς ἀληθῆ, ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ συστατικοῦ ὅπου ἐπέφερον ἀπὸ μέρους τοῦ Ὑψηλάντη κατήντησαν εἰς ἀχαλίνωτον ἐνθουσιασμόν... ». Ὁ Γερμανὸς ἔγραψε τὰ ἀπομνημονεύματά του ὑπὸ τὸ κράτος ἀκόμη τῆς ὀργῆς ἐκ τῶν ἀντιθέσεων εἰς τὰς ὁποίας εἶχε φθάσει μετὰ τοῦ Παπαφλέσσα, λόγῳ τῶν ἀλογίστων παρορμήσεών του, πρέπει δὲ νὰ εἴμεθα βέβαιοι ὅτι, ἂν ἔζη μετὰ τὸ πέρασ τοῦ ἀγῶνος, θὰ διέγραφεν ὅσα γράφει περὶ ἀπατεῶνος, πλουτισμοῦ ἐξ ἀρπαγῶν κ.λ.π., διότι ὁ Παπαφλέσσας ἦτο εἰς φλογερὸς καὶ παράφορος ἰδεολόγος, ἀλλὰ δὲν ἀπέβλεψε ποτὲ εἰς ὑλικά ὀφέλη καὶ τὰς ἀπάτας τὰς ὁποίας διέδιδε περὶ Ἐταιρείας, καθόδου ρωσικῶν δυνάμεων κ.λ.π., διέσπειρεν ἐν πλήρει γνώσει τοῦ ψεύδους δι' ἐνίσχυσιν τοῦ λαϊκοῦ φρονήματος πρὸς κήρυξιν τῆς ἐπαναστάσεως. Καὶ οἱ λοιποὶ ἀρχιερεῖς καὶ πρόκριτοι, διαβλέποντες τὰ ὅσα ψεύδη διέσπειρεν ὁ Παπαφλέσσας καὶ φοβούμενοι τὰς συνεπείας ἀκαίρου καὶ ἀπαρασκεύου ἀγῶνος, εἶχον ἐξοργισθῆ καὶ κατεφέροντο δεινῶς ἐναντίον του, ἢ δὲ συνέλευσις τῆς Βοστίτζης (βλ. κατωτ.) εἶχεν ἀποφασίσει νὰ ἐγκλείσῃ τοῦτον ἐν Μονῇ, πιθανῶς ἐν τῇ τοῦ Μ. Σπηλαίου (Ἰω. Κολοκοτρώνη, ἔ.ἀ., σ. 2). Εἰς τὰ τελευταίως δημοσιευθέντα ἀπομνημονεύματα τοῦ Κ. Δεληγιάννη (ὡς ἀνωτ., τ. Α', σ. 107 κ.έ.) ἢ δρᾶσις τοῦ Παπαφλέσσα ὡς Φιλικῆ ἐν Πελοποννήσῳ περιγράφεται μὲ τὰ μελανώτερα χρώματα, ἐπιχειρεῖται δὲ ἡ ἀνασκευὴ τῆς ἐπικρατούσης ιδέας ὅτι ὁ Παπαφλέσσας συνετέλεσεν εἰς τὴν ὑποκίνησιν καὶ τὴν ἐναρξιν τῆς ἐπαναστάσεως ἐν Πελοποννήσῳ. Ἐν εἶναι βέβαιον ὅτι, ἂν ὁ ἀγὼν τοῦ 1821 ἀπετύγγανε λόγῳ τοῦ ἀπαρασκεύου καὶ τῶν ψευδῶν διαβουκολήσεων περὶ καθόδου ρωσικῶν στρατευμάτων κ.λ.π., ὅποτε τὸ ἔθνος θὰ ὑφίστατο τρομερὰς καταστροφάς, ἴσως καὶ πλήρη ὀλεθρον, ὁ Παπαφλέσσας θὰ ἦτο ὁ κυριώτερος ἐνοχος ἐναντι τῆς ἱστορίας. Στεφθέντος ὑπὸ ἐπιτυχίας τοῦ ἀγῶνος καὶ ἀναγεννηθέντος τοῦ ἔθνους, ὁ Παπαφλέσσας δικαίως χαρακτηρίζεται ὡς μέγας καὶ θυρλικὸς ἦρως, δικαιούμενος πάσης δόξης καὶ τιμῆς. Περὶ Παπαφλέσσα ὁ Σπ. Μελάς ἔχει γράψει θαυμασίας παραστατικότητος καὶ ἐντόνου ἀπεικονίσεως μετ' ἰσχυρᾶς φιλολογικῆς δυνάμεως ἔργον « Ὁ μπουρλοτιέρης τῶν ψυχῶν ».

1. Π. Πατρῶν Γερμανοῦ (ἔ.ἀ., σ. 82 κ.έ.). — Ἰω. Κολοκοτρώνη (ἔ.ἀ., σ. 2 κ.έ.). — Ἀμβρ. Φραντζῆ (ἔ.ἀ., τ. Α', σ. 93 κ.έ.). Πάντως ὁ Γερμανὸς (ἔ.ἀ., σ. 83) γράφει σαφῶς ἐν σχέσει μὲ τὰς ἀποφάσεις τῆς συνελεύσεως τῆς Βοστίτζης: « Συσκεφθέντες λοιπὸν μετ' ἐπιστάσις εἰς ἐν ἕκαστον τούτων τῶν κεφαλαίων καὶ ἰδόντες ὅτι τὸ πλεῖστον μέρος τῆς Ἑλλάδος μῆτε ιδέαν περὶ τοιούτου πράγματος εἶχε καὶ ὅτι νὰ ἐπιχειρισθῆ μόνῃ ἢ Πελοπόννησος εἶναι μωρία, ἐπειδὴ καὶ ἄλλοτε ἐπιχειρισθεῖσα ἔπαθε τὰ πάνδεινα, ἐγκαταλειφθεῖσα παρὰ πάντων, καὶ

Ἑλλήνων οὐδεμία ἐκ τῶν ἀποφάσεων αὐτῶν ἐτηρήθη. Ἐάν ἡ Πελοπόννησος ἀνέμενε νὰ κινηθοῦν προηγουμένως τὰ ἄλλα μέρη τῆς Ἑλλάδος, εἰς μάτην θὰ ἀνέμενε, διότι δὲν θὰ ἐκινουῦντο, ἂν αὐτὴ πρώτη δὲν ἤρχιζε τὸν ἀγῶνα. Ἐάν ἐξητάζετο ἡ διάθεσις τῶν προκρίτων τῆς Ὑδρας, τῶν Σπεισῶν καὶ τῶν Ψαρῶν ὡς πρὸς τὸν ἀγῶνα, θὰ ἤκουον μόνον, ἰδίως εἰς τὴν Ὑδραν, ἀμφιβολίας καὶ ἐπιφυλάξεις. Ἐάν κατώρθωνον νὰ μάθουν τὴν γνώμην τοῦ αὐτοκράτορος Ἀλεξάνδρου, θὰ ἐμάνθανον πολὺ δυσάρεστα πράγματα. Τέλος, ἂν, εὐθὺς ὡς ἐκλήθησαν εἰς τὴν Τριπολιτσᾶν ὑπὸ τῶν Τούρκων, ἀντὶ νὰ κρυβοῦν, ἀνεχώρουν ἐκ τῆς Πελοποννήσου, θὰ ἄφινον ἀκέφαλον τὸν λαόν, χωρὶς καμμίαν συνοχήν. Τί λοιπὸν συνέβη, ὥστε ἡ Πελοπόννησος νὰ ἐπαναστατήσῃ, μολοντί οὐδεμία τῶν ἐπιφυλάξεων τῆς ἐξεπληρώθη, οὐ μόνον δὲ τοῦτο, ἀλλὰ καὶ ἐκεῖνοι, οἱ ὁποῖοι τὰς διετύπωσαν, νὰ εὐρεθοῦν πρωτεργάται καὶ ἀρχηγοὶ τῆς ἐπαναστάσεως :

Ἡ πρώτη καὶ κυριώτερα αἰτία ἦτο ὅτι ἡ ἀπόφασις τῆς ἐπαναστάσεως εἶχε πλέον ὄριμάσει εἰς τὴν συνείδησιν τοῦ ἔθνους καὶ οὐδεμία

ὅτι ἡ διάθεσις τῆς Εὐρώπης καὶ ἰδιαιτέρως ὁ τῆς Ρωσίας σκοπὸς εἶναι ἄγνωστος, καὶ ὅτι ὅλα τὰ ἀναγκαῖα ἐλλείπουσι... Ἐξετάσαντες δὲ καὶ τὴν ἐσωτερικὴν κατάστασιν τοῦ ἔθνους ἐνέκριναν ἅπαντες ἐκ συμφώνου τὸν καιρὸν οὐχ ἀρμόδιον... ». Καὶ ὁ Ν. Σπηλιᾶδης (ἔ.ἀ., τ. Α', σ. 14) γράφει : « ἀπεφάσισαν δὲ (οἱ συνελθόντες ἐν Βοστίτζῃ) νὰ περιορισθῇ ὁ Ἀρχιμανδρίτης (Παπαφλέσσας), νὰ καταβάλωσι πᾶσαν ἐνέργειαν περὶ τῆς ἐπαναστάσεως καὶ νὰ διευθυνθῶσι τὰ πνεύματα τῶν ἐταίρων εἰς τρόπον ὥστε νὰ προσενεχθῶσι μὲ ὅλην τὴν φρόνησιν πρὸς τοὺς Τούρκους καὶ νὰ διατηρήσωσιν ἄκραν σιωπὴν καὶ παντελῆ ἡσυχίαν ἄχρις ὅτου φθάσῃ ὁ Ὑψηλάντης ». Κατὰ τὸν αὐτὸν Σπηλιᾶδην (ἔ.ἀ., σ. 12) οἱ συνελθόντες ἐν Βοστίτζῃ ἀπεφάσισαν καὶ νὰ θανατωθῇ ἐν ἀνάγκῃ ὁ Ἀρχιμανδρίτης Δικαῖος, ἂν δὲν ἐπειθέτο νὰ περιορισθῇ εἴτε εἰς τὸ Ἄργος, ὅπου εἶχον στείλει εἰδικὸν πρὸς ἐπιτήρησιν ἔμπιστον, εἴτε εἰς τὰ Καλάβρυτα, ὅπου θὰ ἀνελάμβανον τὴν ἐπιτήρησιν τοῦ ὁ Ἀ. Ζαΐμης καὶ ὁ Σωτ. Θεοχαρόπουλος. Ἄλλ' ὁ Παπαφλέσσας ἐπρόλαβε καὶ διέφυγε πρὸς Μεσσηνίαν, ὅπου ὑπέσχετο μὲν ὅτι θὰ ἐγκλεισθῇ εἰς τὴν Μονὴν τῆς Σιδερόπορτας, εἰς τὴν πραγματικότητά ὅμως συνέχιζε νὰ κινῆ τὸν παράφορον ἐνθουσιασμόν τῶν λαϊκῶν μαζῶν πρὸς ἐπανάστασιν, διαβεβαιῶν ὅτι καταφθάνουν ἐντὸς ὀλίγου μεγάλαι ρωσικαὶ δυνάμεις κ.λ.π. : « ὑπεξέκαυσε τὸν κρατῆρα τῆς ἐπαναστάσεως εἰς τοιοῦτον τρόπον, ὥστε δὲν εἶναι πλέον δυνατόν νὰ κατευασθῇ καὶ νὰ περισταλῇ ἢ πρὸς τὴν ἐλευθερίαν ὁρμὴ τῶν Ἑλλήνων καὶ πρὸ πάντων τῶν Πελοποννησίων ». Κατὰ τὸν Κ. Δεληγιάννην (ἔ.ἀ., σ. 111 κ.έ.) ὁ Παπαφλέσσας μετὰ τὴν συνέλευσιν τῆς Βοστίτζης, ἐστάλη ὑπὸ τῶν κατηγορησθέντων διὰ τὰς διαδόσεις καὶ παρορμήσεις τοῦ προυχόντων καὶ ἀρχιερέων ὑπὸ συνοδείαν ἐμπιστων εἰς τὸ μοναστήρι τῆς Σιδερόπορτας, ὅπου παρέμεινε κλεισμένος μέχρι τῆς 22^{ας} Μαρτίου, ὅποτε « ἐδόθη τὸ σημεῖον τῆς ἐπαναστάσεως ἀπὸ τοὺς προύχοντας », μὴ ἀσκήσας οὕτω αὐτὸς οὐδεμίαν ἐπίδρασιν εἰς τὴν ἐναρξίν τοῦ ἀγῶνος. Ἄλλ' ἐγράφη ἤδη (ἀνωτέρω σ. 32) ὅτι ὁ Δεληγιάννης ἦτο λίαν δυσμενῶς διατεθειμένος ἐναντι τοῦ Παπαφλέσσα, τὸν ὁποῖον 25 ἔτη μετὰ τὸν ἡρωϊκὸν ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας θάνατόν του, δὲν διστάζει νὰ ἀποκαλῇ « ἀσήμαντον καὶ ἀγύρτην παλιοκαλόγηρον » κ.λ.π.

λογικὴ δύναμις ἦτο δυνατόν νὰ τὴν ἀποσοβῆσῃ. Ἐκεῖ ὅπου εἶχον προχωρήσει τὰ πράγματα, κάθε ἀντίστασις τῶν συντηρητικῶν ἦτο ματαία. Οἰαδήποτε παρὰ τῶν ἡγετῶν λαμβανομένη ἀπόφασις περὶ ματαιώσεως ἢ ἀναβολῆς τοῦ κινήματος θὰ προεκάλει ἔτι μεγαλυτέρας καταστροφάς, διότι θὰ ἐσημειοῦντο ὅπωςδήποτε μεμονωμένα τοπικαὶ ἐξεγέρσεις, αἱ ὁποῖαι εὐκόλως θὰ κατεπνίγοντο εἰς τὸ αἷμα καὶ συγχρόνως θὰ ἔδιδον εἰς τοὺς Τούρκους ἀφορμὰς πρὸς γενικωτέραν ἐξολόθρευσιν τοῦ ἑλληνικοῦ στοιχείου¹.

Ὁ Σπ. Τρικούλης τονίζει τοῦτο πολὺ χαρακτηριστικὰ: « Καὶ ἂν ὑπόπτευσαν ὅτι αἱ μεγάλαι ἐλπίδες ὧς συνέλαβαν ἦσαν ἀπατηλαί, δὲν ἐδύναντο μήτε αὐτοὶ νὰ ὀπισθοδρομήσωσι, μήτε τὴν ὁρμὴν τῶν πολλῶν ν' ἀναστείλωσι »². Ὁ Λαὸς εἶχε λησμονήσει τὰ περὶ ξένης βοήθειας ἐπαγγελόμενα καὶ εἰργάζετο μὲ ἐκπληκτικὴν ψύχωσιν πρὸς παρασκευὴν τῶν ἰδίων μέσων ἐπιτυχίας τῆς ἐπαναστάσεώς του. Ἡ Πελοπόννησος ὁλόκληρος εἶχε μεταβληθῆ εἰς πολεμικὸν ἐργαστήριον. Ὁ αὐτόπτης Φωτᾶκος γράφει: « Ὅλαις ταῖς νύκταις οἱ Ἑλληναὶ τουφεξίδες (ὄπλοποιοὶ), σιδηρουργοὶ, ξυλουργοὶ καὶ ἄλλοι ἐδούλευαν κρυφὰ ἀπὸ τοὺς Τούρκους καὶ ἀπὸ τῆς γυναῖκες των τὰ ἀναγκαῖα τοῦ πολέμου καὶ ἦτον ἐμποδισμένον καὶ ἀφωρισμένον νὰ κάμνουν μεταξὺ των φιλονεικίας διὰ τὸν μέλλοντα σκοπὸν των. Διὰ τοῦτο καθένας ἐργάζετο κρυφὰ εἰς τὸ σπίτι του, διόρθωνε τὸ τουφέκι του, ἔπλαινε τὰ πιστόλια του, ἐπήγαινε εἰς τὸν λόγγον καὶ ἔχυνε βόλια μὲ τὸ μονοκάλου-

1. Ὁ μετασχὼν τῆς συνελεύσεως τῆς Βοστίτζης Ἰωάννης - Ἀναγνώστης Κοντάκης, προεστῶς τοῦ Ἁγίου Πέτρου Κυνουρίας, γράφει τὰ ἀκόλουθα εἰς τὰ ἀπομνημονεύματά του (ἔκδ. « Βιβλιοθήκης », ἀρ. 11, σ. 29 κ.έ.): « Γνωμένης τῆς συνελεύσεως εἰς Βοστίτζα περὶ τοῦ σκοποῦ τῆς Ἑταιρείας ἐστάλη ὁ Ἱερόθεος Σηλαιώτης καὶ εἰδοποίησε τὴν ἀπόφασιν τῆς συνελεύσεως εἰς ὅλους τοὺς ἀδελφούς, ἡ δὲ ἀπόφασις ἦτον αὕτη: νὰ φυλαχθῆ μεγάλη μυστικότητα καὶ εὐταξία καὶ ἂν ποτε προδοθῆ τὸ μυστικὸν νὰ καταφύγωμεν εἰς τὰ ὄπλα. Τὴν 15^{ην} Ἰανουαρίου 1821 μαθόντες οἱ προεστῶτες τῆς Πελοποννήσου ὅτι τὸ πρᾶγμα ἄρχισε πάρα πολὺ εἰς Σπέτζαις, ἀπέστειλαν ἐμένα καὶ τὸν Κωνσταντῆ Ζαφειρόπουλον διὰ νὰ ὁμιλήσωμεν τῶν προκρίτων νὰ εἶναι μυστικότης ὅσον τὸ δυνατόν καὶ συγχρόνως νὰ ἐρωτήσωμεν τὸν κύρ Λάζαρον Κουντουριώτην, ἂν ἔχη καμμίαν βάσιμον ἰδέαν ἀπὸ ἀξιολπιστοτέραν πηγὴν, ὁ ὁποῖος ἔγραψεν ὅτι ὁ Καποδίστριας εἶναι εἰς τὴν ὑπόθεσιν ». Ἐκ τούτων καθίσταται σαφές ὅτι οἱ πρόκριτοι τῆς Πελοποννήσου δὲν εἶχον λάβει εἰσέτι συγκεκριμένην ἀπόφασιν, συνιστῶντες σύνεσιν καὶ μυστικότητα, ἀλλὰ μὴ ἀποκλείοντες τὴν εἰς οἷονδήποτε χρόνον ἔκρηξιν τῆς ἐπαναστάσεως, ἐφ' ὅσον θὰ ἀπεκαλύπτετο τὸ μυστικὸν καὶ οἱ Τούρκοι θὰ ἤρχιζον νὰ λαμβάνουν μέτρα. Εἶναι λίαν ἀμφίβολον, ἂν οἱ πρόκριτοι τῆς Ὑδρας, τὰς ἀποφάσεις τῶν ὁποίων ἀνέμενον ἐναγωνίως οἱ Πελοποννήσιοι πρόκριτοι, ὑφίσταντο τὰς παραπλανήσεις τῶν πρακτόρων τῆς Ἑταιρείας καὶ συνέτεινον εἰς τὴν ἐπίσπευσιν τῶν γεγονότων. Ἡ ἐπιδειχθεῖσα διστακτικότης των δὲν ἐπιβεβαίωι τοῦτο (βλ. κατωτ.).

2. Σπ. Τρικούλη, ἔ.ἀ., τ. Α', σ. 24.

πον καὶ καθ' ὅλα παρεσκευάζετο... »¹. Καὶ πυριτιδοποιεῖον ἀκόμη εἶχε συστηθῆ εἰς τὴν Δημητσάναν, τὸ ὁποῖον, ἐργαζόμενον νύκτα καὶ ἡμέραν, εἶχεν ἐναποθηκεύσει ἐν ἀπολύτῳ μυστικότητι μεγάλας ποσότητας πυρίτιδος καὶ σφαιρῶν, συνετήρησε δὲ τὸν ἀγῶνα κατὰ τὴν πρώτην περίοδον².

Τόσον εὐρεία ἐπαναστατικὴ κίνησις, καὶ μάλιστα διεξαγομένη μετὰ τόσης σπουδῆς καὶ νευρικότητος ἐν τῷ μέσῳ τῶν Τούρκων, ἦτο φυσικῶς ἀδύνατον νὰ διαφύγη τὴν προσοχὴν των. Εἶχον περιέλθει εἰς χεῖράς των ἀποδείξεις ἀσφαλεῖς περὶ τοῦ παρασκευαζομένου ἑλληνικοῦ κινήματος. Εἰς τὴν Πελοπόννησον ἰδίως ἡ ταραχὴ καὶ ἡ ἀνησυχία τῶν Τούρκων ἦτο περισσότερον δικαιολογημένη. Οἱ Ἕλληνες ἦσαν πολὺ ἡσκημένοι εἰς τὴν πολεμικὴν τέχνην καὶ αὐτοὶ εἶχον πάντοτε πρωτοστατήσαι εἰς τὰ ἑλληνικὰ κινήματα. Εἰς δὲ τὰ δύο ἄκρα τῆς εὐρίσκοντο δύο ἐπικίνδυνοι δυνάμεις, οἱ ὀπλοφόροι τῆς Ἀχαΐας ἐκ τῆς μιᾶς πλευρᾶς καὶ οἱ Μανιάται ἐκ τῆς ἄλλης³. Ἐτι χεῖρον, λόγῳ τῆς ἀποστασίας τοῦ Ἀλῆ πασᾶ, ὁ πασᾶς τῆς Πελοποννήσου καὶ μέγα μέρος τῶν τουρκικῶν στρατευμάτων εἶχον ἐκστρατεύσει πρὸς τὴν Ἡπειρον. Οἱ Πελοποννήσιοι Τούρκοι ἔπρεπε διὰ τῶν ἰδίων μέσων καὶ τῆς ἰδίας πρωτοβουλίας νὰ λάβουν μέτρα πρὸς ἀποσόβησιν τῆς ἐπαναστάσεως καὶ ὑπὲρ τῆς ἀσφαλείας των. Ἀλλ' ἀκριβῶς αὐτὴ ἡ ἔλλειψις ἐνόητος, αἱ μεμονωμένα πρωτοβουλία καὶ αἱ σπασμωδικαὶ ἐνέργειαι, ἀντὶ νὰ ἀποσοβήσουν τὴν κήρυξιν τῆς ἐπαναστάσεως, τὴν ἐπέσπευσαν. Ἡ σύγχυσις καὶ ἡ ἀβεβαιότης, ἡ ὁποία ἐπεκράτει κατὰ τὰς δραματικὰς ἐκεῖνας ἡμέρας τῶν παρασκευῶν τῆς ἐνάρξεως τοῦ Ἀγῶνος ἐν Πελοποννήσῳ μετὰ σποραδικῶν καὶ πολλάκις ἀντιφατικῶν ἐνεργειῶν, ἀμηχανίας περὶ τοῦ πρακτέου κ.λ.π., ἀντικατοπτρίζεται θαυμασίως εἰς τὰς πρώτας σελίδας τῶν ἀπομνημονευμάτων, τὰ ὁποῖα ἔγραψαν βραδύτερον οἱ ἐν Πελοποννήσῳ κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην εὐρεθέντες ἀρχηγοί. Ἀλλὰ καὶ οἱ Τούρκοι, ὡς συνάγεται ἐκ τῶν πρώτων ἐπεισοδίων τῆς ἐπαναστάσεως, κατεῖχοντο ὑπὸ νευρικότητος, μὴ γνωρίζοντες τί ἔπρεπε νὰ πράξουν, ἄλλοτε ἐμπίπτοντες εἰς τὴν παγίδα τῶν προκρίτων καὶ τῶν ἀρχιερέων, οἱ ὁποῖοι τοὺς παρεκλάνουν διαβεβαιουῦντες ὅτι δὲν πρόκειται νὰ

1. Φωτίου Χρυσανθοπούλου ἢ Φωτάκου, Ἀπομνημονεύματα περὶ τῆς ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως (ἐκδ. Α' ἀπὸ 1821 μέχρι 1822 τῷ 1858), τ. 1-2, Ἀθ. 1900, τ. Α', σ. 54.

2. Π. Πατρῶν Γερμανοῦ, ἔ.ἀ., σ. 94. — Σπ. Τρικούπη, ἔ.ἀ., τ. Α', σ. 41. — Κ. Δεληγιάννη, ἔ.ἀ., τ. Α', σ. 113 κ.έ. — Ν. Σπηλιᾶδου, ἔ.ἀ., τ. Α', σ. 17, σημ. 1. Περὶ τοῦ πυριτιδοποιείου τῶν ἀδελφῶν Σηλιωτοπούλων καὶ τῶν ὑπηρεσιῶν, τὰς ὁποίας προσέφερεν εἰς τὸν ἀγῶνα, βλ. Σπ. Λάμπρου, Λόγοι καὶ Ἄρθρα, σ. 511 κ.έ. (ἡ πυρίτις τῆς Δημητσάνης).

3. Περὶ τῶν κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη τῆς Τουρκοκρατίας πολεμικῶν δυνάμεων ἐν Πελοποννήσῳ βλ. Τ. Κανδηλώρου: Ὁ ἀρματωλισμὸς τῆς Πελοποννήσου, Ἀθ. 1924. Εἰδικώτερον περὶ Μάνης βλ. ἡμέτερον ἔργον, Ἡ Μάνη καὶ ἡ Ὀθωμανικὴ αὐτοκρατορία.

συμβῆ τίποτε, παραμένοντες οὕτως ἐν μοιρολατρικῇ ἀδρανεῖα, ἄλλοτε κυριαρχούμενοι ὑπὸ τοῦ τρόμου καὶ προβαίνοντες εἰς σπασμωδικὰ μέτρα, τὰ ὅποια ἐπέσπευδον τὴν ἐξέλιξιν τῶν γεγονότων¹.

Κατὰ τὰς ἀρχὰς Μαρτίου οἱ Τούρκοι τῆς Τριπόλεως ἐκάλεσαν πάντας τοὺς Ἑλληνας ἀρχοντας καὶ ἀρχιερεῖς ἐπειγόντως ὑπὸ τὸ πρόσχημα μὲν τῆς συσκέψεως, πράγματι δὲ ἵνα κρατήσουν αὐτοὺς ὁμήρους τῆς πίστεως τῶν ραγιάδων. Συγκίνησις καὶ ταραχὴ κατέλαβε πάντας τοὺς προσκληθέντας, οἱ ὅποιοι, γνωρίζοντες τὴν ἐνοχὴν των, ἦσαν εἰς θέσιν νὰ ἐννοήσουν τί ἀνέμενε αὐτοὺς εἰς Τρίπολιν. Καὶ εἶχον μὲν ἀποφασίσει κατὰ τὴν συνέλευσιν τῆς Βοστίτζης ὅτι εἰς ἐνδεχόμενον προσκλήσεως θὰ παρήκουον καὶ θὰ μετέβαινον εἰς τὰς νήσους. Ἄλλ' ἤδη ἐδίσταζον καὶ δικαίως, διότι τοιαύτη προᾶξις των θὰ ἦτο φανερά ὁμολογία τῆς ἐνοχῆς των καὶ θὰ ἔδιδε τὸ δικαίωμα εἰς τοὺς Τούρκους νὰ ἀρχίσουν τὰς ἐχθροπραξίας καὶ νὰ πνίξουν εἰς τὸ αἷμα τὴν ἐπαναστατικὴν κίνησιν πρὶν ἐκδηλωθῆ. Ἐφ' ὅσον λοιπὸν δὲν εἶχον εἰσέτι λάβει ὀριστικὴν ἀπόφασιν περὶ τοῦ χρόνου καὶ τοῦ τόπου κηρύξεως τῆς ἐπαναστάσεως, ἀπεφάσισαν νὰ μεταβοῦν εἰς Τρίπολιν. Ἠλπίζον ὅτι μὲ τὴν πειθαρχικὴν των αὐτὴν διαγωγὴν θὰ ἔπειθον τοὺς Τούρκους περὶ τῆς ἀθωότητός των καὶ θὰ ἐλάμβανον τὴν ἄδειαν νὰ ἐπιστρέψουν εἰς τὰ ἴδια². Τοιου-

1. Χαρακτηριστικὰ ὡς πρὸς τὰς περιγραφὰς ταύτας εἶναι ἰδίως τὰ προμνημονευθέντα ἀπομνημονεύματα τοῦ Π. Πατρῶν Γερμανοῦ καὶ τοῦ Ἀμβρ. Φραντζῆ. Ὁ Σπ. Τρικούπης (ἔ.ἀ., τ. Α', σ. 12) γράφει: « Χριστιανοὶ καὶ Τούρκοι ὑπέβλεπαν καὶ παρετήρουν ἀλλήλους. Λόγοι ἀπειλητικοὶ παρ' ἐκείνων καὶ ὑπολτοὶ παρὰ τούτων ἐλέγοντο συχνάκις καὶ τὸ πᾶν προεμήνυε ταχεῖαν καὶ βαρεῖαν ρῆξιν ». Ὁ δὲ Φωτᾶκος (ἔ.ἀ., τ. Α', σ. 64) γράφει: « Κατὰ τὰ μέσα μάλιστα τοῦ Μαρτίου τὸ πρᾶγμα ἐπροχώρησε πολὺ, ὅλοι οἱ Πελοποννήσιοι τὸ ἐγνώριζαν, ᾤφθησαν ὅλαις ταῖς δουλιαῖς των καὶ εἰς τὰ πράγματα τοῦ πολέμου ἐνασχολοῦντο. Παντοῦ ἔβλεπες κίνησιν καὶ συνάμα φόβον καὶ χαρὰν διὰ τὴν ἀρχὴν τῆς ἐπαναστάσεως. Τὰ πάντα ὅσο ἤμπορούσαν τὰ ἐτοίμασαν καὶ δὲν ἐχρειάζοντο παρὰ νὰ δοθῆ τὸ σημεῖον τῆς ἐνάρξεως τοῦ ἀγῶνος ». Βλ. ἐπίσης παρὰ τῷ αὐτῷ (τ. Α', σ. 55 κ.ἑ.): « τὰ στρατηγήματα εἰς τὰ ὅποια προσέφευγον οἱ Ἕλληνες διὰ νὰ ἐξαπατοῦν τοὺς Τούρκους, ἄλλοτε διαδίδοντες ὅτι ἔπασαν λύκοι εἰς τὴν περιοχὴν καὶ ἐξερχόμενοι εἰς τὰ βουνὰ πρὸς καταδίωξιν των ἵνα δικαιολογοῦν τὴν προμήθειαν πυρίτιδος, ἄλλοτε ἀποδίδοντες τὰς διαδόσεις εἰς πράκτορας τοῦ Ἀλῆ πασᾶ, ἄλλοτε προσποιούμενοι ἀσθενείας ἢ ἐμπορικὰς ὑποθέσεις διὰ μετακινήσεις κλπ. ». Κατὰ τὸν Τούρκον ἱστορικὸν Ἀχμέτ Δζεβδέτ (Ἱστορία τῆς Τουρκίας 1773 - 1826, κατὰ μετάφρασιν ἀποσπασμάτων ὑπὸ Νικ. Μοσχοπούλου, Ἱστ. ἑλλην. ἐπανάστ. κατὰ τοὺς Τούρκους ἱστοριογράφους, Ἀθ. 1960, σ. 101) οἱ Ἕλληνες τῆς Πελοποννήσου ἀνήρχοντο εἰς 150.000 καὶ οἱ Τούρκοι εἰς 40 χιλ., ἐκ τῶν ὁποίων οἱ πλείστοι ἐμπειροπόλεμοι εἶχον μεταφερθῆ εἰς τὴν Ἠπειρὸν διὰ τὸν κατὰ τοῦ Ἀλῆ πασᾶ πόλεμον.

2. Γερμανοῦ, ἔ.ἀ., σ. 84 κ.ἑ. — Ἀμβρ. Φραντζῆ, ἔ.ἀ., τ. Α', σ. 122 κ.ἑ. — Σπ. Τρικούπης, ἔ.ἀ., τ. Α', σ. 12: « Νομίσαντες ἀδύνατον ἢ ὀλεθρίαν τὴν ἀντίστασιν, ἀπεφάσισαν νὰ ὑπακούσωσιν, ἐλπίζοντες διὰ τοῦ ἐμφανισμοῦ των νὰ ἐμπνεύσωσι θάρρος καὶ διασκεδάσωσι τὰς ὑποψίας. Ἀγγιξε δὲ καὶ τὸ Πάσχα, καθ' ὃ

τοιτρόπως οἱ περισσότεροὶ τῶν προκρίτων καὶ ἀρχιερέων μετέβησαν εἰς τὴν Τριπολιτσᾶν, ὅπου καὶ ἐκρατήθησαν ὡς αἰχμάλωτοι καὶ μετὰ τὴν κήρυξιν τῆς ἐπαναστάσεως πολλοὶ ἀπέθανον ἐκ τῆς μετὰ δεσμῶν φυλακίσεως καὶ τῶν βασανιστικῶν στερήσεων¹. Ὁ Π. Πατρῶν Γερμανὸς καὶ ὁ Λόντος ἐξεκίνησαν ἐκ Πατρῶν πρὸς Τρίπολιν. Ἀλλά, φθάσαντες εἰς Καλάβρυτα, εὔρον ἐκεῖ τὸν ἐπίσκοπον Κερνίκης Προκόπιον, τοὺς Ζαῖμην, Χαραλάμπην, Φωτήλαν καὶ Θεοχαρόπουλον, ἐν μυστικῇ δὲ πάντοτε συσκέψει ἔλαβον ἀποφάσεις, αἱ ὁποῖαι ἀπέβησαν σωτήριαι διὰ τὸν ἀγῶνα. Ἀπεφάσισαν δηλαδὴ νὰ ἐκκινήσουν πρὸς τὴν Τριπολιτσᾶν ἐν σώματι, ἀλλὰ καθ' ὁδὸν νὰ λάβουν ἐπιστολήν, δῆθεν παρὰ φίλων των Τούρκων τῆς Τριπόλεως ἀποστελλομένην, πράγματι δὲ ὑπ' αὐτῶν τῶν ἰδίων σχεδιασθεῖσαν, εἰς τὴν ὁποίαν νὰ γράφεται ὅτι πρόκειται νὰ συλληφθοῦν καὶ ἐπομένως φρονιμώτερον θὰ ἦτο νὰ μὴ προσέλθουν².

Οὕτω καὶ ἐγένετο. Ἀλλ' οὔτε καὶ εἰς τὰς ἐπαρχίας των ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει θὰ ἠδύναντο νὰ ἐπιστρέψουν ἡσυχοί, διότι τὸ πιθανώτερον ἦτο ὅτι θὰ συνελαμβάνοντο. Τότε, ἐν ἀμηχανίᾳ περὶ τοῦ πρακτέου, ἀπεφάσισαν νὰ καταφύγουν εἰς τὴν παρὰ τὰ Καλάβρυτα Μονὴν τῆς Ἀγίας Λαύρας. Κατὰ τὸν Γερμανόν, τὸ ἐπεισόδιον τῆς καθ' ὁδὸν λήψεως ἐπιστολῆς δῆθεν Τούρκων ἐκ τῆς Τριπόλεως, εἰδοποιούσης περὶ τοῦ κινδύνου, ἐγένετο τὴν 9ην Μαρτίου καὶ ἡ ἐν σώματι μετάβασις εἰς Ἀγίαν Λαύραν τὴν ἐπιούσαν, ἐπομένως τὴν 10ην Μαρτίου, τὰς αὐτὰς δὲ χρονολογίας ὁρίζει καὶ ὁ Σπ. Τρικούπης, ἐνῶ ὁ Φωτᾶκος ὁμιλεῖ περὶ τῆς νυκτὸς τῆς 13ης πρὸς τὴν 14ην Μαρτίου³.

ἐπανήρχοντο συνήθως εἰς τὰ ἴδια, ὥστε ἠλπίζαν καὶ διὰ ταύτην τὴν αἰτίαν νὰ μὴ μείνωσιν ἐν Τριπολιτσᾷ εἰμὴ ὀλίγας ἡμέρας».

1. Βλ. τὴν δραματικὴν περιγραφὴν τῶν φρικτῶν βασανιστηρίων, τὰ ὁποῖα ὑπέστησαν οἱ ἔγκλειστοὶ ἐν Τριπόλει πρόκριτοὶ καὶ ἀρχιερεῖς, ὑπὸ τοῦ ἐπίσης παραμειναντος ἐν τῇ φυλακῇ ἱερομονάχου Ἰωσήφ Ζαφειροπούλου, δημοσιευθεῖσαν τῷ 1851 μὲ τὸν τίτλον «Οἱ ἀρχιερεῖς καὶ οἱ προύχοντες ἐντὸς τῆς ἐν Τριπόλει φυλακῆς ἐν ἔτει 1821». Ἀνεδημοσιεύθη ὡς συνέχεια τῶν ἀπομνημονευμάτων τοῦ Π. Πατρῶν Γερμανοῦ, ἔ.ἀ. Οἱ πλείστοι τῶν ἐγκλειστων, μὴ δυνηθέντες νὰ ἀνθῆξουν εἰς τὸν μετὰ ἀλύσεων ἀγεληδὸν ἐγκλεισμὸν εἰς βρωμερὸν μπουδρούμιον καὶ τὰς στερήσεις, ἀπέθανον, οἱ λοιποὶ ἀπληθειρωθήσαν μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Τριπόλεως ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων.

2. Γερμανοῦ, ἔ.ἀ., σ. 85. — Ἀμβρ. Φραντζῆ, ἔ.ἀ., τ. Α', σ. 139. — Σπ. Τρικούπη, ἔ.ἀ., τ. Α', σ. 44. Ἐκ συγχύσεως ὁ Κ. Δεληγιάννης (ἔ.ἀ., σ. 145) γράφει ὅτι οἱ ἐν Ἀγίᾳ Λαύρᾳ συναχθέντες προέβησαν εἰς τὸ τέχνασμα τοῦτο, ἐκκινήσαντες ἐκεῖθεν δῆθεν διὰ νὰ μεταβοῦν εἰς Τρίπολιν καὶ ἐπιστρέψαντες μετὰ τὴν σκηνοθετηθεῖσαν λῆψιν καθ' ὁδὸν τῆς ἐπιστολῆς. Τοῦτο ἐγένετο μετὰ τὴν ἐκκίνησιν ἐκ Καλαβρυτίων. Ἄλλωστε ὁ Γερμανὸς λέγει σαφῶς ὅτι «τὴν ἐπιούσαν» μετέβησαν εἰς Λαύραν.

3. Γερμανοῦ, ἔ.ἀ., σ. 85. — Σπ. Τρικούπη, ἔ.ἀ., τ. Α', σ. 45. — Φωτάκου, ἔ.ἀ., τ. Α', σ. 61. Κατὰ τὸν Οἰκονόμου (ἔ.ἀ., τ. Α', σ. 58) «ταῦτα ἐγίνοντο ἐνταῦθα (δηλ. ἐν Λαύρᾳ) μέχρι τῆς 21 Μαρτίου».

Ἐκεῖ ὁ ἀπεσταλμένος τῶν Τούρκων Καλαμογδάρτης εἰς μάτην ἠγωνίσθη νὰ τοὺς πείσῃ νὰ μεταβοῦν εἰς τὴν Τριπολιτσᾶν μετὰ τῆς βεβαιώσεως ὅτι οὐδένα διέτρεχον κίνδυνον. Ὁ Καλαμογδάρτης ἐπέστρεψεν εἰς Τρίπολιν ἄπρακτος, δεύτερος δὲ Ἕλληναςταεῖς καὶ ἀντιληφθεῖς τὴν ἐπικειμένην θύελλαν, οὐδὲ κἄν ἐπέστρεψεν εἰς Τρίπολιν¹. Ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν Λαύραν ἡ παραμονὴ τῶν καὶ ἡ συνέχισις ἀρνήσεως μεταβάσεως εἰς Τρίπολιν, παρὰ τὰ καταφθάνοντα δι' εἰδικῶν ἀπεσταλμένων τῶν Τούρκων καθησυχαστικὰ μηνύματα, μετὰ συνεχοῦς προβολῆς τῆς ἐπιστολῆς, τὴν ὁποῖαν δῆθεν εἶχον λάβει περὶ κινδύνου τῆς ζωῆς τῶν, ἀπετέλει λίαν ἐπικίνδυνον παιγνίδιον. Δὲν ἦτο δὲ εὐχερῆς ἐκεῖ ἡ συνεννόησις τῶν μετὰ τῶν λοιπῶν ἀρχηγῶν τῆς Πελοποννήσου, οὐδὲ κἄν μετὰ τῶν ἐν Πάτραις καὶ ὑπῆρχε κίνδυνος νὰ προκαταληφθοῦν ἐκεῖ ἐκ τῶν ἐπικειμένων γεγονότων.

Μετ' ὀλίγον λοιπὸν ἐχωρίσθησαν καὶ ἔλαβον κατὰ τμήματα διαφόρους κατευθύνσεις χωρὶς νὰ ἐπανέλθουν ποτὲ εἰς Λαύραν. Κατὰ δὲ τὸ βραχὺ διάστημα τῆς ἐν τῇ μονῇ διαμονῆς τῶν οὐ μόνον δὲν ἔλαβε χώραν κήρυξις τῆς ἐπαναστάσεως ἢ ἄλλο τι ἐπαναστατικὸν γεγονός, ἀλλὰ τοῦναντίον οὐδὲ ἀπόφασίς τις συγκεκριμένη ἐλήφθη περὶ τοῦ ἂν καὶ πότε θὰ ἐκηρύσσετο ἡ ἐπανάστασις. Τοῦτο μαρτυρεῖ σαφῶς ὁ αὐτόπτης Π. Πατρῶν Γερμανός, εἰς τὸ κατωτέρω ἀπόσπασμα τῶν ἀπομνημονευμάτων του: « Τὴν δὲ ἐπιούσαν μετέβησαν εἰς τὸ μοναστήριον τῆς Ἁγίας Λαύρας. Ἐκεῖ συσκεφθέντες ἀπεφάσισαν νὰ μὴ δώσωσι αἰτίαν τινά, ἀλλὰ νὰ μείνωσι παραμερισμένοι, ἕως οὔ νὰ ἰδῶσι τὰ πράγματα· καὶ εἰ μὲν ἡ διοίκησις θελήσῃ νὰ βιάσῃ αὐτοὺς ἰδιαιτέρως καὶ νὰ τοὺς κατατρέξῃ μὲ ὁποιονδήποτε τρόπον, νὰ ἐξέλθωσι τῆς Πελοποννήσου καὶ νὰ παρατηρήσωσι τὸν καιρὸν καὶ τὰς περιστάσεις διὰ νὰ μὴ βάλουν εἰς κίνδυνον τοὺς λοιποὺς ὁμογενεῖς παρακαίρως, εἰ δὲ καὶ καθολικεύσῃ τὸ πρᾶγμα ἡ διοίκησις, καὶ μεταχειρισθῇ τὰ ὄπλα... καὶ νὰ κινήσωσι καὶ τοὺς λοιποὺς ὁμογενεῖς εἰς ὑπεράσπισιν αὐτῶν... Οἱ δὲ συσκεφθέντες ἀπεφάσισαν νὰ μὴ δώσωσι αἰτίαν τινά, ἀλλ' ὡς πεφοβισμένοι νὰ παραμερίσωσιν εἰς ἀσφαλῆ μέρη· ὅθεν μερισθέντες ἀνεχώρησαν ἐκ τῆς Λαύρας, ὁ μὲν Π. Πατρῶν, ὁ Κερνίκης καὶ ὁ Ἄνδρ. Ζαΐμης διὰ τὰ Νεζερά· ὁ δὲ Ἄση-

1. Κατὰ τὸν Σπ. Τρικούπην (ἔ.ἀ., τ. Α', σ. 46) ὁ δεύτερος ἀπεσταλμένος, καλούμενος Μοθωνιός, οὐδένα εἶδεν εἰς Λαύραν, διότι εἶχον ἐν τῷ μεταξύ ἀπέλθει κατὰ μικρὰς ομάδας, ἀντιληφθεῖς δὲ καὶ αὐτὸς τὴν κατάστασιν δὲν ἐπέστρεψεν εἰς Τρίπολιν. Τὴν μετὰ τὴν ἀποτυχίαν τοῦ Καλαμογδάρτη ἀποστολὴν τοῦ Μοθωνιοῦ, ὅστις δὲν ἐπέστρεψεν εἰς Τριπολιτσᾶν, μνημονεύει καὶ ὁ Π. Π. Γερμανός (ἔ.ἀ., σ. 86). Κατὰ τὸν Σπηλιάδην (ἔ.ἀ., τ. Α', σ. 30) ὁ τελευταῖος ἀπεσταλμένος τῶν Τούρκων, κομίζων παραινετικὰς ἐπιστολάς τῶν ἐγκλείστων ἀρχιερέων καὶ προυχόντων, ὅπως οἱ ἐν Λαύρᾳ μεταβοῦν εἰς Τρίπολιν, ἐνθα δὲν θὰ ἠνωχλοῦντο, ἐκαλεῖτο Γεωργακόπουλος, ὅστις « δὲν ἐπέστρεψε πλέον » καὶ « ἐκ τούτου οἱ Τούρκοι ἐβεβαιώθησαν διὰ τὴν συνωμοσίαν τῶν Χριστιανῶν ».

μάκης Ζαΐμης καὶ Φωτήλας διὰ τὴν Κερπινὴν· ὁ δὲ Σωτήριος Χαραλάμπης καὶ Σωτήριος Θεοχαρόπουλος διὰ Ζαρούχλαν... Βλέποντες δὲ οἱ Πατράιοι Ἕλληνες ὅτι πλέον δὲν ἐπιδέχεται θεραπείαν τὸ πρᾶγμα, τὰς μὲν φαμίλιας των ἔβγαλον ἔξω τῆς πόλεως, ἔγραψαν δὲ εἰς τὰ Νεζερὰ πρὸς τὸν Π. Πατρῶν ὅ τε Νικόλαος Λόντος, ὁ Ἰω. Παπαδιαμαντόπουλος καὶ ἄλλοι τινὲς νὰ προφθάσῃ εἰς βοήθειαν, ὅτι κινδυνεύει ὅλη ἡ πόλις. Ὁθεν ἀμέσως ὁ Π. Πατρῶν καὶ ὁ Ἄνδρ. Ζαΐμης ἔγραψαν πρὸς τοὺς καπιταναίους Κουμανιώτας νὰ τρέξουν μὲ ὄσους ἀνθρώπους ἔχουν· τὴν δὲ ἐπιούσαν ἡμέραν ἐκίνησαν καὶ αὐτοὶ ἔχοντες περίπου πεντακοσίους στρατιώτας καὶ ἐμβῆκαν εἰς τὰς Πάτρας »¹.

1. Π. Πατρῶν Γερμανοῦ, ἔ.ἀ., σ. 85 κ.έ. Ὁ Μ. Οἰκονόμου (ἔ.ἀ., σ. 57) ἐπαναλαμβάνει εἰς τὰ κύρια σημεῖα τὴν ἀφήγησιν τοῦ Γερμανοῦ προσθέτων: « ἐν δὲ περιπτώσει, καθ' ἣν ἡ ἐξουσία ἤθελε καθολικεύσῃ τὰ βίαια μέτρα, τότε ἀπεφάσιον (οἱ ἐν Λαύρᾳ συγκεντρωθέντες) νὰ λάβωσι καὶ αὐτοὶ τὰ ὄπλα, καὶ προκινδυνεύοντες νὰ διεγείρωσι τοὺς πάντας εἰς ὑπεράσπισιν καὶ Ἀλάχ Κερίμ (ὁ Θεὸς εἶη βοηθός) ». Ἐπίσης ὁ Ἰ. Κολοκοτρώνης, ἔ.ἀ., σ. 4. Κατὰ τὸν Φωτᾶκον (ἔ.ἀ., τ. Α', σ. 62 κ.έ.): « Αὐτοὶ ὅλοι (δηλ. οἱ μεταβάντες εἰς Λαύραν) ἐκοιμήθησαν ἐκεῖ εἰς τὸ μοναστήρι καὶ ἦσαν φοβισμένοι καὶ ἀπηλπισμένοι. Προτοῦ ὅμως φύγουν ἐκεῖθεν ἦλθαν μεταξύ των εἰς διαφόρους ὁμιλίας, ἀμηχανοῦντες τί νὰ πράξωσι καὶ ἕκαστος ἔλεγεν ὅτι ἐσυλλογίζετο. Ἐλεγαν δὲ οἱ μὲν: νὰ φύγωμεν, ἀλλὰ ποῦ νὰ ὑπάγωμεν; Οἱ δὲ ἀποκρίνοντο· εἰς τὴν Πόλιν νὰ ὑπάγωμεν· οἱ δὲ πάλιν εἰς τὴν Ὑδραν· ἄλλοι εἰς τὴν Φραγκιάν, καὶ ἄλλοι ἄλλοῦ. Ἐως τότε δὲν εἶχαν μάθει τὴν ἐπανάστασιν τῆς Βλαχίας. Τότε ὁ Ἀσημάκης Φωτήλας εἶπε τὰ ἑξῆς· « ὅ,τι ἐδυνήθημεν ἐκάμαμεν μέχρι τοῦδε καὶ ἀρκετὰ ἐμακρύνσαμεν τὸν καιρὸν, ἀλλ' εἰς τὸ ἑξῆς οἱ Τούρκοι δὲν μᾶς πιστεύουν, ὅσον καὶ ἂν προσπαθίσωμεν νὰ τοὺς γελάσωμεν ὥστε ὅπως ἐφθάσαν τὰ πράγματα αὐτοὶ θὰ κόψουν τὰ κεφάλια μας, καὶ ὄχι μόνον τὰ ἰδικά μας, ἀλλὰ καὶ ὅλων τῶν Χριστιανῶν καὶ Κύριος οἶδεν, ἂν δὲν στείλουν τῆς γυναῖκες καὶ τὰ παιδιὰ μας εἰς τὴν Ἀνατολήν. Μακάρι καὶ ἡμεῖς οἱ ἴδιοι μὲ τὰ χέρια μας νὰ κόψωμεν τοῖς ἄλλοις ἀδελφοῦς μας Χριστιανοῦς ὄλους καὶ σωρὸν νὰ τοὺς κάμωμεν, καὶ εἰς τὸ τέλος ἄς κόψουν καὶ ἡμᾶς. Ἀλλ' ἡ γνώμη μου εἶναι νὰ πιάσωμεν τὰ ὄπλα καὶ ὁ Θεὸς ἄς μᾶς βοηθήσῃ, καὶ ὅ,τι γείνη ἄς γείνη. Ἐν γλυτώσῃ δὲ κανένας ἀπὸ ἡμᾶς καὶ φύγῃ καὶ ὑπάγῃ ἄλλοῦ εἰς τοὺς Χριστιανούς, πιστεύω, ὅτι θὰ τοῦ δώσουν ἕνα κομμάτι ψωμί νὰ φάγῃ, διότι θὰ εἶπῃ ὁ κόσμος, ἐπολέμησαν οἱ κακόμοιροι διὰ τὴν σωτηρίαν των μὲ τὸ μεγάλο θηρίον τῆς οἰκουμένης, ἀλλὰ δὲν τὸ ἐνίκησαν καὶ εἶναι ἄξιοι ἐλέους. Ἐπειτα καὶ ἡμεῖς θὰ ἔχωμεν ὀλίγον θάρρος εἰς τοῦτο, ὅτι ἐκάμαμεν τὸ χρέος μας ». Οἱ λόγοι οὗτοι τοῦ Φωτήλα ὑπῆρξαν ἡ ὑστερινή των ἀποφασίς. Ἐπειτα δὲ ἐσκορπίσθησαν ἐκεῖθεν μὲ τὸ αὐτὸ πνεῦμα καὶ τὸ αὐτὸ θάρρος διὰ νὰ ἐτοιμασθοῦν εἰς τὴν περιμενομένην ἡμέραν καὶ ὥραν, καὶ πλέον δὲν εἶδον ὅ ἕνας τὸν ἄλλον κατὰ πρόσωπον, παρὰ μετὰ τὴν ἐπανάστασιν ». Οὕτω ὁ Φωτᾶκος ἀποδέχεται ἐμμέσως ὅτι ἐν Λαύρᾳ ἀπεφασίσθη, ὡς μὴ ὑπαρχούσης πλέον ἄλλης λύσεως, ἡ ἐπανάστασις, συμφωνεῖ ὅμως μετὰ τοῦ Γερμανοῦ ὅτι οὐδὲν ἀπολύτως πολεμικὸν ἐπεισόδιον ἔλαβε χώραν ἐκεῖ, οὐδ' ἐγένετο ἐκεῖθεν πολεμικὴ ἐξόρμησις μετ' ἐπαναστατικῆς σημαίας κ.λ.π. Μόνον ὁ Κ. Δεληγιάννης ὁμιλῶν περὶ τῆς ἐν Λαύρᾳ συγκεντρώσεως τῶν προκρίτων ἀρχιερέων τῆς Ἀχαΐας (ἔ.ἀ., τ. Α', σ. 148 κ.έ.) ἀποδίδει εἰς ἀπεσταλμένους των τὴν κατὰ τοῦ διοικητοῦ τῶν Καλαβρύτων Ἀρναούτογλου ἐπίθεσιν (βλ. κατωτ. σ. 53), ἐν συνεχείᾳ δὲ περιγράφει καὶ ὑψωσιν τῆς σημαίας τῆς

Ὡς ἐκθέτει τὰ πράγματα ὁ Γερμανός, ἀποτελοῦν τὴν λογικὴν σειρὰν τῶν ἐπεισοδίων τῆς Ἀχαΐας διαπιστουμένων καὶ ἐλεγχομένων βάσει πασῶν τῶν ἐγκύρων πηγῶν περὶ τῆς ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως. Οἱ Τοῦρκοι ἰδίως τῆς Ἀχαΐας, πανικοβληθέντες ἐκ τῆς μὴ μεταβάσεως τῶν προυχόντων τῆς περιφερείας ἐκείνης εἰς Τρίπολιν, ἤρχισαν νὰ λαμβάνουν τρομοκρατικὰ μέτρα καὶ ἠτοιμάζοντο μετ' ἐκδήλου νευρικότητος πρὸς ἄμυναν, ἀπολέσαντες πᾶσαν ψυχραιμον σκέψιν λελογισμένης ἐνεργείας. Ἀντιθέτως, μεταξὺ τῶν Ἑλλήνων, ἰδίως τῶν λαϊκῶν τάξεων, ὁ ἐνθουσιασμός διὰ τὴν ἐπανάστασιν ἠϋξάνεν καί, ὅσον οἱ Τοῦρκοι ἐλάμβανον σπασμωδικὰ μέτρα πρὸς ἀποσόβησιν ἑλληνικοῦ κινήματος, τόσον καθίστατο κοινὴ συνείδησις ὅτι ἐπεβάλλετο τὸ ταχύτερον ἢ κήρυξις τοῦ διὰ τὴν ἐπιτυχίαν, ἀλλὰ καὶ ὡς μόνον μέσον σωτηρίας.

Καὶ ὁμως οὐδεμία ὀριστικὴ ἀπόφασις εἶχεν ἀκόμη ληφθῆ παρὰ τῶν ἀρχηγῶν. Πεζοὶ καθ' ἡμέραν ἐστέλλοντο ἀπὸ τοῦ ἑνὸς μέρους εἰς τὸ ἄλλο,

ἐπαναστάσεως ἐν Λαύρᾳ τὴν 23ην Μαρτίου (βλ. ἄνωτ., σ. 20). Καὶ ὁ Ἴω. Κολοκοτρώνης (ἔ.ἀ., σ. 7) ὁμιλεῖ περὶ ἐπιστολῆς ἀποσταλείσης μετ' ἡμερολογίαν 20 Μαρτίου πρὸς τὸν Θ. Κολοκοτρώνην, παραθέτων καὶ τὸ κείμενον αὐτῆς. Ἀλλ' ἐν τῇ ἐπιστολῇ αὐτῇ γίνεται λόγος περὶ προσκλήσεως τοῦ Κολοκοτρώνη νὰ μεταβῆ ἀμέσως εἰς Λαγκαδία, οὐχὶ δὲ περὶ ἀμέσου κηρύξεως τῆς ἐπαναστάσεως. Ἀλλ' εἶναι ἀποδεδειγμένον ὡς πρὸς μὲν τὸ ἐπεισόδιον τῆς ἐπιθέσεως κατὰ τοῦ Ἀρναούτογλου, ὅτι τοῦτο ἦτο ἔργον Κλεφτῶν ἄνευ οὐδενὸς συνδέσμου μετὰ τῶν ἐν Λαύρᾳ, ὡς πρὸς δὲ τὴν ὑψοσιν τῆς σημαίας ἐν Λαύρᾳ, ὅτι οὐδὲν τοιοῦτον ἐγένετο ἐκεῖ καὶ μάλιστα τὴν 23ην Μαρτίου, ὅτε πάντες εἶχον ἐγκαταλείψει τὴν Μοнын. Περιπλέκει πῶς τὰ γεγονότα ἢ ἀσύνδετος καὶ ἱκανῶς ἀσαφής, ἐν πολλοῖς καὶ προχειρολόγος ἀφήγησις τοῦ Σπηλιάδου (ἔ.ἀ., τ. Α', σ. 29) ἔχουσα οὕτω : « Οἱ δὲ προσφυγόντες εἰς τὴν Ἁγιάλαύραν ἔστειλαν τετρακοσίους Ἑλληνας στρατιώτας, ὅσους εἶχον ἤδη συναγάγει περὶ αὐτοὺς εἰς Καλάβρυτα, ὅθεν παρέλαβον τὰς οἰκογενείας τῶν προεστώτων καὶ ἄλλων τινῶν καὶ τὰς ἐξησφάλισαν εἰς Μεγασπήλαιον· ἀλλ' ἐπροξένησαν τρόπον εἰς τοὺς Τοῦρκους, ἐξ ὧν οἱ μὲν ἐντόπιοι μετὰ τὰς οἰκογενείας τῶν ἐκλείσθησαν εἰς τρεῖς πύργους, ὁ δὲ ἐπαρχος μετὰ τοὺς περὶ αὐτὸν ἀναχωρεῖ τὴν 17 εἰς Τριπολιτζάν διὰ ν' ἀποφύγῃ τὸν κίνδυνον καὶ νὰ ἐκθέσῃ τὰ γενόμενα· ἀλλ' εἰς τὸ μέρος τοῦ ἀγίου Νικολάου, εἰς τοὺς πολέμους λεγόμενον διὰ τὸ στενὸν καὶ τὴν δυσχωρίαν αὐτοῦ, προσβάλλεται ἀπὸ ἐνόπλους, καὶ στρέψας τὰ νῶτα, δὲν σώζεται εἰμὴ διὰ τῆς ταχύτητος τῶν ἵππων του· ἐκλείσθη δὲ καὶ αὐτὸς μετὰ τῶν ἄλλων εἰς τοὺς πύργους τῶν Καλαβρυτῶν ». Ὁ Σπηλιάδης, μὴ εὐρισκόμενος ἐν Ἀχαΐᾳ κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην καὶ συλλέξας τὰς πληροφορίες μεταγενεστέρως, συγχέει χρονικῶς τὰ γεγονότα. Ἐν Λαύρᾳ οὐδέποτε συνηθροίσθησαν ἐνοπλοὶ καὶ μάλιστα τετρακοῖσιοι, ἵνα σταλῶσιν ἐκεῖθεν εἰς Καλάβρυτα. Οἱ καταφυγόντες προύχοντες καὶ ἀρχιερεῖς εἶχον πᾶν συμφέρον νὰ παραμείνουν ἐκεῖ ἐν ἀπολύτῳ ἡσυχίᾳ, ἀμηχανοῦντες περὶ τοῦ πρακτέου, παραδοχοῦντες τὰ γεγονότα καὶ μακρὰν πάσης διαταραχῆς, τοσοῦτο μᾶλλον καθ' ὅσον κατέφθανον ἀλλεπάλληλοι ἀπεσταλμένοι τῶν Τοῦρκων καὶ εἶχον πᾶν συμφέρον νὰ παραπλανήσουν αὐτοὺς ὅτι δῆθεν κατέφυγον ἐκεῖ λόγῳ τῆς ἐπιστολῆς, ἣν ἔλαβον, ὅτε κατηθύνοντο εἰς Τρίπολιν καὶ ἐκ φόβου μὴ συλληφθοῦν. Ἐξ ἄλλου, αἱ συγκεντρώσεις τῶν ὑπὸ τοὺς Πετμεζάδαις καὶ τὰ πολεμικὰ γεγονότα τῶν Καλαβρυτῶν ἐσημειώθη-

πρόκριτοι δὲ ἀρχηγοὶ ὀπλοφόρων καὶ ἀρχιερεῖς εἰς ἀλλεπαλλήλους ἐπιστολάς, ἰδίως οἱ τῆς Ἀχαΐας καὶ τῆς Μάνης, ἠρώτων ὁ εἰς τὸν ἄλλον περὶ τοῦ πρακτέου, ἀλλ' οὐδεὶς ἀνελάμβανε τὴν εὐθύνην τῆς ἐνάρξεως τοῦ μεγάλου ἐγχειρήματος. Ἐν τῷ μεταξύ, ἡ σύγχυσις καὶ ἡ ταραχὴ ἐπετεινέτο καὶ εἰς τὰς δύο πλευράς. Ἡ πολεμικὴ δραστηριότης διεξήγετο πλεόν φανερά, τῶν μὲν Τούρκων κλειομένων εἰς τὰ φρούρια, τῶν δὲ Ἑλλήνων ἀποστελλόντων τὰς οἰκογενεῖας τῶν εἰς τὰς νήσους ἢ εἰς ἄλλα ἀσφαλῆ μέρη. Ἦλθε στιγμή, κατὰ τὴν ὁποίαν ἡ κήρυξις τῆς ἐλληνικῆς ἐπαναστάσεως ἦτο πλεόν γεγονὸς μοιραῖον καὶ ἀναπόφευκτον¹.

Εἰς τὴν Πελοπόννησον, τὸ κατὰ τοὺς τελευταίους χρόνους τῆς Τουρκοκρατίας ἰσχύον καθεστῶς τῶν πολεμικῶν δυνάμεων τοῦ Ἔθνους, ἐπὶ τῶν ὁποίων θὰ ἦτο δυνατόν νὰ στηρίξῃ ἐπιτυχίαν ἡ ἐλληνικὴ ἐπανάστασις, ἦτο βασικῶς διάφορον τοῦ ἐν τῇ Στερεῇ Ἑλλάδι. Εἰς τὴν νοτιοδυτικὴν ἄκρην τῆς χερσονήσου, ἐπὶ τῶν πλαγιῶν τῆς πρὸς τὸ Ταΐναρον ὄροσειρᾶς τοῦ Ταῦ-

σαν μετὰ τὴν ἐγκατάλειψιν τοῦ κρουσφυγέτου τῆς Λαύρας. Οἱ Τούρκοι τῶν Καλαβρῶτων ἐκλείσθησαν εἰς τοὺς πύργους οὐχὶ πρό, ἀλλὰ μετὰ τὴν ἀναχώρησιν τοῦ Ἀρναούτογλου διὰ Τρίπολιν καὶ τὴν ἐν τρόμφῳ ἐπιστροφὴν αὐτοῦ κατόκιν τῆς καθ' ὁδὸν ἐπιθέσεως. Τὰ τῆς προπαθείας τῶν προυχόντων, ὅπως ἐξαπατήσουν τοὺς Τούρκους διὰ τῶν ἰσχυρισμῶν ὅτι πρόκειται περὶ ἄνευ σημασίας διαβολῶν τῶν ἀνθρώπων τοῦ Ἀλή πασᾶ, τὰ τῆς ἀρνήσεως τῶν ἀρχηγῶν τῆς Ἀχαΐας νὰ μεταβοῦν εἰς Τρίπολιν, τὰ τῶν « ληστρικῶν » ἐπεισοδίων καὶ τῆς αἰχμαλωσίας τοῦ Ἀρναούτογλου εἰς Καλάβρυτα, ἀφηγεῖται μεθ' ἰκανῆς ἀκριβείας καὶ ὁ Τούρκος ἱστορικὸς Ἀχμέτ Δζεβδέτ (βλ. Ν. Μοσχόπουλου, ἔ.ἀ., σ. 101 κ.έ.). Δυστυχῶς, δὲν παρατίθενται ἐν τῇ ἀφηγήσει (τοῦλάχιστον εἰς τὰς μεταφράσεις τοῦ Μοσχόπουλου) χρονολογίαι τῶν καθ' ἕκαστα συμβάντων, αἱ ὁποῖαι, ἐφ' ὅσον θὰ προήρχοντο ἐξ ἐπισήμων τουρκικῶν ἐγγράφων, θὰ ἠδύναντο νὰ βοηθήσουν ἡμᾶς εἰς χρονικοὺς προσδιορισμοὺς τῶν κατ' ἀλληλουχίαν γεγονότων.

1. Π. Πατρῶν Γερμανοῦ, ἔ.ἀ., σ. 88 : « Ἐπειδὴ πλεόν ἡ σκηνὴ ἠνεώχθη, ἔγραψαν οἱ ἀρχηγοὶ... παρακινουῦντες νὰ μὴ ἀναβάλουν τὸν καιρὸν, ὅτι πλεόν ἄλληθεραπεία δὲν εἶναι ». Ἰ. Κολοκοτρώνη, ἔ.ἀ., σ. 7 : « Ἀναπτυσσομένης τῆς ἰδέας περὶ τῆς ἐπαναστάσεως, ὁ σπινθήρ τῆς ἐλευθερίας ἤναπτε τὸν ἐνθουσιασμὸν τῶν Ἑλλήνων, οἵτινες διανοοῦντο περὶ τῆς ἐνάρξεως τοῦ πολέμου. Ὅθεν τὴν 17 Μαρτίου οἱ πρόκριτοι τῆς Μάνης συνενοήθησαν νὰ λάβωσι τὰ ὄπλα κατὰ τῶν Τούρκων. Ὁ δὲ Κολοκοτρώνης ἐφανέρωσε τὴν ἀπόφασιν ταύτην εἰς τὸν Ἀναγνωσταρᾶν, Φλέσιαν καὶ λοιπούς, ὄντας προπαρασκευασμένους διὰ τὸν σκοπὸν αὐτόν, ἐνῶ συγχρόνως ἀπὸ πολλὰς ἐπαρχίας τῆς Πελοποννήσου, αἵτινες ἀνέμενον τὴν λαμπρὰν ἐκείνην ἡμέραν, ἵνα ὑψώσωσι τὴν σημαίαν τῆς ἐλευθερίας, εἰδοποιεῖτο τὰς ἐτοιμασίας... ». Σπ. Τριχοῦπη, ἔ.ἀ., τ. Α', σ. 47 : « Ὅταν ὅλη εὐφλεκτος συσσωρευθῆ, σπινθήρ ἀρκεῖ νὰ πέσῃ καὶ τὴν ἀνάπτει. Τοιοῦτόν τι συνέβη ἐν Πελοποννήσῳ παρὰ τὴν θέλησιν καὶ τὴν ἀπόφασιν ὄλων ». Μ. Οἰκονόμου, ἔ.ἀ., σ. 58 : « Οἱ Πελοποννήσιοι δὲν παύουσι πνέοντες ἐκδίκησιν διὰ τὰ πολλάκις ἐκχυθέντα αἵματα τῶν προγόνων τῶν δὲν παύουσι πνέοντες τῶν τυράννων τὸν ὄλεθρον καὶ πάλιν ἐξορμῶσι κατ' αὐτῶν με σταθερὰν ἀπόφασιν ν' ἀποθάνωσι ἢ νὰ ἐλευθερωθῶσι· δὲν φροντίζουσι διὰ τοῦτο καὶ ἂν κατασφαγῶσιν οἱ ἐν Τριπολίτῳ ἀρχιερεῖς καὶ προεστῶτες καὶ λοιποὶ χριστιανοί ».

γέτου, οἱ Μανιάται ἔζων ἀπρόσβλητοι καὶ ὀπλισμένοι, χαίροντες ἡμιανεξαρτησίας ὑπὸ τὸν διοριζόμενον Μπέην, μόνον ὑπεύθυνον ἔναντι τῆς Πύλης διὰ τὴν διατήρησιν τῆς τάξεως. Ἄλλ' οἱ Μανιάται, ἐξωθούμενοι καὶ ἀπὸ τὰς ἰσχυρὰς ἀντιζήλους τοῦ Μπέη Π. Μαυρομιχάλη οἰκογενείας καὶ κατηχημένοι κατὰ τὸ μέγιστον μέρος ὑπὸ τῶν ἀπεσταλμένων τῆς Φιλικῆς Ἐταιρείας, ἦσαν ἔτοιμοι καὶ πρόθυμοι πρὸς ἔναρξιν τῆς ἐπαναστάσεως δι' εἰσβολῆς πρὸς τὴν Μεσσηνίαν καὶ τὴν Λακεδαίμονα. Εἰς τὴν ἄλλην πλευρὰν τῆς Πελοποννήσου, ἰδίως εἰς τὰς ὄρεινὰς περιοχὰς τῆς Ἀρκαδίας καὶ τῆς Ἀχαΐας, περιεπλανῶντο ἔνοπλοι ὀμάδες, αἱ ὁποῖαι κατὰ τὰς περιστάσεις ἐχρησίμευον διὰ τὴν διατήρησιν τῆς τάξεως ἢ ὑπερήσπιζον τοὺς Χριστιανικοὺς πληθυσμοὺς ἀπὸ τὰς καταπιέσεις τῶν Τούρκων ἢ ἐτρομοκράτουν καὶ ἐλήστευον ἀντιθέτους παρατάξεις, πρόθυμοι πάντες νὰ δώσουν τὸ σύνθημα εὐρύτερων περιπλοκῶν καὶ ἐξεγέρσεων κατὰ τῆς Ὀθωμανικῆς ἐξουσίας. Ἀντιθέτως πρὸς τὰ ἰσχύοντα ἐν Στερεᾷ Ἑλλάδι καὶ Μακεδονίᾳ συστήματα τῶν Κλεφτῶν καὶ Ἀρματολῶν, οἱ «Κλέφτες» τῆς Ἀχαΐας καὶ τῶν ἄλλων ὄρεινῶν περιοχῶν τῆς Πελοποννήσου δὲν εἶχον ὑπευθύνους ὀπλαρχηγούς, ἀλλ' ἐτέλουν ὑπὸ τὴν ἐπιτροπὴν, συχνάκις ὑπὸ τὴν ἄμεσον ἐξουσίαν, τῶν κατὰ περιφερείας προυχόντων, ἕκαστος τῶν ὁποίων ἠσθάνετο τὴν ἀνάγκην, προβαίνων διὰ τὸν λόγον τοῦτον καὶ εἰς οἰκονομικὰς θυσίας, νὰ κατευθύνη, νὰ προστατεύῃ ἢ νὰ ἐξουσιάζῃ μίαν παρομοίαν πολεμικὴν ὀμάδα. Παρὰ τὴν τρομερὰν καταδίωξιν, ἣ ὁποία ἐσημειώθη μετὰ τὰ Ὀρλωφικὰ καὶ ἐπὶ Ἀλῆ πασᾶ πρὸς ἐξολόθρευσίν των, αἱ ἔνοπλοι αὐταὶ ὀμάδες, συγκεκοτημέναι ἢ διεσκορπισμέναι κατὰ ὀλίγα ἄτομα, ὑφίσταντο καὶ ἔδρων εἰς τὰς ὄρεινὰς περιοχὰς κατὰ τοὺς τελευταίους προεπαναστατικούς χρόνους. Οἱ Τούρκοι ἠνείχοντο τὴν κατάστασιν αὐτήν, καθιστῶντες ὑπευθύνους τοὺς προύχοντας διὰ τὴν τάξιν ἐκάστης περιφερείας. Οἱ πλεῖστοι τῶν Κλεφτῶν εἶχον ἤδη μυηθῆ εἰς τὴν Φιλικὴν Ἐταιρείαν ἢ πάντως εἶχον εἰδοποιηθῆ νὰ εἶναι παρεσκευασμένοι πρὸς ἀγῶνα, εὐθύς ὡς θὰ ἐδίδετο τὸ σύνθημα. Ἄλλ' ὅπως ἔπρεπε νὰ ἀναμένῃ τις εἰς τοιαύτας περιστάσεις, ἢ φυσικὴ ροπὴ πρὸς πολεμικὰς συγκρούσεις καὶ ὁ ἕξαλλος ἐνθουσιασμός, τὸν ὁποῖον εἶχον ἤδη ὑποκαύσει εἰς τὰς λαϊκὰς ψυχὰς αἱ μεγαλόστομοι ἐπαγγελίαι τῶν ἀποστόλων τῆς Φιλικῆς Ἐταιρείας, ὧθον πολὺ πέραν τῶν ὀδηγιῶν καὶ τῶν ἐντολῶν, ἐδημιούργουν δὲ βαθμηδόν, μὲ τὴν αὐξανομένην ἔξαψιν τῶν πνευμάτων καὶ τὴν ἐξαγρίωσιν τῶν Τούρκων, κατάστασιν, ἣ ὁποία ἐξέφευγε συνετῶν συμβουλῶν καὶ λελογισμένων ἀποφάσεων.

Ἀπὸ τῆς 16ης Μαρτίου ἤρχισαν αἱ εἰς διάφορα σημεία ἐπιθέσεις κατὰ διαφόρων Τούρκων ὑπαλλήλων καὶ ἄλλων. Τὰ ἐπεισόδια αὐτὰ θὰ ἐχαρακτηρίζοντο εἰς ἄλλας περιστάσεις ἀπλῶς ὡς ληστεῖαι. Ἄλλ' ἔνεκα τῆς ἐπικρατούσης ἐξάψεως καὶ ταραχῆς ὀρθῶς ἐθεωρήθησαν ὑπὸ τῶν Τούρκων ὡς προμηνύματα τῆς ἐπαναστάσεως, ὠθοῦντα αὐτοὺς εἰς μέτρα καὶ πράξεις, αἱ

δοποῖαι, ἀντὶ νὰ ἀποσοβήσουν, ἐπετάχυνον τὴν γενικὴν ἐπανάστασιν εἰς τὴν Πελοπόννησον.

Τὰ ἐπεισόδια ταῦτα περιεβλήθησαν βραδύτερον διὰ τοῦ θρύλου, ἡ δὲ δόξα τῆς διὰ τούτων ἐνάρξεως τοῦ ἀγῶνος συνετέλεσεν, ὥστε νὰ καταγραφοῦν εἰς τὰ ἀπομνημονεύματα καὶ τὰς ἀφηγήσεις τῶν ἐπιζησάντων ἀγωνιστῶν. Αἱ ἔξιστορήσεις τῶν διαφέρουν οὐ μόνον ὡς πρὸς τὴν κατὰ χρόνον προτεραιότητα, ἀλλὰ καὶ ὡς πρὸς τὸν σκοπὸν τῶν ἢ καὶ τὸν τρόπον, καθ' ὃν ἔλαβον χώραν. Ὁ Π. Πατρῶν Γερμανὸς γράφει : « Ἐπειδὴ κατ' ἐκείνας τὰς ἡμέρας συνέπεσε νὰ ἀναχωρήσῃ ἐκ Καλαβρυτίων διὰ τὴν Τριπολιτζᾶν ἓνας Τούρκος Λαλιώτης, Σεϊδῆς λεγόμενος, ὁμοῦ καὶ ὁ Νικόλαος Ταμπακόπουλος τούτους παραφυλάττοντες μερικοὶ στρατιῶται Καλαβρυτινοὶ εἰς ταῖς Κατζάναις, τοὺς ἐκτύπησαν καὶ οἱ μὲν ἐπρόλαβον καὶ ἔφυγον, τὸ δὲ πρᾶγμα τοὺς ὅλο τὸ ἐκυρίευσαν οἱ στρατιῶται. Τὴν ἐπιούσαν ἡμέραν ἐκίνησε καὶ ὁ Ἀρναούτογλους, βοεβόδας τῶν Καλαβρυτίων, διὰ τὴν Τριπολιτζᾶν ἠκολούθησε καὶ εἰς αὐτὸν τὸ ἴδιον καὶ ὁ μὲν φεύγων ἐπανῆλθεν εἰς τὰ Καλάβρυτα, τοῦ ἐφόνευσαν δὲ δύο ἀνθρώπους του καὶ ἐπῆραν ὅλον τὸ πρᾶγμα του. Συγχρόνως ἄλλοι Καλαβρυτινοὶ ἐφόνευσαν δύο σπαχήδες Τριπολιτζίωτες εἰς τὰ χωρία τοῦ Λιβαρτζιοῦ καὶ πάλιν ἄλλοι εἰς τὸν Φενεὸν τοὺς γυφτοχαρατζήδες ». Ὁ πρῶτος ἐκδώσας τὰ ἀπομνημονεύματα τοῦ Γερμανοῦ Ἰω. Φιλήμων προσθέτει ἐν σημειώσει : « Τούτους δὲ διέταξεν ὁ Ἀσημάκης Ζαίμης, ἀνὴρ ἀφοβὸς καὶ ἀποφασιστικὸς εἰς τὰ κινήματά του, καὶ τοὺς ἀπέστειλεν ἀπὸ τὴν Κερπινὴν εἰς τὸν δρόμον τῆς Καστάνας καὶ τοὺς ἐκτύπησαν χωρὶς νὰ ἐξεύρῃ, ὅτι ἦταν μαζί του καὶ ὁ Ταμπακόπουλος, μὲ σκοπὸν νὰ διαλύσῃ τὰς μεταξὺ τῶν Ἀρχιερέων καὶ λοιπῶν προεστώτων ἀμφιβολίας, καὶ νὰ κόψῃ τὸν Γόρδιον κόμβον. Τὴν ἰδίαν ἡμέραν, καὶ οὐχὶ τὴν δευτέραν, ὤδευε πρὸς τὴν Τρίπολιν καὶ ὁ βοεβόνδας τῶν Καλαβρυτίων καὶ ἐκ τοῦ ἀνωτέρω συμβεβηκότος ἐπέστρεψεν ἐντρομος εἰς Καλάβρυτα »¹.

1. Π. Πατρῶν Γερμανοῦ, ἔ.ἀ., σ. 86. Ὁ Κ. Δεληγιάννης εἰς τὰ ἀπομνημονεύματά του (ἔ.ἀ., τ. Α', σ. 138) γράφει : « Βλέπων λοιπὸν ὅτι τὸ πρᾶγμα ἐξεσκεπάσθη καὶ πᾶσα ἀναβολὴ ἀπέβαινε πλέον βλαπτικὴ, ἔστειλα κατὰ τὰς 17 Μαρτίου μερικοὺς ὀπλισμένους καὶ συνέλαβον ὅσους Τούρκους εὗρισκοντο ἀκόμη εἰς τὰ γειτνιαζόντα χωρία, σπαήδες, κεχαγιάδες καὶ ἄλλους ὑπὲρ τοὺς πενήκοντα καὶ τοὺς ἀφώπλισαν καὶ τοὺς ἔφεραν ζῶντας εἰς τὰ Λαγκαδία. Ἀφώπλισα ἀμέσως καὶ τοὺς Λαγκαδινούς Τούρκους καὶ διεμοίρασα εἰς τοὺς κατοίκους ἀνά ἓνα διὰ νὰ τοὺς φυλάττουν ὑπὸ εὐθύνην τῶν, οἵτινες καὶ τοὺς ἔβαλαν ἀμέσως σίδηρα εἰς τοὺς πόδας δι' ἀσφάλειαν. Τὴν αὐτὴν στιγμὴν διέταξα τὸν Ἀναγκώστην Γερμανὸν ἐκ Γερζενίκου καὶ ἄλλους καὶ ἐφόνευσαν τοὺς τρεῖς ἀδελφοὺς Καντραλῆδες, ἐπισήμους Τούρκους Καρυτινοὺς, εὗρισκομένους εἰς αὐτὸ τὸ χωρίον δι' ὑποθέσεις τῶν καὶ τρεῖς ἄλλους συντρόφους τῶν ». Δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς βέβαιον ὅτι τοιαύτης ἐπαναστατικῆς ἐκτάσεως γεγονότα δὲν ἔλαβον χώραν ἀπὸ τῆς 17ης Μαρτίου ἐν Γορτυνίᾳ, ὁ δὲ Κ. Δεληγιάννης δίδει τὴν χρονολογίαν ταύτην προφανῶς, ἵνα ἐνισχύσῃ τοὺς ἀπαραδέκτους

Τὸ πλεόν πολύκροτον καὶ μᾶλλον συντέλεσαν εἰς τὴν ἔκρηξιν τοῦ ἀγῶνος ἐκ τῶν ἐπεισοδίων τούτων ἦτο πράγματι ἡ ἀπόπειρα τῶν δύο εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ γέροντος προεστῶτος τῶν Καλαβρῦτων Ἀσημάκη Ζαΐμη κλεφτῶν Χονδρογιάννη καὶ Πετιώτη νὰ φρονεύσουν τὸν Λαλιώτην Σεηδῆν καὶ νὰ ἀρπάσουν τὰ χρήματα τοῦ δημοσίου, τὰ ὅποια μετέφερεν ἐκ Κερπινῆς εἰς Τριπολιτσᾶν.

Ἐπὶ τοῦ σημείου τούτου ἡ ἀφήγησις τοῦ Σπ. Τρικούπη ἔχει ἰδιαιτέραν σημασίαν, διότι ὁ Τρικούπης, μὴ ὢν Πελοποννήσιος, καὶ ἐπομένως μὴ ἔχων ἄμεσον ἐνδιαφέρον ἐπὶ τῶν διατρεξάντων, ἐπὶ πλεόν περισυλλέξας μετὰ προσοχῆς πάντα τὰ σχετικὰ πρὸς τὸν ἐν Πελοποννήσῳ ἀγῶνα καὶ γράψας μεταγενεστέρως κατόπιν ἐλέγχου, παρουσιάζει ἐπὶ τοῦ προκειμένου τὴν μεγαλύτεραν ἐγγύησιν, ὅτι ἡ ἀφήγησις αὐτοῦ ἀνταποκρίνεται πρὸς τὴν ἱστορικὴν πραγματικότητα. Διὰ τοῦτο, χωρὶς νὰ παραβλέψωμεν τὰς ἀφηγήσεις τῶν ἀπομνημονευματογράφων, παραθέτομεν ἐνταῦθα τὸ σχετικὸν κείμενον τοῦ Σπ. Τρικούπη : « Ὁ γέρον Ἀσημάκης Ζαΐμης, προεστὼς τῶν Καλαβρῦτων καὶ πατὴρ τοῦ Ἀνδρέου, εἶχε παρ' αὐτῷ δύο παλαιούς κλέπτας, τὸν Χονδρογιάννην καὶ τὸν Πετιώτην, οὓς ἄλλοτε λυτρώσας τοῦ θανάτου ἠγάπα, ἐπιστεύετο, κατήχησε τὰ τῆς Ἐταιρείας καὶ προπαρασκεύαζεν εἰς τὸν μελετώμενον ἀγῶνα. Τὴν 15^{ην} Μαρτίου, ἐνῶ ἐγευματίζε μόνος ἐν τῷ χωρίῳ του τῇ Κερπινῇ, ὑπηρετούντων τοῦ Χονδρογιάννη καὶ τοῦ Πετιώτη, τοὺς ἠρώτησε τί νέον; Ἐκεῖνοι ἀπεκρίθησαν, ὅτι τὴν ἐπαύριον ἀνεχώρει εἰς Τριπολιτσᾶν φέρων χρήματα τοῦ δημοσίου, ὁ Σεηδῆς Λαλιώτης, σπαῆς, καὶ ὅτι ἂν τοῖς ἔδιδε τὴν ἄδειαν, ἔτοιμοι ἦσαν νὰ τὸν κτυπήσωσι καθ' ὁδὸν καὶ ἀρπάσωσι καὶ φέρωσι τὰ χρήματα πρὸς τὸν αὐθέντην των ἐπ' ὠφελεία τοῦ γένους. Ὁ γέρον Ζαΐμης, ὀλιγολογώτερος καὶ αὐτῶν τῶν παλαιῶν Σπαρτιατῶν, τοὺς ἐκύτταξεν ἀσκαρδαμυκτί, τοῖς ἔνευσε νὰ τὸν κερᾶσωσι, καὶ ἀφ' οὗ ἔπιεν εἰς τὴν ἐλευθερίαν τῆς πατρίδος, ἔκαμε τὸν σταυρὸν του καὶ τοῖς εἶπε, « ἕς τὴν εὐχὴν μου παιδιά ». Οἱ δύο κλέπται, λαβόντες τὴν εὐχὴν

ὑπὸ τῶν λοιπῶν ἀπομνημονευματογράφων καὶ ἱστορικῶν τοῦ Ἀγῶνος ἰσχυρισμούς του, ὅτι τὰ πρῶτα ἐπαναστατικὰ ἐπεισόδια ἐσημειώθησαν εἰς τὴν Γορτυνίαν καὶ μὲ πρωταγωνιστὰς τοὺς Δεληγιανναίους. Ἐξ ἄλλου δὲν πρέπει νὰ λησμονῆται ὅτι ὁ ἀρχηγὸς τῆς οἰκογενείας τῶν Δεληγιανναίων Θεόδωρος Δεληγιάννης εἶχεν ὑπακούσει εἰς τὴν πρόσκλησιν τῶν Τούρκων καὶ μεταβῆ εἰς Τρίπολιν, ὅπου ἐκρατεῖτο καὶ ἦτο φυσικὸν νὰ μὴ προβῇ εἰς προῶρους παρακεκινδυνευμένας ἐνεργείας, αἱ ὅποια θὰ ἐξέθετον τὴν ζωὴν του. Κατὰ τὸν Σπηλιόδη (ἐ.ἀ., τ. Α', σ. 27) « Λαμβάνουσι οἱ ἐν Ἀγίᾳ Λαύρῳ ἀπὸ τὸν Κανέλλον Δεληγιάννην ἐπιστολὴν, ὅστις τοὺς λέγει νὰ μὴ κάμωσι ἐπαναστατικὸν κίνημα διότι ἀπόλλυνται οἱ εἰσελθόντες εἰς Τριπολιτσᾶν ». Βλ. καὶ κατωτ., σ. 48, τὰ ἐπὶ τοῦ Ἀμβρ. Φραντζῆ ὑπὸ τὸ αὐτὸ περίπου πνεῦμα γραφόμενα. Καὶ ὁ Σπ. Τρικούπης (τ. Α', σ. 57 καὶ 59) γράφει ὅτι εἰς τὴν περιοχὴν ταύτην ἐγένετο ἑναρξίς τοῦ ἀγῶνος τὴν νύκτα τῆς 25^{ης} Μαρτίου, τὰ δὲ ἐπακολουθήσαντα πολεμικὰ γεγονότα τῆς Καρυταίνης τοποθετεῖ τὴν 29^{ην} Μαρτίου.

τοῦ ἄρχοντος καὶ παραλαβόντες καὶ τινες ἄλλους, παρεμόνευσαν ἐπὶ τῆς εἰς Τριπολιτσάν ὁδοῦ κατὰ τὴν Χελονοσπηλιάν, καὶ ἐτουφεκίσαν τὸν Σεηδῆν διαβαίνοντα ἀνύποπτον καὶ ἔχοντα συνοδὸν τὸν Ταμπακόπουλον ἀναβαίνοντα καὶ αὐτὸν δι' ὑποθέσεις του εἰς Τριπολιτσάν. Ὁ Σεηδῆς δὲν ἐβλάβηθη, καὶ ἔφιππος ὢν ἔφυγε καὶ διεσώθη εἰς Τριπολιτσάν διασώσας καὶ ὅσα ἔφερε χρήματα· διεσώθη ἀβλαβῆς καὶ ὁ συνοδοιπόρος του Ταμπακόπουλος, ἀφαιρασθέντος μόνον τοῦ σκευοφόρου ἵππου του. Ἐτυχε δὲ τὴν αὐτὴν ἡμέραν νὰ ἀναχωρήσῃ εἰς Τριπολιτσάν καὶ ὁ διοικητὴς τῶν Καλαβρῦτων Ἰβραήμης Ἀρναούτογλους. Ὁ δὲ καταλυματίας του, προπορευόμενος εἰς ἀριστοποίησιν, καὶ πλησιάσας ὅπου ἐτουφεκίσθη ὁ Σεηδῆς, ἔμαθε τὸ γεγονός, καὶ φοβηθεὶς κατὰ τοῦ ἀυθέντου του ἐνέδραν ἐπέστρεψεν ἔντρομος καὶ διηγῆθη ὅσα συνέβησαν αὐθημερόν. Ὁ Ἀρναούτογλους, πλήρης καὶ πρότερον ὑποψιῶν, ἐθορυβήθη ἀκούσας τὸ γεγονός, ὠπισθοδρόμησε εἰς Καλάβρυτα, ἐφόβισε τοὺς ἐντοπίους Τούρκους παραστήσας τὸ τόλμημα ὡς ἐπαναστατικὸν μᾶλλον ἢ ληστρικόν, καὶ παραλαβὼν αὐτοὺς ἐκλείσθη καὶ ὠχυρώθη ἐντὸς τριῶν δυνατῶν πύργων τῶν Καλαβρῦτων, ὡς ἂν ἤρχοντο κατόπιν του ἐχθροί. Συγχρόνως ἐφονεύθησαν καὶ δύο σπαῖδες Τριπολιτσῶται κατὰ τὸ Λιβάρτσι, χωρίον τῶν Καλαβρῦτων. Ἡγουμένου δὲ τοῦ Νικολοῦ Σολιώτη ἐφονεύθησαν καὶ τινες γυφτοχαρατσίδες κατὰ τὸ Ἀγρίδι, χωρίον τῆς αὐτῆς ἐπαρχίας, καὶ τρεῖς κομισταὶ γραμματῶν τοῦ τοποτηρητοῦ τῆς Τριπολιτσᾶς πρὸς τὸν Χουρσήδην· ἐτουφεκίσθησαν καὶ τινες ἄλλοι Τούρκοι ἀποβιβασθέντες ἐκ Σαλώνων εἰς Ἀκράταν καὶ ἀπερχόμενοι εἰς Τριπολιτσάν, ἐξ ὧν οἱ μὲν ἐφονεύθησαν, οἱ δὲ συνελήφθησαν. Τὰ συμβάντα ταῦτα, ἂν καὶ μὴ ἐπαναστατικά, ἠϋξήσαν τὰς δικαίας ὑποψίας τῶν Ὀθωμανῶν»¹.

1. Σπ. Τρικούπη, ἔ.ἀ., τ. Α', σ. 47 κ.έ. Ἐκ τῆς ὅλης ὡς ἀνωτέρω ἀφηγήσεως τοῦ Σπ. Τρικούπη πρέπει νὰ συναχθῆ ὅτι ἡ πρώτη ἀπόπειρα, ἡ κατὰ τοῦ Σεῖδη, ἐγένετο τὴν 16ῃν Μαρτίου. Ἄλλ' ὁ Ἰω. Κολοκοτρώνης (ἔ.ἀ., σ. 4) παρουσιάζων ἄλλως πως τὰ πράγματα γράφει: «Τὴν αὐτὴν ἡμέραν (τῆς ἐκ Λαύρας ἀναχωρήσεως, 19ῃ Μαρτίου) ὁ Ν. Σολιώτης ἐφόνευσε τοὺς Τούρκους χαρατσίδας ἄνευ τῆς γνώμης τῶν προκρίτων εἰς τὸν Δῆμον Νωνάκριδος. Ἐπειτα ὁ Ν. Ταμπακόπουλος, τραπεζίτης, συνοδευόμενος ὑπὸ τινος Τούρκου Σεῖδη, ἀνεχώρησεν ἀπὸ τὰ Καλάβρυτα διὰ Τρίπολιν, ὅτε οἱ Χονδρογιανναῖοι, ἐξαρτώμενοι ἀπὸ τὸν Ζαΐμην, ἐνέδρευσαν εἰς Χελονοσπηλιάν, θέσιν δι' ἧς ἔμελλε νὰ διαβῆ ὁ Ταμπακόπουλος, ἵνα ἀφαιρέσωσιν ἀπὸ τὸν Ταμπακόπουλον τὰς χρεωστικὰς ὁμολογίας τῶν προκρίτων. Ἀλλὰ διέφυγον τὴν ἐνέδραν, μεταβάντες ὁ μὲν Ταμπακόπουλος εἰς Βυτίναν, ὁ δὲ Τούρκος εἰς Τρίπολιν, ὅπου διεκοίνωσε τὰ πάντα». Ὁ Σπ. Τρικούπης ἐν τῇ ὡς ἀνωτ. ἀφηγήσει του ἀποδίδει τὴν ἐν τρόμφῳ ἐπιστροφὴν τοῦ Ἀρναούτογλου, οὐχὶ εἰς κατ' αὐτοῦ ἐπίθεσιν, ἀλλ' εἰς τὴν πληροφορίαν, τὴν ὁποίαν ἔλαβε περὶ τῆς ἐπιθέσεως κατὰ τοῦ Σεῖδη. Συμφωνεῖ καὶ ὁ Οἰκονόμου (ὡς κατωτ.). Ἄλλ' ὁ Σπηλιάδης, ὁ Φωτᾶκος καὶ ὁ Ἄμβρ. Φραντζῆς ὁμιλοῦν (ὡς κατωτ.) σαφῶς περὶ ἐπιθέσεως γενομένης κατὰ τοῦ Ἀρναούτογλου.

Ὁ Μ. Οἰκονόμου ἐκθέτει ὡς ἀκολουθῶς τὰ διατρέξαντα : « Ὁ Ἄ. Κορδῆς προσέβαλεν ἐνόπλιωσ Τούρκους. Ὁ Ν. Σολιώτης μετ' ἄλλων τινῶν ἐφόνευσαν τρεῖς Τούρκους εἰς θέσιν Πόρταις παρὰ τὸ χωρίον Ἄγριδι ἐκ Τριπόλεως ἐρχομένους. Οἱ Πετμεζαῖοι ἐφόνευσαν τὴν 16 (μαρτίου) εἰκοσιοκτὼ Τούρκους, προερχομένους ἐκ Σαλώνων καὶ δι' Ἀκράτας πορευομένους εἰς Τρίπολιν. Τότε (τὴν 16 Μαρτίου) εὔρεθέντες εἰς Καλάβρυτα ὁ Σεῖδῆ - Κεχαγιᾶς καὶ ὁ ἐκ Βυτίνης τραπεζίτης Ν. Ταμβακόπουλος, ἐπέστρεφον εἰς Τρίπολιν, πυροβοληθέντες δὲ ἀπὸ τοὺς Χονδρογιανναίους (πλαγίᾳ καὶ μυστικῇ ἐνθαρρύνσει τοῦ Ἀσημάκη Ζαῖμη) εἰς θέσιν Χελωνοσπηλιά, αὐτοὶ μὲν ἐσώθησαν δραμαῖοι εἰς Φενεὸν, ἐφονεύθησαν δὲ δύο ὑπηρέται τοῦ Τούρκου καὶ τὰ πράγματά των διηρπάγησαν. Τὴν ἐπιούσαν (17) θέλων νὰ ἀναχωρήσῃ ἐκ Καλαβρυτῶν καὶ ὁ Ἰμβραῆμ - Ἀγᾶς Ἀρναούτογλου, βοεβόδας τῆς ἐπαρχίας ἐκείνης, διὰ Τρίπολιν, προαπέστειλεν ὑπηρέτην εἰς Ντάρρα, χωρίον ἰδιόκτητον ἢ τσιφλίκι του, νὰ τῷ προετοιμάσῃ ἐκεῖ τὸ γεῦμα· οὗτος δὲ μαθὼν τὰ εἰς Χελωνοσπηλιὰν συμβάντα, καὶ ὅτι ἐκεῖ ὑπῆρχεν ἐνέδρα, ἐπιστραφεὶς, ἀπαντήσας τὸν βοεβόδα καὶ ἀναγγείλας αὐτῷ ταῦτα, τὸν ἔκαμε νὰ ἐπανέλθῃ εἰς Καλάβρυτα. Ἄλλοι Καλαβρυτινοὶ ἐφόνευσαν δύο σπαῖδας (ἐνοικιαστὰς φόρων) εἰς Λιβάρζι καὶ ἕτεροι εἰς Φενεὸν τοὺς Γυφτοχαρατζῆδες »¹.

Ἄλλὰ καὶ ὁ Ν. Σπηλιάδης², ὁ ὁποῖος διεδραμάτισε σημαντικὸν πρόσωπον κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν πολιτικῶν ἐξελίξεων τῆς ἐπαναστάσεως καὶ περιουνέλεξε διὰ τὰ ἀπομνημονεύματά του μεταγενεστέρως πάντα τὰ στοιχεῖα τὰ ἀναφερόμενα εἰς τὴν πολιτικὴν ἱστορίαν τοῦ Ἀγῶνος, γράφει ἐν σχέσει πρὸς τὰ πρῶτα ταῦτα ἐπεισόδια τὰ ἀκόλουθα : « Ἀφ' οὗ ὁ Καλαμογδάρτης ἀνεχώρησεν ἀπὸ τὴν Ἀγιαλαύραν, ὁ Νικόλαος Ταμπακόπουλος, τὸν δανειστὴν ἐπαγγελλόμενος εἰς Τριπολιτσάν, ἔχων νὰ λαμβάνῃ ἀρκετὰ χρήματα ἀπὸ τὸν ἑπαρχον Ἀρναούτογλου, ἐνοικιαστής καὶ τῶν προσόδων τῆς ἐπαρχίας, δι' ἧς ὁ ἀδελφός του Γ. Ταμπακόπουλος, ἔμπορος, εἶχε δώσει ἐγγύησιν εἰς Κωνσταντινούπολιν, καθὼς καὶ ἀρκετὰ δάνεια ἀπὸ τοὺς προε-

1. Μ. Οἰκονόμου, ἔ.ἀ., τ. Α', σ. 59. Ὁ Κοντάκης (ἔ.ἀ., σ. 32) ἀνακριβῶς γράφει ὅτι τότε συνελήφθη ὁ Ἀρναούτογλου καὶ ὠδηγήθη εἰς Κερπινήν. Ἀνεπίδεκτον ἐκ τῶν λοιπῶν πηγῶν ἀμφιβολίας τυγχάνει ὅτι ὁ Ἀρναούτογλου διέφυγε καὶ ἐπιστρέψας εἰς Καλάβρυτα ἐκλείσθη εἰς τοὺς πύργους, ὅπου ἐπολιορκήθη ὑπὸ τοῦ Χαραλάμῃ καὶ τῶν Πετμεζάδων καὶ παρεδόθη.

2. Ν. Σπηλιάδου, ἔ.ἀ., τ. Α', σ. 28 κ.έ. Εἶναι πιθανὸν ὅτι εἰς τὸ ἐπεισόδιον τῆς ἐπιθέσεως κατὰ τοῦ Σεῖδῆ καὶ τοῦ συνοδεύοντος αὐτὸν Ταμβακοπούλου ἐδόθη σημασία περισσότερον πάντων τῶν ἄλλων, διότι οἱ ἐπιτεθέντες Κλέφται ἦσαν ἔμπιστοι τοῦ Ζαῖμη, καθίστατο δ' ἐκ τούτου ἐμφανές ὅτι δὲν ἐπρόκειτο πλέον περὶ συνήθους ἐπεισοδίου τῶν ὄρεινῶν περιοχῶν, ἀλλὰ περὶ ἐπαναστατικῆς πράξεως ὀργανωθείσης ὑπὸ προκρίτων.

στῶτας καὶ ἄλλους Καλαβρυτινοὺς καὶ ἀπὸ τὴν ἑπαρχίαν, εὗρίσκειτο ὁμοῦ μὲ τὸν ἑπαρχὸν εἰς Καλάβρυτα. Ἄφ' οὗ δὲ ἔλαβε οὐκ ὀλίγα, θεωρῶν τὴν ἀνωμαλίαν τῶν πραγμάτων, καὶ ἐπειδὴ ἦτον ἑταῖρος, ἀπεφάσισε ν' ἀποχωρήσῃ ἐκεῖθεν εἰς τὰ ἴδια, καὶ τὴν 16 τοῦ αὐτοῦ ἀναχωρεῖ ὁμοῦ μὲ τὸν πιστὸν τοῦ Σεῖδῆν Λαλιώτην, τὸν ὁποῖον εἶχεν εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ μὲ ὀλίγους στρατιώτας Τούρκους. Ἄλλ' εἰς τὴν Χελονοσπηλίαν, κατὰ τὰς Κατσάνας, ἐνεδρεῦοντες οἱ Χονδρογιανναῖοι, κτυπῶσιν τὸν προπορευόμενον ὑπηρετὴν μὲ τὰ φορτηγὰ ζῶα, καὶ λαφυραγωγοῦσι ὅσα εὔρον χρήματα καὶ πράγματα. Ὁ Ταμπακόπουλος μὲ τὸν Σεῖδῆν παρηκολούθουν μακρόθεν ὄθεν τότε παραλλάξαντες ὁδὸν καὶ μὴ φανέντες διὰ τὸ δασῶδες τοῦ τόπου, ἔφυγον εἰς τὸν Φενεόν, ὅθεν συνοδεύονται μὲ δύναμιν ὀπλοφόρων καὶ ἀπέρχονται εἰς τὰ ἴδια. Ἡ πράξις αὕτη κατ' ἄλλους μὲν ἔτεινεν εἰς τὸ νὰ φονεῦθῶσιν ὁ Σεῖδῆς μὲ τοὺς Τούρκους τοῦ κατ' ἄλλους δὲ εἰς τὸ νὰ διαρπαγῶσιν ὅσα ἔφερεν ὁ Ταμπακόπουλος χρήματα καὶ δανειστικά ἔγγραφα, ἐνεργηθεῖσα παρὰ τῶν ὀφειλετῶν του. Ἐν τοσοῦτῳ οἱ Τούρκοι ἔγραψαν πρὸς τοὺς προεστῶτας καὶ ἀρχιερεῖς εἰς Ἀγιαλαύραν ὅπως ἤθελον οὗτοι, καὶ ἀπέστειλαν τὰς ἐπιστολάς των διὰ τοῦ Κυριακοῦ, ὅστις μόλις ἔφθασεν εἰς τὸ χωρίον Δάραν, ἤκουσε τὰ γενόμενα εἰς τὴν Χελονοσπηλίαν καὶ δειλιάσαντος τοῦ ταχυδρόμου, ἐπέστρεψαν ἄπρακτοι ἐπίσης, καὶ διηγῆθησαν τὰ ὅσα ἔμαθον καὶ ἐκ τούτων εἰς μὲν τὰς κεφαλὰς τῶν Τούρκων ἐγεννήθησαν ἀμφιβολίαι, οἱ δὲ χριστιανοὶ ἔλαβον ἀφορμὴν νὰ δισχυρίζωνται, ὑπερασπίζοντες ἑαυτοὺς ὅτι τὰ τοιαῦτα εἶναι πράξεις ληστῶν καὶ ὄχι ἀποστατῶν, διότι οἱ ἀποστάται δὲν ἤθελον κτυπήσει τὸν ὁμογενῆ Ταμπακόπουλον. Ταῦτοχρόνως ἔφθασαν καὶ οἱ Τούρκοι τοῦ Σεῖδῆ εἰς Τριπολιτσάν, οἵτινες ἐβεβαίωνον ὅτι, οἱ λησταὶ Χονδρογιανναῖοι τοὺς ἐκτύπησαν, οἱ ὁποῖοι διετέλουν ὑπὸ τὴν ἐπιτροπὴν τοῦ Ζαΐμη. Οἱ δὲ προσφυγόντες εἰς τὴν Ἀγιαλαύραν ἔστειλαν τετρακοσίους Ἑλληνας στρατιώτας, ὅσους εἶχον ἤδη συναγάγει περὶ αὐτοὺς, εἰς Καλάβρυτα, ὅθεν παρέλαβον τὰς οἰκογενεῖας τῶν προεστῶτων καὶ ἄλλων τινῶν, καὶ τὰς ἐξησφάλισαν εἰς τὸ Μεγασπήλαιον ἄλλ' ἐπροξένησαν τρόμον εἰς τοὺς Τούρκους, ἐξ ὧν οἱ μὲν ἐντόπιοι μὲ τὰς οἰκογενεῖας των ἐκλείσθησαν εἰς τρεῖς πύργους, ὁ δὲ ἑπαρχὸς μὲ τοὺς περὶ αὐτὸν ἀναχωρεῖ τὴν 17 εἰς Τριπολιτσάν, διὰ ν' ἀποφύγῃ τὸν κίνδυνον καὶ νὰ ἐκθέσῃ τὰ γενόμενα ἄλλ' εἰς τὸ μέρος τοῦ ἁγίου Νικολάου, εἰς τοὺς πολέμους λεγόμενον διὰ τὸ στενὸν καὶ τὴν δυσχωρίαν αὐτοῦ, προσβάλλεται ἀπὸ ἐνόπλους, καὶ στρέψας τὰ νῶτα, δὲν σώζεται εἰμὴ διὰ τῆς ταχύτητος τῶν ἵππων του ἐκλείσθη δὲ καὶ αὐτὸς μετὰ τῶν ἄλλων εἰς τοὺς πύργους τῶν Καλαβρύτων. Οἱ δ' ἐν Τριπολιτσᾷ Τούρκοι ἀμφιταλαντεύονται, καὶ πάλιν κατὰ προτροπὴν τῶν προεστῶτων καὶ ἀρχιερέων στέλλουσιν εἰς Ἀγιαλαύραν τὸν ἐκ Μοθώνης Γεωργακόπουλον, ὡς τολμηρότερον, μὲ τὰ αὐτὰ ἔγγραφα ἄλλα καὶ οὗτος μόλις ἔφθασε τρεῖς ὥρας ἀπὸ Τριπολιτσᾶς εἰς τὸ ξενοδοχεῖον τοῦ Μπιλάλη λεγόμενον.

μενον τὴν 20 τοῦ ἰδίου, καὶ μαθὼν ὅτι οἱ ἀποστᾶται ἐκτύπησαν τὸν ἑπαρχον Ἀρναούτογλου καὶ τὸν ἐφόνευσαν μὲ δεκαεπτὰ Τούρκους, ὑπέστρεψεν ὁμοῦ μὲ τὸν ταχυδρομόν ἔντρομος, καὶ ἀμφότεροι διηγῆθησαν τὰ ὅσα ἤκουσαν ».

Πρὸς πλήρη ἀπεικόνισιν τῶν πρώτων ἐπεισοδίων τοῦ ἀγῶνος κατὰ τὰς περιγραφὰς τῶν συγχρόνων, ἀπομένει ἡ ἀφήγησις τοῦ Πελοποννησίου ἀγωνιστοῦ καὶ κληρικοῦ (πρωτοσυγγέλου τῆς Μητροπόλεως Χριστιανουπόλεως - Τριφυλλίας) Ἀμβροσίου Φραντζῆ, ἔχουσα οὕτω : « Κατὰ δὲ τὴν αὐτὴν ἐποχὴν (14 Μαρτίου) ὁ Νικόλαος Σολιώτης μὲ 15 συμπολίτας του ἐφόνευσεν εἰς τὴν Κώμην Ἀγρίδι 3 Ὀθωμανοὺς κατὰ τὴν θέσιν ὀνομαζομένην Πόρταις, ἐρχομένους ἀπὸ Τριπολιτζάν, τὴν δὲ 16 Μαρτίου ὁ αὐτὸς πάλιν συνωδευμένος μὲ τοὺς Πετμεζαίους ἐφόνευσεν εἰς τὴν Κώμην ὀνομαζομένην Βερσοβάν ἄλλους 28 Ὀθωμανοὺς ἐρχομένους ἀπὸ Σάλωνα καὶ ἀποβάντας εἰς Ἀκράταν, ὁδεύοντας δὲ ἀπὸ τὸ μέρος τῶν Χασσιῶν διὰ Τριπολιτζάν...

» Συνέπεσε δὲ ταῦτοχρόνως νὰ εὑρεθῇ εἰς τὰ Καλάβρυτα δι' ὑποθέσεις του ἰδιαιτέρας καὶ τις Σεΐδικεχαγιᾶς ὀνομαζόμενος, καθὼς καὶ ὁ ἐκ Βυτίνης Νικόλαος Ταμπακόπουλος ἔχων καὶ αὐτὸς νὰ λαμβάνῃ χρήματα, ὡς μεγαλέμπορος καὶ σαράφης (τραπεζίτης) διατελῶν εἰς Τριπολιτζάν. Ἀμφότεροι οὗτοι ἐμελέτων πρὸ ἡμερῶν τινῶν νὰ ἀναχωρήσωσιν ἐκ Καλαβρυτίων διὰ τὴν Τριπολιτζάν, καὶ τὴν 16 Μαρτίου ἐξῆλθον εἰς ὁδοιπορίαν ὁμοθυμαδόν Ἕλληνες δὲ τινες ἐκ Καλαβρυτίων (στοχαζόμενοι ὅτι μεθ' ἑαυτοῦ ἔφερε χρήματα ὁ Σεΐδικεχαγιᾶς καὶ μήπως γενομένης τῆς ρήξεως ὠφεληθῶσιν ἄλλοι Ἕλληνες ἐξ αὐτῶν τῶν χρημάτων, πολὺ δὲ μᾶλλον διότι ὁ ἀνόητος ἐνθουσιασμός ἦτον ἐξηπλωμένος καὶ ἐκεῖ) ἐνεδρεύσαντες εἰς τὴν θέσιν Χελωνοσπηλαιάν, ἅμα φθιάσαντα τὸν Σεΐδικεχαγιᾶν μετὰ τοῦ Ν. Ταμπακοπούλου, ἐπυροβόλησαν αὐτόν· ἀλλὰ εἴτε ἐκ δειλίας τινός, εἴτε ἐκ προσοχῆς διὰ νὰ μὴ φονεύσωσι τὸν Ν. Ταμπακόπουλον, δὲν ἠδυνήθησαν νὰ φονεύσωσι τὸν Σεΐδικεχαγιᾶν, οὐδὲ κἄν νὰ τὸν πληγώσωσιν.

» Ἐπὶ τῷ αἰφνιδίῳ τούτῳ πυροβολισμῷ ὁ Σεΐδικεχαγιᾶς μετὰ τοῦ Ταμπακοπούλου κτυπήσαντες τοὺς ἵππους των δρομαίως διεσώθησαν ἀβλαβεῖς εἰς τὴν πεδιάδα τοῦ Φονιά (Φενεώ), κάκειθεν δὲ ὁ μὲν Σεΐδικεχαγιᾶς ἀπῆλθεν εἰς Τριπολιτζάν, ὁ δὲ Ν. Ταμπακόπουλος εἰς τὴν πατρίδα του τὴν Βυτίνην. Οἱ δὲ πυροβολήσαντες κατὰ τοῦ Σεΐδικεχαγιᾶ Ἕλληνες παρέλαβον μόνον τὸν Σησηχανὰν (τὰ ἐπὶ τοῦ φορτηγοῦ ἵππου ἐπιπλα) τοῦ Ν. Ταμπακοπούλου, τὰ ἐνδύματα καὶ ἄρκετὰ χρήματα, τὰ ὅποια, (κατὰ τὰς δοθείσας πληροφορίας) μέχρι τοῦδε δὲν ἐπεστράφησαν καθ' ὀλοκληρίαν.

» Συνέπεσε δὲ κατὰ τὴν αὐτὴν ἐποχὴν νὰ εἶναι βοεβόδας τῶν Καλαβρυτίων ὁ Ἰμπραήμ - Ἀγᾶς Ἀρναούτ ὀγλοῦς, ὅστις λαβὼν στενὴν φιλίαν μετὰ τοῦ Μιχαὴλ Κοῦκα (διατελοῦντος παρὰ τῷ Σωτηρίῳ Χαραλάμπη, ὡς μυστικοῦ γραμματέως, εἶχε συνεχεῖς μετ' αὐτοῦ μυστικὰς συνδιαλέξεις. Καθ' ὄν

δὲ καιρὸν ἐπιθυροῦν τὰ τῆς ἐταιρείας καὶ οἱ Ὀθωμανοὶ ὑπόπτευσαν τὴν παρὰ τῶν Ἑλλήνων ἀποστασίαν, ἠρώτα συνεχῶς ὁ Ἄρναουτ ὀγλοῦς τὸν Μιχαὴλ Κοῦκαν μυστικὰ διὰ νὰ τῷ κοινοποιήσῃ ἐὰν ὑπάρχῃ τί ἄφ' ὅσα αὐτὸς ἤκουε καὶ οἱ ἐν Καλαβρούτοις Ὀθωμανοὶ τῷ ἐβεβαίουν. Ἄλλ' ὁ Μιχαὴλ Κοῦκας φρόνιμος ὢν, μὲ λόγους καταπειστικούς ἔπεισε τὸν Βοεβόδαν, καὶ ἀνέφερεν εἰς τὴν ἐν Τριπολιτζᾷ Ὀθωμανικὴν ἐξουσίαν ὅτι εἰς τὰ Καλάβρυτα ὑπάρχει ἄκρα ἡσυχία, καὶ ὅτι οἱ ἐν Καλαβρούτοις Ὀθωμανοὶ, ἐπιθυμοῦντες νὰ φέρωσι δυστυχῆ ἀποτελέσματα εἰς τὸν ραγιᾶν, διαφημίζουσιν τοὺς ἀνυπάρκτους αὐτοὺς λόγους, ὥστε ἐκ τούτου ἡ Ὀθωμανικὴ ἐξουσία πληροφορηθεῖσα ἐξώρισε 5 - 6 Καλαβρυτινοὺς Ὀθωμανούς. Ὁ τρόπος οὗτος τοῦ Μιχαὴλ Κοῦκα συνετέλεσεν ἐπὶ πολὺ διὰ νὰ μὴ ἀνακαλυφθῶσι τὰ σχέδια τῶν προὔχοντων Ἑλλήνων ὅχι μόνον δὲ κατὰ τοῦτο συνετέλεσεν ὁ Μιχαὴλ Κοῦκας, ἀλλὰ καὶ συνεισέφερε καὶ πυρίτιδα ἱκανῆς ποσότητος καὶ μόλυβδον, παρενρεθεῖς καὶ ἀγωνισθεῖς μετὰ τῶν Πετμεζάδων, καὶ τοῦ Σολιώτου εἰς διαφόρους μάχας.

Πεπεισμένος ὄθεν ἀπὸ τοὺς λόγους τοῦ Μ. Κοῦκα ὁ Βοεβόδας τῶν Καλαβρῦτων Ἄρναουτ ὀγλοῦς, ὅτι δὲν ὑπάρχει τί, ἀνεχώρησε διὰ τὴν Τριπολιτζάν (τὴν πρωτὰν τῆς 17 Μαρτίου) ἐπὶ σκοπῷ νὰ ἐπιστρέψῃ πάλιν εἰς τὴν θέσιν του μετ' ὀλίγας ἡμέρας· ἀλλὰ πρὸ δύο ὥρῶν τῆς ἀναχωρήσεώς του ἀπέστειλε τὸν Καφφετζῆν του διὰ νὰ προφθάσῃ εἰς τὴν Κώμην Ντάρρα (ἰδιοκτησίαν του οὔσαν) καὶ νὰ προετοιμάσῃ τὰ πρὸς τροφήν διὰ τὸ γεῦμα ἐγγὺς οὔσης τῆς Κώμης αὐτῆς ἐπὶ τῇ ὁδοιπορίᾳ του.

Φθάσας ὁ Καφφετζῆς αὐτοῦ πλησίον τῆς Χελωνοσπηλιάς, καὶ πληροφορηθεῖς ὅσα τὴν παρελθούσαν ἐγένοντο αὐτόσε κατὰ τοῦ Σεΐδικεχαγιᾶ, καὶ ὅτι ἐνεδρεῦουν καὶ ἄλλοι παρέμπροσθεν (διὰ ποῖον δὲ ἢ ἐνέδρα αὐτῆ, ἠγνοεῖτο), γενόμενος ἔντρομος ὄλου διόλου ὑπέστρεψεν ὀπίσω, καὶ παρουσιασθεῖς εἰς τὸν Κύριόν του Βοεβόδαν ἀνήγγειλεν αὐτῷ ὅσα καθ' ὁδὸν ἔμαθε πραχθέντα κατὰ τοῦ Σεΐδικεχαγιᾶ, καὶ ὅτι ἐνεδρεῦουν καὶ ἄλλοι κλέπτει πολλοὶ εἰς τὰς ὁδοὺς, διὰ ποῖον ὅμως, ἠγνοεῖται· ἀκούσας ὁ Βοεβόδας Ἄρναουτ ὀγλοῦς ταῦτα παρὰ τοῦ Καφφετζῆ του καὶ σκεφθεῖς ὀλίγον, τὴν ἰδίαν στιγμὴν ἐπέστρεψεν εἰς Καλάβρυτα μεθ' ὅσων εἶχε μεθ' ἑαυτοῦ διὰ συνοδείαν.

Ἄλλ' ὁ πυροβοληθεῖς κατὰ τὴν Χελωνοσπηλιᾶν Σεΐδικεχαγιᾶς Λαλιώτης ἀπελθὼν εἰς Τριπολιτζάν, ἀνήγγειλεν ὅσα καθ' ὁδὸν τῷ συνέβησαν εἰς τὴν ἐξουσίαν καὶ εἰς ὄλους τοὺς προκρίτους τῶν Ὀθωμανῶν, οἵτινες πληροφορηθέντες ταῦτα πάντα παρ' αὐτοῦ, κατεταράχθησαν, θορυβηθέντες ὅχι ὀλίγον »¹.

1. Ἀμβρ. Φραντζῆ, ἔ.ἀ., τ. Α', σ. 146 κ.έ. Ἡ ἀφήγησις τοῦ Κ. Δεληγιάννη (ἔ.ἀ., σ. 141 κ.έ. καὶ 148 κ.έ.) ἐπαναλαμβάνει ἐν συντομίᾳ τὰ ἐπεισόδια, μετὰ τῆς διαφορᾶς ὅτι ἀποδίδει ταῦτα εἰς τὴν « ἐγκαρδίωσιν ἐκ τῆς χαρᾶς καὶ τῆς ἐλπίδος », ὅτι οἱ προύχοντες τῶν Καλαβρῦτων ἔλαβον δι' ἀπεσταλμένων τὴν εἶδησιν

Λεπτομερεστέρα εἶναι ἡ ἀφήγησις τοῦ Φωτάκου, διαφωτίζουσα πληρέστερον καὶ ἐπὶ τινῶν συμβάντων, διὰ τὰ ὅποια δὲν γίνεται ἢ γίνεται ἀνεπαρκῆς λόγος ὑπὸ τῶν λοιπῶν ἀπομνημονευματογράφων τῆς ἐπαναστάσεως. Διὰ τοῦτο παραθέτομεν ταύτην σχεδὸν ἔξ ὀλοκλήρου κατωτέρω :

« Οἱ Τούρκοι, οἱ ὅποιοι ἦσαν εἰς τὰ χωρία ὡς σεῖ μένιδες καὶ εἰσπράκτορες (τασιλταραῖοι) καὶ ἄλλοι, τὰ ἔβλεπαν πλέον φανερά καὶ δὲν ἤμποροῦσαν τὰ πράγματα πλέον νὰ κρυφθοῦν· διὰ τοῦτο διὰ νὰ μὴ πηγαίνουν αὐτοὶ εἰς τὴν Τριπολιτσᾶν καὶ λέγουν ὅ,τι ἔβλεπαν εἰς τὰ χωρία, ἄρχισαν προτῆτερα ἀπὸ τὰς 15 Μαρτίου καὶ ὕστερα οἱ Ἕλληνας νὰ σκοτώνουν τοὺς διασκορπισμένους αὐτοὺς Τούρκους ἀνὰ ἓνα ἢ δύο ἢ καὶ περισσοτέρους, ὅπου τοὺς ἔξεμονάξιαζαν.

Κατ' ἐκείνας δὲ τὰς ἡμέρας ὁ Νικόλαος Ταμβακόπουλος ἀπὸ τὴν Βυτίαν τραπεζίτης τῆς Τριπολιτσᾶς ἀνεχώρησεν ἀπὸ τὰ Καλάβρυτα, διὰ νὰ ὑπάγῃ εἰς τὴν Τριπολιτσᾶν ἔχων πρὸς ἀσφάλειάν του καὶ συνοδίαν τὸν Σεῖδῆν Λαλιώτην καὶ ἕως δέκα Τούρκους καὶ Ἕλληνας. Τὴν ὥραν δὲ ὅπου ἀνέβη εἰς τὸ ἄλογόν του, ἡ γυναῖκα τοῦ Σωτήρη Χαραλάμπη τὸν ἐπλησίασε καὶ τοῦ εἶπε κρυφὰ νὰ ἔχῃ τὸν νοῦν του, διότι εἰς τὸν δρόμον θὰ τὸν κτυπήσουν διὰ νὰ πάρουν τὰ χρήματα καὶ τῆς ὁμολογίαις ὅπου ἐχρεώστουν τινὲς πρόκριτοι τῶν Καλαβρύτων. Ἀφοῦ δὲ ἔφθασαν εἰς τὸ γεφύρι τοῦ Ἀμπήμπαγα ἄλλαξαν τὸν δρόμον τὸν δημόσιον καὶ τὴν νύκτα ἔφθασαν εἰς τὸ χωρίον Κρινόφυτα, ὅπου καὶ ἐκοιμήθησαν ὀλίγον, καὶ ἔπειτα ἐσηκώθησαν καὶ τὴν αὐτὴν νύκτα ἐπῆγαν εἰς τὸ χωρίον Κράβαρι, τὸ ὅποιον ἦτο ἰδιοκτησία τῶν Κωστάκιδων. Ἐκεῖ ὁ χωρικός Κουτσοληᾶς, εἰς τὸ σπίτι τοῦ ὁποίου ἔμειναν, εἶπε πρὸς τὸν Ταμβακόπουλον ὑποπτα λόγια, καὶ διὰ τοῦτο ἐφόρτωσεν ἀμέσως τὰ ζῶα του, καὶ τὰ ἔστειλε μὲ τοὺς δούλους του δι' ἄλλου δρόμου νὰ περάσουν τὴν Χελωνοσπηλιάν, ἔπειτα νὰ κολλήσουν κατὰ τὸ Παγκράτι καὶ ἐκεῖθεν νὰ ὑπάγουν εἰς τοῦ Δάρα ὄριον τῆς πατρίδος του. Ἀφοῦ δὲ τὰ ζῶα μὲ τὰ φορτώματα ἔφθασαν εἰς τὴν Χελωνοσπηλιάν ἔπεσαν εἰς τὴν χωσιάν τῶν ἀπεσταλμένων τοῦ Ἀσημάκη Ζαῖμη, οἱ ὅποιοι ἦσαν ὁ Χονδρογιάννης μὲ τὰ παιδιὰ του, ὁ Γ. Δημόπουλος ἀπὸ τὸ Μάζι, ὁ Σταμάτης καὶ ὁ Λαμπρούλιας ἀπὸ τοῦ Μποτιά, οἱ ὅποιοι ἐκίνησαν ἀπὸ τὴν Κερπινήν, ἐκατέβηκαν εἰς τὸ χωρίον Κάνι, καὶ ἐκεῖθεν ἐπῆραν τὸν Ἀσημάκην καὶ Γιάννην Ντόλκα, καὶ τοιουτοτρόπως τὰ φορτώματα διηπάγησαν.

Ὁ δὲ Ταμβακόπουλος μὲ τοὺς συντρόφους του ὠδηγήθη ἀπὸ τὸν Κουτσολιᾶν νὰ ὑπάγῃ δι' ἄλλης ὁδοῦ εἰς τὴν Λυκούριαν καὶ εἰς τὸ σπίτι

ὅτι οἱ Δεληγιανναῖοι, μὴ ἐπηρεασθέντες ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι ὁ ἀρχηγός των Θεόδωρος εὗρίσκετο ὁμηρος εἰς τὴν Τρίπολιν, ἐκίνουν ἤδη τὸν λαὸν τῆς ἐπαρχίας των εἰς ἐπανάστασιν.

τοῦ Ἀναγνώστη Μακρῆ. Ἀφοῦ δὲ ἔφθασαν ἐκεῖ, ὁ Μακρῆς, ἂν καὶ ἦτο τότε ἄρρωστος, ὅμως ἄδειασε τὸ σπίτι του, ἔβγαλε τὰ πολεμοφόδια, τὰ προετοιμασμένα διὰ τὴν ἐπανάστασιν, καὶ ἐδέχθη τὸν Ταμβακόπουλον καὶ τοὺς Τούρκους, διότι ἦτο φίλος τοῦ Σωτήρη Χαραλάμπη. Τότε ὁ Ἀναγνώστης Κολιόπουλος, προεστὼς καὶ αὐτὸς ὡς καὶ ὁ Μακρῆς, ἔχων τὸν Χονδρογιάννην καὶ τοὺς λοιποὺς ἠθέλησαν νὰ καύσουν τὸ σπίτι τοῦ Μακρῆ καὶ μαζί μὲ αὐτὸ τὸν Ταμβακόπουλον καὶ τοὺς Τούρκους, λέγοντες ὅτι τοιαύτην διαταγὴν εἶχαν ἀπὸ τὸν Ζαΐμην, καὶ ὅτι πληρώνουν τὸ σπίτι του. Ἀλλ' ὁ Μακρῆς ὡς καὶ ἄλλοι ἐκεῖ φίλοι τοῦ Σ. Χαραλάμπη ἀκούσαντες ταῦτα ἐδυσσαρεστήθησαν καὶ εἶπαν, ὅτι αὐτοὶ δὲν εἶχαν ὁμοίαν διαταγὴν ἀπὸ τὸν Χαραλάμπην. Μετὰ ταῦτα ὁ Κωνσταντῆς υἱὸς τοῦ Μακρῆ καὶ ἄλλοι Λυκουριῶται ἐπῆραν τοὺς περὶ τὸν Ταμβακόπουλον καὶ τοὺς συνώδευσαν ἕως εἰς τοῦ Μπούγα τὸ διάσελον κατὰ τοῦ Φονιά εἰς τὴν Καταβόθραν, καὶ ἐκεῖ τοὺς ἀφῆκαν· ἐκεῖθεν δὲ ὁ Ταμβακόπουλος ἐπῆγεν εἰς τὸ Ζευγαλατιό, χωρὶς νὰ γνωρίζῃ ἕως ἔδῳ τί ἔγειναν τὰ φορτώματά του, ἐνόησεν ὅμως, ὅτι ὅλα ταῦτα ἐγίνοντο διὰ νὰ φονευθῇ μετὰ τῶν Τούρκων συντρόφων του ἐνθυμηθεὶς τοὺς λόγους τῆς γυναικὸς τοῦ Χαραλάμπη καὶ τοῦ Κουτσοληᾶ. Ἀπὸ δὲ τὸ χωρίον Ζευγαλατιὸ συνεννοήθη μὲ τοὺς εὐρεθέντας Τούρκους Κεχαγιάδας τοῦ Κάμπου, καὶ μὲ τοὺς συγγενεῖς καὶ πατριώτας του Βυτινιώτας καὶ τοῦ φίλου του Μάρκου Κολοκοτρώνη, οἱ ὅποιοι ἐπῆγαν ὀπλισμένοι καὶ ἐκεῖθεν οὗτοι συνώδευσαν αὐτὸν εἰς τὴν Βυτίαν, τὸν δὲ Σεῖδην μὲ τοὺς Τούρκους εἰς τὴν Τριπολιτσᾶν. Οἱ δὲ περὶ τὸν Χονδρογιάννην ἀφοῦ ἐπῆραν τὰ φορτώματα, ὡς εἶπαμεν, εἰς τὴν Χελωνοσπηλιάν, ἤβραν ἐκεῖ κατὰ τύχην τὸν Νικόλ. Γιαννακόπουλον ἀπὸ τὴν Ἀλωνίσταιναν ἄνθρωπον τοῦ Ταμβακοπούλου καὶ ἓνα Ἀράπην Τούρκον, ὅστις εἰσέπρατε χρήματα τοῦ Ταμβακοπούλου εἰς τὰ χωρία, τὸν ὅποιον ἐσκότωσαν κατὰ τὸ Κεφαλάρι εἰς τοὺς Μύλους.

Τὴν αὐτὴν ἡμέραν τὴν αὐγὴν, ὅπου οἱ ἄλλοι ἔπαιρναν τὰ φορτώματα τοῦ Ταμβακοπούλου, ὁ Σωτήρης Παπαδέας ἀπὸ Μάξι μὲ τοὺς συντρόφους του Θανάσην Φιφέ, τὸν Θανάσην Κωστόπουλον Μαζαίους, τὸν Γιαννάκη Βίραν ἀπὸ τὸ χωρίον Κρινόφυτα καὶ τὸν Γαλάνην ἀπὸ τὸ χωρίον Βρόσθαινα, ἐσκότωσε τὸν Ἀράπην τοῦ Ἀρναούτογλου κατὰ τὴν θέσιν Παλαιόπυργον καὶ Κεφαλόβρυσαν· αὐτὸν τὸν ἔστελνεν εἰς τοῦ Δάρα νὰ εἰδοποιήσῃ τοὺς ραγιάδες του νὰ ἔβγουν νὰ τὸν πάρουν καὶ νὰ ἐτοιμάσουν νὰ τὸν δεχθοῦν εἰς τὸ χωριό, τὸ ὅποιον ἦτο ἰδιοκτησία του (τσιφλίκι του). Εἰς τὸν Ἀράπην αὐτὸν ἤβραν καὶ γράμματα τὰ ὅποια ἔστελνεν ὁ Ἀρναούτογλος εἰς τὴν Τριπολιτσᾶν, καὶ τὰ ἔστελνεν εἰς τὸν Σωτήρη Χαραλάμπην.

Κατὰ τὸ δειλινὸν τῆς αὐτῆς ἡμέρας οἱ ἴδιοι, ἀφοῦ ἤλθαν καὶ ἄλλοι καὶ ἔγειναν ἕως 12, χωσιασμένοι ὀλίγον παραπάνω εἰς τὰ Πλατάνια, ἐσκότωσαν τὸν καφετσῆν τοῦ Ἀρναούτογλου, ὁ ὅποιος ἤρχετο μὲ

τὸν σουρτζῆν εἰς τοῦ Δάρα, διὰ νὰ ἐτοιμάσῃ τὸ κατάλυμα (κονάκι) τοῦ ἀφέντη του. Ἀλλὰ τὸν σουρτζῆν ὡς χριστιανὸν τὸν ἄφησαν καὶ ἐκεῖνος ἔτρεξε ὀπίσω καὶ εἰδοποίησε τὸν ἀφέντη του, ὁ ὁποῖος ἤρχετο ἕως μίαν ὥραν μακρύτερα, τὸν σκοτωμὸν τοῦ καφετζῆ ἀπὸ τοὺς κλέφτας. Ἐγύρισε λοιπὸν ὁ Ἀρναούτογλους εὐθύς ὀπίσω διὰ τὰ Καλάβρυτα καὶ περνῶν νύκτα ἀπὸ τὰ Σουθενὰ ἄφησε δύο φορτώματα ἀπὸ τὰ πράγματά του εἰς τὸ σπίτι τοῦ Ἀσημάκη Σκαλτσᾶ ἀρματωλοῦ καὶ ἐπῆγε καὶ ἐκλείσθη εἰς τὰ Καλάβρυτα.

Τὴν ἄλλην ἡμέραν οἱ ἴδιοι ἐπίασαν τοῦ Ἀμπήμπαγα τὸ γεφύρι καὶ ἐφύλαγαν τὸν δημόσιον δρόμον διὰ νὰ σκοτώσουν Τούρκους· ἐκεῖ ἔτυχε νὰ ἔρχεται ἀπὸ τὰς Πάτρας ὁ Σελήμαγας, κλειδοῦχος (τζινδάραγας) τοῦ Ναυπλίου, μὲ ἄλλους τρεῖς Τούρκους, τοὺς ἐπίασαν ζωντανοὺς καὶ τοὺς ἐπῆραν τὰ χρήματά των· καὶ τὸν μὲν Σελήμαγαν τὸν ἐζήτησαν ἀπὸ τὸν Σωτήρη Παπαδέα, ὡς ἀγάν των καὶ καλὸν ἄνθρωπον, ὁ καπετάνιος τοῦ χωρίου Ἀρμπουνα Γεώργιος Πετροῦτσος καὶ οἱ ἄλλοι χωριανοὶ του, καὶ ἀφοῦ τοὺς τὸν ἔδωσαν, τὸν ἔστειλαν εἰς τὸ σπίτι του εἰς τὸ Ναύπλιον, τοὺς δὲ ἄλλους τοὺς ἔστειλαν ἔπειτα εἰς τὰ Καλάβρυτα. Κατ' ἐκείνας τὰς ἡμέρας ἐσκότωσεν ὁ Ν. Σολιώτης μὲ τὸν Ἀναγνώστη Κορδῆν καὶ λοιποὺς εἰς τὸ Ἀγρίδι εἰς τῆς Κλουκίνας τοὺς γυφτοχαρατσίδες. Καὶ πάλιν δὲ ὁ ἴδιος ἔπειτα ἀπὸ τρεῖς ἡμέρας ἐσκότωσε τοὺς Ἀλβανοὺς εἰς Βερσοβὰ τῶν Χασιῶν. Τότε συγχρόνως ἐσκότωσαν ὁ Σταθᾶς Πανόπουλος, Ἀθανάσιος Κίσος, Πανάγος Βλάντης καὶ δύο ἄλλοι ἐκ τῶν χωρίων Μοστίτσι καὶ Καστέλι τῶν Καλαβρυτῶν συνοδεύοντες τοὺς Ἀσήμαγαν καὶ Ὀμέραγαν Μουκαπελεμτσιίδες, διαμένοντας εἰς τὰ χωρία ταῦτα, τὰ ὁποῖα ἦσαν ἰδιοκτησίαι των, καὶ περνῶντας ἀπὸ τὸ Σοπωτὸν πολλὰ πρωὶ τῆς 21 μαρτίου ἐφόνευσαν αὐτοὺς ἡμίσειαν ὥραν μακρὰν τῆς κωμοπόλεως εἰς τὴν θέσιν, τὴν ὀνομαζομένην Ἀνάγυρος.

Ὁ Ναθαναὴλ ἡγούμενος τοῦ μοναστηρίου Φονιά καὶ ὁ ἀδελφὸς του οἴτινες ἦσαν ἀπὸ τὸ χωρίον Ἀγρίδι τῆς Κλουκίνας, οἱ δύο αὐτοὶ ἀδελφοὶ εἶχαν μνηθῆ τὸ μυστήριον τῆς Ἐταιρίας ὡς καὶ οἱ ἄλλοι μοναχοὶ τῆς Μονῆς, ἦτοι ὁ Σεραφεῖμ καὶ ὁ Σάββας ἀπὸ τὰ Χαλκιάνικα, ὁ Ἀθανάσιος ἀπὸ τὰ Καλύβια τοῦ Φονιά, καὶ τέλος ὁ Ἀνανίας καὶ ὁ Συνέσιος ἀπὸ τὴν Ζαροῦχλαν τῶν Καλαβρυτῶν»¹.

1. Φωτάκου, ἔ.ἀ., τ. Α', σ. 64-69. Ὁ Φωτᾶκος (ἔ.ἀ., τ. Α', σ. 69 κ.ἑ.) ἀφηγεῖται ἐν συνεχείᾳ καὶ διάφορα ἄλλα μικροεπεισόδια καὶ φόνους Τούρκων ἀνὰ τὴν Πελοπόννησον, ὡς προανακρούσματα ἢ ἀπαρχὰς τῆς ἐπαναστάσεως, ἐπιλέγων (σ. 57) : « ὅλα αὐτὰ τὰ κτυπήματα ἐγείναν ἀπὸ τῆς 15 ἕως τὰς 21 Μαρτίου, ἐζήτησα νὰ βάλω ἡμερομηνίαν καθενὸς σκοτωμοῦ, ἀλλ' εἶναι ὅλοι αἱ ἡμερομηνίαι ἀσύμφωνοι περὶ τούτου καὶ ἐγὼ δὲν ἠμπόρεσα αὐτὰ οὔτε νὰ τὰ μάθω ἀκριβῶς ὅλα πότε ἐγιναν· διότι δὲν μᾶς ἤρχοντο αἱ εἰδήσεις εὐθύς ». Κατὰ τὸν Ἰω. Φιλήμονα (Δοκ. Ἑλλ. Ἐπαν., τ. Γ', σ. 8) : « ἄρχεται σὺν θεῷ τῆς ἐπαναστάσεως ὁ σπινθὴρ ἀπὸ τῆς 18

Μολονότι ὁ πυροβοληθεὶς Σεΐδῆς κατώρθωσε νὰ διαφύγῃ, αὐτὸ καθ' ἑαυτὸ τὸ ἀσήμαντον γεγονός τοῦτο ἐτρομοκράτησε τοὺς Τούρκους τῆς περιφερείας χαρακτηρισθὲν ὡς ἐνδεικτικὸν ἐνάρξεως τῆς ἐπαναστάσεως τῶν Ἑλλήνων. Συνέπεσε δὲ κατὰ τὴν ἡμέραν ἐκείνην νὰ μεταβαίῃ εἰς Τρίπολιν ὁ διοικητὴς τῶν Καλαβρῦτων Ἀρναούτογλου, ὁ ὁποῖος πληροφορηθεὶς καθ' ὁδὸν τὰ τῆς ἀποδείρας καὶ ἔχων ἤδη συγκεντρώσει περὶ τῆς ἐπαναστατικῆς κινήσεως ἱκανὰ στοιχεῖα, τὰ ὁποῖα μετέφερεν εἰς τὸν πασᾶν εἰς Τρίπολιν, ἐφαντάσθη ὅτι ἐξεργάγῃ ἤδη ἡ ἐπανάστασις καὶ τρομοκρατημένος ἔσπευσε νὰ ἐπανεέλθῃ εἰς Καλάβρυτα διὰ νὰ λάβῃ μέτρα ἀμύνης. Ἐκεῖ ἐγένετο γνωστὸν ὅτι δύο ἄλλοι σπαῆδες ἐκ Τριπόλεως ἐφονεύθησαν παρὰ τὸ Λιβάρτσι, χωρίον ἐγγὺς τῶν Καλαβρῦτων. Ἐγνώσθη ἐπίσης ὅτι κλέφται τινὲς τῆς περιφερείας ὑπὸ τὸν Σολιώτην ἐφόνευσαν εἰσπράκτορα φόρων καὶ τρεῖς κομιστὰς γραμμάτων τοῦ τοποτηρητοῦ τῆς Τριπολιτσᾶς πρὸς τὸν Χουρσίτ. Τέλος καὶ μερικοὶ ἄλλοι Τούρκοι, ἀποβιβασθέντες ἐκ Σαλώνων εἰς Ἀκράταν διὰ νὰ μεταβοῦν εἰς Τρίπολιν, ἐφονεύθησαν ἢ συνελήφθησαν ὑπὸ τῶν κλεφτῶν.

Τὰ μικροεπεισόδια αὐτά, συνήθη εἰς ἄλλας περιστάσεις καὶ ἄξια μόνον ἀποστολῆς τουρκικῶν τινῶν καταδιωκτικῶν ἀποσπασμάτων πρὸς σύλληψιν τῶν κλεφτῶν, ἤδη ἐλάμβανον, οὐχὶ ἀδίκως, εἰς τὰ ὄμματα τῶν Τούρκων χαρακτῆρα πρώτων ἐκδηλώσεων τῆς ἐπαναστάσεως τῶν Ἑλλήνων. Ὁ Ἀρναούτογλου διέταξε νὰ κλεισθοῦν πάντες οἱ Τούρκοι τῆς περιφερείας μετὰ τῶν οἰκογενειῶν των εἰς τοὺς τρεῖς ὄχυροὺς πύργους τῶν Καλαβρῦτων, ὡς ἐν πολεμικῇ καταστάσει. Ἀλλὰ τὸ γεγονός τοῦ ἐγκλεισμοῦ τῶν Τούρκων εἰς τὰ ὄχυρὰ παρέσχεν εἰς τοὺς Ἕλληνας ἔτι μεγαλυτέρους φόβους ἐπιθέσεως κατ' αὐτῶν καὶ τῆς οἰκογενείας των καὶ ἐπέσπευσε τὰς ἐπαναστατικὰς ἐκδηλώσεις των¹.

Μαρτίου... » καὶ ἐν συνεχείᾳ ἐξιστορεῖ τὰ τῶν Καλαβρῦτων. Ἐπίσης ὁ Φιλήμων, ἔ.ἀ., σ. 406, σημ. τῆς σ. 8, γράφει: « οὕτως ἐξηγεῖται καὶ περιγραφῆ τις τῶν κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην γενομένων, μνηολογούμενη τῇ 20 Ἰουνίου 1821 ἐν Ὑδρᾷ καὶ ἀρχομένη ὡς ἀκολούθως: « εἰς τὸ μέρος τῶν Καλαβρῦτων μαρτίου 18 ἐκηρύχθη πρῶτον ἡ ἐλευθερία ἔπειτα εἰς τὸ μέρος Πάτρας καὶ Βοστίτζας ».

1. Π. Πατρῶν Γερμανοῦ, ἔ.ἀ., σ. 88: « Ἐκ τοιούτων λοιπὸν συμβεβηκότων φοβηθέντες οἱ ἐν Καλαβρῦτοις Τούρκοι, ἐκλείσθησαν ὅλοι σὺν γυναίξιν καὶ τέκνοις εἰς δύο πύργους καὶ ἐκεῖ ἐστοχάζοντο νὰ διαφυλαχθοῦν, ἕως ὅτου νὰ τοὺς προφθάσῃ ἄλλοθεν βοήθεια. Εἰς δὲ τὴν Τριπολιτζᾶν, γνωστῶν γενομένων τῶν τοιούτων, εὐθύς ἐφυλάκωσαν τοὺς Ἀρχιερεῖς καὶ Προεστῶτας καὶ ἐξηγγριώθησαν οἱ Τούρκοι ἐναντίον τῶν Ἑλλήνων ἐσπειλοῦντες γενικὸν ὄλεθρον ». Ὁ Ἀρναούτογλου κατήγετο ἐξ ἐπισήμου καὶ ἰσχυρᾶς Ὀθωμανικῆς οἰκογενείας. Ἐκτὸς τοῦ ἀξιώματος τοῦ βοεβόδα, ἔφερε πολλοὺς τίτλους οἰκογενειακοὺς μετὰ παραχωρήσεως βασιλικῶν εἰσοδημάτων καὶ τοιφλικίων, ἔχαιρε δὲ μεγάλῃς ὑπολήψεως μεταξὺ τῶν Τούρκων τῆς Πελοποννήσου. Ἡ φθάσασα εἰς Τρίπολιν ψευδῆς εἰδήσις ὅτι εἶχε φονευθῆ καθ' ὁδὸν, εἶχεν ἐξαγριώσει

Τότε ὁ Χαραλάμπης συνήθροισε τοὺς πάντοτε προθύμους πρὸς ἔναρξιν ἐχθροπραξιῶν κλέφτας τῆς περιφερείας καὶ λοιποὺς ὀπλοφόρους ὑπὸ τοὺς Πετμεζάδες, οἱ ὅποιοι εἰσῆλθον εἰς τὰ Καλάβρυτα καὶ ἐπολιορκήσαν τοὺς πύργους. Μετὰ βραχεῖαν πολιορκίαν οἱ Τοῦρκοι ἠναγκάσθησαν νὰ παραδοθῶν. Τὸ ἀναμφισβητήτως πολεμικὸν αὐτὸ ἐπεισόδιον τῆς ἐλληνικῆς ἐπανάστασεως, γνωστὸν εἰς Βοστίτζαν ἐτρομοκράτησε τοὺς ἐκεῖ Τούρκους, οἱ ὅποιοι ἔσπευσαν μετὰ τῶν οἰκογενειῶν των νὰ ἐγκαταλείψουν τὴν Πελοπόννησον καὶ νὰ καταφύγουν εἰς Σάλωνα¹.

Σχεδὸν ταυτοχρόνως καὶ ἄνευ οὐδεμιᾶς προσυνενοήσεως ἐξελίσσοντο εἰς τὰς Πάτρας σοβαρώτερα γεγονότα. Πληροφορηθέντες ὅτι οἱ πρόκριτοι τῆς Ἀχαΐας δὲν μετέβησαν εἰς Τρίπολιν, οἱ Τοῦρκοι ἔσπευσαν νὰ ἀσφαλίσουν τὰς οἰκογενεῖας των εἰς τὸ φρούριον, τὰ δὲ σημειωθέντα μικροεπεισόδια τῶν κλεφτῶν ἠδραΐωσαν τοὺς φόβους των. Ἐγκλεισθέντες καὶ αὐτοὶ εἰς τὸ φρούριον ἤρχισαν νὰ προκαλοῦν τοὺς Ἕλληνας. Ἀλλὰ καὶ οἱ Ἕλληνες, χθεσινοὶ ραγιαδες, ἤδη ὀπλισμένοι καὶ συγκεντρωμένοι καθ' ὁμάδας, ἦσαν προκλητικώτεροι. Ἡ σύγκρουσις ἦτο ἀναπόφευκτος. Τὴν νύκτα τῆς 21ης πρὸς τὴν 22αν Μαρτίου, ἓν σῶμα Τούρκων, καταφεῦγον ἐκ Ρίου εἰς Πάτρας, διέσχισε τὴν πόλιν καί, ἀφοῦ ἔκαυσε μερικὰς οἰκίας, ἠθέλησε νὰ εἰσβάλη εἰς τὴν Χριστιανικὴν συνοικίαν. Ἐκεῖ εὔρε τοὺς Ἕλληνας συγκεντρωμένους ἐν ἀμύνῃ. Οἱ ἐν τῷ φρουρίῳ Τοῦρκοι ἀκούοντες τοὺς πυροβολισμοὺς ἤρχισαν νὰ κανονιοβολοῦν τὰς ἐλληνικὰς συνοικίας. Ὁ πόλεμος πλέον ἐκηρύχθη φανερά. Καθ' ὃν δὲ χρόνον οἱ Πατρινοὶ ἠμύνοντο ἐπιτυχῶς καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τῆς νυκτὸς καὶ ἠγωνίζοντο νὰ ἐκκενώσουν τὴν πόλιν ἀπὸ τὰ γυναικόπαιδα, ἀπέστειλαν ἔσπευσμένως εἶδησιν πρὸς ἀπάσας τὰς διευθύνσεις, ὅπου ἐγνώριζον ὅτι εὐρίσκονται οἱ διάφοροι ἀρχηγοί, ἀγγέλλοντες ὅτι ὁ πόλεμος ἤρχισε καὶ ἦτο ἀνάγκη νὰ σπεύσουν μετὰ δυνάμεων. Ὁ αὐτόπτης καὶ πρωταγωνιστὴς τῶν πολεμικῶν τούτων συμβάντων τῶν Πατρῶν Γερμανὸς περιγράφει ταῦτα ὡς ἐξῆς: « Βλέποντας δὲ οἱ Πατράιοι Ἕλληνες, ὅτι πλέον δὲν ἐπιδέχεται θεραπείαν τὸ πρᾶγμα, τὰς μὲν φαμίλιας των ἔβγαλον ἔξω τῆς πόλεως, ἔγραψαν δὲ εἰς τὰ Νεζερά πρὸς τὸν Π. Π(ατρῶν) ὃ τε Νικόλαος Λόντος, ὁ Ἰωάννης Παπα-

τὸν τουρκικὸν ὄχλον καὶ ἐγένετο ἀφορμὴ νὰ κλεισθοῦν σιδηροδέσμιοι εἰς μπουδρούμιον οἱ Ἀρχιερεῖς καὶ οἱ Πρόκριτοι (Ἄ. Φραντζῆ, ἔ.ἀ., τ. Α', σ. 150 κ.έ. — Ν. Σπηλιάδου, ἔ.ἀ., τ. Α', σ. 29).

1. Σπ. Τρικούπη, ἔ.ἀ., τ. Α', σ. 48 κ.έ. Καὶ κατὰ τὸν Κ. Μαργαρίτην (Σύντομά τινα ἀπομνημονεύματα τῆς ἱστορίας τῆς ἀναγεννηθείσης Ἑλλάδος, Ἀθ. 1853, σ. 50): « Πρῶτοι οἱ ἐν Καλαβρύτοις προύχοντες ἔδωσαν τὸ σημεῖον τῆς ἀποστασίας φονεύσαντες τοὺς ἐκεῖ κατοίκους Τούρκους καὶ τὸν προύχοντα Ἀρναούτογλου, τούτοις συγχρόνως καὶ οἱ κάτοικοι Ἕλληνες τῶν Παλαιῶν Πατρῶν ». Πάντως οὐδ' ὁ Ἀρναούτογλου οὐδ' ἄλλος τις τῶν ἐν Καλαβρύτοις Τούρκων ἐφονεύθη, ἀλλὰ πάντες παρεδόθησαν καὶ ἐθεωρήθησαν αἰχμάλωτοι.

δ(ιαμαντόπουλος) καὶ ἄλλοι τινές, νὰ προφθάσῃ εἰς βοήθειαν ὅτι κινδυνεύει ὅλη ἡ πόλις. Ὅθεν ἀμέσως ὁ Π. Πατρῶν καὶ ὁ Ἄνδρέας Ζαΐμης ἔγραψαν πρὸς τοὺς Καπιταναίους Κουμανιώτας νὰ τρέξουν μὲ ὄσους ἀνθρώπους ἔχουν τὴν δὲ ἐπιούσαν ἐκίνησαν καὶ αὐτοί, ἔχοντες περίπου πεντακοσίους στρατιώτας καὶ ἐμβῆκαν εἰς τὰς Πάτρας καὶ εὐθὺς ἔγινε στενωτάτη πολιορκία τῶν Τουρκῶν εἰς τὸ φρούριον»¹. Ἐκ τῆς ἀφηγήσεως ταύτης τοῦ Π. Πατρῶν Γερμανοῦ συνάγεται ἀναμφιβόλως ὅτι τὰ πρῶτα ἐπαναστατικὰ ἐπεισόδια τῶν Πατρῶν, τὰ ὁποῖα ἦσαν καὶ πραγματικὰ πολεμικὰ γεγονότα ἐν Πελοποννήσῳ, ἐσημειώθησαν ἐκ τῆς ἀναποφεύκτου πλέον φορᾶς τῶν πραγμάτων καὶ τοῦ ἐπικρατοῦντος ἀμοτέρωθεν ἀναβρασμοῦ, ἄνευ συμμετοχῆς ἢ καθοδηγήσεως τοῦ Ἀρχιερέως καὶ τῶν προκρίτων, οἵτινες παρέμενον μέχρι τῆς στιγμῆς αὐτῆς εἰς τὰ ὄρεινὰ καταφύγια των ἐν ἀμηχανίᾳ περὶ τοῦ πρακτέου, ἔσπευσαν δὲ καὶ ἀνέλαβον τὴν ἡγεσίαν τῶν πολεμικῶν ἐπιχειρήσεων, ὅταν οὐσιαστικῶς ἡ ἐπανάστασις εἶχε κηρυχθῆ καὶ οὐδεμία ὑπῆρχεν ὁδὸς ὑποχωρήσεως.

Πράγματι, ἀπὸ τῆς πρωίας τῆς 22^{ας} Μαρτίου ἤρχισαν νὰ συρρέουν εἰς τὰς Πάτρας μετὰ ὀπλοφόρων ὁ Λόντος, ὁ Ζαΐμης, ὁ Φωτήλας, ὁ Παπαδιαμαντόπουλος καὶ οἱ λοιποὶ ἄλλοι ἀρχηγοὶ τῆς Ἑταιρείας. Ὁ Λόντος ὕψωσε προχειροποίητον ἐπαναστατικὴν σημαίαν ἐξ ἐρυθροῦ ὑφάσματος, ἔχουσαν ἐν τῷ μέσῳ μέλανα σταυρόν. Ἐντὸς ὀλίγου κατέφθασε καὶ ὁ Π. Πατρῶν Γερμανὸς μετὰ τοῦ ἐπισκόπου Κερνίτσης, τοῦ Ζαΐμη καὶ τοῦ Ρούφου, ἐπὶ κεφαλῆς ὀπλοφόρων ἢ ἀκόμη, ἐλλείπει ὄπλων, ροπαλοφόρων. Οἱ Ἕλληνες τῶν Πατρῶν, οἱ ὁποῖοι, ὀλιγάριθμοι καὶ κατὰ τὸ πλεῖστον ἄμαχοι ἢ στερούμενοι ὄπλων, συνετήρουν μέχρι στιγμῆς τὸν ἀγῶνα μόνον μὲ τὴν ἐνίσχυσιν εὐρισκομένων ἐν Πάτραις Ἑπτανησίων, ἐπὶ τῇ θέᾳ τῶν προκρίτων καὶ τοῦ ἐπισκόπου των ἐπὶ κεφαλῆς ὀπλοφόρων, ἀνεθάρρησαν καὶ ἤρχισαν νὰ κραυγάζουν μετ' ἐνθουσιασμοῦ « Ζήτω ἡ ἐλευθερία. Ζήτω οἱ ἀρχηγοί. Μαζὶ καὶ εἰς τὴν Πόλιν νὰ δώσῃ ὁ Θεός ». Πάντες ἔσπευσαν πρὸς τὸν Ἅγιον Γεώργιον, τμῆμα τῆς πόλεως, εἰς τὸ ὁποῖον ἦσαν συγκεντρωμένοι οἱ Ἑπτανήσιοι, ἀποκρούοντες μὲ ἥρωισμόν τοὺς Τούρκους.

Ἐκεῖ, εἰς τὴν πλατείαν τοῦ Ἁγίου Γεωργίου, ὁ Π. Πατρῶν Γερμανὸς διέταξε καὶ ἔστησαν σταυρόν, τὸν ὁποῖον ἠσπάζοντο πάντες δίδοντες ὄρκον ὑπὲρ πατρίδος καὶ ἐλευθερίας. Οἱ ἀρχηγοὶ διεμοίρασαν εἰς τοὺς ἀνδρας των ἐθνόσημα ἐξ ἐρυθροῦ ὑφάσματος μετὰ κυανόχρου σταυροῦ, κατεσκευάσθησαν δὲ προχείρως καὶ σημαῖαι δι' ἕκαστον πολεμικὸν σῶμα. Συγχρόνως ἐστάλησαν ἀγγελιαφόροι πρὸς ὅλας τὰς διευθύνσεις τῆς Πελοποννήσου διὰ

1. Π. Πατρῶν Γερμανοῦ, ἔ.ἀ., σ. 88. Ὁ ἐκδότης Ἰ. Φιλίμων εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο σημειοῖ : « Πρὸ αὐτοῦ (δηλ. τοῦ Γερμανοῦ) εἶχεν ἐμβῆ ὁ Ἄνδρέας Λόντος περὶ τὸ μεσημέριον ».

νὰ ἀναγγείλουν εἰς τοὺς προκρίτους, τοὺς ἀρχιερεῖς καὶ τοὺς ἀρχηγοὺς ἐνόπλων σωμάτων ὅτι ἡ ἐπανάστασις ἤρχισε καὶ ὅτι πάντες ὄφειλον νὰ κινηθοῦν διὰ τὸν ὑπὲρ ἐλευθερίας ἀγῶνα¹.

Ὁ Π. Πατρῶν Γερμανὸς ἀπηύθυνε τότε « πρὸς τοὺς ἐν Πάτραις προξένους τῶν ξένων ἐπικρατειῶν » τὴν προκήρυξιν τῆς ἐλευθερίας, ἡ ὁποία εἶναι ἡ δευτέρα μετὰ τὴν προκήρυξιν τοῦ Ὑψηλάντου ἐν Μολδοβλαχία καὶ ἡ πρώτη ἐν Ἑλλάδι. « Ἡμεῖς, λέγει ἡ προκήρυξις τοῦ Γερμανοῦ, τὸ Ἑλληνικὸν ἔθνος τῶν Χριστιανῶν, βλέποντες ὅτι μᾶς καταφρονεῖ τὸ Ὀθωμανικὸν γένος καὶ σκοπεύει τὸν ὄλεθρον ἐναντίον μας πότε μ' ἕναν πότε μ' ἄλλον τρόπον, ἀπεφασίσαμεν σταθερῶς ἢ ν' ἀποθάνωμεν ὅλοι ἢ νὰ ἐλευθερωθῶμεν, καὶ τούτου ἕνεκα βαστοῦμεν τὰ ὄπλα εἰς χεῖρας ζητοῦντες τὰ δικαιώματά μας. Ὅντες λοιπὸν βέβαιοι ὅτι ὅλα τὰ Χριστιανικὰ βασίλεια γνωρίζουν τὰ δίκαιά μας καὶ ὄχι μόνον δὲν θέλουν μᾶς ἐναντιωθοῦν, ἀλλὰ καὶ θέλουν μᾶς συνδράμη καὶ ὅτι ἔχουν εἰς μνήμην ὅτι οἱ ἐνδοξοὶ πρόγονοί μας ἐφάνησαν ποτὲ ὠφέλιμοι εἰς τὴν ἀνθρωπότητα, διὰ τοῦτο εἰδοποιοῦμεν τὴν ἐκλαμπρότητά σας καὶ σᾶς παρακαλοῦμεν νὰ προσπαθήσετε νὰ εἴμεθα ὑπὸ τὴν εὐνοίαν καὶ προστασίαν τοῦ μεγάλου κράτους τούτου. »² Λακωνικωτάτη, ἀλλὰ καὶ πλήρης νοήματος, ἡ προκήρυξις τοῦ Π. Πατρῶν περιλάμβανε πᾶν ὅ,τι ἠδύνατο νὰ χαρακτηρίσῃ τὸν ἀγῶνα τοῦ 1821: Τὴν ἀπόφασιν τοῦ ἔθνους πρὸς ἐλευθερίαν ἢ θάνατον, τὴν προβολὴν τοῦ ἐνδόξου παρελθόντος τῆς φυλῆς, τὴν ἐκκλησίαν βοήθειας ἐκ μέρους τῶν Χριστιανι-

1. Τὰ πρῶτα πολεμικὰ γεγονότα τῶν Πατρῶν ἐκθέτει ἐν ἐκτάσει ὁ αὐτόπτης μάρτυς καὶ πρωταγωνιστὴς Π. Πατρῶν Γερμανὸς (ἔ.ἀ., σ. 88 κ.έ.). Βλ. ἐπίσης Σπ. Τρικούπη, ἔ.ἀ., τ. Α', σ. 48 κ.έ. — Ν. Σπηλιάδου, ἔ.ἀ., τ. Α', σ. 59 κ.έ. Ὁμιλήσαμεν ἀνωτέρω (σ. 21 κ.έ.) περὶ τοῦ ἔργου τοῦ Πουκεβίλ, τὸ ὁποῖον περιλαμβάνει δημιουργήματα γονίμου φαντασίας, προωρισμένα νὰ θέλξουν τὸ εὐρωπαϊκὸν κοινόν, ἀλλ' εἰδικῶς ὡς πρὸς τὰ γεγονότα τῶν Πατρῶν, τὰ ὁποῖα ὁ ἀδελφός του Οὐγὸς παρηκολούθησεν ἐκ τοῦ συστάδην, εὐρεθεὶς ἐκεῖ ὡς πρόξενος τῆς Γαλλίας καὶ διεβίβασεν ἐν ἐκτάσει, ἐν εἶδει ἡμερολογίου, λαβὼν ἐνεργὸν μέρος εἰς τὰ τῆς προστασίας τῶν ἀμάχων κ.λ.π., ἀποτελεῖ πηγὴν ἀξίαν προσοχῆς.

2. Ὁ Π. Πατρῶν Γερμανὸς (ἔ.ἀ., σ. 92) γράφει: « Ἐν τοσούτῳ, οἱ Ἀρχηγοὶ ἔγραψαν ἐπιστολάς πρὸς ἕνα ἕκαστον τῶν ἐκεῖ εὐρισκομένων Κονσόλων παριστῶντες τὰ δίκαια, ἅτινα τοὺς ἐβίασαν νὰ λάβουν τὰ ὄπλα κατὰ τῶν τυράννων, καὶ ὅτι σέβονται τὰς διοικήσεις των, καὶ ὅτι ἐλπίζουν τὴν παρὰ τῶν βασιλέων των φιάνθρωπον καὶ χριστιανικὴν υπεράσπισιν, καὶ τοὺς παρεκάλουν νὰ κάμουν γνωστὰ τὰ δίκαια τῶν Ἑλλήνων· οἱ δὲ Κόνσολοι ἀπεκρίθησαν ἕκαστος, ὅτι θέλει κάμουν τὸ χρέος των. Ἐξέδωκαν δὲ οἱ ἀρχηγοὶ καὶ προκηρύξεις εἰς τοὺς Ἑλληνας προτρεπτικὰς, δι' ὧν τοὺς ἐνθύμιζον τὴν προπατορικὴν εὐγένειαν καὶ ἀνδρείαν ». Γενικὸν χαρακτῆρα διακηρύξεως τῆς ἐπαναστάσεως τῶν Ἑλλήνων εἶχεν ἡ διασωθεῖσα ὡς ἀνωτέρω, συνταχθεῖσα ὑπὸ τοῦ Π. Πατρῶν Γερμανοῦ καὶ σταλεῖσα ἐκ μέρους τούτου καὶ τῶν προκρίτων τῆς Ἀχαΐας πρὸς τοὺς ἐν Πάτραις προξένους τῶν ξένων κρατῶν, δημοσιευθεῖσα δὲ ὑπὸ τούτων μετ' ἐλάχιστον χρόνον εἰς τὸν Εὐρωπαϊκὸν τύπον. Βλ.

κῶν λαῶν. Ἡ ἐλληνικὴ ἐπανάστασις εἶχε κηρυχθῆ καθ' ὅλους τοὺς τύπους ἐν Ἀχαΐα.

Ἀλλὰ, κατὰ τὸν αὐτὸν ἀκριβῶς χρόνον, εἰς τὴν ἄλλην πλευρὰν τῆς Πελοποννήσου, τὴν Μάνην, ἐξελίссοντο ἐξ ἴσου σημαντικὰ γεγονότα. Ὁ ἡγεμὼν ἢ μπέης τῆς Μάνης Πέτρος Μαυρομιχάλης, ἂν καὶ μεμνημένος εἰς τὴν Ἑταιρείαν, ἐδίσταζε νὰ προβῆ εἰς κήρυξιν τῆς ἐπαναστάσεως. Ἦθελε πρὸ παντὸς ἄλλου νὰ ἐξακριβώσῃ ἂν ἦσαν ἀληθῆ τὰ ὑπὸ τῶν ἀποστόλων τῆς Ἑταιρείας διασπειρόμενα περὶ ρωσικῆς ἐνισχύσεως. Πρὸς τοῦτο ὁ Πετρόμπεης ἀπέστειλεν εἰς Πετρούπολιν τὸν ἔμπιστόν του Κυριάκον Καμαρηνὸν κομίζοντα καὶ ἐπιστολὴν τοῦ πρὸς τὸν Καποδίστριαν. Πράγματι, φθάσας εἰς Ρωσίαν, ὁ Καμαρηνὸς ἐπέτυχε νὰ συναντήσῃ τὸν Καποδίστριαν, ὁ ὁποῖος διέψευσε τὰ διαδιδόμενα καὶ ἐνεχείρησεν ἐπιστολὴν, εἰς τὴν ὁποίαν συνίστα πρὸς τὸν Μπέην ἡσυχίαν καὶ ἀποχὴν ἀπὸ πάσης ἐπαναστατικῆς ἐνεργείας. Ἀλλ' οἱ Φιλικοὶ δὲν ἐδίστασαν νὰ πνίξουν εἰς τὸν Προὔθον, ἐνῶ ἔπλεε πρὸς τὸ Γαλάτσι, τὸν ἀπεσταλμένον τοῦ Μαυρομιχάλη, ὁ ὁποῖος παρέμεινε οὕτως ἐν ἀγνοίᾳ τῆς πραγματικῆς καταστάσεως¹.

Ὁ Μαυρομιχάλης ἐξ ἄλλου εἶχε προσωπικοὺς λόγους δισταγμοῦ ἐν σχέσει πρὸς τὴν κήρυξιν τῆς ἐπαναστάσεως, ἀφοῦ εἰς υἱὸς του εὕρισκετο ὡς ὄμηρος τῆς πίστεώς του εἰς Κωνσταντινούπολιν. Καὶ οἱ μὲν Φιλικοί, διὰ νὰ ἀποφύγουν κάθε ζημίαν ἐκ τοῦ πατρικοῦ φίλτρου, κατώρθωσαν νὰ τὸν φυγαδεύσουν. Ἀλλ' ἐν τῷ μεταξὺ ἄλλος υἱὸς του, κατόπιν τῆς προσκλήσεως

καὶ Σπ. Τρικούπη, ἔ.ἀ., τ. Α', σ. 50. — Ἰω. Φιλήμονος, Ἰστ. Δοκίμιον περὶ ἑλλην. ἐπανάστ., τ. Α', σ. 22. Ἡ ὑπὸ τοῦ Πουκεβίλ (ἔ.ἀ., τ. Α', σ. 184) δημοσιευθεῖσα εἶναι ἐν τῇ γαλλικῇ μεταφράσει ἐλαφρῶς παρηλλαγμένη, ἔχει δὲ ὑπογραφάς: Γερμανός, ἀρχιεπίσκοπος Πατρῶν, Προκόπιος Ἐπίσκοπος Καλαβρύτων, Ἀνδρέας Ζαΐμης, Ἀνδρέας Λόντος, Βενιζέλος Ροῦφος, Παπαδιαμαντόπουλος, Σωτηράκης. Φέρει χρονολογίαν 26 Μαρτίου. Ἡ ὑπὸ τοῦ Ν. Σπηλιάδου (ἔ.ἀ., τ. Α', σ. 60) δημοσιευομένη διαφέρει ἐπίσης φραστικῶς τῆς ἐκ τῶν ἔργων τοῦ Σπ. Τρικούπη καὶ Ἰω. Φιλήμονος ὡς ἀνωτ. γνωστῆς, ἀποτελοῦσα σχεδὸν ἐπὶ λέξει μετάφρασιν τῆς ἐκ τοῦ Πουκεβίλ γνωστῆς, φέρει δὲ ἐπίσης χρονολογίαν 26 Μαρτίου καὶ καθορίζει ὡς ἀποστολεῖς πρὸς τοὺς προξένους τοὺς Π. Πατρῶν Γερμανόν, Κερνίκης Προκόπιον, Ἀνδρέαν Ζαΐμην, Ἀνδρέαν Λόντον, Μπ. Ροῦφον, Σ. Θεοχαρόπουλον καὶ Ἰω. Παπαδιαμαντόπουλον.

1. Ὁ Καποδίστριας ἐπληροφορήθη βραδύτερον τὸν ὑπὸ τῶν Φιλικῶν φόνον τοῦ Καμαρηνοῦ, ὁμιλεῖ δὲ περὶ τοῦ γεγονότος τούτου μετὰ πικρίας καὶ ἀγανακτήσεως ἐν τῇ « αὐτοβιογραφίᾳ » του (ἐκδ. Μ. Λάσκαρη, Ἀθ. 1940, σ. 97). Ἡ ἐπιστολὴ τοῦ Καποδιστρίου πρὸς τὸν Πετρόμπεην ἀνευρέθη ἐν τῷ γαλλικῷ πρωτοτύπῳ καὶ ἐδημοσιεύθη τὸ πρῶτον ἐν τῷ ρωσικῷ περιοδικῷ *Sbornik russkago istoričeskago obščestva*, τ. 3, σ. 297 κ.ἐ. ἔχει δημοσιευθῆ ἐν ἐλληνικῇ μεταφράσει εἰς τὸ ἡμέτερον ἔργον: « Ἡ Μάνη καὶ ἡ Ὄθωμανικὴ αὐτοκρατορία », σ. 237 κ.ἐ. Οἱ Φιλικοὶ εἶχον ἀποκρύψει ἐπιμελῶς τὸν φόνον τοῦ Καμαρηνοῦ, ὁ δὲ Πετρόμπεης ἐπληροφορήθη τοῦτον ἱκανὸν χρόνον μετὰ τὴν κήρυξιν τῆς ἐπαναστάσεως.

τῶν Ἀρχιερέων καὶ προκρίτων ὑπὸ τοῦ πασᾶ, εἶχε σταλῆ εἰς Τρίπολιν, ὅπου ἐκρατήθη. Αἱ ἰδιαίτεροι ὅμως συνθήκαι, ὑπὸ τὰς ὁποίας διετέλει ἡ Μάνη, συνετέλεσαν ἀκόμη περισσότερον ἢ εἰς τὴν Ἀχαΐαν, ὥστε ἡ λογικὴ καὶ ἡ συντηρητικότης εἰς οὐδὲν νὰ ἰσχύσουν. Ἐκεῖ οὔτε τουρκικὴ ἀρχή, οὔτε Τοῦρκος κᾶν κατώκει καὶ διὰ τοῦτο τὸ μυστικὸν τῆς ἐπαναστάσεως διεδόθη μὲ ὀλιγωτέρας προφυλάξεις εἰς τὸν λαόν. Οἱ καπεταναῖοι, σχεδὸν ἀνεξάρτητοι εἰς τὰς καπετανίας των, ἦσαν πάντες φιλοπόλεμοι. Ἐτι πλέον, αἱ ἄλλαι ἰσχύουσαι καὶ ἀντίπαλοι τῶν Μαυρομιχαλαίων ἡγεμονικαὶ οἰκογένειαι, ὡς τῶν Τζαννετάκηδων καὶ τοῦ Μούρτζινου, καθίσταντο ἀκόμη δημοτικώτεροι διὰ τῆς δεδηλωμένης καὶ ἐπιδεικτικῆς προσχωρήσεως καὶ τῆς ἀνεπιφυλάκτου ἐνισχύσεως τοῦ λαϊκοῦ φρονήματος πρὸς ἄμεσον κήρυξιν τῆς ἐπαναστάσεως.

Πάντως, ἡ Ἐταιρεία εἶχε κατορθώσει νὰ ἐξασφαλίσῃ τὴν στενὴν συνεργασίαν ἀντιμαχομένων ἡγετικῶν οἰκογενειῶν τῆς Μάνης. Ἦδη ἀπὸ τοῦ Ὀκτωβρίου τοῦ 1819, μεταβὰς εἰς Μάνην ὁ Χριστόφορος Περραιβός, ὡς ἀπεσταλμένος τῆς Ἐταιρείας, ἐπέτυχεν νὰ συμφιλίωσῃ τὰς τρεῖς ἡγεμονικὰς καὶ ἐν συνεχεῖ ἕως τότε διαμάχῃ οἰκογενείας τῶν Μαυρομιχαλαίων, τῶν Γρηγοράκηδων καὶ τῶν Τρουπάκηδων. Ὑπεγράφη μάλιστα ὑπὸ τῶν ἀρχηγῶν τῶν οἰκογενειῶν τούτων καὶ σφζόμενον συμφωνητικόν, εἰς τὸ ὁποῖον μεθ' ὄρκου παρέχεται ἡ διαβεβαίωσις ὅτι θὰ παρέμενον ἠνωμένοι καὶ θὰ διετήρουν τὸν λαὸν τῆς Μάνης ἀδιάσπαστον χάριν τοῦ παρασκευαζομένου γενικοῦ καλοῦ τῆς Ἑλλάδος (« ἐκρίναμεν συμφέρον καὶ ἀναγκαῖον διὰ τὴν ἀσφάλειαν καὶ τὴν δόξαν τῆς πατρίδος μας καὶ διὰ τὴν ἐκπλήρωσιν τοῦ χρέους μας καὶ αὐτοπροαιρέτου ὄρκου πρὸς τὴν γενικὴν πατρίδα καὶ μητέρα ἡμῶν Ἑλλάδα νὰ κάμωμεν τὴν παροῦσαν ξεχωριστὴν καὶ ἀδιαίρετον ὁμοφυξίαν τῶν τριῶν ἡμῶν οἰκογενειῶν διὰ χαλινὸν καὶ παιδείαν τῶν ἐνδεχομένων συμβεβηκότων. »)¹

Ἐπῆλθε καὶ ἄλλο εὐνοϊκὸν περιστατικόν. Ὁ Θεόδωρος Κολοκοτρώνης, ὁ ὁποῖος διέμενον εἰς τὴν Ἐπτάνησον, ἐπικεκηρυγμένος ἀπὸ τοὺς Τούρκους, κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ Ἰανουαρίου κατήλθεν εἰς τὴν Μάνην. Ἡ εἶδησις αὐτὴ ἐνίσχυσε τὰς ὑποψίας τῶν τουρκικῶν ἀρχῶν τῆς Τριπόλεως, αἱ ὁποῖαι ἀπέστειλαν διαταγὴν πρὸς τὸν Πετρόμπεην νὰ συλλάβῃ ἢ νὰ ἐξορίσῃ τὸν ἐπικίνδυνον ἀρχικλέφτην ἀμέσως. Τοῦτο ἦτο ἀδύνατον καὶ ἂν ἀκόμη ἤθελεν ὁ Μπέης, διότι ὁ Κολοκοτρώνης ἐφιλοξενεῖτο εἰς τὸν πύργον τοῦ Μούρτζινου καὶ αἱ ἀντίπαλοι οἰκογένειαι εἶχον ἀναλάβει αὐτὸν ὑπὸ τὴν προστασίαν

1. Τὸ πλήρες κείμενον τοῦ συμφωνητικοῦ τούτου μεταξὺ τῶν ἰσχυρῶν οἰκογενειῶν τῆς Μάνης ἐδημοσιεύθη ἐν Ἰω. Φιλήμονος, Δοκ. ἱστορ. περὶ τῆς ἑλλην. ἐπαναστάσεως, τ. Α', σ. 158 κ.έ. καὶ ἀνεδημοσιεύθη ἐν τῷ ἔργῳ ἡμῶν, Ἡ Μάνη καὶ ἡ Ὀθωμαν. αὐτοκρατορία, σ. 229 κ.έ.

των¹. Οὕτως, ἐνῶ οἱ Τοῦρκοι δὲν ἔπαυον νὰ ἀπαιτοῦν τὴν σύλληψιν ἢ τὴν ἀπομάκρυνσιν τοῦ Κολοκοτρώνη, ἀπειλοῦντες εἰσβολὴν εἰς τὴν Μάνην, αὐτὸς περιέτρεχε τὰ χωρία ἐλευθέρως καὶ συνενοεῖτο ἀπροκαλύπτως μὲ τοὺς καπεταναίους. Κατὰ τὸν Μάρτιον ὁλόκληρος ἡ Μάνη ἔδιδεν εἰκόνα πολεμικοῦ στρατοπέδου. Οὐδεμία πλέον λογικὴ ἢ ἀνωθεν ἐνέργεια θὰ ἠδύνατο νὰ κατευνάσῃ τὸ ἔξαφθὲν πολεμικὸν μένος τοῦ φύσει ἄλλωστε φιλοπολέμου καὶ μισοτούρκου ἐκείνου πληθυσμοῦ. Καὶ ἂν ἀκόμη ἡ ἄλλη Ἑλλάς δὲν ἐκινεῖτο εἰς ἐπανάστασιν, ἡ Μάνη θὰ ἐκινεῖτο, χωρὶς βεβαίως ἐλπίδα ἐπιτυχίας, ὡς πολλάκις ἐγένετο ἐπὶ Τουρκοκρατίας.

Ἐνώπιον τῆς κυριαρχούσης γενικῆς καταστάσεως ταύτης ἐξεμηδενίσθησαν καὶ οἱ τελευταῖοι δισταγμοὶ τοῦ Μπέη. Τὴν 22^{αν} Μαρτίου ἐκηρύχθη ἡ ἐπανάστασις. Οἱ κάτοικοι τῆς δυτικῆς Μάνης ὑπὸ τὸν Πετρόμπεην καὶ τὸν Κολοκοτρώνην καὶ τοὺς ἐπιτοπίους Μανιάτας ἀρχηγοὺς εἰσέβαλον εἰς τὴν Μεσσηνίαν καὶ τὴν 23^{ην} Μαρτίου κατέλαβον τὴν Καλαμάταν, ὅπου ἤδη ἀπὸ ἄλλων κατευθύνσεων κατέφθανον ὁ Παπαφλέσσας, ὁ Ἀναγνωσταρᾶς καὶ ὁ Νικηταρᾶς. Οἱ αἰφνιδιασθέντες Τοῦρκοι παρεδόθησαν ἄνευ ἀντιστάσεως. Ὁ παντὸς ἄλλου ἐπὶ τοῦ προκειμένου πλέον ἀρμόδιος Θεόδωρος Κολοκοτρώνης ἀφηγεῖται ὡς ἑξῆς τὰ τῆς εἰσβολῆς εἰς Καλαμάταν: « Εἰς τὴν 23 Μαρτίου ἐπιάσαμε τοὺς Τούρκους εἰς τὴν Καλαμάτα, τὸν Ἀρναούτογλου σημαντικὸν Τοῦρκον τῆς Τριπολιτσᾶς. Εἴμεθα 2000 Μανιάταις, ὁ Πετρόμπεης, ὁ Μούρτζινος, Κυβέλος Ἀυτικὴ Σπάρτη — 100 ἦτον οἱ Τοῦρκοι μαζεμένοι, ὡς 10000 ἢ φήμη τους μεγάλη. Ἡ Ἀνατολικὴ Σπάρτη (Μάνη) ἐκινήθη τὴν ἴδια ὥρα. Ὁ Τζαννετάκης μὲ τὴν Κακαβουλιὰ ἐκινήθη διὰ τὸν Μυστρά »².

1. Θ. Κολοκοτρώνη, Διήγησις συμβάντων τῆς ἑλλην. φυλῆς, σ. 49 κ.έ. — Ἀμβρ. Φραντζῆ, ἔ.ἀ., τ. Α', σ. 323 κ.έ.

2. Θ. Κολοκοτρώνη, Διήγησις..., σ. 51. Ὁ Κ. Δεληγιάννης (ἔ.ἀ., τ. Α', σ. 141 καὶ 152 κ.έ.) ἀποδίδει τὴν ἐναρξιν τῆς ἐπαναστάσεως ἐν Μεσσηνίᾳ εἰς τὰ γράμματα τὰ ὁποῖα ἀπέστειλε δι' εἰδικῶν δρομέων πρὸς τὸν στενὸν ἐξ ἀγγιστείας συγγενῆ του πρὸχοντα Παπατσώνην νὰ εἰδοποιήσῃ τὸν Πετρόμπεην, τὸν Κολοκοτρώνην καὶ ἄλλους ἀρχηγοὺς τῆς Μάνης καὶ τῆς Λακεδαίμονος ὅτι « καὶ ἡμεῖς καὶ αὐτοὶ (οἱ ἐν Λαύρα) ἐξεσχίσσαμεν τὸ προσωπεῖον καὶ ἀρχίσσαμεν ἐχθροπραξίας φανεράς καὶ τὸ πρᾶγμα δὲν ἐπιδέχεται πλέον ἀναβολὴν ὄχι μίαν ἡμέραν, ἀλλ' οὐδεμίαν ὥραν ». Ταῦτα δέον νὰ θεωρηθοῦν ὡς ἀσύστατα ἐξ αὐτῆς τῆς ἀλληλουχίας τῶν γεγονότων καὶ ἀνεξαρτήτως ἀκόμη τῶν λοιπῶν συγχρόνων μαρτυριῶν. Καθ' ὃν χρόνον παρεσκευάζοντο ἐν Μάνη δι' ἐξόρμησιν πρὸς Καλαμάταν, πᾶν ἄλλο ἢ εἶχε « ξεσχισθῆ τὸ προσωπεῖον » ἐν Ἀχαΐᾳ, ἐτι δὲ περισσότερον ἐν Γορτυνίᾳ, ἐνθα ἡ κρᾶτησις τοῦ Θεοδωράκη Δεληγιάννη ἐν Τριπόλει ἐστέρει τοὺς Δεληγιανναίους πάσης τολμηρᾶς πρωτοβουλίας. Ἀληθὲς εἶναι ὅτι κατὰ τὰς δραματικὰς διὰ τὸ ἔθνος ἡμέρας ἐκείνας τῆς νευρικῆς διαταραχῆς καὶ γενικῆς ἀνυπομονησίας διεσταυροῦντο ἀπεσταλμένοι τῶν προκρίτων καὶ ὀπλαρχηγῶν ἀπὸ τῆς μιᾶς περιφερείας εἰς τὴν ἄλλην τῆς Πελοποννήσου. Οἱ ἀπεσταλμένοι αὐτοὶ δὲν ἀνήγγελλον ἐπαναστατικὰ ἐπεισόδια, ἀλλ' ἐπε-

Ἄλλὰ καὶ ὁ ἐπίσης γνώστης τῶν γεγονότων τῆς Μεσσηνίας Φωτᾶκος περιγράφει ταῦτα ὡς ἀκολούθως : « ἐβγῆκαν εἰς τὰς 22 Μαρτίου εἰς τὰς Καλάμας ὁ Π. Μαυρομιχάλης, οἱ Καπετανάκηδες, οἱ Κουμουνδουράκηδες, ὁ Π. Μούρτσινος, ὁ Ἀναγνωσταρᾶς, ὁ Π. Κεφάλας, ὁ Νικήτας Σταματελόπουλος, ὁ Ἀρχιμ. Φλέσσας, ὁ Μῆτρος Πέτροβας καὶ λοιποὶ καπεταναῖοι μὲ 2500 στρατιώτας Μανιάταις καὶ ἄλλους, ὅπου ἀμέσως ἐπαρεδόθησαν οἱ Τοῦρκοι τῶν Καλαμῶν εἰς τὸν Π. Μαυρομιχάλην... Τὴν αὐτὴν ἡμέραν ἐψάλη δοξολογία ἀπὸ τοὺς Καλαματιανοὺς ἱερεῖς εἰς τὸν ποταμὸν καὶ τότε οἱ ἄλλοι μὲν ἐπῆγαν νὰ πολιορκήσουν τὰ φρούρια τῆς Μεσσηνίας, ὁ δὲ Κολοκοτρώνης μὲ 300 Μανιάτας, τοὺς ὁποίους ἐπῆρεν ἀπὸ τὸν Μούρτσινον καὶ ἀπὸ τὸν Π. Μαυρομιχάλην, ὁ Ἀναγνωσταρᾶς, ὁ Ἀρχ. Φλέσσας καὶ ὁ Π. Κεφάλας ἐξεστράτευσαν τὴν 24 Μαρτίου διὰ τὰ Μεσόγεια τῆς Πελοποννήσου διὰ νὰ γενικεύσουν τὴν ἐπανάστασιν »¹.

Ὁ Σπ. Τρικούπης ἀφηγεῖται ἐπίσης παραστατικώτατα τὰ πρῶτα αὐτὰ πολεμικὰ γεγονότα εἰς τὴν Μεσσηνίαν : « Πρώτη ἡ Μάνη, μαθοῦσα τὰ συμβάντα ταῦτα (τῆς Ἀχαΐας) ἐχύθη τὴν 23 Μαρτίου εἰς Καλαμάταν ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ ἡγεμόνος Πετρόμπεη... Ἐξεπλάγησαν οἱ ἐν Καλαμάτῃ Τοῦρκοι ἰδόντες ἐν τῇ πόλει τόσα πλήθη ἐνόπλων, καὶ μαθόντες τὸν σκοπὸν τῆς ἐκστρατείας παρέδωκαν τὰ ὄπλα καὶ τὰ πράγματά των, παρεδόθησαν καὶ αὐτοὶ ἐπὶ ἀσφαλείᾳ ζωῆς καὶ τιμῆς καὶ δὲν ἐκακόπαθαν. Τούτου δὲ γενομένου ἐψάλη πάνδημος δοξολογία ἐπὶ τὸν παραρρέοντα ποταμὸν, καὶ ἔγινε δέησις πρὸς τὸν Κύριον τῶν Δυνάμεων ὑπὲρ ἐνισχύσεως τῶν ὑπὲρ πίστεως καὶ πατρίδος ἀγωνιζομένων. Διεσπάρησαν δ' ἐκεῖθεν διάφοροι ὄπλαρχηγοὶ εἰς διάφορα μέρη »².

δίωκον νὰ πληροφορηθοῦν διαθέσεις, τελικὰς ἀποφάσεις, τυχὸν ἀναβολὴν ἢ ἡμέραν ἐνάρξεως τοῦ Ἀγῶνος κ.λ.π. Ὁ Ἀμβρ. Φραντζῆς (ἔ.ἀ., τ. Α', σ. 140, σημ. 1) γράφει : « ἔγραψεν ὁ Κανέλλος Δεληγιάννης καὶ εἰς τὸν Μητροπολίτην Μονεμβασίας νὰ ὀμιλήσῃ εἰς τὸν Μπέην τῆς Μάνης διὰ νὰ μὴ γίνῃ ἐναρξὶς, καθ' ὅτι τὰ πάντα ἦσαν ἀνέτοιμα ».

1. Φωτᾶκου, ἔ.ἀ., τ. Α', σ. 78.

2. Σπ. Τρικούπη, ἔ.ἀ., τ. Α', σ. 54. Εἶναι ἐμφανῶς ἀνακριβὲς τὸ ὑπὸ τοῦ Τρικούπη γραφόμενον, ὅτι ὁ Πετρόμπεης καὶ ὁ Κολοκοτρώνης ἐξώρμησαν ἐκ Μάνης, ἀφοῦ ἐπληροφορήθησαν τὰ γεγονότα τῆς Ἀχαΐας, τὰ ὁποῖα ἐγένοντο σχεδὸν συγχρόνως. Μόνον αἱ παρεμφερεῖς περιστάσεις ὠδήγησαν ἀναποφεύκτως εἰς τὴν σχεδὸν ταυτόχρονον ἔκρηξιν τῆς ἐπαναστάσεως εἰς τὴν Ἀχαΐαν καὶ εἰς τὴν Μεσσηνίαν. Τὰ τῆς εἰσβολῆς τῶν Πετρόμπεη, Κολοκοτρώνη κ.λ.π. μετὰ τῶν Μανιατῶν εἰς Μεσσηνίαν καὶ τῆς καταλήψεως τῆς Καλαμάτας ἀφηγεῖται ἐκτενεστέρον ὁ Ἀμβρ. Φραντζῆς, ἔ.ἀ., σ. 328 κ.έ. Πάντως συμφωνοῦν ὅτι ἡ κατάληψις τῆς Καλαμάτας ἐγένετο τὴν 23ην Μαρτίου. Ἄλλ' ὁ Φραντζῆς γράφει ὅτι ἤδη ἀπὸ τῆς 22ας Μαρτίου, ἀποφασισθείσης ὀριστικῶς ἐν Μάνῃ τῆς ἐνάρξεως τῆς ἐπαναστάσεως, εἶχον εἰσέλθει ἀνεμποδίστως εἰς Καλαμάταν ὁ Θ. Κολοκοτρώνης, ὁ Μούρτζινος, ὁ Ἀναγνωσταρᾶς, ὁ Παπαφλέσσας, ὁ Νικηταρᾶς καὶ οἱ υἱοὶ τοῦ Π. Μαυρομιχάλη, καὶ πολλοὶ πρόκρι-

Τὰ ἐπαναστατικὰ γεγονότα τῆς Μεσσηνίας διεκοσμήθησαν καὶ ταῦτα, ὡς ἐκεῖνα τῆς Ἀχαΐας, διὰ τῶν λίαν ἐνωρῖς ἀναπτυχθέντων θρούλων μέχρου τοῦ σημείου, ὥστε, μολονότι οἱ πλείστοι πρωταγωνισταὶ τῶν ἐπέζησαν ἐπὶ δεκάδας ἐτῶν μετὰ τὴν ἐπανάστασιν, τινὲς δὲ τούτων ἔγραψαν καὶ ἀπομνημονεύματα, νὰ ἐμφανίζονται ἤδη ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης περιπεπλεγμένα καὶ νὰ ἀποτελοῦν ἀντικείμενον ζωηρῶν ἀντιλογιῶν καὶ ἀμφισβητήσεων. Ἡ κατὰ τοὺς τελευταίους χρόνους ἐμπεριστατωμένη ἱστορικὴ ἔρευνα διελύκανε καὶ ἀποκατέστησε τὰ γεγονότα ταῦτα σχεδὸν ἐν τῇ ὁλότητί των. Εἰς τὴν Μάνην καὶ τὴν Μεσσηνίαν, ὅπως ἀνεξαρτήτως τῶν τεκταινομένων ἐν Ἀχαΐᾳ, τὸ ἐπαναστατικὸν ἠφαιστειὸν ἐκόχλαζεν ἤδη ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ 1821, κάθε δὲ ἡμέρα, ἡ ὁποία παρήρχετο, ὠδήγει πλησιέστερον πρὸς τὴν ἔκρηξιν τοῦ ἠφαιστείου. Τοῦτο ὀφείλετο κατὰ πρῶτον λόγον εἰς τὰς ἐνεργείας τῆς Φιλικῆς Ἑταιρείας, ἡ ὁποία εἶχεν ἀποδώσει ὅπως ἰδιάζουσαν σημασίαν εἰς τὴν περιοχὴν αὐτήν, λόγῳ ἰδίως τῶν πολεμικῶν δυνάμεων τῆς Μάνης, διὰ τὴν ἐπιτυχίαν τῆς ἐπαναστάσεως. Ἐλέχθη ἤδη, ὅτι δι' ἀποστόλων τῆς Ἑταιρείας εἶχον μνηθῆ εἰς τὴν Μάνην ὄχι μόνον ὁ Μπέης Πέτρος Μαυρομιχάλης καὶ πολλὰ μέλη τῆς οἰκογενείας του, ἀλλὰ καὶ πάντες οἱ καπεταναῖοι καὶ ἄλλοι σημαίνοντες Μανιάται, πολλοὶ τῶν ὁποίων εἶχον ἤδη κυριαρχηθῆ ὑπὸ ἐπαναστατικοῦ μένους καὶ ἐξώθουν πρὸς ἄμεσον ἔναρξιν τῆς ἐπαναστάσεως. Εἰς τὴν Μεσσηνίαν ἐπίσης εἶχον μνηθῆ σχεδὸν πάντες οἱ πρόκριτοι. Ἡ παρουσία τοῦ Κολοκοτρώνη εἰς τὴν Μάνην, τοῦ Παπαφλέσσα καὶ τοῦ Νικηταρά εἰς τὴν Μεσσηνίαν, ἐξῆπτεν ἔτι περισσότερον τὰ πνεύματα. Οἱ πρού-

τοι τῆς Μάνης μετὰ πολλῶν ὀπλοφόρων. Ὁ Φωτᾶκος (ἔ.ἀ., τ. Α', σ. 78, σημ. 1) γράφει: « τὴν αὐτὴν ἡμέραν (δηλ. τῆς ἐναρξέως τῆς ἐπαναστάσεως εἰς Μεσσηνίαν) ἤρχισεν ἡ ἐπανάστασις εἰς τὰς Πάτρας καὶ μίαν ἡμέραν πρωτίτερα εἰς τὰ Καλάβρυτα. Παντοῦ λοιπὸν εἰς τὴν Πελοπόννησον ἔγεινε συγχρόνως ἡ ἐπανάστασις. Ἀλλὰ περίεργον εἶναι πῶς ἐχώρεσεν εἰς τὸν νοῦν τοῦ κυρίου Τρικούπη ὅτι αὐθήμερόν ὄσοι καπεταναῖοι ἦσαν εἰς τὴν Μάνην ἄκουσαν τὴν ἐπανάστασιν τῶν Πατρῶν καὶ ἐκινήθησαν. Τὰ αὐτὰ λέγει ὁ Π. Πατρῶν εἰς τὰ ἀπομνημονεύματά του σ. 18 καὶ φαίνεται ὅτι ἀπὸ δῶ ὁ ἱστορικὸς μας τὰ ἔλαβεν ». Τὰ ὑπὸ τοῦ Γερμανοῦ (ἐν 4 ἐκδ. σ. 89) γραφόμενα εἶναι ἀσαφῆ καὶ ἂν ἐκεῖθεν ἠντλησεν ὁ Σπ. Τρικούπης μᾶλλον παρηρημένους. Ὁ Π. Πατρῶν Γερμανὸς γράφει ὅτι οἱ ἀρχηγοὶ τῆς πολιορκίας τῶν Πατρῶν ἔστειλαν « ἀνθρώπους εἰς τὸν Πετρόμπετην, εἰς τοὺς Δεληγιανναίους εἰς τὴν Γαστούνην καὶ εἰς ἄλλα μέρη τῆς Πελοποννήσου, δίδοντες τὴν εἶδησιν τῶν συμβεβηκότων καὶ παρακινουῦντες νὰ μὴν ἀναβάλουν τὸν καιρὸν ὅτι πλέον ἄλλη θεραπεία δὲν εἶναι ». Ἐν συνεχείᾳ γράφει ὅτι τότε « πρῶτοι οἱ Μανιάται μετὰ τοῦ Πετρόμπετη ἐμβῆκαν εἰς τὴν Καλαμάταν », ἀλλ' ἐκ τούτου δὲν πρέπει νὰ συνάγεται ὅτι ἡ εἰσβολὴ εἰς Καλαμάταν ἐγένετο, ἀφοῦ ἐλήφθησαν τὰ γράμματα, τὰ ὁποῖα, λαμβανομένων ὑπ' ὄψιν τῶν μέσων συγκοινωνίας τῆς ἐποχῆς ἐκείνης καὶ τῆς ὑπὸ τῶν Τούρκων κατοχῆς ἐνδιαμέσων ἐδαφῶν, ἀπρτεῖτο διὰ νὰ φθάσουν τοῦλάχιστον τριήμερον, ἐνῶ ἡ ἀπὸ Μάνης πρὸς Καλαμάταν εἰσβολὴ ἐγένετο τὴν ἰδίαν ἡμέραν, κατὰ τὴν ὁποίαν ὁ Γερμανὸς ἔγραψεν, ἂν μὴ τὴν προηγουμένην!

χοντες τῶν Καλαμῶν ἦσαν διηρημένοι, πολλοὶ δὲ ἐξ αὐτῶν, ὅπως καὶ εἰς ἄλλας περιοχὰς τῆς Ἑλλάδος, εἰς μάτην ἀναμένοντες ἐνισχύσεις ἢ τοῦλάχιστον πολεμοφόδια καὶ διαβλέποντες τὸ ἀσύστατον τῶν ὄσων διέσπειρεν ὁ Παπαφλέσσας, ἦσαν διστακτικοί, φοβούμενοι τὰς φοβερὰς συνεπείας διὰ τὸ γένος εἰς περίπτωσιν ἀποτυχίας. Ἄλλ' αἱ πολεμικαὶ προπαρασκευαὶ ἀνὰ τὴν Μάνην καὶ τὴν Μεσσηνίαν ἐγίνοντο ἤδη ἀπροκαλύπτως, πολεμικὰ σώματα συνεκροτοῦντο καὶ μετεκινουῦντο ἀδιαλείπτως, καταλαμβάνοντα ἐπίκαιρα πρὸς ἐξόρμησιν σημεῖα, ἐν γένει δὲ ἀπὸ τῶν μέσων Μαρτίου αἱ περιοχαὶ αὐταί, μολονότι δὲν εἶχε κηρυχθῆ ἐπισήμως ὁ ἀγὼν, ἦτο προφανὲς ὅτι παρεσκευάζοντο πρὸς διεξαγωγὴν πολέμου, κατ' οὐσίαν δὲ εὐρίσκοντο ἐν ἐπαναστάσει. Ἄν δὲν ἐσημειώθησαν προηγουμένως ἐπεισόδια φόνων Τούρκων, ἐπιθέσεων κατὰ τουρκικῶν ἀρχῶν κλπ., ὡς ἐκεῖνα τῆς Ἀχαΐας, τοῦτο ὀφείλετο εἰς τὸ γεγονὸς ὅτι εἰς τὴν Μάνην δὲν ὑπῆρχον Τούρκοι, εἰς δὲ τὴν Μεσσηνίαν αἱ, ὀλιγάριθμοι ἄλλως τε, τουρκικαὶ οἰκογένειαι, τρομοκρατημέναι, εἶχον καταφύγει εἰς τὰ φρούρια ἢ πλησίον τῶν τουρκικῶν φρουρῶν, μὴ μετακινούμεναι ἢ μὴ δίδουσαι ἄλλην τινὰ ἀφορμὴν εἰς τοὺς Ἕλληνας, οἱ ὅποιοι παρέμενον οὕτως ἀνενόχλητοι εἰς τὰς ἐπαναστατικὰς προπαρασκευὰς τῶν.

Πράγματι, ὁ βοεβόδας τῶν Καλαμῶν Σουλεϊμὰν Ἀρναούτογλου δὲν διέθετεν εἰμὴ 150 Τούρκους φρουροὺς, οἱ ὅποιοι ἦτο προφανὲς ὅτι δὲν ἦσαν εἰς θέσιν νὰ ἀντιμετωπίσουν τὰ πανταχόθεν περισφιγγοντα τὴν πόλιν σώματα τῶν Ἑλλήνων. Οἱ πρόκριτοι τῶν Καλαμῶν ἐπαιζον καὶ αὐτοὶ τὸ παιχνίδιον τῶν συναδέλφων τῶν τῶν ἄλλων περιοχῶν τῆς Ἑλλάδος, προσποιούμενοι ὅτι δὲν γνωρίζουν ἀπολύτως τίποτε καὶ ἀποδίδοντες τὰς ἐπαναστατικὰς κινήσεις εἰς ἄνευ σημασίας πράξεις διαφόρων « ταραχοποιῶν » ἢ εἰς ὑποκινήσεις τῶν ὀργάνων τοῦ Ἀλῆ πασᾶ. Ὁ Ἀρναούτογλου εἰς τὴν ἀρχὴν ἠθέλησε νὰ εὔρη ἀσφάλειαν εἰς τὸ σύννηθες μέτρον τῶν Τούρκων διοικητῶν τῶν ἄλλων περιφερειῶν, τῆς περισυλλογῆς ὁμήρων. Ἄλλ' ἦτο προφανὲς ὅτι, μὴ ἀναμένων βοήθειαν καὶ στερούμενος ὁ ἴδιος ἐπαρκῶν δυνάμεων, δὲν προσέθετε τίποτε εἰς τὴν ἀσφάλειάν του καὶ ἐχειροτέρευε μᾶλλον τὴν κατάστασιν διὰ τῆς περισυλλογῆς ὁμήρων, πολλοὶ τῶν ὁποίων, τέκνα προκρίτων, εἶχον ἤδη σπεύσει νὰ προσέλθουν πρὸς παραπλάνησίν του. Μερικοὶ σημαίνοντες πρῶχοντες, θεωρούμενοι ἕως τότε ὡς ἀφωσιωμένοι εἰς τὴν τουρκικὴν ἐξουσίαν καὶ ἀπολαμβάνοντες ἰδιαιτέρων περιποιήσεων, ἔπεισαν τὸν Βοεβόδαν νὰ ζητήσῃ ἀπὸ τὸν Πετρόμπην, θεωρούμενον ἀκόμη πιστὸν εἰς τὸν Σουλτᾶνον καὶ ἔχοντα δύο υἱοὺς ὁμήρους, τὸν ἕνα εἰς Κωνσταντινούπολιν καὶ τὸν ἄλλον εἰς Τρίπολιν, νὰ στείλῃ εἰς Καλαμάταν σῶμα Μανιατῶν πρὸς προστασίαν τῆς πόλεως ἀπὸ τῶν « κακοποιῶν κλεφτῶν ». Εἰς τὴν κατάστασιν εἰς τὴν ὁποίαν εἶχε περιέλθει ὁ Ἀρναούτογλου, περισφιγγόμενος πανταχόθεν καὶ ἐν πλήρει ἀπομονώσει ἀπὸ τῆς ἐν Τριπόλει ἕδρας τῆς

Τουρκικῆς διοικήσεως, ἐδέχθη τὴν πρότασιν ὡς μόνην σανίδα σωτηρίας.

Ὁ Πετρόμπεης, διατελῶν ἐν μυστικῇ συνεννοήσει μετὰ τῶν προκρίτων τῶν Καλαμῶν, ἔσπευσε νὰ « ὑπακούσῃ » εἰς τὴν γενομένην ὑπὸ τοῦ βοεβόδα πρόσκλησιν. Ἦδη ἀπὸ τῆς 20ῆς Μαρτίου σῶμα 150 Μανιατῶν ὑπὸ τὸν Ἡλίαν Μαυρομιχάλην διήλθε τὸ δριον τοῦ Ἀλμυροῦ καὶ ἐστρατοπέδευσεν εἰς τὸ ἄκρον τῆς πόλεως. Ἡ θέα τοῦ σώματος αὐτοῦ τῶν Μανιατῶν ὡς « προστατῶν » τῆς τουρκικῆς φρουρᾶς, ἐνίσχυσε τὸ ἠθικὸν τῶν ἑλληνικῶν πολεμικῶν ὁμάδων Μεσσηνίας, αἱ ὁποῖαι βαθμηδόν, κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς νυκτός, μετεκινουῦντο καὶ κατελάμβανον τοὺς πέριξ τῆς πόλεως λόφους. Ἦδη ἀπὸ τῆς πρωίας τῆς 22^{ας} μερικοὶ ἀπετόλμων νὰ εἰσέρχωνται ἔνοπλοι ἐντὸς τῆς πόλεως. Οἱ προύχοντες συνεσκέπτοντο νύκτα καὶ ἡμέραν εὐρισκόμενοι ἐν στενῇ ἐπαφῇ μετὰ τῶν πολεμικῶν ἀρχηγῶν τῆς Μάνης καὶ τῆς Μεσσηνίας. Ὁ Ἡλίας Μαυρομιχάλης συνέστησεν εἰς τὸν Βοεβόδαν νὰ περιορισθοῦν οἱ Τούρκοι στρατιῶται ἄνευ ὄπλων εἰς τὴν περὶ τὸ φρούριον περιοχὴν διὰ νὰ ἀποσοβηθοῦν αἱ συμπλοκαὶ καὶ ἡ ἐξολόθρευσις των ὑπὸ ἐπαναστατῶν, θὰ ἀνελάμβανε δὲ αὐτὸς τὴν φρουρὰν τῆς πόλεως. Ὁ Ἀρναούτογλου, μὴ ἔχων πλέον τι ἄλλο νὰ πράξῃ, ὑπέκυψε καὶ εἰς τοῦτο. Συγχρόνως, ὑποκινηθεὶς καὶ πάλιν ἀπὸ σκοποῦ ὑπὸ τῶν προκρίτων, ἐζήτησε νὰ σπεύσῃ προσωπικῶς μεθ' ὄλων τῶν δυνάμεών του ὁ Πετρόμπεης, « ὡς μόνη ἐγγύησις διὰ τὴν τουρκικὴν ἐξουσίαν ».

Τὸ ἀπόγευμα τῆς 22^{ας} Μαρτίου αἱ ἑλληνικαὶ πολεμικαὶ ὁμάδες ἤρχισαν βαθμηδόν νὰ κατέρχωνται ἐκ τῶν γύρωθεν λόφων καὶ νὰ εἰσδύουν εἰς τὴν πόλιν. Κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς νυκτός ἡ πόλις τῆς Καλαμάτας εἶχε περιέλθει ἐξ ὀλοκλήρου εἰς χεῖρας τῶν Ἑλλήνων ἐπαναστατῶν, ἐνῶ εἰς τοὺς βορειοδυτικοὺς τῆς πόλεως λόφους, περὶ τὴν Μονὴν τῆς Βελανιδιάς, εἶχον στήσει τὸ στρατηγεῖόν των ὁ Γρηγόριος Φλέσσας ἢ Παπαφλέσσας, ὁ Νικήτας Σταματελόπουλος ἢ Νικηταρᾶς, ὁ Ἀναγνώστης Παπαγεωργίου ἢ Ἀναγνωσταρᾶς, ὁ Π. Κεφάλας καὶ ἄλλοι ἀρχηγοὶ τῆς Μεσσηνίας. Τὴν νύκτα τῆς 22^{ας} πρὸς 23^{ην} Μαρτίου, ὁ Πετρόμπεης Μαυρομιχάλης, περιστοιχιζόμενος ἀπὸ τὸν Θεόδωρον Κολοκοτρώνην, τὸν Μούρτζινον, τοὺς Καπετανάκηδες, τοὺς Κουμουντουράκηδες, τὸν Παναγιώτην Βενετσανάκον καὶ τοὺς ἄλλους καπεταναίους τῆς Μάνης, ἐξώρμησεν ἀπὸ τὰς χαράδρας τοῦ Ταυγέτου πρὸς τὴν πεδιάδα τῆς Μεσσηνίας ἐπὶ κεφαλῆς 2.500 Μανιατῶν. Εἰσῆλθεν εἰς τὴν πόλιν τῆς Καλαμάτας κατὰ τὰς πρωινὰς ὥρας τῆς ἰδίας ἡμέρας, ἔσπευσαν δὲ σχεδὸν συγχρόνως νὰ εἰσέλθουν εἰς τὴν πόλιν καὶ ὁ Παπαφλέσσας, ὁ Νικηταρᾶς καὶ οἱ ἄλλοι παραμονεύοντες εἰς τοὺς γύρωθεν λόφους Μεσσηνιοὶ ἀρχηγοί. Ἐγένετο ἀμέσως σύσκεψις, εἰς τὴν ὁποίαν μετέσχον καὶ οἱ σπεύσαντες πρόκριτοι τῶν Καλαμῶν. Ἀπεφασίσθη νὰ κηρυχθῇ ἀμέσως καὶ ἐπισήμως ἡ ἐπανάστασις. Ὁ Πετρόμπεης ἐκάλεσεν ἀμέσως τὸν Ἀρναούτογλου, εἰς τὸν ὁποῖον ἀνεκοίνωσεν ὅτι ἔφθασεν εἰς Καλαμάταν ὄχι διὰ νὰ ὑπερα-

σπίση τὴν τουρκικὴν ἔξουσίαν, ἀλλ' ὡς ἑλευθερωτῆς τοῦ Γένους του, ἐζήτησε δὲ νὰ τοῦ παραδοθοῦν ἀμέσως τὸ φρούριον καὶ πάντα τὰ πυρομαχικὰ τῆς φρουρᾶς, ἣ ὁποία θὰ ἔμενον ἀνενόχλητος. Ὁ Ἀρναούτογλου ὑπέκυψε καὶ παρέδωκεν ἀμέσως διὰ πρωτοκόλλου τὰ πολεμικὰ κτίρια, τὰ ὄπλα καὶ τὰ ἄλλα πολεμικὰ εἶδη. Ἐν τῷ μεταξὺ χιλιάδες λαοῦ συνέρρεον πρὸς τὸν ἀνοικτὸν χῶρον παρὰ τὴν κοίτην τοῦ παραρρέοντος τὴν πόλιν χειμάρρου Νέδοντος, ὅπου περὶ τὴν μεσημβρίαν προσῆλθον καὶ πάντες οἱ πολεμικοὶ ἀρχηγοί. Ἐκεῖ ἐψάλη ἡ περιλάλητος δοξολογία, κατὰ τὴν ὁποίαν εἰκοσιτέσσαρες ἱερεῖς καὶ ἱερομόναχοι, ἐνδεδυμένοι τὰς ἱερατικὰς στολὰς των καὶ φέροντες τὰς ἁγίας εἰκόνας, ἠύλόγησαν τὰς ἐπαναστατικὰς σημαίας καὶ ἀνέπεμψαν δεήσεις πρὸς εὐόδωσιν τοῦ ὑπὲρ ἑλευθερίας ἀγῶνος. Ὁ Πετρόμπεης, ἔχων ἤδη κατὰ τὴν σύσκεψιν τῶν πολεμικῶν ἀρχηγῶν καὶ προκρίτων ἀναγνωρισθῆ « ἀρχιστράτηγος τῶν σπαρτιατικῶν στρατευμάτων », ἔδωκεν ὄρκον ὅτι θὰ ἀγωνισθῆ μέχρι ἐσχάτων διὰ τὴν ἑλευθερίαν τῆς πατρίδος, ὠρκίσθησαν δὲ τείνοντες τὴν χεῖρα καὶ πάντες οἱ πολεμισταί. Ὁ ἀγὼν τῆς ἑλευθερίας τῶν Ἑλλήνων εἶχεν οὕτω κηρυχθῆ πλεον καθ' ὅλους τοὺς τύπους ἀπὸ τῆς μεσημβρίας τῆς 23ης Μαρτίου 1821¹.

1. Εἰδικὸς τόμος ἐκδοθεὶς ὑπὸ τοῦ « Συλλόγου πρὸς διάδοσιν τῶν Γραμμάτων » φέρων τίτλον « Ἡ Καλαμάτα καὶ ἡ ἐπανάστασις τοῦ 21 », 1948, ἀποβλέπει εἰς τὴν προσαγωγὴν στοιχείων ὅτι ἡ ἑλληνικὴ ἐπανάστασις δὲν ἤρχισεν ἐν Ἀχαΐᾳ, ἀλλ' ἐν Μεσσηνίᾳ. Ἐκτὸς τῶν ἐν αὐτῷ δημοσιευομένων φιλολογικῶν δοκιμίων, ἱστορικαί τινες ἔρευναι παρουσιάζουν πολὺ ἐνδιαφέρον, ἰδιαιτέρως δὲ αἱ ἐμπεριστατωμέναι καὶ περιλαμβάνουσαι πλουσιωτάτην βιβλιογραφίαν πραγματεῖαι τοῦ Στ. Σκοπετέα « Ἡ ἔναρξις τοῦ ὑπὲρ ἑλευθερίας ἀγῶνος », σ. 49 κ.έ. καὶ « Ἡ κήρυξις τῆς ἐπαναστάσεως κατὰ τὴν 23ην Μαρτίου ἐν Καλάμαις », σ. 81 κ.έ. Ἐν σ. 29 κ.έ. ἀνέκδοτον χειρόγραφον τοῦ Παπαπολυζῶη Κουτουμάνου περὶ τῶν συνεννοήσεων τῶν τελευταίων ἡμερῶν καὶ τῆς εἰσβολῆς εἰς Καλαμάταν. Ἐν σ. 19 κ.έ. ἄρθρον τοῦ Γ. Κυριακοῦ « Ἡ ἑλληνικὴ ἐπανάστασις τὴν 23ην Μαρτίου 1821 ἐν Καλάμαις », διὰ τοῦ ὁποίου ἐπιχειρεῖται βάσει οἰκογενειακῶν παραδόσεων καὶ ἀρχεῖακῶν τινῶν στοιχείων ἡ ἀπόδειξις ὅτι ὁ πρῶτος τῶν Καλαμῶν Ἰωάννης Κυριακὸς διεξήγαγε τὰς μυστικὰς συνεννοήσεις τῶν τελευταίων ἡμερῶν. Ἐπίσης, κατὰ τὸ ἄρθρον τοῦτο, εἰς ἐπιτηδεῖους ἐνεργείας τοῦ Ἰ. Κυριακοῦ ὠφείλετο ἡ πρόσκλησις τοῦ Πετρόμπεη καὶ τῶν Μανιατῶν δῆθεν πρὸς τήρησιν τῆς τάξεως, εἰς δὲ τὴν οἰκίαν τοῦ Κυριακοῦ ἐζήτησεν ἄσυλον ὁ Ἀρναούτογλου, τὸν ὁποῖον ἐκεῖ ἐπεσκέφθησαν ὁ Πετρόμπεης, ὁ Παπαφλέσσας καὶ ὁ Νικηταρᾶς διὰ νὰ τοῦ ἀναγγείλουν τὴν ἔναρξιν τῆς ἐπαναστάσεως καὶ νὰ ἀπαιτήσουν τὴν παράδοσιν τῆς πόλεως. Ἐν σ. 33 κ.έ. εἰς ἄρθρον τοῦ καθηγητοῦ Σ. Κουγέα « Ἡ Μεσσηνιακὴ ἐπέτειος τοῦ ἀγῶνος », ὑποστηρίζεται ἐπίσης βάσει ἱστορικῶν στοιχείων ὅτι ἐν Μεσσηνίᾳ ἤρχισεν ἡ ἐπανάστασις τοῦ 1821. Περὶ τοῦ θέματος τούτου βλ. ἐπίσης: Ν. Σπηλιᾶδου, ἔ.ἀ., τ. Α', σ. 77 κ.έ. — Θ. Κολοκοτρώνη, Διήγησις..., σ. 49 κ.έ. — Α. Φραντζῆ, ἔ.ἀ., τ. Α', σ. 323 κ.έ. — Ἰ. Κολοκοτρώνη, Ἐπιστολαί, σ. 9. — Ἰ. Φιλήμονος, ἔ.ἀ., σ. 47 κ.έ. — Χρ. Δουκάκης, Μεσσηνιακά, τ. Γ', σ. 219 κ.έ. — Δ. Κοκκίνο, Ἡ ἑλληνικὴ ἐπανάστασις, τ. Α', σ. 277 κ.έ. καὶ « Τὰ γεγονότα τῆς Μεσσηνίας καὶ ἡ προκήρυξις πρὸς τὰς Δυνάμεις » ἐν

Οἱ τῆς ἀνατολικῆς Μάνης εἰσέβαλον πρὸς τὴν Λακεδαίμονα, ἐξεδίωξαν τοὺς πολεμικωτάτους ἀλλὰ τρομοκρατηθέντας Βουρδουνιώτες Τούρκους, κατέλαβον τὸν Μυστράν καὶ ἐπολιορκήσαν τὴν Μονεμβασίαν. Εἰς τὴν Καλαμάταν ἐβιάλη δοξολογία παρὰ τὰς ὄχθας τοῦ διασχίζοντος τὴν πόλιν ποταμοῦ καὶ ἐγένετο δέησις ὑπὲρ κατευοδώσεως τοῦ Ἀγῶνος. Τὴν 24^{ην} Μαρτίου ὁ Κολοκοτρώνης καὶ ὁ Γρηγόριος Δικαῖος Παπαφλέσσας, ἀποχωρισθέντες ἐκ τῶν λοιπῶν ἐν Καλαμάτᾳ ἀρχηγῶν, ἐξώρμησαν πρὸς τὴν κεντρικὴν Πελοπόννησον καὶ ἀπὸ τὴν Σκάλαν ἀπηύθυνον πρὸς τοὺς κατοίκους τῆς Ἀρκαδίας ἐπαναστατικὴν προκήρυξιν, ἣ ὁποία ἤρχιζεν : « Ἡ ὥρα ἔφθασε, τὸ στάδιον τῆς δόξης καὶ τῆς ἐλευθερίας ἠνοίχθη, τὰ πάντα ἰδικά μας καὶ ὁ Θεὸς τοῦ παντὸς μεθ' ἡμῶν ἔσεται· μὴ πτοηθῆτε εἰς τὸ παραμικρόν. Σεῖς εἰσθε ἀτρόμητοι καὶ τῶν προγόνων μας ἀπόγονοι· γενικῶς ὀπλισθῆτε μὲ ἀνοικτὰ μπαϊράκια καὶ τρέξατε ἐναντίον τῶν ἐχθρῶν τῆς πίστεως καὶ τῆς πατρίδος... »¹. Εἰς τὴν Καλαμάταν συνεστήθη τότε ἡ πρώτη ἐπαναστατικὴ ἐξουσία καὶ πρώτη νεοελληνικὴ ἀρχή, λαβοῦσα τὸ ὄνομα « Μεσσηνιακὴ Γερουσία », ὑπὸ τὴν προεδρίαν τοῦ Πετρόμπεη Μαυρομιχάλη, ἀνακηρυχθέντος συγχρόνως ἀρχιστρατήγου τῶν « Σπαρτιατικῶν δυνάμεων ». Ὑπὸ τὰς ἰδιότητες ταύτας ὁ Πετρόμπεης τὴν 25^{ην} Μαρτίου ἐξέδωσε τὴν προκήρυξιν τῆς ἐλευθερίας « πρὸς τὰς Εὐρωπαϊκὰς αὐλὰς », ἣ ὁποία ἤρχιζεν οὕτω : « Ὁ ἀνυπόφορος ζυγὸς τῆς Ὀθωμανικῆς τυραννίας εἰς τὸ διάστημα ἐνὸς καὶ ἐπέκεινα αἰῶνος κατήν-

έφημ. « Πρωία » 28 Μαρτίου 1930. — Σπ. Μελᾶ, « Ματωμένα γάσα », σ. 114 κ.έ. — Δ. Πετρακάκου, Κοινοβουλευτικὴ ἱστορία τῆς Ἑλλάδος, τ. Α', σ. 239 κ.έ. — Ἀ. Δασκαλάκη, ἔ.ά., σ. 84 κ.έ. Βλ. ἐπίσης βιβλιογραφίαν ἄνωτ., σ. 12 σημ. 1. Διὰ τοῦ Β.Δ. τῆς 17 Ἀπριλίου 1947 καθιερώθη ἡ 23^η Μαρτίου ὡς τοπικὴ ἐν Καλαμάτῃ ἐορτὴ καὶ μετὰ τῆς αἰτιολογίας ὅτι τὴν 23^{ην} Μαρτίου 1821 « ἡ πόλις τῶν Καλαμῶν ἀπετίναξε πρώτη τὸν τουρκικὸν ζυγόν », ἔκτοτε δὲ ἐορτάζεται πανηγυρικῶς.

1. Θ. Κολοκοτρώνη, Διήγησις... σ. 51 « Εἰς τὴν Καλαμάταν ἐκάμαμεν συνέλευσι, πόθεν νὰ πρωτοκινήσωμε τὰ στρατεύματα. Οἱ Καλαματιανοὶ ἐκατάφεραν τὸν Μπέη νὰ πᾶμε εἰς τὴν Κορώνην διὰ νὰ μὴ βάλουν σπαθὶ οἱ Τούρκοι εἰς τοὺς Χριστιανούς. Ἐγὼ δὲν ἐστέρχθηκα, εἶπα νὰ πᾶμε εἰς τὴν παλαιάν Ἀρκαδίαν, εἰς τὸ κέντρο, διὰ νὰ βοηθοῦμε τοὺς ἄλλους... ἔκοψα εὐθὺς δύο σημαῖες μὲ σταυρὸ καὶ ἐκίνησα... Τὰς 24 τοῦ Μάρτη ἐφθάσαμε εἰς ἓνα χωριὸ τῆς Μεσσηνίας, Σκάλα λεγόμενο... ». Τὰ γεγονότα τῆς Ἀρκαδίας καὶ τῆς ὅλης κεντρικῆς Πελοποννήσου ἀφηγεῖται λίαν ἐκτενῶς μετὰ γραφικωτάτων περιγραφῶν ὁ Ἀμβρ. Φραντζῆς (ἔ.ά., τ. Α', σ. 355 κ.έ.), ὁ ὁποῖος, πρωτοσύγγελλος τοῦ Μητροπολίτου Χριστιανουπόλεως, εὐρέθη εἰς τὴν περιοχὴν αὐτὴν καὶ ὑπῆρξεν αὐτόπτης μάρτυς, λαβὼν ἐνεργὸν μέρος εἰς αὐτά. Ἡ ἐν τῷ ἔργῳ τοῦ Ἀμβρ. Φραντζῆ δημοσιευομένη προκήρυξις τοῦ Κολοκοτρώνη καὶ τοῦ Παπαφλέσσα χρονολογεῖται « 23 Μαρτίου. Πρῶτον ἔτος τῆς ἐλευθερίας. Καλαμάτα ». Ἐν Ἰω. Κολοκοτρώνη, Ἑλλήν. Ὑπομνήματα, σ. 9 τὴν αὐτὴν, ἀλλ' « ἐν Σκάλα » φέρει χρονολογίαν. Τὰ πρῶτα γεγονότα τῆς Λακεδαίμονος καὶ τῆς κεντρικῆς Πελοποννήσου βλ. ἐπίσης ἐν Σπ. Τρικούπη, ἔ.ά., τ. Α', σ. 54 κ.έ., ὡς καὶ εἰς τὰ ἐσχάτως δημοσιευθέντα ἀπομνημονεύματα τοῦ Γενναίου (Ἰωάννου) Θ. Κολοκοτρώνη (ἔκδ. « Βιβλιοθήκη » 1955), σ. 33 κ.έ.

τησε εἰς μίαν ἀκμήν, ὥστε νὰ μὴ μένη ἄλλο εἰς τοὺς δυστυχεῖς Πελοποννησίους Ἑλληνας εἰ μὴ μόνον πνοὴ καὶ αὐτὴ διὰ νὰ ὤθῃ κυρίως τοὺς ἐγκαρδίους ἀναστεναγμούς μας». Ἀφοῦ δὲ περιέγραφε τὰ δεινὰ τῆς δουλείας, κατέληγεν: «Ἐν ἐνὶ λόγῳ ἀπεφασίσαμεν ἢ νὰ ἐλευθερωθῶμεν ἢ νὰ ἀποθάνωμεν. Διὸ καὶ παρακαλοῦμεν τὴν συνδρομὴν ὄλων τῶν ἔξευγενισμένων Εὐρωπαϊκῶν ἔθνῶν, ὥστε νὰ δυνηθῶμεν νὰ φθάσωμεν εἰς τὸν ἱερόν καὶ δίκαιον σκοπὸν μας καὶ νὰ λάβωμεν τὰ δίκαιά μας καὶ νὰ ἀναστήσωμεν τὸ τεταλαιπωρημένον ἑλληνικὸν γένος μας. Δικαίῳ τῷ λόγῳ ἢ μῆτηρ μας Ἑλλάς, ἐκ τῆς ὁποίας καὶ σεῖς ἐφωτίσθητε, ἀπαιτεῖ ὅσον τάχιστα τὴν συνδρομὴν σας, διὰ τὴν ὁποίαν καὶ ἡμεῖς θέλομεν δεῖξει ἐν καιρῷ πραγματικῶς τὴν εὐγνωμοσύνην μας»¹.

Ἀστραπιαίως ἡ ἐπανάστασις διεδόθη ἀνὰ τὴν λοιπὴν Πελοπόννησον, ὅπου οἱ Τοῦρκοι, πληροφορούμενοι τὰ γεγονότα τῶν Πατρῶν καὶ τῶν Καλαμῶν, ἔσπευδον ἔντρομοι νὰ ἐγκαταλείψουν πόλεις καὶ χωρία καὶ νὰ κλεισθοῦν μετὰ τῶν οἰκογενειῶν των καὶ τῶν τοπικῶν φρουρῶν εἰς τὰ φρούρια. Οἱ Τοῦρκοι τῆς περιφέρειας τῆς Κορίνθου ἀπὸ τῆς 27ης Μαρτίου ἀνῆλθον

1. Σπ. Τρικούπη, ἔ.ἀ., τ. Α', σ. 252. Πλήρη τὰ κείμενα τῶν προκηρύξεων τῆς ἐπαναστάσεως εἰς τὴν Μολδαβίαν, τὴν Πελοπόννησον, τὴν δυτικὴν Χέρσον Ἑλλάδα καὶ Κρήτην, ὡς καὶ τῆς γενικῆς διακηρύξεως τοῦ Ἀγῶνος ὑπὸ τῆς ἐν Ἐπιδαύρῳ Α' ἔθνικῆς συνελεύσεως, δημοσιεύομεν ἐν παραρτήματι. Ἡ προκήρυξις τοῦ Πετρόμπεη ἐπιγράφεται: «Πρὸς τὰς Εὐρωπαϊκὰς αὐλὰς ἐκ μέρους τοῦ φιλογενοῦς ἀρχιστρατήγου τῶν σπαρτιατικῶν στρατευμάτων Πέτρου Μαυρομιχάλη, καὶ τῆς μεσσηνιακῆς Γερουσίας τῆς ἐν Καλαμάτῃ» καὶ ὑπογράφεται «ἐν τῷ σπαρτιατικῷ στρατοπέδῳ τῆς Καλαμάτας τῇ 25ῃ μαρτίου, 1821. Πέτρος Μαυρομιχάλης, ἡγεμὼν καὶ ἀρχιστράτηγος», καὶ «ἡ μεσσηνιακὴ Γερουσία ἡ ἐν Καλαμάτῃ». Περὶ τῆς προκηρύξεως ταύτης βλ. Σ. Κουγέα, Ἡ ἐπαναστατικὴ προκήρυξις τῆς Καλαμάτας καὶ ὁ συντάκτης αὐτῆς, ἐν περ. «Νέα Ἑστία», τ. 45 (1949), σ. 394 κ.έ. — Τοῦ αὐτοῦ, Ἡ ἐπαναστατικὴ προκήρυξις καὶ ὁ συντάκτης αὐτῆς, ἐν περ. «Ἑλληνικὴ Δημοκρατία», τ. Ζ' (1951), σ. 437 κ.έ. — Β. Παναγιωτοπούλου, Ἡ προκήρυξις τῆς Μεσσηνιακῆς Γερουσίας πρὸς τὰς εὐρωπαϊκὰς αὐλὰς, «Δελτ. Ἰστ. καὶ Ἐθν. Ἑταιρ. τῆς Ἑλλ.», τ. 12 (1958), σ. 137 κ.έ. Ἡ ὑποστηριχθεῖσα τελευταίως (Β. Παναγιωτοπούλου, ἔ.ἀ.) ἐκδοχὴ, κατὰ τὴν ὁποίαν ἡ προκήρυξις αὕτη συνετάχθη ὑπὸ τοῦ πνευματικοῦ περιβάλλοντος τοῦ Ἀλ. Ὑψηλάντου ἐν Μολδοβλαχίᾳ, δὲν φαίνεται εἰς ἡμᾶς ἀκριβής. Τὰ ὑπὸ τοῦ Ἐμμ. Εἰάνθου (ἀπομνημονεύματα, σ. 25) μνημονευόμενα καὶ εἰς τινὰ ἰδιωτικὰ ἔγγραφα ὑπαινισσόμενα περὶ ἀποστολῆς «τῶν προκηρύξεων τοῦ πολέμου» εἰς τὸν Δικαῖον Φλέσσαν καὶ ἄλλους, παρερμηνεύονται. Ἄνευ ἀμφιβολίας, πρόκειται περὶ τῶν «προκηρύξεων», δηλ. τῶν ἐντύπων τῆς προκηρύξεως τοῦ Ἀλεξ. Ὑψηλάντου, ἡ ὁποία ἐξεδόθη ἐν Ἰασιῶ τὴν 25ην Φεβρουαρίου 1821 καὶ ἐστάλη ἀμέσως δι' ἐμπιστῶν πρὸς τοὺς κατὰ τόπους ἐκπροσώπους τῆς Φιλικῆς Ἑταιρείας καὶ τοὺς ἐνδεδειγμένους δι' ἀρχηγούς τοῦ Ἀγῶνος. Ἐχομεν πλῆθος ἱστορικῶν μαρτυριῶν ὅτι ἡ προκήρυξις αὕτη εἶχε σταλῆ εἰς Πελοπόννησον, Στερεὰν Ἑλλάδα, Μακεδονίαν καὶ Νήσους καὶ ὅτι εἰς τινὰς περιοχὰς εἶχεν ἤδη φθάσει καὶ ἀναγνωσθῆ πρὸ τῆς ἐναρξέως τῆς ἐπαναστάσεως. Ἐξ ἄλλου, οὐδὲν ἐκ τοῦ κειμένου τούτου ἐπι-

εἰς τὴν Ἀκροκόρινθον, ὅπου ἐπολιορκήθησαν ἀπὸ τοὺς ὀπλοφοροῦντας, ὡς ἐντεταλμένους τὴν φύλαξιν τοῦ Ἰσθμοῦ, Δερβενοχωρίτας καὶ τὸν Ἀναγνώστην Πετμεζᾶν. Οἱ τοῦ Ἄργους ἐκλείσθησαν εἰς τὸ Ναύπλιον. Οἱ τῆς Γαστούνης, ἀφοῦ ἐν ἀρχῇ κατέφυγον εἰς τὸ Χλομοῦτσι ὑπὸ τὴν προστασίαν τῶν Λαλιωτῶν Τούρκων, μετέβησαν εἰς τὰς Πάτρας. Οἱ τῆς Ἀρκαδίας μετὰ τὴν προέλασιν τοῦ Κολοκοτρώνη, ὑπὸ τοῦ ὁποίου κατεδιώκοντο πανταχόθεν καὶ ἀπεδεκατίζοντο, ὅσοι δὲν ἐπρόλαβον νὰ μεταβοῦν εἰς Τρίπολιν, ἐκλείσθησαν εἰς τὸ παλαιὸν φρούριον τῆς Καρυταίνης, ὅπου, πολιορκηθέντες στενῶς ὑπὸ τοῦ Ἡλία Μαυρομιχάλη καὶ τοῦ Κανέλλου Δεληγιάννη, παρεδόθησαν τὴν 29ην Μαρτίου¹. Οὕτω, ἐντὸς μιᾶς καὶ μόνης ἑβδομάδος ἀφ' ὅτου ἐρρίφθη ἡ πρώτη ἐπαναστατικὴ βολή, ἄνευ καθιερωμένου πολεμικοῦ σχεδίου καὶ ἐνῶ μέχρι τῆς προτεραίας οἱ ἀρχηγοὶ δὲν ἐγνώριζον κἄν ἂν καὶ πότε θὰ κηρυχθῆ ἡ ἐπανάστασις, ἐκραγέντος αὐτομάτως τοῦ ἐπαναστατικοῦ ἡφαιστείου, οἱ Ἕλληνες εἶχον καταστῆ κύριοι ἀπάσης τῆς ὑπαίθρου καὶ τῶν πλείστων πόλεων τῆς Πελοποννήσου, ἐνῶ οἱ Τούρκοι εἶχον ἐγκλεισθῆ εἰς τὰ φρούρια καὶ εἷς τινὰς ὠχυρωμένας πόλεις².

τρέπει ὑπόθεσιν συντάξεως ἐν Μολδοβλαχίᾳ ἐν τῷ στρατοπέδῳ τοῦ Ὑψηλάντου τούναντιον, ἡ μνεῖα τῶν « Πελοποννησίων Γραικῶν », τοῦ « Σπαρτιατικοῦ στρατοπέδου τῆς Καλαμάτας », τῆς « Μεσσηνιακῆς Γερουσίας » κλπ. πείθουν περὶ τοῦ περιορισμένου κατὰ τόπον καὶ χρόνον χαρακτήρος. Φαίνεται δὲ εἰς ἡμᾶς καὶ παράλογος ἡ ὑπόθεσις ὅτι ὁ Ἄλ. Ὑψηλάντης θὰ ἀπέστειλε πρὸς τὸν Παπαφλέσσαν, ἢ ἔστω καὶ πρὸς τὸν Πετρόμπεην, προκήρυξιν ἀπευθυνομένην « πρὸς τὰς εὐρωπαϊκὰς αὐλὰς », ἀποξενούμενος τοῦ βασικοῦ τούτου δικαιώματος ὡς γενικοῦ ἀρχηγοῦ τοῦ Ἀγῶνος, ἢ τοῦλάχιστον χωρὶς νὰ διαβιβάσῃ παρόμοιον κείμενον καὶ πρὸς τοὺς λοιποὺς τοπικοὺς ἀρχηγοὺς τῆς Πελοποννήσου, τῶν νήσων κλπ., ἐκ τῆς συμμετοχῆς τῶν ὁποίων ἐξηρτάτο ἐξ ἴσου ἡ ἐπιτυχία τῆς ἐπαναστάσεως. Καὶ ἐκ πάντων τῶν εἰς χεῖρας ἡμῶν ἱστορικῶν στοιχείων εἶναι ἀποδεδειγμένον ὅτι οὐδεὶς ἄλλος ἐκ τῶν ἀνὰ τὴν Ἑλλάδα τοπικῶν ἀρχηγῶν ἔλαβε παρόμοιον κείμενον, οὐδ' ἄλλο τι πλὴν τῆς προκηρύξεως τοῦ Ἰασίου καὶ τῶν συνήθων παρορμήσεων ἢ ὁδηγιῶν πρὸς ἐναρξιν τῆς ἐπαναστάσεως. Πρέπει λοιπὸν νὰ θεωρήσωμεν ὡς βεβαιωμένον ὅτι καὶ ἡ προκήρυξις τοῦ Πετρόμπεη, ὡς καὶ πᾶσαι αἱ λοιπαὶ ἀνὰ τὴν Ἑλλάδα συνετάχθησαν ἐπὶ τόπου.

Σημειωτέον ὅτι ὁ Πετρόμπεης ἀπηύθυνεν ὑπὸ τύπον ἐκκλήσεων καὶ ἄλλας προκηρύξεις, ἰδιαιτέρως δὲ τὴν πλήρη ὑψηλῶν νοημάτων ἀλλὰ καὶ ἐκτάκτου πολιτικότητος προκήρυξιν πρὸς τοὺς Ἀμερικανοὺς (βλ. κατωτέρω ἐν παραρτήματι προκηρύξεων ἀρ. 4, σχόλια). Ἐφ' ὅσον δὲ τὸ πνευματικὸν περιβάλλον τοῦ Πετρόμπεη ἦτο ἱκανὸν νὰ συντάξῃ κείμενα, ὡς ἐκείνο πρὸς τοὺς Ἀμερικανοὺς, περὶ τοῦ ὁποίου δὲν χωρεῖ ἀμφιβολία ὅτι συνετάχθη ἐπὶ τόπου, ἦτο βεβαίως ἱκανὸν καὶ πρὸς σύνταξιν κειμένου, ὡς ἡ προκήρυξις τοῦ ἀρχιστρατήγου καὶ τῆς Μεσσηνιακῆς Γερουσίας.

1. Θ. Κολοκοτρώνη, Διήγησις..., σ. 52 κ.έ. — Ἀμβρ. Φρατζῆ, ἔ.ἀ., τ. Α', σ. 293 κ.έ. — Π. Πατρῶν Γερμανοῦ, ἔ.ἀ., σ. 9 κ.έ. — Ἰω. Κολοκοτρώνη, Ἑλλήν. ὑπομνήματα, σ. 9 κ.έ. — τοῦ αὐτοῦ (Γενναίου Κολοκοτρώνη) ἀπομνημονεύματα, σ. 33 κ.έ. — Σπ. Τρικούπη, ἔ.ἀ., σ. 54 κ.έ.

2. Σπ. Τρικούπη, ἔ.ἀ., τ. Α', σ. 60: « Οἱ κατοικοῦντες τὰς ἀτειχίστους

Τὰ ἐν σχέσει πρὸς τὴν Πελοπόννησον συμπεράσματα τῆς παρούσης μελέτης, σκοπούσης οὐχὶ τὴν ἐξιστόρησιν τῶν ἀρχῶν τῆς ἐπαναστάσεως, ἀλλὰ τὴν δι' ἠλεγμένων ἱστορικῶν δεδομένων διαπίστωσιν τῶν ἐπεισοδίων, τὰ ὁποῖα ἀπετέλεσαν τὴν ἀπαρχὴν αὐτῆς, δυνάμεθα νὰ συνοψίσωμεν εἰς τὰ ἀκόλουθα. Ἡ σημειωθείσα κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη τῆς Τουρκοκρατίας οἰκονομικὴ εὐημερία, ὡς καὶ ἡ ἐκ παραλλήλου ἀνύψωσις τοῦ μορφωτικοῦ καὶ κοινωνικοῦ ἐπιπέδου διὰ τῆς ἀπανταχοῦ ἰδρύσεως ἑλληνικῶν σχολείων, τῆς διάδοσεως τῶν βιβλίων τῶν διδασκάλων τοῦ Γένους καὶ τῆς εὐχερεστερας ἐπικοινωνίας μετὰ τῶν εὐρωπαϊκῶν λαῶν, εἶχον συντελέσει ἀπανταχοῦ τῆς Ἑλλάδος, ἀλλ' ἰδιαιτέρως ἐν Πελοποννήσῳ εἰς τὴν τόνωσιν τοῦ ἐθνικοῦ φρονήματος καὶ τὴν ἐνίσχυσιν τῆς ἰδέας τοῦ ἀπελευθερωτικοῦ ἀγῶνος. Ἐξ ἄλλου, εἰς τὴν Πελοπόννησον ὁ ἑλληνικὸς πληθυσμὸς ἦτο περίπου τετραπλάσιος τοῦ τουρκικοῦ, οἱ Ἕλληγες ἀπελάμβανον σχετικῆς ἐλευθερίας καὶ οἱ τῆς ὑπαίθρου, ἰδίως τῶν ὄρεινῶν περιφερειῶν, ἦσαν ἠσκημένοι εἰς τὰ ὄπλα. Οὐδαμοῦ ἀλλαχοῦ τῆς Ἑλλάδος ἡ Φιλικὴ Ἐταιρεία εὗρε τόσον γόνιμον ἔδαφος πρὸς διάδοσιν τοῦ « μυστικοῦ » δι' ἀθρόων μνησεων καὶ παρασκευῆν τῆς ἐπαναστάσεως, ὅσον εἰς τὴν Πελοπόννησον. Κατὰ τοὺς τελευταίους μῆνας τοῦ 1820 ὑπολογίζεται ὅτι οἱ μεμνημένοι ὄλων τῶν βαθμῶν ὑπερέβαινον τὰς εἴκοσι χιλιάδας, ἀνῆκον δὲ εἰς ἀπάσας τὰς κοινωνικὰς τάξεις καὶ ἐπαγγελματικὰς ἀσχολίας ἀπὸ τῶν προκρίτων καὶ ἀρχιερέων μέχρι τῶν ἱερέων ἐφημερίων, τῶν διδασκάλων, τῶν κλεφτῶν, τῶν ἐργατῶν καὶ τῶν γεωργῶν. Τὰ ὑπὸ τῶν ἀποστόλων τῆς Ἐταιρείας διασπειρόμενα ἐπιτηδεῖως ἀπατηλὰ ψεύδη περὶ Καποδίστρια, ὡς ἀρχηγοῦ αὐτῆς, περὶ προσεχοῦς κηρύξεως πολέμου ὑπὸ τοῦ Τσάρου, καθόδου ρωσικῶν στρατιῶν πρὸς τὴν Πελοπόννησον,

πόλεις καὶ τὰ χωρία τῆς Πελοποννήσου Τούρκοι κυριευθέντες ὑπὸ πανικοῦ φόβου, ἐγκατέλειψαν τὰς ἐστίας των καὶ συνεσωρεύθησαν ἐντὸς τῶν φρουρίων ἐν διαστήματι τριῶν ἐβδομάδων ἀφ' οὗ τρεῖς τέσσαρες ὀπλοφόροι Καλαβρυτινοὶ ἔστησαν ἐνέδραν ». Λίαν χαρακτηριστικὰ ἐν σχέσει πρὸς τὴν ἀμφισβητουμένην ἐναρξίν τοῦ Ἀγῶνος, ἀλλὰ καὶ πρὸς τὰ συμπεράσματα ἡμῶν, εἶναι ὅσα εἶχε γράψει ὁ συγγραφεὺς τῶν Παραλλήλων βίων τῶν ἀνδρῶν τοῦ Ἀγῶνος Ἀναστ. Γούδας: « Ὁ δὲ ἀγὼν κατὰ μὲν τὴν ἐπικρατεστέραν δοξασίαν, ἣτις φρονοῦμεν ὅτι δὲν εἶναι καὶ ἡ ἀληθινή, ἐξεργάγη τὸ πρῶτον ἐν τῇ Ἁγίᾳ Λαύρᾳ καὶ κατὰ τινα ἐπὶ τὸ ποιητικώτερον πεπλανημένον τρόπον, ἐνθα εἶχον ἀπέλθει ὁ Γερμανὸς καὶ οἱ ἄλλοι. Κατὰ δὲ τοὺς Μεσσηνίους ἐξεργάγη ἐν Καλάμαις ἀλλ' ὑπάρχουσι καὶ ἄλλοι ἰσχυριζόμενοι ὅτι πρῶτος ἔδωκε τὸ σύνθημα τῆς ἐπαναστάσεως ὁ Παπαδιαμαντόπουλος ἐν Πάτραις ἐκ τῆς οἰκίας του. Τὸ δὲ πιθανώτερον πάντων εἶναι ὅτι ὁ ἀγὼν ἐξεργάγη συνάμα καὶ ἴσως κατὰ τὴν αὐτὴν ἡμέραν καὶ εἰς τὰ τρία αὐτὰ μέρη· οὐχὶ ὁμοῦ τὴν 25ῃν Μαρτίου, ὡσπερ κοινῶς πιστεύεται, ἀλλὰ τρεῖς ἢ τέσσαρες ἡμέρας πρότερον... Τὸ ἀληθὲς δὲ εἶναι ὅτι ἡμέρα μὲν ἐνάρξεως τοῦ ἀγῶνος εἶχεν ὀρισθῆ ἡ εἰκοστὴ πέμπτη Μαρτίου· ἀλλ' ἐνιαχοῦ ἐπέσπευσαν τοῦτο αἱ περιστάσεις κατὰ τρεῖς ἢ τέσσαρας ἡμέρας· ἀλλαχοῦ δὲ ἀνέβαλον, μέχρις οὗ διευκρινισθῶσι κάλλιον τὰ πράγματα ». (Ἀναστ. Γούδας, Βίοι παράλληλοι, τ. 5, 1872 (ἐν βίῳ Ἰω. Παπαδιαμαντοπούλου), σ. 339 κ.έ.).

αἰφνιδιαστικῆς καταλήψεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως κ.λ.π., ἐξῆπτον τὸν ἐνθουσιασμόν, ἐφανάτιζον τὰ ἀνυπομονοῦντα πλήθη καὶ ὠδήγουν πρὸς αὐτόματον ἔκρηξιν τῆς ἐπαναστάσεως.

Οἱ πρόκριτοι καὶ οἱ ἀρχιερεῖς, μεμυημένοι σχεδὸν πάντες, ἠὺνόουν καὶ προώθουν ἐντέχνως τὸ ἐπαναστατικὸν κίνημα. Εἶχον ὅμως συναίσθησιν τῶν εὐθυνῶν των ὡς ἀνεγνωρισμένων ὑπὸ τῆς τουρκικῆς ἐξουσίας τοπικῶν ἡγετῶν καὶ ἐκλυδωνίζοντο ἐκ τῆς σκέψεως τῶν φοβερῶν συνεπειῶν εἰς περιπτώσιν ἀποτυχίας, συνεπειῶν αἱ ὁποῖαι ἦτο δυνατόν νὰ φθάσουν μέχρις ὀλοκληρωτικῆς ἐξολοθρεύσεως τοῦ ἑλληνικοῦ στοιχείου, ὡς ἄλλωστε διεκήρυσσον ἀπειλητικῶς καὶ εἰδοποιούν ἀπεριφράστως πρὸς καταπτώσιν των οἱ ἤδη ὑποπτευόμενοι τὴν παρασκευὴν ἐπαναστατικοῦ κινήματος Τοῦρκοι. Πρὸ παντὸς ἄλλου ἐπέμενον, οὐχὶ ἀλόγως ἄλλωστε, νὰ διαπιστώσουν ὅτι τὰ διασπειρόμενα ὑπὸ τῶν ἀποστόλων τῆς Ἐταιρείας καὶ ἰδίως τοῦ Παπαφλέσσα περὶ ἀποστολῆς πολεμοφοδίων, καθόδου ρωσικῶν δυνάμεων κ.λ.π., ἦσαν ἀκριβῆ. Ἡ κατὰ τὰ τέλη Ἰανουαρίου 1821 μυστικὴ συνέλευσις τῶν προκρίτων ἐν Βοστίτζη οὐδεμίαν ἔλαβε συγκεκριμένην ἀπόφασιν περὶ κηρύξεως τῆς ἐπαναστάσεως ἢ, ἀκριβέστερον, ἔλαβε τὴν ἀπόφασιν νὰ μὴ κηρυχθῇ ἐπανάστασις, ἂν δὲν καταφθάσουν ἐκ Ρωσίας σαφεῖς καὶ κατηγορηματικαὶ διαβεβαιώσεις. Καὶ αὐτὸς ὁ Μπέης τῆς Μάνης, Πετρόμπεης Μαυρομιχάλης, ἐφαίνεται ἀποφασισμένος νὰ μὴ κινηθῇ, ἂν δὲν ἐλάμβανε τὰς ἀναμενομένας διαβεβαιώσεις διὰ τοῦ ἀπεσταλμένου εἰς Ρωσίαν Καμαρηνοῦ, ὁ ὁποῖος ὅμως ἐν τῷ μεταξὺ εἶχε φονευθῆ ὑπὸ τῶν Φιλικῶν. Ἡ ἀνάμνησις τῶν συμφορῶν, τὰς ὁποίας εἶχον ὑποστῆ οἱ Ἕλληνες τῆς Πελοποννήσου μετὰ τὰ Ὀρλωφικά, κατεπνίγεται μὲν ἐν τῇ λαϊκῇ ψυχῇ ὑπὸ τοῦ ἀλλόφρονος ἐνθουσιασμοῦ διὰ τὴν ἐλευθερίαν, ὑφίστατο ὅμως ζῶσα καὶ συνετάραττε τὴν σκέψιν τῶν προκρίτων, παραλύουσα πᾶσαν ἀλόγιστον ἐνέργειαν.

Ἡ εὐτυχὴς σύμπτωσις τῆς ἀποστασίας τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ ἀπεμάκρυνεν ἐκ τῆς Πελοποννήσου μέγα μέρος τῶν τουρκικῶν δυνάμεων καὶ ἠνάγκασε τοὺς παραμείναντας Τοῦρκους νὰ μὴ λάβουν ἄμεσα μέτρα πρὸς τρομοκράτησιν τοῦ ἑλληνικοῦ πληθυσμοῦ καὶ κατάπνιξιν τῆς ἐπαναστατικῆς κινήσεως ἐν τῇ γενέσει τῆς. Ἀσφαλῶς διετέλουν ἐν γνώσει, ἔστω καὶ εἰς γενικὰς γραμμάς, τῆς ἐπικρατούσης ἀναταραχῆς, ἀλλ' ἐφαντάζοντο ὅτι δι' ἡπίας πολιτικῆς δὲν ἐξώθουν τὰ πράγματα πρὸς ἀμέσους ἀνωμαλίας καὶ ἐκέρδιζον χρόνον, ἕως ὅτου θὰ ἔληγεν ἡ περιπέτεια τῆς Ἡπείρου καὶ θὰ ἐστέλλοντο εἰς Πελοπόννησον ἰσχυραὶ δυνάμεις. Εἰς τὴν πολιτικὴν αὐτὴν συνετέλουν λίαν ἐπιτηδείως οἱ πρόκριτοι καὶ οἱ ἀρχιερεῖς, διαβεβαιοῦντες ὅτι ἐπρόκειτο ἀπλῶς περὶ ἐνεργειῶν τοῦ Ἀλῆ καὶ ἐξορκίζοντες νὰ μὴ ληφθοῦν καταπιεστικά ἢ ἄλλα βίαια μέτρα, τὰ ὁποῖα θὰ ἔρριπτον τοὺς ραγιαδες εἰς τὰ δίκτυα τῶν πρακτόρων τοῦ προγεγραμμένου πασᾶ τῶν Ἰωαννίνων. Ἀλλ' οἱ Ἕλληνες τὴν μοιρολατρικὴν αὐτὴν ἀδράνειαν τῶν Τοῦρκων ὑπελάμβανον ὡς

ἀδυναμίαν καὶ ἐνεθαρρύνοντο εἰς ἐντονωτέραν ἐπαναστατικὴν κίνησιν. Κατὰ τοὺς πρώτους μῆνας τοῦ 1821 ἡ Πελοπόννησος εἶχε μεταβληθῆ εἰς ἀληθῆς ἐπαναστατικὸν ἠφαίστειον, ἐνῶ δὲ οἱ πρόκριτοι καὶ οἱ ἀρχιερεῖς ἠγωνίουν, ἀμφιρρέποντες πρὸ τῶν συνεπειῶν τοῦ μεγάλου ἐγχειρήματος καὶ ἐν ἀναμονῇ σαφῶν καὶ ἐγκύρων εἰδήσεων ἐκ Ρωσίας, αἱ μέσαι καὶ λαϊκαὶ τάξεις εἰργάζοντο νυχθημερὸν πρὸς παρασκευὴν τοῦ Ἄγῶνος καὶ τὸ ἐπαναστατικὸν μένος ἀπὸ ἡμέρας εἰς ἡμέραν ἐκυριάρχει εἰς τὰς ψυχάς.

Ἡ 25^η Μαρτίου εἶχεν ὀρισθῆ ὡς ἡμέρα ἐναρξεως τοῦ ἀγῶνος ἐν Πελοποννήσῳ καὶ λόγῳ τῶν συμβολισμῶν αὐτῆς, ἀλλὰ καὶ λόγῳ τοῦ καταλλήλου τῆς ἐποχῆς πρὸς πολεμικὰς συγκεντρώσεις καὶ ἐπιχειρήσεις. Οἱ πολεμικοὶ ἰδίως ἀρχηγοί, ὡς ὁ Κολοκοτρώνης, ὁ Φωτᾶκος, ὁ Παπαφλέσσας καὶ οἱ καπεταναῖοι τῆς Μάνης, εἶχον εἰδοποιηθῆ καὶ ἐφαίνοντο κινούμενοι πρὸς ἑναρξιν τῆς ἐπαναστάσεως κατὰ τὴν ἡμέραν ταύτην. Ἄλλὰ τὰ γεγονότα ἐξελίσσοντο ραγδαίως καὶ ἐξώθουν πρὸς λύσεις ἐκρηκτικῆς καταστάσεως πρὸ τῆς ἡμέρας ταύτης. Ἦτο προφανὲς πλέον ὅτι τὰ μυστικά τῆς Ἐταιρείας εἶχον προδοθῆ καὶ οἱ Τοῦρκοι διετέλουν ἐν γνώσει τῆς παρασκευαζομένης ἐπαναστάσεως, πᾶσα δὲ ἡμέρα παρερχομένη ἐν ἀδρανεῖα ἦτο δυνατὸν νὰ ὀδηγήσῃ εἰς ἀνεπανορθώτους καταστροφάς. Ἐξ ἄλλου, οἱ Τοῦρκοι διοικηταί, οἱ ὁποῖοι ἐτήρουν ἕως τότε ἐφεκτικὴν στάσιν, παραμένοντες ἐν μοιρολατρικῇ ἀδρανεῖα, ἀπὸ τῶν ἀρχῶν καὶ ἔτι περισσότερον ἀπὸ τῶν μέσων Μαρτίου, βέβαιοι πλέον περὶ τῶν τεκταινομένων καὶ ἐπηρεαζόμενοι ἐκ τῆς ἐκνευριστικῆς ἀπογνώσεως, εἰς τὴν ὁποίαν εἶχον περιέλθει οἱ διεσπαρμένοι ἀνὰ τὴν Πελοπόννησον καὶ παρακολουθοῦντες ἐκ τοῦ πλησίον τὴν ἐπαναστατικὴν κίνησιν τῶν Ἑλλήνων ἐντρομοὶ τουρκικοὶ πληθυσμοί, ἤρχισαν νὰ λαμβάνουν βεβιασμένα μέτρα. Ἄλλὰ τὰ μέτρα ταῦτα (ἐπισκευαὶ φρουρίων, συγκεντρώσεις τῶν τουρκικῶν πληθυσμῶν εἰς ὄχυράς θέσεις, πρόσκλησις τῶν προκρίτων καὶ ἀρχιερέων εἰς Τριπολιτσᾶν κ.λ.π.) ἀντὶ νὰ καταπτοήσουν τοὺς Ἕλληνας, ὡς ἐφαντάζοντο, ἠῤῥξησαν τὸν ἐπαναστατικὸν πυρετὸν εἰς τὸ κατακόρυφον καὶ ἐπέσπευσαν τὴν ἑναρξιν τῆς ἐπαναστάσεως.

Ἐκ τῶν ἐγκύρων πηγῶν τῆς ἱστορίας τοῦ Ἄγῶνος, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῆς λογικῆς ἀλληλουχίας τῶν διαδραματισθέντων γεγονότων συνάγεται ὅτι οὐδὲν ἐπαναστατικὸν γεγονὸς ἐσημειώθη ἐν τῇ Μονῇ τῆς Ἁγίας Λαύρας. Κατὰ τὴν 25^{ην} Μαρτίου οὐδεὶς εὗρίσκετο ἐν Λαύρᾳ, κατὰ δὲ τὰς ἡμέρας τῆς ἐκεῖ διαμονῆς, ἐν εἴδει κρυσφυγέτου, τῶν μὴ μεταβάντων εἰς Τριπολιτσᾶν προκρίτων καὶ ἀρχιερέων τῆς Ἀχαΐας, δὲν ἐκηρύχθη ἡ ἐπανάστασις. Ἄλλ' ἡ ἐκεῖ προσφυγὴ καὶ διαμονὴ ἐπὶ ἑβδομάδα περίπου (10 ἕως 16 ἢ 17 Μαρτίου) τοῦ Παλαιῶν Πατρῶν Γερμανοῦ, τοῦ ἐπισκόπου Κερνίκης, τῶν Ἀνδρέα καὶ Ἀσημάκη Ζαΐμη, τοῦ Ἀνδρέα Λόντου, τοῦ Φωτήλα, τοῦ Σωτήρη Χαραλάμπη καὶ τοῦ Σωτήρη Θεοχαροπούλου ὑπῆρξε λίαν εὐεργετικὴ διὰ τὸν ἑλληνικὸν ἀγῶνα καὶ ἄνευ ἀμφιβολίας συνετέλεσεν εἰς τὴν ἐκρηξιν τῆς ἐπανα-

στάσεως. Ἄν οἱ προύχοντες καὶ ἀρχιερεῖς οὗτοι τῆς Ἀχαΐας, ἀντὶ νὰ μεταβοῦν εἰς Λαύραν μετέβαινον εἰς Τριπολιτσᾶν, ὁ παρασκευαζόμενος εἰς τὴν περιοχὴν αὐτὴν ἐπαναστατικὸς ἀγὼν θὰ παρέμενε ἀκέφαλος ἐξ ὀλοκλήρου καὶ εἶναι πιθανὸν ὅτι ἢ δὲν θὰ ἐξερρηγνύετο ἢ θὰ κατεπνίγετο ἐν τῇ γενέσει του, ὁπότε θὰ ἦτο λίαν προβληματικὴ ἡ ἔκρηξις καὶ ἡ ἐν συνεχείᾳ ἐπιτυχία τῆς ἐπαναστάσεως εἰς τὰς λοιπὰς περιοχὰς τῆς Πελοποννήσου. Εἰς τὴν Λαύραν δὲν ἐκήρυξαν μὲν τὴν ἐπανάστασιν, δὲν ἀπέκλεισαν ὅμως τὴν ἐντὸς τῶν προσεχῶν ἡμερῶν κήρυξίν της : « Εἰ δὲ καὶ καθολικεύσει τὸ πρᾶγμα ἢ Διοίκησις καὶ μεταχειρισθῆ τὰ ὄπλα καὶ τὴν βίαν γενικῶς ἐναντίον τῶν ὁμογενῶν, τότε ἐξ ἀνάγκης νὰ λάβωσι τὰ ὄπλα καὶ νὰ κινήσωσι καὶ τοὺς λοιποὺς ὁμογενεῖς εἰς ὑπεράσπισιν ἑαυτῶν », γράφει χαρακτηριστικῶς ὁ Π. Πατρῶν Γερμανὸς εἰς τὰ ἀπομνημονεύματά του. Τὰ ἀπομνημονεύματα ταῦτα ὁ Γερμανὸς ἤρχισε νὰ γράφῃ ἐλάχιστον χρόνον μετὰ τὴν ἔκρηξιν τῆς ἐπαναστάσεως, τοῦτο δὲ ἐν τῇ περιπτώσει ταύτῃ ἔχει ἰδιαίτησιν σημασίαν. Διότι ὑπῆρχεν ἀκόμη ἡ τάσις εἰς τοὺς ἀρχηγοὺς τοῦ Ἀγῶνος νὰ ἀποδίδουν τὴν κήρυξιν αὐτοῦ εἰς τὰ μέτρα βίας τῶν Τούρκων, ἐνῶ ἐν τῇ πραγματικότητι τὰ μέτρα αὐτὰ ἤλθον πολὺ ἄργά διὰ νὰ προλάβουν τὴν ἐπανάστασιν καὶ ἀπλῶς ἐπέσπενσαν αὐτὴν κατὰ τινὰς ἡμέρας. Τοῦτ' αὐτὸ δύναται νὰ λεχθῆ καὶ διὰ τὴν προδοσίαν τῶν μυστικῶν τῆς Ἐταιρείας, προδοσίαν, ἢ ὁποία προβάλλεται καὶ ὑπ' αὐτῶν τῶν ἀρχηγῶν τοῦ Ἀγῶνος τῆς Πελοποννήσου, ὡς αἰτία ἐπισπεύσεως τῆς ἐνάρξεως τοῦ Ἀγῶνος¹.

Ἐν πάσῃ περιπτώσει, εἰς τὴν Λαύραν ἐγένοντο αἱ δραματικαὶ συσκέψεις τῆς τελευταίας ὥρας, ἐγκαταλείποντες δὲ τὴν ἱστορικὴν αὐτὴν Μονὴν οἱ πρόκριτοι καὶ οἱ ἀρχιερεῖς τῆς Ἀχαΐας, ἂν δὲν εἶχον εἰσέτι λάβει συγκεκριμένας ἀποφάσεις, πάντως διετέλουν ἐν πλήρει συναισθήσει τοῦ ἐπικειμένου μεγάλου ἐγχειρήματος, τοῦ ὁποίου ἔμελλον νὰ εἶναι οἱ πρωταγωνισταί. Ἡ κατὰ μικρὰς ὁμάδας ἀπομάκρυνσις των ἐκ Λαύρας κρίνεται συνήθως ὡς

1. Τὴν 24^{ην} Μαρτίου 1821 οἱ « προύχοντες τῆς Πελοποννήσου » γράφουν ἐκ τοῦ στρατοπέδου τῶν Βερβαίνων πρὸς τοὺς « Ὑδραῖο - Σπεταιώτας » : « ἔχετε δίκαιον νὰ αἰτιολογήσθε μὲ τὸ νὰ ἠκολούθησε παρακαίρῳ τὸ κίνημα, καὶ ἠμπορεῖτε νὰ μᾶς κατηγορήσετε, μὴν ἠξεύροντας τὰς αἰτίας ἄλλῶς ὅμως δὲν ἐγίνετο πλέον, ἀφοῦ ὑπὸ τουρκολάτρου παρεδόθη τὸ μυστικόν. Διὰ τοῦτο ἐκινήσαμεν, καὶ ὅθεν ἐκτυπήσαμεν, Θεοῦ βοηθείᾳ ἐδόσαμεν τέλος... ». (Ἐναργ. Ἐναργύρου, Τὰ Σπεταιωτικά, τ. Α', Ἀθ. 1821, σ. 150 — Ἀρχεῖα Ὑδρας, τ. 7, σ. 9). Ἐπίσης εἰς ἕτερον ἔγγραφο ἀπευθυνθὲν ἐκ Μυστρά τὴν 2 Ἀπριλίου 1821 ὑπὸ τοῦ ἐπισκόπου Ἐλους Ἀνθίμου καὶ τῶν « προυχόντων Λακεδαιμόνος » πρὸς τοὺς « προκρίτους καὶ καπεταναίους τῶν Σπεταιῶν » γράφεται : « Ὁ ἱερὸς σκοπὸς ἐπειδὴ καὶ ἐξεσκεπάσθη εἰς τοὺς Ὀθωμανοὺς καὶ ἀπὸ διάφορα κινήματα τῶν Μοραϊτῶν καὶ ἀπὸ τὰς χονδρὰς ἐτοιμασίας τῶν Νήσων σας, βλέποντας φανερά τὸν κίνδυνον καὶ ἀφανισμόν τοῦ Γένους, ἐκινήθη ἡ ὑπόθεσις πρῶτον ἀπὸ τὰ Καλάβρυτα καὶ δεῦτερον ἐκ μέρους τῆς Μάνης... ». (Ἐναργύρου, ἔ.ἀ., τ. Α', σ. 152).

προφύλαξις, ἵνα μὴ συλληφθοῦν πάντες ὁμοῦ. Ἄλλ' εἰς τὴν ὄρεινὴν περιοχὴν τῶν Καλαβρῦτων, ἔνθα εὐρίσκοντο καὶ ἔνθα οἱ ὀλίγοι περιδεεῖς Τοῦρκοι ἔσπευδον ἢ νὰ φύγουν μετὰ τῶν οἰκογενειῶν των ἢ νὰ κλεισθοῦν εἰς πύργους, δὲν ὑπῆρχε κατὰ τὰς στιγμὰς ἐκείνας κίνδυνος συλλήψεώς των. Τὰ « ἀσφαλῆ μέρη », εἰς τὰ ὁποῖα μετέβησαν « μερισθέντες ἐκ Λαύρας » ἦσαν ἀκριβῶς ἐκεῖνα, εἰς τὰ ὁποῖα ἕκαστος ἐκ τούτων, τρεῖς μόλις ἢ τέσσαρας ἡμέρας βραδύτερον, ἠδυνήθη νὰ συναγάγῃ δυνάμεις καὶ νὰ σπέυσῃ πρὸς βοήθειαν τῆς ἤδη ἐν ἐπαναστάσει πόλεως τῶν Πατρῶν.

Ὡς πρὸς τὰ πρῶτα ἐπεισόδια ἐπιθέσεων ἐναντίον Τοῦρκων ὑπὸ Κλεφτῶν ἢ ἄλλων ἐνόπλων Ἑλλήνων, ταῦτα πρέπει νὰ θεωρηθοῦν ὡς μὴ ἔχοντα ἄμεσον σχέσιν πρὸς τὴν συγκέντρωσιν τῆς Λαύρας, οὐδὲ πρὸς τὰ ἐκτυλιχθέντα ἐν συνεχείᾳ ἐπαναστατικὰ γεγονότα εἰς Καλάβρυτα, Πάτρας, Μεσσηνίαν καὶ ἀλλαχοῦ τῆς Πελοποννήσου. Εἰς ἄλλας περιστάσεις θὰ ἐξακταριζοῦντο ὡς ληστρικαὶ ἢ ἔστω ἠρωϊκαὶ πράξεις τῶν Κλεφτῶν, συνηθέσταται εἰς τὴν Ἑλλάδα ἐπὶ Τουρκοκρατίας, δικαιολογοῦσαι τὴν κινητοποίησιν μερικῶν τουρκικῶν ἀποσπασμάτων, ἴσως καὶ τὸν καταλογισμὸν εὐθύνης εἰς τοὺς προκρίτους τῆς περιφερείας διὰ τὴν διασάλευσιν τῆς τάξεως. Ἄλλ' ὑπὸ τὰς περιστάσεις ἐκείνας ὀρθῶς ἀπεδόθη εἰς ταῦτα ἰδιαιτέρα σημασία καὶ κατεγράφησαν ἐπιμελῶς ὑπὸ τῆς ἱστορίας, καθ' ὅσον ἀπετέλεσαν τὸ προανάκρουσμα τῆς ἐν συνεχείᾳ ραγδαίας ἐξελίξεως τῶν καθ' αὐτὸ ἐπαναστατικῶν γεγονότων. Βεβαίως, ἂν δὲν ἦσαν μεμυημένοι εἰς τὸ παρασκευαζόμενον κίνημα καὶ ἂν δὲν ἀνυπομόνουν εἰς τὴν ἔκρηξιν αὐτοῦ ἀπὸ στιγμῆς εἰς στιγμήν, οἱ Κλέφται θὰ ἐδίσταζον πολὺ εἰς διάπραξιν παρομοίων πράξεων, τὰς ὁποίας θὰ ἀπεδοκίμαζον ἢ καὶ θὰ ὑπεχρεοῦντο νὰ τιμωρήσουν παραδειγματικῶς οἱ ὑπεύθυνοι πρόκριτοι καὶ καπεταναῖοι τῆς περιοχῆς. Ἀλλὰ καὶ οἱ Τοῦρκοι, ἂν δὲν διετέλουν ἐν γνώσει τοῦ παρασκευαζομένου κινήματος δὲν θὰ καταλαμβάνοντο ἐκ νευρικότητος καὶ τρόμου ἐξ αἰτίας παρομοίων ἀσημάντων, αὐτῶν καθ' ἑαυτὰ, ἐπεισοδίων, οὐδὲ θὰ προέβαινον εἰς βεβιασμένα μέτρα πολεμικῆς καταστάσεως, ὡς ὁ ἐγκλεισμὸς εἰς τοὺς πύργους τῶν Καλαβρῦτων ἢ συγκέντρωσις τῶν γυναικοπαίδων εἰς Βοστίτζαν κ.λ.π., τὰ ὁποῖα ἐπέτεινον τὴν γενικὴν σύγχυσιν καὶ ἐπέσπευσαν τὴν ἔκρηξιν τῆς ἐπαναστάσεως.

Εἰς τὰς Πάτρας αἱ πρῶται ἐπαναστατικαὶ συγκρούσεις μεταξὺ τῶν ὀχυρωθέντων εἰς τὸ φρούριον Τοῦρκων καὶ τοῦ ἑλληνικοῦ πληθυσμοῦ ὑπῆρξαν αὐτόματοι καὶ ἀμελέτητοι, προκληθεῖσαι μοιραίως συνεπείᾳ τοῦ ἀμοιβαίου παροξυσμοῦ καὶ ἄνευ τῆς παρουσίας τῶν προκρίτων καὶ ὀπλαρχηγῶν, οἱ ὁποῖοι κατέφθασαν μετὰ δυνάμεων πρὸς ἐπιβαλλομένην ἐπίσημον ἔναρξιν τοῦ Ἀγῶνος, ὅτε πλέον εἶχον ἀρχίσει αἱ καθαρῶς ἐπαναστατικοῦ χαρακτήρος συγκρούσεις. Εἰς τὴν Καλαμάταν αἱ ἀσθενεῖς καὶ περιδεεῖς τουρκικαὶ δυνάμεις οὐδεμίαν ἔδωσαν ἀφορμὴν. Ἄλλ' ἤδη τὸ ἠφαιστειον τῆς Μάνης ἦτο ὄριμον νὰ ἐξαπολύσῃ ἐκ τοῦ κρατηρός του τὴν ἐπαναστατικὴν λάβαν.

Ἄνευ ἀμφιβολίας, ὁ Κολοκοτρώνης καὶ οἱ ἀρχηγοὶ τῆς Μάνης ἐτέλουν ἐν ἐπαφῇ καὶ συνεννοήσει μετὰ τῶν ἀρχηγῶν τῆς Ἀχαΐας καὶ τῆς Ἀρκαδίας. Ἐξ οὐδεμιᾶς ὁμῶς ἐγκύρου πηγῆς δύναται νὰ συναχθῇ συμπέρασμα ἐνάργεως τῆς ἐπαναστάσεως κατόπιν κοινῆς συνεννοήσεως. Ἡ ἀπὸ τῆς 21-22 Μαρτίου εἰσβολὴ εἰς τὴν Καλαμάταν καὶ ἡ κήρυξις ἐκεῖ τῆς ἐπαναστάσεως μετ' ἀσυγκρατήτου μέχρι παραληρήματος ἐπαναστατικοῦ ἐνθουσιασμοῦ τοῦ λαοῦ καὶ τῶν καπεταναίων τῆς Μάνης, καθίστων προφανῆς εἰς τοὺς ἀρχηγοὺς ὅτι κάθε ἡμέρα, ἡ ὁποία θὰ ἐχάνετο, ἐδημιούργει κινδύνους διὰ τὴν ἐπανάστασιν. Ἐξ ἄλλου, ὁ Κολοκοτρώνης καὶ ὁ Παπαφλέσσας ἐβιάζοντο νὰ καταληφθῇ τὸ ταχύτερον ἡ Μεσσηνία καὶ ἡ Λακεδαίμων, ἵνα ἐπαναστατικαὶ δυνάμεις φθάσουν τὸ ταχύτερον πρὸς τὴν κεντρικὴν Πελοπόννησον, ὅπου θὰ ἐπαίζοντο αἱ τύχαι τοῦ ἀγῶνος. Οὕτως, ἡ ταυτότης συναισθημάτων καὶ περιστάσεων ὠδήγησαν εἰς ταυτόχρονον καὶ σχεδὸν αὐτόματον ἔκρηξιν τῆς ἐπαναστάσεως ἐν Πελοποννήσῳ.

Ἡ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΙΣ ΤΩΝ ΝΑΥΤΙΚΩΝ ΝΗΣΩΝ

Ἄγὼν ἀνεξαρτησίας τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους ἄνευ τῆς συμμετοχῆς τῶν τριῶν ναυτικῶν νήσων Ὑδρας, Σπετσῶν καὶ Ψαρῶν δὲν ἦτο δυνατόν νὰ νοηθῇ καὶ θὰ ἀπετέλει πραγματικὴν παραφροσύνην. Μόνον ἡ κυριαρχία τοῦ ἐν ἐπαναστάσει ἑλληνικοῦ στόλου, τοῦλάχιστον κατὰ τὴν πρώτην περίοδον, θὰ ἦτο δυνατόν νὰ παρεμποδίσῃ τὴν ἄμεσον διὰ θαλάσσης ἀποστολὴν ἀπὸ Μακεδονίας ἢ Μ. Ἀσίας ἰσχυρῶν τουρκικῶν δυνάμεων, αἱ ὁποῖαι θὰ κατέπνιγον ἅμα τῇ γενέσει τῆς τῆν ἐπανάστασιν. Οἱ Φιλικοὶ ἐγνώριζον τοῦτο καλῶς καὶ ἐφρόντισαν ἐγκαίρως νὰ διασπείρουν εἰς τὰς νήσους ἀποστόλους πρὸς μύησιν τῶν προκρίτων καὶ ἄλλων προσώπων τοπικῆς ἐπιρροῆς. Κατὰ τὰς παραμονὰς τῆς ἐπαναστάσεως σχεδὸν πάντες οἱ πρόκριτοι καὶ οἱ πλοίαρχοι ἦσαν μεμυημένοι, οἱ τελευταῖοι τούτων κατὰ τὰ ταξείδιά των, ἰδίως εἰς λιμένας τοῦ Εὐξείνου καὶ εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, ὅπου ἤρχοντο εἰς ἐπαφὴν μετὰ Φιλικῶν. Αἱ ἐντέχνως διασπειρόμεναι παραπλανητικαὶ φῆμαι περὶ ἐπικειμένου ρωσοτουρκικοῦ πολέμου, προσεχοῦς ἀποστολῆς ρωσικῶν δυνάμεων καὶ πυρομαχικῶν κ.λ.π., εἶχον φθάσει μέχρι τῶν λαϊκῶν τάξεων, μεγαλοποιούμεναι ἀπὸ στόματος εἰς στόμα καὶ κινουσαι τὸν ἐνθουσιασμόν καὶ τὴν ἀνυπομονησίαν. Ὁ ἐκρηκτικὸς Παπαφλέσσας δὲν παρέλειψε νὰ διέλθῃ καὶ ἐκεῖθεν!

Περισσότερον πάντων τῶν ἄλλων οἱ πρόκριτοι καὶ οἱ ἄλλοι ἠγέται τῆς Πελοποννήσου ἐγνώριζον καλῶς ὅτι ἔκρηξις τῆς ἐπαναστάσεως ἄνευ ταυτοχρόνου συμμετοχῆς τῶν τριῶν νήσων θὰ εἶχε καταστρεπτικὰς συνεπείας. Διότι οἱ Τοῦρκοι θὰ ἔστρεφον ἀμέσως τὰς ἀπὸ θαλάσσης μετακινουμένας

δυνάμεις τῶν πρὸς τὴν Πελοπόννησον, ἡ ὁποία εἶχε κενωθῆ στρατευμάτων, λόγῳ τῆς ἀποστασίας τοῦ Ἑλλή. Ἦδη κατὰ τὴν μυστικὴν σύνοδον ἐν Βοστίττῃ εἶχε ληφθῆ ἀπόφασις νὰ μὴ κινηθῆ ἡ Πελοπόννησος πρὶν « ἐξετασθῆ ἡ διάθεσις τῶν προκρίτων Ὑδρας, Σπετσῶν καὶ Ψαρῶν πρὸς τὸν ἀγῶνα ». Κατὰ τὰς πρώτας ἡμέρας τῆς ἐκρήξεως τῆς ἐπαναστάσεως ἐπεκράτει πυρετώδης κίνησις μεταξὺ Πελοποννήσου καὶ νήσων, οἱ δὲ μυστικοὶ ἀπεσταλμένοι διεσταυροῦντο πρὸς περισυλλογὴν πληροφοριῶν καὶ ἀνταλλαγὴν ἀπόψεων ἐπὶ τοῦ ἐπιχειμένου μεγάλου ἐγχειρήματος. Ὁ Πετρόμπεης Μαυρομιχάλης, οἱ Δεληγιανναῖοι, οἱ πρόκριτοι τῆς Ἀχαΐας ἐστρεφον μετ' ἀγωνίας τὰ βλέμματα πρὸς τὰς ἠρωϊκὰς ἐκεῖνας νησίδας, ἐκ τῶν ἀποφάσεων καὶ ἐνεργειῶν τῶν ὁποίων ἐξηριτάτο ἡ τύχη τοῦ ἀγῶνος τῆς ἐλευθερίας¹.

Τὸ ναυτικὸν τῆς Ὑδρας, τῶν Σπετσῶν καὶ τῶν Ψαρῶν εἶχεν ἀρχίσει νὰ λαμβάνῃ ἔκτασιν καὶ νὰ κυριαρχῆ εἰς τὸ Αἰγαῖον ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ ρωσοτουρκικοῦ πολέμου καὶ τῆς ρωσοτουρκικῆς συνθήκης τοῦ Κιουτσούκ-Καϊναρτζῆ καὶ τῶν συμπληρωμάτων της, ὅτε οἱ Ἕλληνες ναυτικοὶ ἔλαβον τὸ δικαίωμα νὰ διαπλέουν ἀφόβως τὸν Βόσπορον ὑπὸ ρωσικὴν σημαίαν καὶ νὰ διεξάγουν ἐπικερδῶς τὸ ἐμπόριον Εὐξείνου-Μεσογείου. Τὰ γεγονότα τῆς Γαλλικῆς ἐπαναστάσεως, τὰ ὁποία ὠδήγησαν εἰς ἀναστάτῳσιν τῆς Μεσογείου, ἔρριψαν τὰς θαλασσίους μεταφορὰς σχεδὸν ὀλοκληρωτικῶς εἰς χεῖρας τῶν Ἑλλήνων ναυτικῶν. Ἡ διάσπασις τοῦ ἀποκλεισμοῦ τῶν Ἀγγλῶν καὶ Αὐστριακῶν πρὸς τροφοδοσίαν εἰς ὠρισμένους λιμένας ἀποκεκλεισμένων

1. Ἦδη τὴν 21^{ην} Ἰανουαρίου 1821, δηλαδὴ κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς μυστικῆς συγκεντρώσεως προυχόντων καὶ ἀρχιερέων εἰς Βοστίτταν (βλ. ἄνωτ., σ. 32), ὁ Π. Πατρῶν Γερμανός, οἱ λοιποὶ ἀρχιερεῖς καὶ οἱ προύχοντες τῆς Ἀχαΐας ἀπευθύνουν ἐπιστολὴν πρὸς τοὺς προκρίτους Ὑδρας καὶ Σπετσῶν, διὰ τῆς ὁποίας ἀναγγέλλουν ὅτι, μεταβάντες ἐκεῖ ἀπεσταλμένοι τῶν « διὰ νὰ κοινολογήσωσι ὕσας ιδέας καὶ φρονήματα ἔχομεν ἡμεῖς περὶ τοῦ προκειμένου σκοποῦ », ζητεῖ « νὰ κοινολογήσουν καὶ ἐκεῖνοι τοὺς σκοποὺς καὶ τὰ φρονήματά των περὶ τοῦ προκειμένου... ἵνα συντρέχουν εἰς τὸ ἔργον ἐκ συμφώνου ». (Ἐν. Ἀναργύρου, Τὰ Σπετσιωτικά, τ. Α', Ἀθ. 1861, σ. 149. — Ἀρχ. Ὑδρας, τ. Ζ', σ. 7). Καὶ ἐκ Μάνης ἐπίσης εἶχε σταλῆ εἰς Ὑδραν καὶ Σπέτσας πρὸς μυστικὰς συνεννοήσεις μετὰ τῶν προκρίτων ὁ υἱὸς τοῦ Μπέη, ἐγκατέλειπε δὲ τὰς νήσους εὐθύς ὡς ἐκηρύχθη ἡ ἐπανάστασις εἰς τὴν Πελοπόννησον (Ἐν. Ἀναργύρου, ἔ.ἀ., σ. 156. — Ἀρχ. Ὑδρας, τ. Ζ', σ. 11). Ὁ πρόκριτος τῆς Κυνουρίας Ἀναγνώστης Κοντάκης (Ἀπομνημονεύματα, σ. 30) γράφει: « Τὴν 15 Ἰανουαρίου 1821 μαθόντες οἱ προεστῶτες τῆς Πελοποννήσου ὅτι τὸ πρᾶγμα ἤρχισε νὰ κοινοποιῆται πάρα πολὺ εἰς Σπέτσας, ἀπέστειλαν ἐμένα καὶ τὸν Κωνσταντῖνον Ζαφειρόπουλον διὰ νὰ ὁμιλήσωμεν τῶν προκρίτων νὰ εἶναι μυστικότης ὅσον τὸ δυνατόν καὶ νὰ ἐρωτήσωμεν τὸν κύριον Λάζαρον Κουντουριώτην, ὃν ἔχῃ καμμίαν βάσιμον ιδέαν ἀπὸ ἀξιопιστοτέραν πηγὴν, ὃ ὁποῖος ἔγραψεν ὅτι ὁ Καποδίστριας εἶναι εἰς τὴν ὑπόθεσιν ». Ὁ Κοντάκης ἐπίσης (ἔ.ἀ., σ. 31) γράφει ὅτι κατὰ τὰς παραμονὰς τοῦ ἀγῶνος εἶχε στείλει τὸν γυναικάδελφόν του εἰς Σπέτσας, ὁπόθεν μετέφερεν εἰς Ἅγιον Πέτρον κρυφίως διὰ πλοίων πυρομαχικὰ καὶ ἀραβόσιτον.

Γάλλων ἀπέφερε κολοσσιαῖα κέρδη, τὰ ὅποια συνέτεινον εἰς ναυπηγήσεις περισσοτέρων καὶ μεγαλυτέρων πλοίων. Ἡ ἀνάγκη τῆς ὑπερασπίσεως τῶν πλοίων καὶ τῶν φορτίων τῶν ἀπὸ τῶν ἐνεργούντων τοὺς ἀποκλεισμούς καὶ τῶν πειρατῶν ᾠδήγησεν εἰς ἐξοπλισμούς, οἱ ὅποιοι, προϊόντος τοῦ χρόνου, καθίσταντο τελειότεροι, δίδοντες εἰς τὰ ἐμπορικὰ αὐτὰ πλοῖα ὄψιν πραγματικῶν πολεμικῶν μονάδων. Τὰ ἑλληνικὰ καράβια ἐξωπλίσθησαν βαθμηδὸν διὰ μεγάλων κανονίων, οἱ δὲ Ἕλληνες ναυτικοὶ ἐξέμαθον τελείως τὴν ναυτικὴν πολεμικὴν τέχνην, διασχίζοντες ἀφόβως τὰς θαλάσσας ὡς ἄλλοι κουρσάροι, παλαίοντες ἥρωϊκῶς ὄχι μόνον πρὸς τὰ κύματα, ἀλλὰ καὶ πρὸς πολεμικοὺς ἀντιπάλους, θαλασσοπόροι καὶ συγχρόνως θαλασσομάχοι. Κατὰ τὰς παραμονὰς τῆς ἐπαναστάσεως ἡ Ὑδρα εἶχε 92 μεγάλα καὶ ἀρτίως ἐξωπλισμένα μὲ ἰσχυρὰ κανόνια καράβια, αἱ Σπέτσαι 44 καὶ τὰ Ψαρὰ 40. Ἰσχυρὰ τινὰ καὶ καλῶς ἐξωπλισμένα πλοῖα εἶχον μερικαὶ ἄλλαι νῆσοι, ἰδίως ἡ Κάσος, καὶ ὀλίγα τινὰ ἡ Μύκονος. Ἐπίσης ἐξωπλισμένα τινὰ πλοῖα εἶχε καὶ τὸ εἰς τὸν Κορινθιακὸν κόλπον Γαλαξείδι. Ταῦτα πάντα διετέθησαν διὰ τὸν ἀγῶνα τῆς ἐλευθερίας¹.

Κατὰ τὰς παραμονὰς τῆς ἐπαναστάσεως ἐπεκράτει μεγάλη δυσπραγία εἰς τὰς ἑλληνικὰς ναυτικὰς νήσους. Ἡ σημειωθείσα μεγάλη παραγωγή εἰς τὴν

1. Ὡς πρώτη ἐμπεριστατωμένη μελέτη περὶ τῶν ναυτικῶν νήσων κατὰ τοὺς προεπαναστατικούς χρόνους δύναται νὰ θεωρηθῆ ἡ ἐν Παρισίοις εἰς τὴν Société des observateurs de l'homme γενομένη ὑπὸ τοῦ Ἀδ. Κοραῆ ἀνακοίνωσις, δημοσιευθεῖσα μὲ τὸν τίτλον: « Mémoires sur l'état actuel de la civilisation en Grèce », Paris, 1803 (ἑλλην. μετφρ. Ἀθ. 1853). Οἱ πρῶτοι ἐξ τόμοι τῆς σειρᾶς τῶν ἀρχαίων τῆς Ὑδρας παρέχουν λίαν ἐναργῆ εἰκόνα τοῦ κατὰ θάλασσαν ἐμπορίου καὶ τῆς ἐν γένει δραστηριότητος τῶν ναυτικῶν νήσων κατὰ τοὺς τελευταίους χρόνους τῆς Τουρκοκρατίας. Βλ. καὶ Σπ. Τρικοῦπη, Ἰστ. ἑλλην. ἐπαν., τ. Α', σ. 114 κ.έ. — Ἀν. Ὁρλάνδου, Τὰ ναυτικά, Ἀθ. 1869, τ. Α' εἰσαγωγή. — Π. Ὁμηρίδου, Συνοπτικὴ ἱστορία τῶν τριῶν ναυτικῶν νήσων Ὑδρας, Πετζῶν καὶ Ψαρῶν, Ναύπλιον 1831. — Κ. Ἀλεξανδρῆ, Αἱ ναυτικαὶ ἐπιχειρήσεις τοῦ ὑπὲρ ἀνεξαρτησίας ἀγῶνος, Ἀθ. 1930. — Ἰ. Λαζαροπούλου, Τὸ πολεμικὸν ναυτικὸν τῆς Ἑλλάδος (1821-1833), Ἀθ. 1936. — Κωνστ. Παπαρηγοπούλου, Ἰστ. ἑλλην. ἔθνοισ, τ. Ε', σ. 147 κ.έ.

Τὸν ἀριθμὸν τῶν πλοίων τῶν ναυτικῶν νήσων κατὰ τὰς παραμονὰς τῆς ἐπαναστάσεως ἐλάβομεν ἐκ τοῦ Σπ. Τρικοῦπη (ἔ.ἀ., τ. Α', σ. 117), ὅστις ὁμως εἶναι ἐμφανῶς εὐμενέστερος πρὸς τὴν Ὑδραν. Κατὰ τὸν Ἀ. Ὁρλάνδου (ἔ.ἀ., τ. Α', σ. 55), στηριζόμενον εἰς τὸν « Διανεμητικὸν πίνακα » τοῦ Ὑπουργείου Οἰκονομικῶν τῆς 10ης Ἰουλίου 1856 (βάσει τοῦ ὁποίου ἐχορηγήθησαν ἀποζημιώσεις), τὰ ἀξιόμαχα πλοῖα τῆς Ὑδρας ἀνήρχοντο μόνον περὶ τὰ ἐξήκοντα, πλὴν μικρῶν τινῶν (σκοῦναι) καὶ τινῶν πεπαλαιωμένων, οὐδόπως χρησιμοποιοιθέντων, ἢ τινῶν χρησιμευσάντων ὡς πυρπολικῶν. Τὸν στόλον τῶν Σπετσῶν ἀναβιβάζει εἰς 52, χωρὶς νὰ ὑπολογισθοῦν 27 « βρικογολέται » ναυπηγηθεῖσαι ἐπὶ τόπου κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ ἀγῶνος. Τὰ πλοῖα τῶν Ψαριανῶν ὑπολογίζει εἰς 40. Βλ. καὶ « Ἀναφοραὶ τῶν Ὑδραίων περὶ τῶν τοῦ Ἀγῶνος ἀπαιτήσεων », Ἀθ. 1851.

δυτικὴν Εὐρώπην ἠτόνισε τὰς ἐκ Ρωσίας μεταφορὰς σίτου, αἱ ὁποῖαι ἕως τότε εὐρίσκοντο σχεδὸν ἀποκλειστικῶς εἰς χεῖρας τῶν Ἑλλήνων. Πολλὰ εὐρωπαϊκὰ κράτη, ἰδίως ἡ Αὐστρία καὶ ἡ Γαλλία, ἐνίσχουν πολλαπλῶς τὸ ἐμπορικὸν ναυτικὸν τῶν πρὸς ἀπόσπασιν ἐκ τῶν χειρῶν τῶν Ἑλλήνων τοῦ ἐμπορίου τῆς ἀνατολικῆς Μεσογείου. Οὕτω, σχεδὸν ὅλα τὰ πλοῖα τῶν νήσων, ἰδίως τὰ μεγάλα τῆς Ὑδρας καὶ τῶν Σπετσῶν, παρέμενον ἠγκυροβολημένα εἰς τοὺς λιμένας ἐν ἀπραξίᾳ, τὰ δὲ πληρώματα συνωστίζοντο εἰς τὰς προκυμαίας ἄνευ ἀσχολίας. Ὅσον παρήρηστο ὁ χρόνος καὶ ἐξηντλοῦντο τὰ ἀποθέματα τῶν ναυτικῶν χωρὶς νὰ παρέχωνται νέα μερίσματα ἐκ κερδῶν, ἠῤῥαυεν ἡ δυσφορία καὶ ἐσημειοῦτο νευρικότης καὶ ἀναταραχὴ, τὴν ὁποίαν εἰς μάτην προσεπάθουν νὰ κατευνάσουν οἱ πλουσιώτατοι πρόκριτοι, προσφερόμενοι εἰς βοηθήματα.

Ἐκ τῆς δυσμενοῦς αὐτῆς διὰ τὸ ἑλληνικὸν ναυτικὸν καταστάσεως τῶν ἡμερῶν ἐκείνων ἐπωφελήθη σημαντικῶς ἡ ἑλληνικὴ ἐπανάστασις. Σχεδὸν πάντα τὰ πλοῖα εὐρέθησαν εἰς τὰς νήσους τῶν ἔτοιμα πρὸς ἑναρξίν θαλασσιῶν ἐπιχειρήσεων τοῦ ἀγῶνος, εἰς τὸ γεγονὸς δὲ τοῦτο ὀφείλονται κυρίως αἱ πρῶται κατὰ θάλασσαν ἐπιτυχίαι. Ἄν ἦσαν διεσκορπισμένα εἰς ἀπομακρυσμένους λιμένας καὶ ἔπλεον εἰς μακρινὰς θαλάσσας χάριν τοῦ διαμετακομιστικοῦ ἐμπορίου, καὶ ἡ σύναξις τῶν θὰ ἦτο δυσχερὴς πρὸς ἄμεσον ἑναρξίν ὁμαδικῶν ἐπιχειρήσεων, ἀλλὰ καὶ ἡ προθυμία τύσον τῶν προκρίτων ὅσον καὶ τῶν λαϊκῶν τάξεων πρὸς ἄμεσον συμμετοχὴν εἰς τὴν ἐπανάστασιν θὰ ἦτο μικροτέρα, ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι πολλὰ τῶν πλοίων τούτων, πλέοντα ἀνυπόπτως καὶ μεμονωμένως, θὰ ἔπιπτον εἰς χεῖρας τῶν Τούρκων καὶ τὰ πληρώματα θὰ κατεσφάζοντο. Ἐκτὸς τούτου, ἡ ἀσφυκτικὴ συρροὴ τῶν πληρωμάτων εἰς τὰς μικρὰς νήσους, καὶ μάλιστα εἰς ἐποχὴν ἀνεργίας καὶ δυσπραγίας, παρεῖχεν ἄφθονον ὅσον καὶ εὐφλεκτον ὑλικόν, πρόθυμον πρὸς παρακεκινδυνευμένας ἐπαναστατικὰς πράξεις, ἐπηρέασε δὲ σπουδαίως, ἰδίως εἰς τὴν Ὑδραν, ἔνθα ἦτο καὶ πολυπληθέστερον, τὴν ἑναρξίν τῆς ἐπαναστάσεως.

Αἱ Σπέτσαι κατεῖχοντο ἤδη ὑπὸ τοῦ μεγαλυτέρου ἐπαναστατικοῦ μέλους. Ἡ συχνὴ ἐπίσκεψις τῶν Φιλικῶν καὶ ἡ ἄμεσος ἐπαφὴ μετὰ τῶν ἐπαναστατικῶν στοιχείων τῆς ἠπειρωτικῆς πλευρᾶς, χάρις εἰς τὴν ἐγγυτάτην ἀπόστασιν, συνετέλουν, ὥστε ὁ ἐπαναστατικὸς ἀναβρασμός, ὁ ὁποῖος εἶχε κυριαρχήσει εἰς τὴν Πελοπόννησον, νὰ παρακολουθῆται καὶ νὰ μεταδίδεται εἰς τὴν νῆσον. Οἱ Μποτσαῖοι καὶ ὁ Γεώργιος Πάνος, ἐκ τῶν πρώτων μεμυημένων, ἐπεξέτεινον τὸ ἐπαναστατικὸν δίκτυον καὶ ἐξώθουν τὰς λαϊκὰς μάζας. Τὰ πρῶτα ἐπαναστατικὰ γεγονότα τῶν Καλαβρῦτων, τῶν Πατρῶν, τῆς Καλαμάτας, καὶ τὰ ἄμεσως ἐπακολουθήσαντα, διὰ τῆς ἀπὸ Μεσσηνίας καὶ Λακεδαίμονος εἰσβολῆς πρὸς τὴν κεντρικὴν Πελοπόννησον, γεγονότα, μεταδιδόμενα ἀπὸ στόματος εἰς στόμα, ἐγίνοντο ἀστραπιαίως γνωστὰ εἰς τὰς

Σπέτσας. Ἄλλωστε οἱ εἰδικοί ἀπεσταλμένοι κατέφθανον ἀδιαλείπτως, μεγαλοποιούντες τοὺς πρώτους θριάμβους καὶ ἐξωθοῦντες διὰ πατριωτικῶν ἐκκλήσεων πρὸς ἄμεσον συμμετοχὴν, λόγῳ τῆς ἐπειγούσης ἀνάγκης πολιορκίας ἀπὸ θαλάσσης ὠρισμένων Πελοποννησιακῶν πόλεων καὶ φρουρίων. Ὁ Γρηγ. Δικαῖος Παπαφλέσσας, ὁ ὁποῖος εἶχε παραμείνει εἰς Σπέτσας καὶ συνδεθῆ μετὰ πολλῶν Σπετσιωτῶν, δὲν ἔπαυε νὰ ἀποστέλλῃ φλογερὰ γράμματα, παροτρύνων πρὸς ἄμεσον ἐπανάστασιν καὶ πολιορκίαν τοῦ Ναυπλίου. Οἱ Φίλικοι τῆς Πελοποννήσου προσέφυγον ἀκόμη καὶ εἰς τὸν ἀσκητὴν τῆς παρακειμένης τῶν Σπετσῶν ἐρημονήσου Καμένης Εὐθύμιον, θεωρούμενον ὡς ἅγιον καὶ χαίροντα βαθυτάτου σεβασμοῦ ἐκ μέρους τῶν Σπετσιωτῶν, ὁ ὁποῖος ἀπέστειλε προκήρυξιν, ἀναγνωσθεῖσαν δημοσίᾳ, διὰ τῆς ὁποίας παρώτρυνεν αὐτοὺς ἐν ὀνόματι τῆς πίστεως καὶ τῆς ἐλευθερίας τοῦ Γένους νὰ σπεύσουν πρὸς ἐπανάστασιν. Ἀσυγκράτητον ἐνθουσιασμὸν προεκάλεσεν ἰδίᾳ ἢ ἐν Καλαμάτᾳ προκήρυξις τοῦ Πετρόμπεη, ἡ ὁποία ἐστάλη ἄμέσως εἰς Σπέτσας καὶ ἀνεγνώσθη δημοσίᾳ ὑπὸ τῶν ἐταιριστῶν.

Τὸ ἐπαναστατικὸν μένος εἶχε καταλάβει ὅλας τὰς τάξεις καί, μὴ ὑπάρχοντος Τούρκου ἐν τῇ νήσῳ, ἡ ἐπανάστασις ἀπεφασίσθη διὰ κοινῆς βοῆς, ἀφοῦ παρεσκευάσθη ὁ στόλος πρὸς ἄμεσον δρᾶσιν. Ὑπὸ τὸν ἀκράτητον ἐνθουσιασμὸν τοῦ πλήθους καὶ τῶν πληρωμάτων, τὴν 2αν ἢ 3ην Ἀπριλίου τὰ πλοῖα τῶν Σπετσῶν ἀνεπέτασαν τὴν σημαίαν τῆς ἐπαναστάσεως καὶ ἄνευ χρονότριβῆς ἐξώρμησαν πρὸς ἐπαναστατικὴν δρᾶσιν. Διηρέθησαν εἰς τρεῖς ομάδας, ἐκ τῶν ὁποίων ἡ πρώτη ἔπλευσε πρὸς ἀπὸ θαλάσσης ἀποκλεισμὸν τῆς ἤδη πολιορκουμένης ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων Μονεμβασίας, ἡ δευτέρα ἐστράφη πρὸς τὸν Ἀργολικόν, ὅπου ἤρχιζον ἐπιχειρήσεις πρὸς πολιορκίαν τοῦ Ναυπλίου καὶ ἡ τρίτη ἠνοιχθῆ πρὸς τὸ πέλαγος, αἰφνιδιάζουσα καὶ αἰχμαλωτίζουσα τουρκικὰ πλοῖα, μεταφερόμενα ἐν θριάμβῳ εἰς τὴν νῆσον¹.

1. Ἄν. Ἀναργύρου, Τὰ Σπετσιωτικά, τ. Α', σ. 149 κ.έ. — Ἀ. Ὁρλόγιου, ἔ.ά., τ. Α', σ. 56 κ.έ. — Π. Ὀμηρίδου, ἔ.ά. — Ν. Σπηλιᾶδου, ἔ.ά., τ. Α', σ. 79 κ.έ. — Σπ. Τρικούπη, ἔ.ά., τ. Α', σ. 118 κ.έ. Κατὰ τὸν Τρικούπη αἱ Σπέτσαι ἀνύψωσαν τὴν ἐπαναστατικὴν σημαίαν εἰς τὰ πλοῖα τῶν τὴν 26ην Μαρτίου. Ἀλλὰ κατὰ τὸν Ἀναργύρου (ἔ.ά., σ. 60), Σπετσιώτην μελετήσαντα εἰδικώτερον τὰ τῶν Σπετσῶν, « οἱ Σπετσιῶται ὑψωσαν κατὰ τὴν 2 καὶ 3 Ἀπριλίου 1821 διὰ μεγάλης τελετῆς καὶ πολυκρότων κανονιοβολισμῶν τὴν σημαίαν τῆς ἐλευθερίας ἐπὶ τῶν πλοίων των, ἐξ ὧν τινὰ μὲν εἶχον ἐξέλθει τοῦ λιμένος τὴν πρωτεραίαν, ὅλα δὲ τὰ ἄλλα παρετάχθησαν τὴν αὐτὴν ἡμέραν ἔμπροσθεν τῆς πόλεως εἰς τὸν πορθμὸν ». (Βλ. καὶ Φιλήμονος, ἔ.ά., τ. Α', σ. 100). Αἱ δύο ἐκδοχαὶ δὲν εἶναι ἀσυμβίβαστοι. Ἡδὴ ἀπὸ τῆς 26ης Μαρτίου σημειοῦνται ἐπαναστατικαὶ πράξεις τῶν Σπετσιωτῶν, ὡς ἡ ἀποστολὴ πυρομαχικῶν καὶ κανονίων πρὸς τὰς ἀπέναντι Πελοποννησιακὰς ἀκτὰς καὶ ὁ ἐκπλοὺς Σπετσιωτικῶν τινῶν πλοίων πρὸς καταδίωξιν τουρκικῶν ἢ βοήθειαν τῶν Πελοποννησίων. Ἄλλ' ἡ 3η Ἀπριλίου συνέπιπτε πρὸς τὴν Κυριακὴν τῶν Βαΐων καὶ καθ' ὅλας τὰς ἐνδείξεις ἐπεφυλάχθη διὰ τὴν ἡμέραν αὐτὴν ὁ ἐπίση-

Ἡ μικρὰ καὶ βραχώδης νῆσος τῶν Ψαρῶν, ἡ ὁποία, χάρις εἰς τὴν παράτολμον δραστηριότητα καὶ τὴν εἰς τὰς ἐπικινδύνους θαλασσοπορίας ὀρμητικότητα τῶν γενναίων κατοίκων της, εἶχεν ἀνυψωθῆ εἰς τὴν τρίτην ναυτικὴν δύναμιν τῆς Ἑλλάδος, εὐρισκομένη εἰς τὰ ἀνοικτὰ τῆς Χίου, ἦτο πολὺ ἀπομεμακρυσμένη τῆς Πελοποννήσου καὶ τῶν δύο ἄλλων ναυτικῶν νήσων¹. Εἶχεν ὁμως τὸ πλεονέκτημα νὰ εὐρίσκεται ἐγγύτερον πρὸς τὰς ἀκτὰς τῆς Μ. Ἀσίας καὶ τὰ Δαρδανέλλια, νὰ τελεῖ διὰ τῶν πλοίων της ἐν ἀδιακόπῳ ἐπικοινωνία μετὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως, τῆς Μολδοβλαχίας καὶ τῆς Ρωσίας καὶ νὰ πληροφοροῖται ταχύτατα τὰ συμβαίνοντα ἐν τῇ Ὀθωμανικῇ αὐτοκρατορίᾳ. Ψαριανοὶ πλοίαρχοι εἶχον ἤδη μνηθῆ ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἐκ τούτων δὲ ὁ Νικόλαος Ἀποστόλης καὶ ὁ Δημήτριος Μαμούνης ἐχρησίμευον ὡς ἔφοροι. Τὸν Ἰανουάριον τοῦ 1821 ὁ σταλεὶς ὑπὸ τῆς ἀνωτάτης ἀρχῆς εἰς τὰς νήσους τοῦ Αἰγαίου Δημήτριος Θέμελης ἐπεσκέφθη τὰ Ψαρά, ὅπου προέβη εἰς ἀθρόας κατηχήσεις καὶ συνέστησεν ἐκ τῶν Ἀντ. Κατσουλέρη, Κυρ. Μαμούνη, Γεωργ. Κομνηνοῦ καὶ Νικ. Σπανοῦ νέαν ἔφοριαν, ἡ ὁποία ἀπεκλήθη «Ἐφορία δήμου τῶν Ἀχαιῶν». Χάρις εἰς τὸ δημοκρατικὸν σύστημα κοινοτικῆς αὐτονομίας, τὸ ὁποῖον ἴσχυεν εἰς τὰ Ψαρά, τὰ μυστικά τῆς Ἐταιρείας εἶχον διαδοθῆ εὐρύτατα καὶ ἡ ἐπανάστασις παρεσκευάζετο ἀπροκαλύπτως. Ἀπὸ τοῦ Φεβρουαρίου ἀπηγορεύθη εἰς τὰ Ψαριανὰ πλοῖα νὰ πλέουν πρὸς τὸν Εὐξείνιον διὰ νὰ μὴ ἀποκλεισθοῦν, διὰ μυστικῶν δὲ ἀγγελιαφόρων κατεβάλλετο προσπάθεια νὰ συγκεντρωθοῦν ἐγ-

μος πανηγυρισμὸς τῆς εἰσόδου τῆς νήσου εἰς τὸν ἀγῶνα τῆς ἐλευθερίας. Οἱ εἰς τὸ στρατόπεδον τῶν Βερβένων Πελοποννήσιοι ὀπλαρχηγοὶ ἐχαιρέτισαν δι' ἐνθουσιώδους ἐπιστολῆς τῆς 10ης Ἀπριλίου τὴν εἰσοδὸν τῶν Σπετσῶν εἰς τὴν ἐπανάστασιν : « Ἀδελφοὶ χαίρετε, ὅτι ἐστάθητε οἱ πρῶτοι πρῶτοι εἰς τὸν ἀκροβολισμὸν τῶν ἐχθρῶν, πρῶτοι εἰς τὴν ἱστορίαν, πρῶτοι εἰς τὴν ἀθανασίαν », (Ἰ. Φιλήμονος, ἔ.ἀ., τ. Α', σ. 100). Καὶ ἀπὸ τὰς ἄλλας περιοχὰς τῆς Ἑλλάδος ἐστάλησαν ἐνθουσιώδεις ἐπιστολαὶ πρὸς τὰς Σπέτσας (Ὁρλάνδου, ἔ.ἀ., τ. Α', σ. 62 κ.έ.). Ἡ ἐπαναστατικὴ σημαία τῶν Σπετσῶν, ἐκ τῶν πλέον γραφικῶν τοῦ Ἀγῶνος, ἦτο κυανόχρους μετ' ἐρυθροῦ πλαισίου καὶ ἐρυθρῶν συμβολικῶν ἀναπαραστάσεων. Ἀνωθεν ἀνεστραμμένης ἡμισελήνου προσέβαλε σταυρός, δεξιὰ τοῦ ὁποίου ὑπῆρχε λόγχη καὶ ἀριστερὰ ἄγκυρα φέρουσα ὄφιν περιτυλιγμένον, ἐνῶ γύψ μετὰξὺ σταυροῦ καὶ ἀγκύρας, κατέτροψε τὴν γλῶσσαν τοῦ ὄφeos. Δεξιὰ καὶ ἀριστερὰ τῆς ἡμισελήνου, αἱ λέξεις «ἐλευθερία ἢ θάνατος».

1. Περὶ τῆς εἰς Ψαρά προπαρασκευῆς καὶ κηρύξεως τῆς ἐπαναστάσεως βλ. ἐν Κωνστ. Νικοδήμου, Ὑπόμνημα περὶ τῆς νήσου τῶν Ψαρῶν, Ἀθ. 1862, τ. Α', σ. 99 κ.έ. Κατὰ τὸν Νικόδημον (ἔ.ἀ., σ. 105), κατὰ τὰς παραμονὰς τῆς ἐπαναστάσεως τὰ Ψαρά εἶχον πληθυσμὸν ἐκ 1300 οἰκογενειῶν καὶ πλοῖα μεγάλα μὲν πενήκοντα τρία (ἐκ τῶν ὁποίων τέσσαρα ἀπεκλείσθησαν εἰς λιμένας τοῦ Εὐξείνου), μικρότερα δὲ καὶ γολέτας δέκα, μίστικα εἴκοσι καὶ σακολέβας τρεῖς. Δὲν ἦσαν ὁμως τόσο καλῶς ἐξοπλισμένα ὅσον ἐκεῖνα τῆς Ὑδρας καὶ τῶν Σπετσῶν, κανόνια εἶχον μόνον τὰ ἀπαραίτητα πρὸς ἀπόκρουσιν πειρατικῶν ἐπιδρομῶν καὶ πυρομαχικὰ ἐλάχιστα.

καίρως εἰς τὸν λιμένα τῶν Ψαρῶν πλοιά τινα, τὰ ὅποια εὐρίσκοντο διὰ φορτώσεις εἰς διαφόρους τουρκικοὺς λιμένας.

Κατὰ τὰς ἀρχὰς Μαρτίου ἔφθασεν εἰς Ψαρὰ μέσῳ τοῦ Θέμελη ἡ προκήρυξις τοῦ Ὑψηλάντου εἰς Μολδοβλαχίαν καὶ ἀνεγνώσθη εἰς μυστικὴν συνεδρίασιν τῆς Δημογεροντίας. Ἀπὸ τῆς ἡμέρας ἐκείνης διετάχθη γενικὸς ἔξοπλισμὸς τῶν πλοίων, ἐκλήθη ἐπαιγόντως νὰ ἐπαναπλεύσῃ ἐν ἀπὸ τὰ μεγάλα καράβια, τὸ ὅποιον ἔξεφόρτωνεν ἐμπορεύματα εἰς τὴν γειτονικὴν Χίον καὶ ἀπηγορεύθη οἴσοσδήποτε ἀπόπλους. Συγχρόνως, διὰ ταχυπλόου ἐστάλησαν ἀγγελιαφόροι εἰς τὴν Ὑδραν καὶ τὰς Σπέτσας, ἀφ' ἑνὸς μὲν ἵνα ἀναγγεῖλουν τὰς πολεμικὰς προπαρασκευάς, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἵνα πληροφόρηθοῦν τὰς ἐκεῖ διαθέσεις ἐν σχέσει πρὸς τὴν ἔναρξιν τοῦ ἀγῶνος.

Τὴν 8ην Ἀπριλίου ἐπέστρεψεν εἰς Ψαρὰ ἀπὸ Κωνσταντινουπόλεως ὁ ἐκεῖ ἀπεσταλμένος δι' ὑποθέσεις τῆς νήσου, ἀναγγεῖλας ὅτι συνελαμβάνοντο καὶ ἐφυλακίζοντο Φαναριῶται καὶ ἀρχιερεῖς, συνεκεντροῦντο στρατεύματα καὶ ἐπέκειντο μεγάλοι σφαγαί. Ὁ ἐπαναστατικὸς ἀναβρασμὸς εἶχε φθάσει εἰς τὸ κατακόρυφον καὶ οἱ δημογέροντες μετὰ δυσκολίας συνεκράτουν τὸ πλῆθος ἐν ἀναμονῇ εἰδήσεων ἐκ τῆς Ὑδρας καὶ τῶν Σπετσῶν. Ἐπὶ τέλους, τὴν Κυριακὴν τοῦ Πάσχα 10 Ἀπριλίου κατέπλευσεν εἰς Ψαρὰ πλοῖον τῶν Σπετσῶν φέρον ὑπερηφάνως ἀναπεπταμένην τὴν σημαίαν τῆς ἐλευθερίας. Ὁ πλοίαρχος τούτου Γκίκας Στούπας ἀνήγγειλεν, ὅτι αἱ Σπέτσαι εὐρίσκοντο ἐν ἐπαναστάσει καὶ τὰ σπετσιωτικὰ πλοῖα ἐν πολεμικῇ δράσει, ἀπέπλευσε δὲ ἀμέσως πρὸς συνέχισιν καταδιώξεως τουρκικῶν πλοίων. Ἀσυγκράτητοι πλέον οἱ Ψαριανοὶ ἔσπευσαν πρὸς τὸ κτίριον τῆς Δημογεροντίας, κατεβίβασαν καὶ κατεξέσχισαν τὴν τουρκικὴν σημαίαν καὶ συνέτριψαν τὰ ἄλλα ὀθωμανικὰ σύμβολα, ἀνταλλάσσοντες ἀσπασμοὺς καὶ ἀνακράζοντες « Χριστὸς ἀνέστη - Ἑλλάς ἀνέστη ». Νέα ταχύπλοα ἐστάλησαν πρὸς ἀναγγελίαν τοῦ γεγονότος εἰς Ὑδραν καὶ Σπέτσας, συγχρόνως δὲ πρὸς ἔκκλησιν ἀποστολῆς πλοίων διὰ κοινὴν δρᾶσιν πρὸς παρεμπόδισιν μετακινήσεων τοῦ τουρκικοῦ στόλου καὶ μεταφορᾶς τουρκικῶν στρατευμάτων.

Αἱ πολεμικαὶ παρασκευαὶ δὲν εἶχον εἰσέτι περατωθῆ. Τὸ δημοκρατικὸν σύστημα τῆς νήσου εἶχε παρεμποδίσει τὴν συρροὴν μεγάλου πλούτου, ὡς εἶχε συμβῆ εἰς τὴν Ὑδραν καὶ τὰς Σπέτσας, τὰ δὲ μέσα ἦσαν πενιχρά. Πρὶν ἐκπλεύσῃ ὁ στόλος πρὸς πολεμικὰς ἐπιχειρήσεις, ἔπρεπε νὰ ὀχυρωθοῦν ὁ λιμὴν καὶ ἄλλα ἐπίκαιρα σημεῖα τῆς νήσου, πρὸς ἀμυναν ἀπὸ ἐνδεχομένης ἐπιθέσεως τῶν Τούρκων. Ἡ ὀχύρωσις ἐγένετο ἐκ τῶν ἐνόντων, διότι δὲν ὑπῆρχον ἐπαρκῆ μεγάλα κανόνια, ἐχρειάσθη δὲ ἐν συνεχείᾳ νὰ γίνουν εἰδικῶς ἐπὶ τούτῳ αἰφνιδιαστικαὶ ἐπιδρομαὶ τῶν Ψαριανῶν ναυμάχων εἰς διάφορα τουρκικὰ ὀχυρὰ τῶν νήσων, ἰδίως εἰς τὸ φρούριον Ξυλόκαστρον τῆς Ἰμβρου καὶ εἰς τὰ ἐπὶ τῆς ἔναντι ἀκτῆς τοῦ Μέλανος κόλπου ὀχυρώματα, διὰ νὰ ἀρπαγοῦν τὰ κανόνια καὶ νὰ μεταφερθοῦν πρὸς τοποθέτησιν εἰς τὴν νήσον

των. Ἄλλ' ὁ καιρὸς ἐπεῖγε, διότι ἤδη οἱ Τοῦρκοι συνεκέντρωνον στρατεύματα εἰς τὰς πλησίον μικρασιατικὰς ἀκτὰς καὶ ἔπρεπε νὰ παρεμποδισθῇ ἡ μεταφορὰ τούτων εἰς τὰς ἐπαναστατικὰς ἐστίας τῆς ἠπειρωτικῆς Ἑλλάδος, ἰδίως τῆς Πελοποννήσου.

Τὴν 20ῆν Ἀπριλίου σύμπας ὁ λαὸς τῶν Ψαρῶν συνήχθη εἰς τὸν ναὸν τοῦ Ἁγίου Νικολάου, ὅπου ἐψάλη δοξολογία ὑπὲρ εὐδοσίσεως τοῦ ἀγῶνος. Ἐν λιτανείᾳ ὁ λαός, ἡγουμένων τῶν ἱερέων μετὰ τῶν ἱερῶν των ἀμφίων, μετέβη, ψάλλον καθ' ὁδὸν ὕμνους, εἰς τὴν δημογεροντίαν, ὅπου ὑψώθη ἡ ἐπαναστατικὴ σημαία, καὶ ἐν συνεχείᾳ εἰς τὸν λιμένα, ὅπου τὰ πλοῖα ὑπὸ τοὺς κρότους τῶν τηλεβόλων καὶ τὰς ζητωκραυγὰς τοῦ λαοῦ, ὕψωσαν ἐπίσης τὴν σημαίαν τῆς ἐπαναστάσεως¹. Εὐθὺς ἔπειτα ἀπέπλευσε μία μοῖρα τοῦ Ψαριανοῦ στόλου, ἐξώρμησε δὲ πρὸς τὰ παράλια τῆς Μ. Ἀσίας, βυθίζουσα ἢ αἰχμαλωτίζουσα τουρκικὰ πλοῖα καὶ παρεμποδίζουσα πᾶσαν μεταφορὰν τουρκικῶν στρατευμάτων. Ἄλλα πλοῖα ἐστάλησαν πρὸς τὴν Χαλκιδικὴν καὶ τὸ βορειοανατολικὸν Αἰγαῖον δι' ἐπιδρομὰς καὶ περιπολίας. Τὸ ὑπόλοιπον τοῦ Ψαριανοῦ στόλου ἀνέμενεν ἐνίσχυσιν ἐκ τῶν δύο ἄλλων νήσων πρὸς συντονισμένην πολεμικὴν δρασίαν κατὰ τῶν Τούρκων.

Τὴν 25ῆν Ἀπριλίου κατέπλευσεν ὕδραϊκὴ μοῖρα, ὅποτε τὰ πλοῖα τῶν Ψαριανῶν μετὰ τῶν Ὑδραίων ἀπέπλευσαν πρὸς ἀποκλεισμόν τῆς Χίου καὶ ἄλλας ἐπιχειρήσεις. Ἡ ἐπαναστατικὴ προκήρυξις ἐξεδόθη ὑπὸ τῆς Βουλῆς τῶν Ψαρῶν ἐν εἴδει διπλώματος ἐγχειρισθέντος εἰς ἕκαστον πλοίαρχον. Τὸ κείμενον συνετάχθη εἰς Ὑδραν, χρησιμεῦσαν καὶ διὰ τοὺς Ὑδραίους πλοιάρχους, ἀναγεγραμμένου εἰδικῶς εἰς ἕκαστον τούτων τοῦ ὀνόματος τοῦ πλοίου, τοῦ πλοιάρχου καὶ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν κανονίων. Ἐχει χαρακτῆρα ἐπαναστατικῆς προκηρύξεως, ἐν τῇ ὁποία περιγράφονται τὰ δεινὰ τοῦ ἔθνους τὰ ὀδηγήσαντα εἰς τὴν κήρυξιν τοῦ ἀγῶνος τῆς ἐλευθερίας, διότι θὰ ἀνεγινώσκειτο ὑπὸ τῶν περιπολούντων ἀνὰ τὸ Αἰγαῖον πολεμικῶν εὐρωπαϊκῶν δυνάμεων, πρὸς τὰς ὁποίας ἐγένετο ἔκκλησις νὰ σεβασθοῦν τὴν ἐπαναστατικὴν σημαίαν τῶν Ἑλλήνων καὶ νὰ μὴ παρεμβάλουν ἐμπόδια εἰς τὸν ἀγῶνα τῆς ἐλευθερίας των. Διὰ τοῦτο τὸ ἐν εἴδει προκηρύξεως πρὸς τὰς εὐρωπαϊκὰς αὐτὰς δίπλωμα τοῦτο ἦτο συντεταγμένον παραπλεύρως καὶ εἰς εὐρωπαϊκὴν γλῶσσαν².

1. Ἡ σημαία τῶν Ψαρῶν ἀπεικόνιζε τοὺς αὐτοὺς συμβολισμοὺς ἐκείνης τῶν Σπेतσῶν, ὡς καὶ ἡ ὀλίγον ἔπειτα ὑψωθείσα τῆς Ὑδρας. Ἐκάστη τούτων διέφερεν ἑλαφρῶς εἰς τὰ σχέδια τῶν συμβολικῶν ἀναπαραστάσεων καὶ εἰς τοὺς χρωματισμοὺς.

2. Βλ. τὸ κείμενον αὐτοῦ εἰς τὸ ἐν τέλει τῆς παρουσίας μελέτης παράρτημα προκηρύξεων τοῦ ἀγῶνος ὑπ' ἀριθμ. 6. Τὸ εἰς τὰ ἀρχεῖα τῆς κοινότητος Ὑδρας (τ. Ζ', σ. 19) δημοσιευόμενον φέρει καὶ μετάφρασιν ἰταλικήν. Ὁ Κωνσταντῖνος Νικόδημος (ἑ.ἀ., σ. 111) δημοσιεύει τὸ ἑλληνικὸν κείμενον, γράφων ὅτι ἦτο «γεγραμμένον εἰς ἑλληνικὴν καὶ γαλλικὴν διάλεκτον».

Δυσχερεστέρα καὶ πολυπλοκωτέρα διὰ τὴν κήρυξιν τῆς ἐπαναστάσεως ἦτο ἡ κατάστασις εἰς τὴν Ὑδραν. Κυρίως τὴν νῆσον αὐτὴν εἶχε πλήξει ἡ δυσπραγία τοῦ τελευταίου καιροῦ, ἡ ὁποία εἶχε προκαλέσει τὴν ἀκινήσιαν σχεδὸν ὀλοκλήρου τοῦ ὑδραϊκοῦ στόλου ἐντὸς τοῦ λιμένος. Οἱ προύχοντες τῆς Ὑδρας, ἔχοντες ἤδη συγκεντρώσει μεγάλα πλούτη εἰς ἀνεγερθέντα ἐπὶ τοῦ βράχου τῆς νήσου μεγαλοπρεπῆ ἀρχοντικά, διεπνέοντο ὑπὸ λίαν συντηρητικῶν αἰσθημάτων. Ἐφοβοῦντο ὅτι ἡ ἐπανάστασις θὰ ὠδήγει τὸ ἔθνος εἰς πολὺ χειροτέρας συμφορὰς ἐκείνων τῶν Ὀρλωφικῶν, τὰς ὁποίας ἐπέσειον εἰς πάντα ὁμιλοῦντα εἰς αὐτοὺς περὶ ἀπελευθερωτικοῦ ἀγῶνος. Ἰδιαιτέρως ἐφοβοῦντο τὴν καταστροφὴν τῆς νήσου των, πρὸς τὴν εὐδαιμονίαν καὶ τὴν αἴγλην τῆς ὁποίας ἦσαν προσκεκολλημένοι μετὰ πάθους. Οὐδεὶς ἠδύνατο νὰ ἀμφισβητήσῃ τὸν ἐλληνικὸν πατριωτισμὸν των, ἡ δὲ καθόλου ζωὴ των ἐνεπνέετο ἐκ τῶν ἐλληνικῶν παραδόσεων. Τὰ πλοῖά των ἔφερον τὰ ἀρχαῖα ἐλληνικὰ ὀνόματα καὶ αὐτοὶ συνεισέφερον προθύμως διὰ τὴν ἐλληνικὴν παιδείαν. Ἄλλ' ἀπέκρουον μετ' ἀγανακτήσεως τὰς βολιδοσκοπήσεις τῶν Φιλικῶν, δηλοῦντες ὅτι δὲν ἐννοοῦν νὰ ἐμπλακοῦν εἰς νέας ἐπαναστατικὰς περιπετείας, ἂν αἱ ἀσαφεῖς καὶ ἀπατηλαὶ διαβεβαιώσεις περὶ ρωσοτουρκικοῦ πολέμου, καθόδου ρωσικῶν δυνάμεων κ.λ.π., δὲν καταστοῦν προηγουμένως πραγματικότης.

Ὑπὸ τοιαύτας συνθήκας οἱ ἀπόστολοι τῆς Φιλικῆς Ἐταιρείας πᾶν ἄλλο ἢ γόνιμον ἔδαφος εὔρον εἰς τὴν Ὑδραν πρὸς παρασκευὴν τῆς ἐπαναστάσεως. Ὀλίγοι ἦσαν οἱ μυηθέντες, καὶ αὐτοὶ ἐκ τῆς τάξεως τῶν πλοιάρχων, προσειλικύσθησαν δὲ τελικῶς καὶ τινες ἐνθουσιῶντες νέοι, τέκνα προκρίτων, ἐν ἀγνοίᾳ τῶν γονέων των. Ἡ ἐπαναστατικὴ κίνησις τῆς Πελοποννήσου διεσπείρετο ἐπιτηδείως ὑπὸ τῶν Φιλικῶν, συνοδευομένη ὑπὸ συνταρακτικῶν διαδόσεων περὶ κηρύξεως ρωσοτουρκικοῦ πολέμου, θριαμβευτικῶν νικῶν τοῦ Ὑψηλάντου εἰς Μολδοβλαχίαν καὶ κεραυνοβόλου καθόδου μετὰ μεγάλης στρατιᾶς πρὸς νότον. Τὰ πλήθη ἐκινουῦντο πρὸς ἐνθουσιασμούς, ἀλλ' οἱ κυβερνῶντες πρόκριτοι, ἐνισχυόμενοι ὑφ' ὀλοκλήρου τῆς τάξεώς των, παρέμενον ἀκλόνητοι εἰς τὴν πολιτικὴν αὐτὴν γραμμὴν ἀποχῆς ἀπὸ πάσης ἐπαναστατικῆς ἐνεργείας. Ἀναμφισβητήτως δὲ ἐν ἀρχῇ δὲν ἐσκέπτοντο κἂν νὰ καιροσκοπήσουν ἐπιφυλάσσοντες τὰς περαιτέρω ἀποφάσεις των ἀναλόγως τῆς ἐξελίξεως τῆς καταστάσεως. Διότι ἔσπευσαν νὰ ἀποστείλουν διὰ πλοίων πρὸς τὴν Κωνσταντινούπολιν τὸν ἀριθμὸν Ὑδραίων ναυτῶν, τοὺς ὁποίους ἡ Ὑδρα, ἐναντι τῆς ἀναγνωρίσεως αὐτονομίας καὶ αὐτοκυβερνήσεως ὑπὸ τοῦ Σουλτάνου, ἦτο ὑποχρεωμένη νὰ στέλλῃ κατ' ἔτος πρὸς ὑπηρεσίαν εἰς τὸ τουρκικὸν ναυτικόν. Διὰ τῆς πράξεως ταύτης δὲν ἐπεδείκνυον μόνον πίστιν καὶ ὑπακοὴν πρὸς τὴν Πύλην, παρέχοντες ἅπτην διαβεβαίωσιν ἀποχῆς ἀπὸ πάσης μελλοντικῆς ἐπαναστατικῆς πράξεως, ἀλλὰ καὶ ἐξεβίαζον τὸν πληθυσμὸν πρὸς τὴν ἀποχὴν ταύτην, δεδομένου ὅτι τὰ ἀποστελλόμενα τέκνα τῶν

Ἐν δὲ τῇ ἑξοχῇ τῆς ἐπαναστατικῆς κινήσεως ἡ ἀναστασία τῆς Ἑλλάδος ἐκτετατοῦτο ἐν τῇ Πελοποννήσῳ καὶ, παρὰ τὴν ἐφεκτικὴν στάσιν των, εὗρισκοντο ἐν ἐπικοινωνίᾳ μετὰ τῶν Πελοποννησίων ἀρχηγῶν δι' εἰδικῶν ἀπεσταλμένων, οἱ ὅποιοι κατέφθανον εἰς Ἐλλάδα, παρακολουθοῦντες ἀγρύπνως τὰ ἐξελισσόμενα γεγονότα.

Τὰ πρῶτα ἐπαναστατικὰ ἐπεισόδια τῶν Πατρῶν καὶ τῆς Καλαμάτας εἶχον ἤδη λάβει χώραν, αἱ προκηρύξεις τοῦ ἀγῶνος τῆς ἐλευθερίας εἶχον διαδοθῆ, μάχαι ἐκ τοῦ συστάδην συνήπτοντο μετὰ τῶν Ἑλλήνων ἐπαναστατῶν καὶ Τούρκων ἀνά τὴν Πελοπόννησον, ἡ ὁποία ἔδιδεν εἰκόνα ἐν ἐκρήξει ἠφαιστειῶν, ἀλλὰ τὸ διοικοῦν σῶμα τῶν προκρίτων τῆς Ἐλλάδος ἐξηκολούθει νὰ κρατῇ τὴν νῆσον ἐν παθητικῇ ἀκίνησίᾳ. Εἰς μάτην κατέφθανον ἀπεσταλμένοι τῶν ἀρχηγῶν τῆς Πελοποννήσου καὶ ἰδίᾳ τοῦ Πετρόμπεη, τοῦ Κολοκοτρώνη, τοῦ Παπαφλέσσα, κομίζοντες ἐπιστολὰς καὶ ἐξορκίζοντες ἄμεσον ἔξοδον εἰς τὸν ἀγῶνα καὶ ἀποστολὴν βοήθειας ἀπὸ θαλάσσης. Οἱ ἐκεῖ εὗρισκόμενοι πολυάριθμοι Πελοποννήσιοι καὶ οἱ μεμνημένοι ὡς Φιλικοὶ συνετάρασσον τὸν λαὸν διαδίδοντες μεγαλοποιημένας τὰς ἐν Πελοποννήσῳ νίκας καὶ ἀναγινώσκοντες δημοσίᾳ τὰς ἐπαναστατικὰς προκηρύξεις. Ἡ δυσφορία τοῦ λαοῦ ἔφθασεν εἰς τὸ κατακόρυφον, ὅτε ἀνηγγέλθη ὅτι αἱ Σπέτσαι ὑψωσαν ἤδη τὴν ἐπαναστατικὴν σημαίαν καὶ τὰ σπεισιωτικὰ πλοῖα ἀπέπλεον πρὸς συμμετοχὴν εἰς κατὰ θάλασσαν πολεμικὰς ἐπιχειρήσεις. Ἐκεῖ ὅπου εἶχε περιέλθει ἡ κατάστασις ἦτο μοιραῖον νὰ σημειωθῇ κίνημα κοινωνικο - πολιτικοῦ χαρακτῆρος, πρὶν ἐκτραγῆ ἡ ἐθνικὴ ἐπανάστασις.

Ὁ Ἀντώνιος Οἰκονόμου, πλοίαρχος δευτερευούσης τάξεως, ἀλλ' ἀτρόμητος καὶ γενναῖος ναυτικός, ἀπολέσας τὸ πλοῖόν του κατόπιν ναυαγίου παρὰ τὰ Γάδαιρα, εἶχε μεταβῆ εἰς Κωνσταντινούπολιν πρὸς ἐξεύρεσιν χρημάτων δι' ἀπόκτησιν ἄλλου. Ἐκεῖ ἐμνήθη εἰς τὸ μυστήριον τῆς Φιλικῆς Ἐταιρείας καὶ συνεδέθη μετὰ τοῦ Γρηγ. Παπαφλέσσα, μετὰ τοῦ ὁποίου ὁμοίᾳζε κατὰ τὸν χαρακτῆρα εἰς ἐκρηκτικὰς ἐκδηλώσεις ἐνθουσιασμοῦ. Ἐπέστρεψεν εἰς τὴν Ἐλλάδα ἀπρακτος ὡς πρὸς τὴν προσωπικὴν του ὑπόθεσιν, ἀλλ' ἀφιερωμένος ψυχῇ τε καὶ σώματι εἰς τὴν ὑπόθεσιν τῆς ἐλευθερίας, χάριν τῆς ὁποίας ἐπροπαγάνδιζε δημοσίᾳ, ἐφάμιλλος τοῦ Παπαφλέσσα εἰς διασπορὰν τῶν συνήθων ἀπατηλῶν ἐπαγγελιῶν τῆς Ἐταιρείας καὶ εἰς μετάδοσιν τῆς ἐπαναστατικῆς φλογός. Ὁ Οἰκονόμου ἐξεμεταλλεύθη τὴν δυσφορίαν τῶν ἀδρανούντων πληρωμάτων καὶ τὴν λαϊκὴν κατακραυγὴν ἐκ τῆς ἀπραξίας, ἰδίᾳ ἀφ' ἧς ἐγνώσθησαν τὰ πρῶτα ἐπαναστατικὰ γεγονότα. Πρὸς ἀνατροπὴν ὅμως τοῦ ἰσχύοντος ἀριστοκρατικοῦ πολιτικοῦ συστήματος τῆς Ἐλλάδος, τὸ ὁποῖον ἐθεωρεῖτο ὡς πρόσκομμα διὰ τὴν ἄμεσον συμμετοχὴν εἰς τὴν ἐπανάστασιν, ἐνήργησε μετὰ μεγάλης ἐπιτηδειότητος. Ἐχὼν ὡς ἐμπίστους συνεργοὺς τὸν Θεόδωρον Γκίκαν (υἱὸν προκρίτου, ἀλλὰ δρῶντα

ἐν ἀγνοίᾳ τούτου), τὸν Ὑδραῖον Πέτρον Μάρκεζην καὶ τὸν Πελοποννήσιον Γεώργιον Ἀγαλλόπουλον, προσεποιήθη ὅτι ἐκ τῶν ἀνέργων ναυτῶν ἐστρατολόγει ἐθελοντικῶς σῶμα 500 ἀνδρῶν πρὸς ἐκστρατείαν εἰς Πελοπόννησον. Οἱ πρόκριτοι δὲν ἀντέδρασαν, ἀφ' ἐνὸς μὲν ἵνα μὴ κατηγορηθοῦν ὡς ἀντιπράττοντες εἰς τὸ ἀπελευθερωτικὸν κίνημα, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἵνα ἀπαλλαγοῦν τῆς παρουσίας τοῦ ταραχοποιοῦ πλοιάρχου καὶ τῶν περὶ αὐτὸν στοιχείων. Ἀλλ' ὁ Οἰκονόμου, ἀφοῦ ἐνέπλησεν ἐξ ἐνθουσιασμοῦ τὰς καρδίας τῶν ὁπαδῶν του, ἀναγγέλλων πραγματικὰς καὶ φανταστικὰς νίκας τῶν Πελοποννησίων καὶ τοῦ Ὑψηλάντου, τὴν νύκτα τῆς 27ης Μαρτίου διέταξε νὰ ἠγῆσουν οἱ κώδωνες, ἐνῶ ἄλλοι, περιτρέχοντες τὰς ὁδοὺς, ἐκραύγαζον «στ' ἄρματα, στ' ἄρματα». Οἱ προύχοντες, καταληφθέντες αἰφνιδιαστικῶς, ἔκρινον φρόνιμον νὰ κλεισθοῦν εἰς τὰς κατοικίας των, ἐνῶ ὁ λαὸς ἔτρεξεν εἰς τὴν προκυμαίαν. Τότε ὁ Οἰκονόμου κατέλαβεν ἐξ ἐφόδου τὰ πλοῖα, εἰς τὰ κανόνια τῶν ὁπλοίων ἐτοποθέτησεν ἐμπίστους του, καὶ διένειμεν ὅπλα εἰς τοὺς πληθννομένους ὁπαδοὺς του. Τὴν πρωΐαν τῆς 28ης Μαρτίου ἦτο ἀπόλυτος κύριος τῆς καταστάσεως.

Ἡ διοικοῦσα κατὰ τὴν περίοδον αὐτὴν δημογεροντία τῆς νήσου, ἀποτελουμένη ἐκ τῶν Λαζ. Κουντουριώτου, Δημ. Τσαμαδοῦ, Βασ. Βουδούρη καὶ Γκίκα Γκιώνη, συνῆλθεν εἰς τὸ μοναστήρι, πρὸς σύσκεψιν περὶ τοῦ πρακτέου. Ἀλλ' ὁ ἐπαγρυπνῶν καὶ φοβούμενος τὴν ἐπιρροὴν των Οἰκονόμου, ἐξαπέλυσεν ἀλαλάζοντα καὶ ἀπειλοῦντα πλήθη, οἱ δὲ διοικοῦντες πρόκριτοι ἔσπευσαν νὰ διαφύγουν ἀπὸ τῶν ὀπισθίων θυρίδων καὶ νὰ κρυβοῦν. Ὁ Οἰκονόμου κατηύθυνε τὸν λαὸν πρὸς τὸ Διοικητήριον, ὅπου καθηρέθη καὶ ἐξεβλήθη ὁ διοικητὴς - βέης Νικολὸς Κοκοβίλας. Κατόπιν προσλαλιᾶς περὶ πατρίδος καὶ ἀγῶνος ἐλευθερίας, ἡ ὁποία συνεκίνησεν ἔτι περισσότερον καὶ ἐφανάτισε τὰ πλήθη, ἀνεκηρύχθη αὐτὸς ἀρχηγὸς τῆς Ὑδρας καὶ ἔλαβεν εἰς χεῖράς του ἀπάσας τὰς ἐξουσίας. Οἱ ἀνήκοντες εἰς τὴν τάξιν τῶν προυχόντων - οἰκοκυραίων ἐτήρησαν ἐν ἀρχῇ παθητικὴν στάσιν, ἀγνοοῦντες τὸ πραξικόπημα, ἀλλὰ μὴ ἀντιδρῶντες, πιθανῶς δ' ἐλπίζοντες εἰς ταχείαν ἐπανάκτησιν τῆς ἐπιρροῆς των χάρις εἰς τὸ εὐμετάβολον τῶν διαθέσεων τοῦ ὄχλου. Ἀλλ' ὁ Οἰκονόμου ἐκέρδιζε συνεχῶς ἔδαφος, ἐξάπτων τὰ πλήθη καὶ ταυτίζων τὸ κοινωνικὸν του πραξικόπημα πρὸς τὴν ἐθνικὴν ἐπανάστασιν. Ἐσεβάσθη τὴν ζωὴν καὶ τὴν περιουσίαν τῶν προκρίτων καὶ ἔλαβε μέτρα προφυλάξεώς των. Ἐν τούτοις ὑπεχρέωσεν αὐτοὺς διὰ τῶν ἀπειλητικῶν κραυγῶν τοῦ πλήθους νὰ καταβάλουν τὸ σημαντικὸν ποσὸν τῶν 130 χιλιάδων διστήλων διὰ τὴν συγκρότησιν καὶ τροφοδοσίαν τῶν πληρωμάτων καὶ τὴν ὅλην παρασκευὴν τοῦ ἀγῶνος¹.

1. Τὰ σχετικὰ πρὸς τὸ πρῶτον ἔτος τοῦ ἀγῶνος ἔγγραφα εὕρισκονται ἐν τῷ Ζ' τόμῳ τῶν Ἀρχείων τῆς νήσου Ὑδρας. Τὰ τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ Ἀντ. Οἰκονόμου

Κατὰ τὰς ἡμέρας ἐκεῖνας εἶχον ἔλθει καὶ εὐρίσκοντο ἀκόμη εἰς τὴν Ὑδραν ὁ πρόκριτος τῶν Σπετσῶν Γιάννης Μέξας καὶ ὁ υἱὸς τοῦ Πετρόμπεη Γεώργιος Μαυρομιχάλης, ἀποσταλέντες διὰ νὰ ἀναγγείλουν τὰ ἐπαναστατικά ἐπεισόδια τῆς Πελοποννήσου καὶ κομίζοντες ἐπιστολάς μετ' ἐκκλήσεων καὶ πατριωτικῶν παρορμήσεων, πρὸς ἔξοδον τῆς νήσου εἰς τὸν ἀγῶνα¹. Εἶναι πιθανὸν ὅτι ἀμφότεροι, βλέποντες τὴν ἀμφίρροπον καὶ διστακτικὴν εἰσέτι στάσιν τῶν προκριτῶν, ἐνίσχυσαν κρυφίως τὰς προθέσεις τοῦ Οἰκονόμου. Πάντως, εὐθύς ὡς ἐξερράγη τὸ πραξικόπημα, ὁ Μέξας ἔσπευσε νὰ εἰδοποιήσῃ τὰς Σπέτσας. Τὴν 30ῆν Μαρτίου, ὑπὸ τὸ πρόσχημα νὰ παραλάβουν τὸν Σπεισιώτην πρόκριτον, κατέπλευσαν εἰς τὸν λιμένα τῆς Ὑδρας δύο μεγάλα πλοῖα τῶν Σπετσῶν φέροντα ὑπερηφάνως ἀναπεπταμένην τὴν ἐπαναστατικὴν σημαίαν. Τότε ὁ λαὸς ἐκυριαρχήθη ὑπὸ ἐξάλλου ἐνθουσιασμοῦ, ἀπαιτῶν νὰ ὑψωθῇ ἡ ἐπαναστατικὴ σημαία καὶ εἰς τὰ πλοῖα τῆς Ὑδρας. Οἱ προύχοντες ἀντελήφθησαν ὅτι δὲν ὑπῆρχε πλέον καιρὸς καιροσκοπικῆς ἀναμονῆς. Τὴν 31ῆν Μαρτίου, συνελθόντες πάντες, ὑπέγραψαν ἀπὸ κοινοῦ ἔγγραφον, διὰ τοῦ ὁποῦ παραδίδοντο ἐπισήμως εἰς τὸν Ἀντ. Οἰκονόμου πᾶσαι αἱ ἐξουσίαι πολιτικά, οἰκονομικά, δικαστικά καὶ ἀστυνομικά, μολονότι θὰ ἐλάμβανεν ὡς συμβούλους ἐξ αὐτῶν δώδεκα, ἐκλεγμένους ὑπ' αὐτοῦ τοῦ ἰδίου. Τὸ δὲ σημαντικώτερον ἦτο ὅτι παραδίδετο εἰς αὐτὸν ἀπόλυτος ἐξουσία διὰ τὴν κήρυξιν τῆς ἐπαναστάσεως, τὴν ὀργάνωσιν ἐκστρατειῶν καὶ τὴν ἐν γένει συμμετοχὴν τῆς Ὑδρας εἰς τὸν ἐθνικὸν ἀγῶνα: «Ὁρηθεὶς διοικητῆς κύριος κατ. Ἀντώνης ἔχει ἀπόλυτον ἐξουσίαν, χρείας τυχούσης, νὰ ἐκστρατεύσῃ διὰ ξηρᾶς τε καὶ θαλάσσης κατ' ἀρέσκειαν πᾶσαν ἀναγκαιοῦσαν δύναμιν, ἐπὶ κεφαλῆς τῆς ὁποίας δύναται νὰ ἀπέλθῃ καὶ ὁ ἴδιος ὀψέποτε βουληθῇ. Ἡμεῖς δὲ οἱ κάτωθεν γεγραμμένοι προεστῶτες οἱ φέροντες τὸ πρόσωπον τοῦ κοινοῦ τούτου ὑποσχόμεθα ἐτοίμως καὶ ἀναντιρροῆτως προμηθεῦσαι τὴν τοιαύτην δύναμιν καὶ τὴν ἔξοδον τοιαύτης ἐκστρατείας»².

Ἀπὸ τῆς στιγμῆς αὐτῆς καὶ μολονότι ἡ ἔμπρακτος συμμετοχὴ τῆς Ὑδρας εἰς τὸν ἀγῶνα καθυστέρησεν ἐπὶ 15 εἰσέτι ἡμέρας, οὐσιαστικῶς μετὰ τὴν πλήρη ἐπιτυχίαν τῆς κοινωνικῆς καὶ πολιτικῆς ἐπαναστάσεως, εἶχε κηρυχθῆ καὶ ἡ ἐθνικὴ ἐπανάστασις. Ἐκ τῶν πρώτων ἔργων τῆς νέας διοικήσεως ἦτο ἡ ἀποστολὴ ταχυπλόου πρὸς εἰδοποιήσιν τοῦ μεταφέροντος τοὺς

καὶ τῶν κατὰ τὰς ἡμέρας ἐκεῖνας γενομένων παρασκευῶν περιγράφονται λεπτομερέστερον ἐν Ἰω. Φιλήμονος (ἔ.ἀ., τ. Γ', σ. 106 κ.έ.). — Σπ. Τρικούπη (ἔ.ἀ., τ. Α', σ. 120 κ.έ.).

1. Ἀρχεῖον Ὑδρας, τ. Ζ, σ. 11. Ἐν ἀρχῇ τοῦ τόμου τούτου δημοσιεύονται καὶ τὰ σταλέντα ὑπὸ νήσων ἢ ἄλλων περιοχῶν τῆς Ἑλλάδος ἔγγραφα ὑπὸ τύπον ἐκκλήσεων προσχωρήσεως εἰς τὴν ἐπανάστασιν καὶ ἀποστολῆς βοηθειῶν.

2. Ἀρχ. Ὑδρας, τ. Ζ', σ. 10 κ.έ. Βλ. καὶ Σπ. Τρικούπη, ἔ.ἀ., τ. Α', σ. 272. — Φιλήμονος, ἔ.ἀ., τ. Γ', σ. 110.

Ἐδραίους ναύτας πρὸς ὑπηρεσίαν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν νὰ ἐπαναπλεύσῃ ἀμέσως εἰς Ὑδραν. Κατ' εὐτυχῆ σύμπτωσιν, λόγῳ κακοκαιρίας τὸ πλοῖον αὐτὸ εἶχε ποδίσει εἰς τὸν λιμένα τῆς Μήλου καὶ οὕτως ἀνέκρουσε πρύμναν, διασωθέντων τῶν Ἐδραίων νέων ἐκ βεβαίας σφαγῆς. Ἄλλ' οἱ ἤδη ὑπηρετοῦντες εἰς τὸν τουρκικὸν ναύσταθμον, μὴ εἰδοποιηθέντες ἔγκαίρως νὰ διαφύγουν, κατεσφάγησαν ἅπαντες.

Ἀφ' ἧς στιγμῆς οἱ πρόκριτοι τῆς Ὑδρας ἀπεδέχθησαν τὴν εἴσοδον τῆς νήσου εἰς τὸν ἀγῶνα τῆς ἐλευθερίας καὶ ἤρχισαν αἱ προετοιμασίαι τῶν πλοίων, ἐκ τῶν ὁποίων τὰ πλεῖστα ἀνήκον εἰς τὴν τάξιν των, καὶ τῶν πληρωμάτων των, ἡ θέσις τοῦ Οἰκονόμου, ἀποδεχθέντος κατ' ἀνάγκην τὴν συμμετοχὴν των εἰς τὴν διοίκησιν, ἐκλονίζετο καὶ βαθμηδὸν ἔχανε τὸν δικτατορικὸν της χαρακτῆρα τῶν πρώτων ἡμερῶν τοῦ πραξικοπήματος. Ἡ λαϊκὴ τάξις ἀπέβλεπε καὶ πάλιν πρὸς τοὺς προκρίτους ὡς πρὸς τοὺς πατροπαράδοτους ἡγέτας, τοὺς ἱκανοὺς νὰ κυβερνήσουν τὴν νῆσον καὶ τὸν λαὸν της κατὰ τὰς κρίσιμους ἐκείνας περιστάσεις, ἀκόμη δὲ νὰ διευθύνουν τὸν ἀγῶνά της ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας. Οἱ ἀσκοῦντες μεγίστην ἐπιρροὴν ἐπὶ τῶν πληρωμάτων κυβερνῆται τῶν πλοίων εἶχον δεχθῆ τὴν παραχώρησιν τῆς ἐξουσίας εἰς τὸν Οἰκονόμου μόνον διότι αἰφνιδιάσθησαν, προσέκειντο δὲ πρὸς τοὺς προκρίτους, ἐκ τῶν ὁποίων εἶχον συνηθίσει νὰ λαμβάνουν διαταγὰς καὶ μετὰ τῶν ὁποίων εἶχον συνδέσει τὰ συμφέροντά των. Ἐξ ἄλλου, τὸ πανελλήνιον κῦρος τῶν προυχόντων παρέμενε ἀμείωτον, παρὰ δὲ τὰ μεσολαβήσαντα ἐσωτερικὰ γεγονότα, πρόκριτοι, καπεταναῖοι καὶ ἄλλοι πολιτικοὶ καὶ στρατιωτικοὶ ἀρχηγοὶ τῶν νήσων, τῆς Πελοποννήσου καὶ τῆς λοιπῆς ἐν ἐπαναστάσει Ἑλλάδος κατὰ τὰς δραματικὰς ἐκείνας ἡμέρας ἀπηυθύνοντο « πρὸς τοὺς εὐγενεστάτους καὶ φιλογενεστάτους προεστῶτας καὶ δημογέροντας », « πρὸς τοὺς εὐγενεστάτους ἄρχοντας... », « πρὸς τοὺς τιμίους ἀδελφοὺς προκρίτους » κ.λ.π. τῆς Ὑδρας. Μολονότι ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ταύτης καὶ ἐπὶ μακρὸν διάστημα τοῦ ἀγῶνος ἐξακολουθοῦν τὰ ἐξ Ὑδρας ἐκπεμπόμενα ἔγγραφα νὰ φέρουν ὑπογραφήν « οἱ κάτοικοι τῆς νήσου Ὑδρας », ὡς καθιέρωσεν ὁ ἀρχηγὸς τοῦ λαϊκοῦ κινήματος, ἀντὶ « οἱ πρόκριτοι τῆς νήσου Ὑδρας », ὡς ἴσχυε πρὶν ἀκόμη κηρυχθῆ ἐπισήμως ἡ ἐθνικὴ ἐπανάστασις, τὸ κοινωνικὸν κίνημα, τὸ ὁποῖον ὠδήγησεν εἰς ταύτην, βαίνει πρὸς τὴν δύσιν του. Ὡς ἀρχηγὸς τοῦ στόλου ὠρίσθη ἐκλεγείς ὑπὸ τῶν πλοιάρχων εἰς ἐκ τῶν πλουσιωτέρων καὶ ἰσχυροτέρων προκρίτων τῆς Ὑδρας, ὁ Γιακουμάκης Τομπάζης. Ὁ ἥρωϊκὸς ἀλλ' ἀτυχὴς Οἰκονόμου, πρὶν ἀκόμη πληρώσῃ διὰ τῆς ζωῆς του τὸ μεγαλεπήβολον ἐθνικο-κοινωνικὸν ἐγχείρημά του, ἐφθείρετο διὰ τῆς συστηματικῆς ἀντιδράσεως τῶν προκρίτων, οἱ ὁποῖοι βαθμηδὸν λαμβάνουν καὶ πάλιν τὴν ἐξουσίαν εἰς χεῖράς των, κατακτῆσαντες ἄλλωστε διὰ τῶν μετέπειτα ὑπὸ τὴν ἡγεσίαν των συντελεσθέντων ἥρωϊκῶν κατορθωμάτων τοῦ ναυτικοῦ τῆς Ὑδρας καὶ τῆς ὀξυνουσιότητος πολιτι-

κῆς των δραστηριότητος ἡγετικὴν θέσιν εἰς τὸν πανελλήνιον ἀγῶνα τῆς ἐλευθερίας¹.

Αἱ εἴκοσι δύο περίπου ἡμέραι ἀπὸ τῆς κηρύξεως τοῦ ἀγῶνος ἐν Πελοποννήσῳ μέχρι τῆς ἐνεργοῦ συμμετοχῆς τοῦ ὑδραϊκοῦ στόλου διέρρευσαν ἐν μέσῳ ἀγωνίας καὶ δραματικῶν ἐκκλήσεων, αἱ ὁποῖαι καθ' ἡμέραν κατέφθινον εἰς τὴν νῆσον δι' εἰδικῶν ἀπεσταλμένων. Μεταξὺ ἄλλων ἐστάλη ὁ ἐπίσκοπος Ἐλύς Ἄνθιμος, ἐκ τῶν ἐπιφανεστέρων ἡγετικῶν προσωπικοτήτων τῆς Πελοποννήσου, κομίζων δραματικὴν ἔκκλησιν, ὑπογεγραμμένην ὑπὸ πάντων τῶν Πελοποννησίων ἀρχηγῶν. Εἰς τὰς πλείστας τῶν ἐκκλήσεων τούτων ἀναγγέλλονται νῆκαι, ἵνα ἀναπτερώσουν τὸ φρόνημα τῶν Ὑδραίων, ἀλλ' ἐκφράζονται ζωηραὶ ἀνησυχίαι διὰ τὴν ἔκβασιν τοῦ ὅλου ἀρξαμένου ἐπαναστατικοῦ ἀγῶνος, ἂν δὲν σπεύσῃ ἄνευ χρονοτριβῆς στιγμῆς ὁ ὑδραϊκὸς

1. Τὸ τέλος τοῦ Ἄντ. Οἰκονόμου ὑπῆρξε δραματικόν. Ἡ ἔρις μετὰ τῶν προκρίτων ἠῤῥεξε καθημερινῶς. Ἰδίως ἡ προσπάθειά του ὅπως τοποθετήσῃ ὡς κυβερνήτας τῶν ἀποπλεόντων πλοίων πρόσωπα τῆς ἐμπιστοσύνης του, τὰ ὁποῖα τὸν ἐνίσχυσαν εἰς τὴν ἐσωτερικὴν ἐπικράτησιν, συνήντα σθεναρὰν ἀντίδρασιν ἐκ μέρους τῶν προκρίτων καὶ συγχρόνως τὸν ἀπεξένου πολλῶν ἰσχυρῶν πλοιάρχων, οἱ ὁποῖοι ἐτάχθησαν μετὰ τὴν ἀριστοκρατικὴν μερίδα καὶ ἐκηρύχθησαν λυσιπώδεις πολέμοί του. Ἐξ ἄλλου, ἡ ἀπομάκρυνσις τῶν πληρωμάτων διὰ τοῦ ἀπόπλου τοῦ στόλου, τὸν ἐστέρησε τῶν φανατικωτέρων καὶ εἰλικρινεστέρων ὑποστηρικτῶν τοῦ κινήματός του. Τὴν 12^{ην} Μαΐου ἀντίπαλοι πλοίαρχοι μετὰ τῶν ὁπαδῶν των ὤρμησαν εἰς τὸ Διοικητήριον, ἐνῶ πλοῖα προκρίτων ἤρχισαν νὰ κανονιοβολοῦν ἀπὸ τοῦ λιμένος τὸ Διοικητήριον. Ὁ Οἰκονόμου, μετ' ἀπεγνωσμένην καὶ αἵματηρὰν πάλην, ἐγκατέλειπε μετὰ τῶν ὁπαδῶν του τὸ Διοικητήριον καί, ἀφοῦ εἰς μάτην ἠγωνίσθη νὰ διαφύγῃ διὰ πλοίου, περιπλανηθεὶς εἰς τὰ πέριξ ὑψώματα, τελικῶς παρεδόθη ὑπὸ τὸν ὄρον νὰ μεταφερθῇ εἰς Πελοπόννησον. Διέφυγε τὴν κατὰ τὸν πλοῦν δολοφονίαν, λόγῳ ἀρνήσεως τῶν ναυτῶν νὰ ἐκτελέσουν τὴν ἐντολὴν αὐτήν. Κατ' ἀπαίτησιν τῶν προυχόντων τῆς Ὑδρας περιορίσθη ὑπὸ τῶν Πελοποννησίων ἀρχηγῶν εἰς τὸ Μέγα Σπήλαιον, ὁπόθεν μετ' ἐπτὰ μῆνον διέφυγε. Φαίνεται ὅτι εἶχεν ἐνθαρρύνσεις ἐκ μέρους Ὑδραίων νὰ ἐπανέλθῃ εἰς Ὑδραν καὶ ἀναλάβῃ τὴν ἡγεσίαν, λόγῳ τῆς ὑφισταμένης δυσαρρεσκείας εἰς τὴν λαϊκὴν τάξιν. Οἱ ἀνησυχήσαντες πρόκριτοι ἠπειλήσαν διὰ τῶν ἐν τῇ ἐθνικῇ συνελύσει πληρεξουσίων των ὅτι ἡ Ὑδρα θὰ παύσῃ νὰ μετέχῃ εἰς τὸν ἀγῶνα, ἂν δὲν ἐξοικωθῇ ὁ Οἰκονόμου. Τὴν 16^{ην} Δεκεμβρίου, ἐνῶ ὁ Οἰκονόμου μετὰ τινων πιστῶν ὁπαδῶν του διέσχίζεν ἔφιππος τὴν περιφέρειαν τοῦ Κουτσοποδίου, πλησίον τοῦ Ἄργους, μία μικρὰ στρατιωτικὴ δύναμις ἐστάλη ὑπὸ τοῦ Λόντου νὰ τὸν φονεύσῃ ἢ κατ' ἄλλους ἀπλῶς νὰ τὸν συλλάβῃ. Ὁ Οἰκονόμου, εἴτε διότι ἀντεστάθη, εἴτε διότι εἶχε δοθῇ ἡ διαταγὴ αὐτή, ἐπυροβολήθη καὶ ἐφονεύθη, ἐνῶ οἱ συνοδεύοντες αὐτὸν ἀφέθησαν ἀνενόχλητοι. Οὕτως ἔληξε διὰ τοὺς Ὑδραίους προκρίτους ὁ ἐπιιάλτης αὐτὸς τοῦ κινδύνου νέας ἀναταραχῆς καὶ ἀποκατεστάθη ἡ ἡσυχία, ἡ ὁποία ἐπέτρεψεν εἰς τὴν νῆσον νὰ ἀφιερωθῇ ἐξ ὀλοκλήρου ἀπερίσπαστος εἰς τὸν ἡρωϊκὸν ἀγῶνα τῆς ἐλευθερίας. Ἐξέλειπεν ὁμως διὰ τοῦ δραματικοῦ αὐτοῦ τέλους εἰς ἐκ τῶν ἡρωϊκωτέρων κηρύκων τῆς ἐπαναστάσεως διὰ τὴν ἐλευθερίαν τοῦ ἔθνους. (Φιλήμονος, ἔ.ἀ., τ. Γ', σ. 332 κ.έ. καὶ τ. Δ', σ. 353 κ.έ. — Σπ. Τρικούπη, ἔ.ἀ., τ. Α', σ. 182 κ.έ. καὶ τ. Β', σ. 98 κ.έ.).

στόλος¹. Ἐξαιρετικῶς ἔντονος καὶ σχεδὸν ἐπιτιμητικὴ ὑπῆρξεν ἡ ἐκκλησις τῶν Σπετσῶν². Ἴνα δὲ κινήσουν περισσότερον τὸν ἐνθουσιασμὸν τῶν Ὑδραίων, τὰ σπετσιωτικὰ πλοῖα, φέροντα ὑπερηφάνως τὴν ἐπαναστατικὴν σημαίαν, περιέπλεον ἀδιακόπως τὸν λιμένα τῆς Ὑδρας καὶ πολλάκις ἠγκυροβόλουν ἀντικρὺ αὐτῆς. Ὅτε δὲ σπετσιωτικὸς στολίσκος ἠχμαλώτισε τουρκικὰ πλοῖα, ἔπλευσεν ἐπιδεικτικῶς μετὰ τῶν τροπαίων τοῦ ἐγγύτατα τοῦ λιμένος τῆς Ὑδρας, ἵνα κινήσῃ τὸν ἐνθουσιασμὸν καὶ τὴν ἀμιλλαν.

Ὅτε ἐπὶ τέλους ἐτελείωσαν αἱ προπαρασκευαί, ἐπεβλήθησαν δὲ αἱ ἀπό-

1. Εἰς τὴν δραματικὴν αὐτὴν ἐκκλησίαν τῆς Πελοποννήσου γράφονται μετὰξὺ ἄλλων : « Μολονότι καὶ πρὸ ὀλίγων ἡμερῶν ἐγράφομεν κοινῶς καὶ πρὸς τὴν φιλογενεῖαν σας ἐκδιηγούμενοι τὴν ἐνέδραν τῶν κοινῶν ἐχθρῶν διὰ τὴν ὁποῖαν ἠναγκάσθημεν νὰ λάβωμεν τὰ ὄπλα εἰς τὰς χεῖρας πρὸς διαφέντευσιν τῶν ἱεροτέρων πραγμάτων μας, θρησκείας, τιμῆς, οὐσίας καὶ τὸ δὴ μᾶλλον ζωῆς, μ' ὅλον ταῦτα δὲν ἠξιώθημεν ἀποκρίσεώς σας. Ἀδελφοί, ἡ Ἑλλάς σᾶς κράζει καὶ σᾶς ζητεῖ συμμάχους τῆς, ἐπειδὴ καὶ σᾶς νομίζει τέκνα τῆς γνήσια, καὶ δὲν ἐλπίζει εἰς τὴν σάλπιγγά τῆς νὰ μὴν κινήθῃ τὸ αἷμα τῆς ἐλευθερίας, τὸ ὅποῖον κυκλοφορεῖ εἰς τὰς φλέβας σας... Μὴν ἀργοπορεῖτε ἀδελφοί, ἐπειδὴ ὁ καιρὸς παρέρχεται... εἰς τὸ χέρι σας στέκει νὰ ἐλευθερώσωμεν καὶ νὰ διασώσωμεν τὸ ἔθνος μας καὶ νὰ ἀπολαύσωμεν τοὺς ἐπαίνους τῶν ἄλλων ἐθνῶν καὶ τὴν ἐλευθερίαν ἢ τὸ ἐναντίον νὰ τὸ ἀπολέσωμεν ὀριστικῶς... ». Τὴν ἐκκλησίαν ὑπογράφουν οἱ Ἐλους Ἀνθίμος, Βρεσθένης Θεοδώρητος, ἐπίσκοπος Μαλτζίνης, Δημήτριος Καραμάνος, Ἰωάννης Κονδάκης, Κανέλλος Δεληγιάννης, Νικόλαος Δεληγιάννης, Ἀνδρέας Παπαδιαμαντόπουλος, Ἀρχιμανδρίτης Γρηγόριος Δικαῖος, Θεόδωρος Κολοκοτρώνης, Ἀναγνώστης Παπαγεωργίου, Ἠλίας μπεῖζεδὲς Μαυρομιχάλης, Παναγιώτης Γιατράκος, Κυριακούλης Μαυρομιχάλης καὶ Χαράλαμπος Μάλης Κύπριος. (Χειρόγρ. Ἱστορ. καὶ Ἐθνολ. Ἐταιρείας, 18066. Ἐδημοσιεύθη εἰς Ἀρχ. Ὑδρας, τ. Ζ', σ. 13).

2. Ἴδου τὸ κείμενον τῆς δραματικῆς αὐτῆς ἐκκλήσεως τῶν Σπετσῶν : « Πρὸς τοὺς τιμίους, φιλογενεῖς καὶ φιλοπάτριδας τῆς νήσου Ὑδρας. Τῇ 13 Ἀπριλίου 1821. Σπετζαῖς. Χαίρετε. Εἰς μεγάλην ἀπορίαν εὐρισκόμεθα, ἀδελφοί, διὰ τὴν ἀταραξίαν σας εἰς καιρὸν μάλιστα ὅπου σᾶς εἶδομεν κατ' ἀρχάς εἰς μεγάλον ἐνθουσιασμὸν ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας τῆς πατρίδος καὶ ἐν ταύτῳ εἶδομεν καὶ γράμμα σας ἐσφραγισμένον μετὰ τῆς κοινῆς ὑμῶν σφραγίδος, ἐν ᾧ μᾶς ἐβεβαιώνατε τὴν ἐξοδὸν τῶν καραβίων σας ἀμέσως λοιπὸν καὶ ἡμεῖς ἀκολουθήσαμεν κατὰ τὴν γνώμην σας· τῶρα ὁμως βλέπομεν εἰς ὑμᾶς ἐκ τοῦ ἐναντίου νὰ φαίνεσθε ἀδιάφοροι· τί τὸ αἶτιον ὁμως δὲν ἠξεύρομεν καὶ αὐτὸ μᾶς λυπεῖ μεγάλως καὶ δειλιᾷ ὅλον τὸ γένος. Λοιπὸν, ἀδελφοί, ὡς ὁμογενεῖς, μὴ θέλετε τὸ κακὸν τῆς δυστυχοῦς πατρίδος, ἢ ὁποῖα κλαίει καὶ θρηνεῖ μὲ πικρὰ δάκρυα καὶ ἐκτείνει τὰς χεῖρας τῆς ζητῶντας βοήθειαν ἀπὸ τὰ ταλαίπωρα τέκνα τῆς. Δράμετε λοιπὸν, ἀδελφοί, πρὸς βοήθειάν τῆς καὶ αὐτὴ σᾶς ὑπόσχεται τοὺς ἀμαραντίνους στεφάνους νὰ λάβετε ἐξ ἴσου. Θέλει ἐπληροφορηθῆτε διὰ τὴν κίνησιν τῶν Ἰψαριώτων ἀπὸ τὸν συμπατριώτην μας καπετὰν Γκίκα Τζούπα· ὁμοίως εἰσθε πεπληροφορημένοι διὰ τοὺς θριάμβους τῶν ἀδελφῶν μας, οἵτινες πολεμοῦν μὲ τὸν θάνατον τῆς ἰδίας ζωῆς των ὑπὲρ τῆς κοινῆς ἐλευθερίας. Δράμωμεν τοίνυν καὶ ἡμεῖς, ἵνα τοὺς στεφάνους τῆς δόξης ἀναδησώμεθα. Ἐρρωσθε χαίροντες· μένομεν δὲ εἰς τὴν ἀγάπην σας. Οἱ ἀδελφοί καὶ πρόκριτοι τῆς νήσου Σπετζῶν ». (Χειρόγρ. 18068 τῆς Ἱστορ. καὶ Ἐθν. Ἐτ. Ἐδημοσιεύθη εἰς Ἀρχ. Ὑδρ., τ. Ζ', σ. 15).

ψεις τῶν προκρίτων ὡς πρὸς τὴν διευθέτησιν τῆς ἐσωτερικῆς καταστάσεως τῆς νήσου, ἐξαναγκασθέντος εἰς ὑποχώρησιν σχεδὸν εἰς πάντα τοῦ Οἰκονόμου, ἡ Ὑδρα ἔλαβε τὴν ἀπόφασιν τῆς ἐνεργοῦ συμμετοχῆς εἰς τὴν ἐπανάστασιν. Τὴν 15^{ην} Ἀπριλίου, ἐπελθούσης πλήρους συναδελφωσύνης, οἱ πρόκριτοι, ὁ Οἰκονόμος, οἱ πλοίαρχοι καὶ ὁ λαὸς μετέβησαν εἰς τὸν ναόν, ὅπου ἐψάλη δοξολογία ὑπὲρ εὐοδώσεως τοῦ ἀγῶνος. Ὁ ἐπίσκοπος τῆς νήσου Γεράσιμος ἠλόγησε τὴν ἐπαναστατικὴν σημαίαν καί, ἀκολουθούμενος ἐν λιτανείᾳ ὑπὸ τοῦ πλήθους, μετέβη εἰς τὸ διοικητήριον καὶ ἐνέπηξε ταύτην ἐκεῖ ὅπου ἄλλοτε ὑψοῦτο ἡ τουρκικὴ σημαία ὑπὸ τὰς ζητωκραυγὰς τοῦ λαοῦ καὶ τοὺς ἤχους τῶν κανονίων τῶν πλοίων. Ἀπὸ τῆς στιγμῆς ἐκείνης ἡ Ὑδρα μετεῖχεν ἐνεργῶς τοῦ ἀγῶνος τῆς ἐλευθερίας. Τὴν ἐπομένην ὁ ὑδραϊκὸς στόλος ἀπέπλευσεν, ἵνα ἐνωθῆ μετὰ τοῦ στόλου τῶν Σπετσῶν καὶ Ψαρῶν πρὸς πολεμικὰς ἐπιχειρήσεις ἀνὰ τὸ Αἰγαῖον¹. Συγχρόνως, ἡ Ὑδρα διὰ ταχυπλόων ἀπέστειλε πρὸς τὰς νήσους τοῦ Αἰγαίου γράμματα, διὰ τῶν ὁποίων ἀνηγγέλλετο θριαμβευτικῶς ἡ ἑναρξίς τῆς ἐπαναστάσεως καὶ παρωτρύνετο ἡ ἄμεσος συμμετοχὴ τῶν κατοίκων εἰς τὸν ἀγῶνα τῆς ἐλευθερίας τοῦ ἔθνους.

Ἦτο προφανές ὅτι μετὰ τὴν εἰς τὸν ἀγῶνα εἴσοδον τῶν τριῶν ναυτικῶν νήσων δὲν θὰ παρέμενον ἀπαθείς αἱ λοιποὶ νῆσοι τοῦ Αἰγαίου, εἰς τὰς πλείστας τῶν ὁποίων οἱ ἀπόστολοι τῆς Φιλικῆς Ἐταιρείας εἶχον ἤδη κατηχήσει πρόσωπα ἀσκοῦντα τοπικὴν ἐπιρροήν. Οἱ πληθυσμοὶ τῶν Κυκλάδων καὶ τῶν Σποράδων, αἱ ὁποῖαι ἔχαιρον αὐτονομίας καὶ ἐλάχιστοι ἢ οὐδὲν ὑπῆρχον εἰς αὐτὰς Τούρκοι, ἔσπευδον μετ' ἐνθουσιασμοῦ νὰ προσχωρήσουν εἰς τὸν ἀγῶνα εὐθὺς ὡς ἀντίκρουζον τὴν ἐπαναστατικὴν σημαίαν τῶν περιπλεόντων ἠνωμένων στόλων τῶν τριῶν ναυτικῶν νήσων. Ἀπὸ τῆς ἐπομένης τῆς προσχωρήσεώς της εἰς τὸν ἀγῶνα, ἡ Ὑδρα ἀπηύθυνε προκήρυξιν « πρὸς τοὺς ὁμογενεῖς Ἑλληνας τῶν Κυκλάδων νήσων », ἀναγγέλλουσαν τὴν ἐπανάστασιν καὶ τὰς πρώτας νίκας, τινὲς τῶν ὁποίων ἦσαν ἐξωγκωμένα ἢ καὶ φανταστικά². Μόνον οἱ καθολικοὶ Ἑλληνες τῶν Κυκλάδων δὲν ἐφαίνοντο

1. Πρέπει πάντως νὰ τονισθῆ ὅτι κολλαὶ ἐπαναστατικαὶ ἐνέργειαι εἶχον γίνει κατὰ τὸ δεκαπενθήμερον αὐτὸ διάστημα τῆς ἀπραξίας, ὡς ἡ ἀποστολὴ κανονιῶν καὶ πολεμοφοδίων εἰς Πελοπόννησον κ.λ.π. Εἶχον ἐπίσης συνταχθῆ ἤδη αἱ ἐπαναστατικαὶ προκηρύξεις καὶ ἐκδοθῆ τὰ διπλώματα τῶν πλοίαρχων, τὰ ὁποῖα εἶχον καὶ αὐτὰ χαρακτηριστὰ ἐπαναστατικῶν διακηρύξεων (βλ. ἄνωτ. σ. 80). Τέλος εἶχον κατασκευασθῆ καὶ παραδοθῆ εἰς τὰ πλοῖα αἱ ἐπαναστατικαὶ σημαῖαι.

2. Ἀρχ. Ὑδρας, τ. Ζ', σ. 19 : « Οἱ ἐχθροὶ ἔντρομοι καὶ πεφοβισμένοι εἰς τὴν γενναιότητα τῶν ἀνδρείων Ἑλλήνων ἄλλοι μὲν προτείνουσι συνθήκας ὑποταγῆς, καὶ ἄλλοι φεύγουσι, διασκορπιζόμενοι ἐνθε κάκειθεν. Ἐκατὸν πεντήκοντα χιλιάδες ἀνδρείων Ἑλλήνων, στρατευόμενοι κατὰ τοῦ τυράννου πέραν τοῦ Δουνάβεως, ἐπισφραγίζουσι τὸν εὐγενῆ σκοπὸν καὶ τὴν ἐλευθερίαν τοῦ γένους μας ». (βλ. ἐν παραρτήματι, ἀρ. 7). Σχεδὸν πᾶσαι αἱ προκηρύξεις καὶ ἐπιστολαὶ τῆς Ὑδρας κατὰ τὴν

διατεθειμένοι νὰ μετάσχουν εἰς τὸ ἐπαναστατικὸν κίνημα, ἀπέβαινον δ' εἰς μάτην αἱ πρὸς αὐτοὺς γινόμεναι ἐκκλήσεις τῶν ἀρχηγῶν τῆς ἐπαναστάσεως. Οἱ χρονογράφοι καὶ ἱστορικοὶ τοῦ ἀγῶνος ὁμιλοῦν μετὰ μεγάλης ἀγανακτικότητος κατὰ τῶν καθολικῶν τῶν νήσων διὰ τὴν παθητικὴν τῶν στάσιν καὶ τὴν ἐν γένει διαγωγὴν τῶν κατὰ τὴν ἐναρξίν τοῦ ἀγῶνος καὶ μετέπειτα¹. Κατὰ τὸν Σπ. Τρικούπην «τόσην κλίσιν ἔδειξαν πρὸς τοὺς Τούρκους οἱ δυτικόφρονες, καὶ τόσην ὀλίγην πεποίθησιν εἶχον ἐπὶ τῇ εὐδοσίᾳ τοῦ ἐθνικοῦ ἀγῶνος, ὥστε συνεισέφερον διπλοὺς φόρους, τοὺς μὲν ἔξ ἀνάγκης χάριν τῶν Ἑλλήνων, τοὺς δὲ ἐκ προαιρέσεως χάριν τῶν Τούρκων». Βέβαιον πάντως εἶναι ὅτι οἱ καθολικοὶ Ἕλληνες τῶν Κυκλάδων, διατελοῦντες ὑπὸ τὴν πατροπαράδοτον προστασίαν τοῦ βασιλέως τῆς Γαλλίας καὶ χαίροντες εἰδικῶν προνομίων, οὐδεμίαν ἠσθάνοντο διάθεσιν πρὸς ἓνα παρακεκινδυνευμένον ἀγῶνα, τοῦ ὁποίου ἡ ἀποτυχία θὰ ἐστοίχιζε πολλὰς θυσίας.

Ἐκ τῶν μεγάλων, ἐγγὺς τῶν μικρασιατικῶν ἀκτῶν, νήσων τοῦ Αἰγαίου, ἡ Χίος ἐπέσυρε πρώτη τὴν προσοχὴν τῶν ἐπαναστατῶν καὶ λόγῳ τῆς γεωγραφικῆς τῆς θέσεως, ἀλλὰ κυρίως λόγῳ τοῦ πλούτου τῶν κατοίκων, ὁ ὁποῖος θὰ ἦτο δυνατὸν νὰ χρησιμοποιηθῇ διὰ τὰς ἀνάγκας τοῦ ἀγῶνος. Τῇ ἐπιμονῇ τοῦ Νεοφύτου Βάμβα, ὁ ἐλληνικὸς στόλος περὶ τὰ τέλη Ἀπριλίου ὑπὸ τὸν Τομπάζην ἔπλευσε πρὸς τὴν Χίον. Προκήρυξις τῆς Ὑδρας διε-

ἐποχὴν αὐτὴν, προφανῶς πρὸς ἀναπτέρωσιν τοῦ φρονήματος καὶ ὑποκίνησιν ἐπαναστατικοῦ ζήλου, ὁμιλοῦν περὶ νικῶν τοῦ στρατοῦ τῆς Φιλικῆς Ἐταιρείας εἰς Μολδοβλαχίαν, θριαμβευτικῆς μετὰ μεγάλων δυνάμεων προελάσεως τοῦ Ὑψηλάντου πρὸς τὴν Θράκην κ.λ.π. Τῶν προκηρῦξεων τούτων πρέπει νὰ μαντεύσωμεν ὡς ἐμπνευστὴν τὸν ἀκόμη ἐν τῇ διοικήσει τῆς νήσου ἐνθουσιώδη ἐπαναστάτην Ἀντ. Οἰκονόμου, ὁ ὁποῖος, κατὰ τὸ παράδειγμα τοῦ Παπαφλέσσα, φανατικὸς Φιλικός, διέσπειρε παρομοίας συνταρακτικὰς εἰδήσεις.

1. Σπ. Τρικούπη, ἔ.ἀ., τ. Α', σ. 124 κ.έ. — Ἰ. Φιλήμονος, ἔ.ἀ., τ. Γ', σ. 116 κ.έ. Τὴν 20ὴν Ἀπριλίου 1821 ἡ Ὑδρα ἀπηύθυνε πρὸς τοὺς καθολικοὺς τῶν νήσων τὴν κατωτέρω διακήρυξιν: «Χριστιανοὶ τῆς Δυτικῆς ἐκκλησίας. Ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς μᾶς διδάσκει καὶ μᾶς προστάζει νὰ ἀγαπῶμεν τὸν πλησίον. Τὸ πλησιέστερον παρὰ τοὺς ὁμογενεῖς, ὁποιοῦδήποτε θρησκειώματος καὶ ἂν εἶναι; Εἶναι συνδεδεμένοι μὲ τὰ αὐτὰ γενικὰ συμφέροντα, ἀπὸ τὰ ὁποῖα κρέμανται καὶ τὰ μερικά, συνδεδεμένοι εἰς ἀγάπην ἀπὸ τὸ αὐτὸ γένος, ἀπὸ τὴν αὐτὴν πατρίδα. Ἡμεῖς δὲ οἱ Ἀνατολικοὶ καὶ Δυτικοὶ Χριστιανοὶ εἴμεθα συνδεδεμένοι καὶ μὲ τὸν αὐτὸν πανάγιον σταυρόν, ἐπάνω εἰς τὸν ὁποῖον ἤπλωσε τὰς ἀχράντους χεῖρας τοῦ ὁ θεάνθρωπος ἡμῶν Κύριος. Ἐγέρθητε λοιπὸν συμφώνως μὲ τοὺς Ἀνατολικούς ἀδελφούς σας. Ὁ αὐτὸς ἥλιος διέρχεται καὶ συνέχει τὴν Ἀνατολὴν καὶ τὴν Δύσιν. Καὶ σεῖς, ἀδελφοί, συνευρανεῖσθε, καὶ σεῖς συνελάσχετε. Συγκινηθῆτε λοιπὸν, ἀδελφοὶ Χριστιανοὶ καὶ ὁμογενεῖς. Ἄς ἐνωθῶμεν ὅλοι ὑπὸ τὴν αὐτὴν σημαίαν μὲ τὸ αὐτὸ πνεῦμα. Κοινὴ ἡ ἐλευθερία, κοινὰ καὶ τὰ ἐκ τῆς ἐλευθερίας ἀγαθὰ. Δεῖξτε εἰς ὅλα τὰ φωτισμένα ἔθνη, ὅτι εἰς τὴν φωνὴν τῆς κοινῆς Πατρίδος ἐφάνητε ἐξ ἴσου τέκνα εὐπειθῆ. Τὰ ὀνόματά σας ἄς συνταχθῶσι μὲ τὰ ἰδικὰ μας εἰς τὴν ἱστορίαν τῶν Ἐθνῶν». (Ἀρχ. Ὑδρ., τ. Ζ', σ. 30).

σκορπίσθη εἰς τὴν ὑπαιθρον πρὸς ἐπανάστασιν τῶν χωρικῶν. Ἄλλ' οἱ Τούρκοι ἐπρόλαβον νὰ κλείσουν εἰς τὸ φρούριον τὸν ἀρχιερέα καὶ τοὺς ἐπιφανεστέρους προκρίτους. Οἱ κάτοικοι τῆς πόλεως ἦσαν ἤδη διστακτικοί, φοβούμενοι τὴν εὐκόλον ἀπὸ τῶν ἔναντι μικρασιατικῶν ἀκτῶν ἐπιδρομὴν ἰσχυρῶν τουρκικῶν δυνάμεων. Μετὰ τὴν σύλληψιν τῶν προκρίτων, τῶν ὁποίων ἐκινδύνευεν ἡ ζωὴ, ἐτάχθησαν ἀνεπιφυλάκτως ἐναντίον τῆς ἐπαναστατικῆς κινήσεως καὶ οἱ χωρικοί, ἀπομονωθέντες, ἠπράκτησαν. Ὡς ἐκ τούτου ὁ ἑλληνικὸς στόλος ἠναγκάσθη νὰ ἀποπλεύσῃ ἄνευ ἀποτελέσματος, ἀπέσας πολύτιμον χρόνον δεκαήμερου, τὸν ὁποῖον θὰ ἠδύνατο νὰ χρησιμοποιήσῃ λίαν ἐπωφελῶς πρὸς αἰφνιδιαστικὰς ἐπιθέσεις διεσκορπισμένων ἀνὰ τὸ Αἰγαῖον τουρκικῶν πολεμικῶν καὶ ἐμπορικῶν πλοίων.

Τὸ ἐπεισόδιον αὐτὸ ἠΰξησε τὰ προφυλακτικὰ μέτρα τῶν Τούρκων δι' ἀποστολῆς στρατιωτικῆς δυνάμεως καὶ συλλήψεως περισσοτέρων ὁμήρων. Παρῆλθε σχεδὸν ἔτος ἀπὸ τῆς κηρύξεως τῆς ἐπαναστάσεως εἰς τὴν κυρίως Ἑλλάδα ἐν σχετικῇ ἡσυχίᾳ καὶ ἐφαίνετο πράγματι παραφροσύνη νὰ ἐπαναστατήσῃ ἡ Χίος, διότι οὐδεὶς ἔπρεπε νὰ ἀμφιβάλλῃ ὅτι θὰ καθίστατο εὐχερέστατα λεία τῶν τουρκικῶν ὀρδῶν. Ἐκστρατεία ἀπὸ Πελοποννήσου, σχεδιασθεῖσα ὑπὸ τοῦ Δημητρίου Ὑψηλάντου, ἐματαιώθη ἐκ τοῦ βεβαίου τῆς ἀποτυχίας της. Ἐν τούτοις, κατὰ τὰς πρώτας ἡμέρας τοῦ Μαρτίου 1822 ὁ ἔχων ἄλλοτε ὑπηρετήσῃ εἰς τὸν γαλλικὸν στρατὸν ὡς λοχαγὸς Ἀντώνιος Μπουρνιάς, διαπεραιωθεὶς εἰς τὴν ἤδη ἐν ἐπαναστάσει Σάμον, ἔπεισε τὸν ἐκεῖ ἀρχηγὸν Λυκοῦργον Λογοθέτην νὰ ὀργανώσουν ἐκστρατείαν πρὸς κατάληψιν τῆς Χίου. Τὴν 10^{ην} Μαρτίου 1822 περὶ τὰς 2500 Ἑλληνες, κατὰ τὸ πλεῖστον Σάμιοι, ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ Λογοθέτου καὶ τοῦ Μπουρνιά, ἀπεβιβάσθησαν αἰφνιδιαστικῶς εἰς τὰς ἀκτὰς τῆς Χίου καὶ, ἐνισχυθέντες ὑπὸ χωρικῶν, κατέλαβον τὴν πόλιν, ὅπου ἐψάλλη δοξολογία ἐπὶ τῇ ἐναρξί τοῦ ἀπελευθερωτικοῦ ἀγῶνος τῆς νήσου. Ἄλλ' οἱ Τούρκοι ὠχυρώθησαν εἰς τὸ φρούριον, ἀναμένοντες ἐνισχύσεις. Τὴν 30^{ην} Μαρτίου κατέπλευσεν ἰσχυρὰ μοῖρα τουρκικοῦ στόλου κομίζουσα 7000 Τούρκους, κατὰ τὸ πλεῖστον ἀγρίους πολεμιστὰς τῆς Ἀνατολῆς, διψῶντας δι' αἶμα καὶ λεηλασίας. Ἐντὸς ὀλίγων ἡμερῶν ἡ Χίος ἀνεκατελήφθη. Ὁ πληθυσμὸς κατεσφάγη ἢ ἐσύρθη εἰς τὰ δουλεμπόρια τῆς Ἀνατολῆς. Ἡ ὠραία νῆσος, ἣ ὁποία ἕως τότε ἦνθει εἰς τὸ ἐμπόριον καὶ τὰ γράμματα, μετεβλήθη εἰς κόλασιν, αἱ δὲ συνταρακτικαὶ ἐκεῖναι σκηναὶ τοῦ ὀλέθρου προξένησαν πολὺν πάταγον εἰς ὄλον τὸν πεπολιτισμένον κόσμον καὶ ἐχρησίμευσεν ὡς θέμα μεγάλων ποιητῶν καὶ καλλιτεχνῶν τῆς δυτικῆς Εὐρώπης¹.

1. Ἄ. Βλαστοῦ, Τὰ Χιακά, τ. 1-2, Ἐρμούπολις 1840, ἐν τ. Β', σ. 183 κ.έ. — Σπ. Τρικούπη, ἔ.ἀ., τ. Α', σ. 128 κ.έ. καὶ τ. Β', σ. 146 κ.έ. — Χιακὸν Ἄρχεῖον (ἔκδ. Ἰω. Βλαχογιάννη), τ. 1-5, ἐν τ. Α', Ἄθ. 1924, σ. 3 κ.έ.

Ἰδιαιτέραν σημασίαν διὰ τὴν ἐπανάστασιν εἶχεν ἡ προσχώρησις τῆς Σάμου. Ἐγγύτατα τῶν μικρασιατικῶν ἀκτῶν, ἀπὸ τῶν ὁποίων χωρίζεται διὰ πορθμοῦ πλάτους ἑνὸς μιλλίου, ἡ Σάμος δὲν ἐφαίνεται ἐκ πρώτης ὄψεως ἐνδεδειγμένη πρὸς ἐπανάστασιν, καθ' ὅσον εὐκόλως θὰ κατεκλύζετο ὑπὸ τουρκικῶν ὀρδῶν. Ἐν τούτοις, ἡ ἔκτασις τῆς νήσου καὶ τὸ ἐν μέρει ὄρεινόν τοῦ ἐδάφους ἐπέτρεπον ἀνταρσίας. Ἐτι πλέον, ἡ φύσις τοῦ πληθυσμοῦ αὐτῆς, ἰδίως τῶν 25 χωρίων, συνολικῶς ἕξ χιλιάδων Ἑλλήνων, κατὰ τὸ πλεῖστον ἐπηλύδων ἀπὸ τοῦ 16^{ου} αἰῶνος, ἐν σχετικῇ ἀνεξαρτησίᾳ ζώντων καὶ διατηρούντων πολεμικὸν φρόνημα, καθίστα πρόσφορον τὴν ἐπαναστατικὴν κίνησιν. Ὁ πληθυσμὸς ἦτο διηρημένος εἰς δύο ἀλληλομαχομένας μερίδας, τὴν ὑπὸ τὴν ἡγεσίαν τῶν προυχόντων ἀριστοκρατικῆν, καλουμένην τῶν «καλλικαντζάρων», καὶ τὴν λαϊκῆν, τῶν «καρμανιόλων». Ἀπὸ τοῦ 1813 εἶχεν ἐπικρατήσῃ ἡ ἀριστοκρατικὴ μερίς, οἱ δὲ ἀρχηγοὶ τῆς ἀντιπάλου εἶχον ἐκδιωχθῆ ἐκ τῆς νήσου. Μεταξὺ τούτων ἦτο ὁ Γεώργιος Λογοθέτης, φλογερὸς δημοκράτης καὶ πατριώτης, ὁ ὁποῖος κατέφυγεν εἰς τὴν Σμύρνην. Ἐκεῖ τῷ 1819 ἐμυήθη εἰς τὴν Φιλικὴν Ἐταιρείαν, λαβὼν καὶ τὸ ὄνομα Λυκοῦργος, τὸ ὁποῖον ἔκτοτε ἐχρησιμοποίησε. Ἀπὸ τῆς Σμύρνης ὁ Λογοθέτης διὰ μυστικῶν ἀπεσταλμένων εἰς Σάμον ἢ συναντῶν ταξιδεύοντας Σαμίους, κατήχει εἰς τὰ μυστικά τῆς Ἐταιρείας καὶ ἐξῆλπε τὰ πνεύματα πρὸς ἐπανάστασιν.

Τὴν 17^{ην} Ἀπριλίου ἔπλευσαν εἰς τὸν λιμένα τῆς κωμοπόλεως Βαθῦ δύο σπεισιωτικὰ πλοῖα, φέροντα τὴν ἐπαναστατικὴν σημαίαν καὶ κανονιοβολουῖντα ἐπιδεικτικῶς. Κυριαρχηθέντες ὑπ' ἐνθουσιασμοῦ οἱ κάτοικοι τοῦ Βαθέος μὲ ἐπὶ κεφαλῆς τὸν Κωνσταντῖνον Λαχανᾶν, προσεχώρησαν εἰς τὴν ἐπανάστασιν, τὸ δὲ αἰφνίδιον ἐπαναστατικὸν μένος ὤθησεν αὐτοὺς (ἴσως καὶ ἐπὶ τῷ σκοπῷ νὰ ἐκθέσουν τοὺς ἀντιπάλους τῶν πολιτικῶς προκρίτους τῆς Χώρας, οἱ ὁποῖοι ἐπροστατεύοντο ὑπὸ τῶν Τούρκων) εἰς τὴν πάντως κατακριτέαν πράξιν τῆς σφαγῆς μερικῶν Τούρκων εὕρισκομένων ἐκεῖ χάριν ἐμπορίου. Τὴν ἐπομένην ἔλαβον τὰ ὄπλα διὰ νὰ στραφοῦν κατὰ τῆς πρωτεύουσης Χώρας. Ἀλλ' οἱ πρόκριτοι, ἀρνούμενοι προσχώρησιν εἰς τὴν ἐπανάστασιν, συνέστησαν σῶμα ἐνόπλων πρὸς ἀπόκρουσιν τῶν εἰσβολέων καὶ ἐζήτησαν ἀποστολὴν τουρκικῶν δυνάμεων καὶ τουρκικῶν πλοίων ἀπὸ τῆς Ρόδου.

Ἀλλ' ἡ ἐπανάστασις διεδίδετο ἀνὰ τὴν ὑπαιθρον καὶ ἡ Χώρα βαθμηδὸν περιεσφίγγετο. Τότε οἱ πρόκριτοι, βλέποντες ὅτι πᾶσα περαιτέρω ἀντίστασις ἀπέβαιεν ἄνευ ἀποτελέσματος, ἐφυγάδευσαν ἐν καιρῷ νυκτὸς τοὺς ἐν τῇ Χώρᾳ Τούρκους καὶ ἐδέχθησαν τοὺς ἐπαναστάτας. Οὕτως ἡ Σάμος εὕρισκετο ἐν ἐπαναστάσει ἀπὸ τῆς 26^{ης} Ἀπριλίου. Ἠσχισαν τότε νὰ καταφθάνουν οἱ φυγάδες τῆς ἀντιθέτου πολιτικῆς μερίδος καὶ ἐκ τῶν πρώτων ὁ Γεώργιος - Λυκοῦργος Λογοθέτης, ὅστις διὰ λαϊκῆς βοῆς ἀνέλαβε τὴν γενικὴν ἀρχηγίαν τοῦ ἀγῶνος, ἔχων συμπαραστάτην τὸν ἐκ Πάτμου Δημή-

τριον Θέμελην, ἐπιφορτισμένον τῆς ἀνωτάτης ἀρχῆς δι' ἐγγράφων τοῦ Ἀλεξάνδρου Ὑψηλάντου. Ὁ Λογοθέτης πρὸ τῆς ἐνεργοῦ ἐπαναστατικῆς δράσεως ἔσπευσε νὰ ὀργανώσῃ τὴν διοίκησιν τῆς νήσου δημοκρατικῶς καὶ τὰς πρώτας στρατιωτικὰς δυνάμεις, διορίσας χιλιάρχους καὶ ὑποδιοικητὰς εἰς τὰ διάφορα τμήματα τῆς νήσου. Τὴν 8ῃν Μαΐου ὕψωσεν εἰς τὸ Καρλόβασι, παρατεταγμένων τῶν ἐπαναστατικῶν δυνάμεων, τὴν σημαίαν τῆς ἐλευθερίας, φέρουσαν σταυρὸν καὶ τὰ γράμματα «ἐλευθερία ἢ θάνατος», εὐλογοῦντος τοῦ Μητροπολίτου τῆς νήσου καὶ τοῦ κλήρου ἐν δοξολογίᾳ. Ἀπὸ τῆς ἐπομένης ὁ Λογοθέτης περιεφέρετο εἰς τὰ χωρία ὑψόνων τὴν σημαίαν τῆς ἐπαναστάσεως μετὰ θρησκευτικῶν τελετῶν καὶ κηρύττων τὸν ἀγῶνα τῆς ἐλευθερίας, ἐνῶ οἱ Σάμιοι προσήρχοντο ἐνθουσιωδῶς εἰς τὰ συγκροτούμενα στρατιωτικὰ σώματα¹.

Σχεδὸν συγχρόνως ἐκινήθη καὶ ἡ Κάσος, ἡ ὁποία εἶχεν ἰδιαιτέραν σημασίαν διὰ τὴν ἐπανάστασιν, καθ' ὅσον τὸ ναυτικὸν αὐτῆς ἦτο τέταρτον, μετὰ τὸ ναυτικὸν τῆς Ὑδρας, τῶν Σπετσιῶν καὶ τῶν Ψαρῶν. Ἡ νήσος ὑπήγετο εἰς τὴν δικαιοδοσίαν τοῦ βέη τῆς Ρόδου, ἀλλ' ὁ πυκνότητος πληθυσμὸς τῆς, φθάνων τὰς ὀκτὼ χιλιάδας, ἦτο ἐξ ὀλοκλήρου ἑλληνικὸς. Ἡ Κάσος διέθετε δεκαπέντε μεγάλα πλοῖα καλῶς ὀπλισμένα διὰ κανονίων, ἐκτὸς τῶν μικροτέρων καὶ βοηθητικῶν. Οἱ ὑπερχίλιοι Κάσιοι, οἱ ἐπανδρῶντες τὰ πλοῖα, ἦσαν καλῶς ἡσκημένοι καὶ γενναῖοι ναυτικοί, ἐφάμιλλοι τῶν Ὑδραίων, Σπετσιωτῶν καὶ Ψαριανῶν. Μόλις ἐγνώσθη ἐκεῖ ἡ ἐπανάστασις τῆς Πελοποννήσου καὶ τῶν ναυτικῶν νήσων, συνῆλθον οἱ πλοίαρχοι τῇ πρωτοβουλίᾳ τῶν μεμνημένων εἰς τὴν Ἐταιρείαν πλοίαρχων Καυταρτζόγλου καὶ Παπακανάρη καὶ ἀπεφάσισαν ὁμοφώνως τὴν κήρυξιν τῆς ἐπανάστασεως. Ὁ λαὸς μετέσχεν ἐνθουσιωδῶς, ἐνῶ δὲ ὑψοῦτο ἡ σημαία τῆς ἐπανάστασεως μετ' ἐκκλησιαστικῆς τελετῆς καὶ κανονιοβολισμῶν, πάντες, ἕκαστος κατὰ τὰς δυνάμεις του, προσέφερον ὅ,τι διέθετον διὰ τὸν ἀγῶνα τῆς ἐλευθερίας².

Τὸ παράδειγμα τῆς Κάσου ἠκολούθησαν αἱ λοιπαί, πλην τῆς Ρόδου, νῆσοι τῆς Δωδεκανήσου, Κάρπαθος, Χάλκη, Νίσυρος, Κάλυμνος, Λέρος, Πάτμος καὶ Ἀστυπάλαια. Ἀλλ' ἦτο προφανὲς ὅτι εἰς τὴν ἀπομεμακρυσμένην τῶν μεγάλων ἐπαναστατικῶν κέντρων περιοχὴν αὐτήν, ὅπου ἡ ἀπὸ τῶν μικρασιατικῶν ἀκτῶν μεταφορὰ τουρκικῶν στρατευμάτων ἦτο εὐκόλος, ἡ δὲ μικρότης τοῦ ἐδάφους ἐκάστης νήσου δὲν ἐπέτρεπε συγκέντρωσιν ἰσχυρῶν

1. Β. Σταματιάδου, Τὰ Σαμακά, τ. 1-2, Σάμος, 1899, ἐν τ. Α', σ. 32 κ.ε. — Ἰω. Φιλήμονος, ἔ.ἀ., τ. Γ', σ. 118 κ.ε. — Σπ. Τρικούπη, ἔ.ἀ., τ. Α', σ. 130 κ.ε.

2. Ἱστορικὸν Ἀρχεῖον Κάσου, τ. Α', σ. 23 κ.εξ. — Ἰ. Φιλήμονος, ἔ.ἀ., τ. Γ', σ. 125.

ἐπαναστατικῶν δυνάμεων, ὁ ἀγὼν τῆς ἐλευθερίας δὲν ἦτο δυνατόν νὰ διατηρηθῆ ἐπὶ μακρόν. Ἐξ ἄλλου, ἡ μεγαλύτερα τῶν νήσων Ρόδος εἶχε πολλοὺς Τούρκους καὶ ἐκεῖ ἤδρευον ἰσχυραὶ δυνάμεις, αἱ ὁποῖαι οὐ μόνον κατέπνιγον ἐγκαίρως πᾶσαν ἐπαναστατικὴν κίνησιν, ἀλλὰ καὶ παρεκώλυον συντονισμένην ἐπαναστατικὴν δράσιν.

Θεμελιώδη σημασίαν διὰ τὴν ἐπιτυχίαν τῆς ἐλληνικῆς ἐπαναστάσεως θὰ εἶχεν ἡ συμμετοχὴ τῆς Κρήτης. Ἡ μεγαλύτερα αὐτῆ ἐλληνικῆ νήσος εἶχε συγχρόνως τὴν ποικιλίαν τοῦ ἐδάφους εἰς τὰς ὄρεινὰς καὶ ἐν πολλοῖς ἀπροσίτους περιοχάς, ὅπου θὰ ἦτο δυνατόν νὰ συντηρηθῆ ἐπαναστατικὸς ἀγὼν ἐπὶ μακρόν. Ἐπὶ πλέον, οἱ Ἕλληνες τῆς Κρήτης ἦσαν γενναῖοι καὶ φιλοπόλεμοι, κυριαρχούμενοι ὑπὸ πατριωτικοῦ μένους καὶ πολλάκις κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς Τουρκοκρατίας κινήθεντες εἰς ἀπελευθερωτικοὺς ἀγῶνας. Ἐν τούτοις, αἱ περιστάσεις ἦσαν λίαν δυσμενεῖς διὰ τὴν ἔκρηξιν ἐπαναστατικοῦ κινήματος εἰς τὴν Κρήτην. Ἐκ πληθυσμοῦ 300.000 περίπου ψυχῶν, περὶ τὰς 130.000 ὑπελογίζοντο οἱ Τούρκοι, ἦσαν δὲ πάντες φιλοπόλεμοι, ἄγριοι, διαπνεόμενοι ὑπὸ φανατισμοῦ καὶ καταταυραννοῦντες τοὺς ραγιαδες, πρὸς τοὺς ὁποίους συμπεριεφέροντο ὡς πρὸς δούλους. Ἀπὸ τῶν παραμονῶν τῆς ἐπαναστάσεως, οἱ Τούρκοι ἐπεδόθησαν εἰς βιαιοπραγίας πρὸς ἐκφοβισμόν, καὶ διὰ παντὸς μέσου ἀφήρουν τὰ τυχόν ὑπάρχοντα ὄπλα τῶν ραγιαδῶν. Πλὴν τῶν ὄρεινῶν περιφερειῶν, ἰδίως τῶν Σφακίων, οἱ Ἕλληνες τῆς Κρήτης, παρακολουθούμενοι καὶ καταταυραννοούμενοι, ἔστεροῦντο ὀπλων καὶ παντὸς συνδέσμου πρὸς ἀνάπτυξιν ἐπαναστατικῆς κινήσεως. Οἱ τρεῖς πασάδες Ἡρακλείου (μεγάλου Κάστρου), Ρεθύμνης καὶ Χανίων (Κυδωνίας), συνηγωνίζοντο εἰς θηριωδίας πρὸς ἀπομύζησιν τῶν Χριστιανῶν καὶ παρεμπόδισιν πάσης ἐπαναστατικῆς προθέσεως. Διὰ τοῦτο καὶ τὸ ἔργον τῆς Φιλικῆς Ἐταιρείας ἐλάχιστα εἶχε διαδοθῆ εἰς τὴν Κρήτην. Μόλις κατὰ τὰς παραμονὰς τῆς ἐπαναστάσεως κατηγήθησάν τινες ὑπὸ τοῦ ἀποστόλου τῆς Ἐταιρείας Νικολάου Βαρελιτζόγλου ἢ Καρατζᾶ, ἰδίως εἰς τὴν περιφέρειαν τῶν Σφακίων. Ἀλλὰ καὶ ἡ κατήχησις αὐτῆ μᾶλλον ἔβλαπεν ἢ ὠφέλησε τὸν τοπικὸν ἀγῶνα, διότι συγχρόνως ἐδίδοντο, ὡς συνήθως, ὑποσχέσεις ὅτι θὰ φθάσουν διὰ πλοίων μεγάλαι ποσότητες πολεμοφοδίων, αἱ ὁποῖαι οὐδέποτε ἔφθασαν καὶ οἱ ἐκεῖ Κρήτες δὲν προσέβησαν εἰς ἰδίαν προσπάθειαν προμηθείας πολεμικοῦ ὕλικου.

Ὅτε ἐγνώσθη ἡ ἐπανάστασις εἰς τὴν Πελοπόννησον καὶ μολονότι οὐδεμία εἶχεν εἰσέτι ἐκδηλωθῆ ἐπιτόπιος ἐπαναστατικὴ κίνησις, οἱ Τούρκοι ἤρχισαν συστηματικῶς νὰ διαπράττουν θηριωδίας, αἱ ὁποῖαι ἀπέβλεπον πλέον εἰς ἐξόντωσιν ἢ εἰς τρομοκράτησιν τοῦ πληθυσμοῦ. Εἰς μάτην οἱ ἀρχιερεῖς δι' ἐγκυκλίων παρῶρμονουν τὸν πληθυσμόν, ὅπως παραμείνη ἀφιερωμένος εἰς τὰ εἰρηνικὰ ἔργα καὶ προσεφέροντο οἱ ἴδιοι εἰς ἐγγύησιν πίστεως τοῦ ποιμνίου των. Πρῶτοι συνελήφθησαν ὁ ἐπίσκοπος Κισάμου Μελχισεδὲκ καὶ οἱ

διδάσκαλοι Χανίων καὶ Ρεθύμνης, οἱ ὅποιοι, μετὰ πολλὰ μαρτύρια, ἀπηγγονίσθησαν. Περὶ τὰ μέσα Ἰουνίου ἐγνώσθησαν αἱ πρῶται νίκαι τῶν Ἑλλήνων καὶ ἡ ἐξόντωσις πολλῶν Τούρκων, ὅποτε ὁ ὄχλος ἀφηνίασε. Εἰς τὰ Χανιά ἠνολίχθησαν αἱ ἀποθήκαι ὄπλων καὶ ἀφοῦ ἀνεγνώσθη φειφᾶς τοῦ πασᾶ ἐπιτρέπων τὴν ἐξόντωσιν τῶν Χριστιανῶν, θηριώδεις Τούρκοι ἐξώρμησαν πρὸς τὰς ἑλληνικὰς συνοικίας, ὅπου ἄνδρες καὶ γυναικόπαιδα κατεσφάζοντο, πλὴν τῶν νεορῶν γυναικῶν, αἱ ὅποια ἀνηρπάζοντο καὶ ἐπωλοῦντο εἰς τὴν ἀγορὰν τῆς πόλεως. Αἱ θηριωδία αὐταὶ μετεδόθησαν ταχέως καὶ εἰς τὰς ἄλλας περιοχὰς τῆς νήσου. Οἱ Ἕλληνες τῶν πόλεων ἔσπευδον νὰ ζητήσουν σωτηρίαν εἰς τὴν ὑπαιθρον, ἰδίως εἰς ὄρεινὰς περιοχὰς, ὅπου ὁμοῦ κατεδιώκοντο ἀγρίως. Ὁ ἀγὼν τῆς ἐλευθερίας εἶχε καταστῆ πλέον διὰ τοὺς Κρητὰς τὸ μόνον μέσον σωτηρίας ἀπὸ τῆς πλήρους ἐξολοθρεύσεως. Εἰς τὴν περιφέρειαν τῶν Σφακίων ἀπὸ τοῦ Ἰουνίου ἤρχισαν νὰ σχηματίζονται αἱ πρῶται ἔνοπλοι ὀμάδες μὲ συγκεκριμένον καὶ ἐνσυνείδητον πλέον χαρακτῆρα.

Τὴν 14^{ην} Ἰουνίου 1821 γνωστὸς θηριώδης Τούρκος ὀνομαζόμενος Ταμπουρατζῆς, παραλαβὼν 60 ἕξ ἴσου θηριώδεις Τούρκους, ἐξώρμησεν ἐκ τοῦ φρουρίου τῆς Κυδωνίας (Χανίων) διὰ νὰ ἐξοντώσῃ τοὺς Χριστιανοὺς τῶν πλησίων περιοχῶν. Ἄλλὰ σαράντα Κρητῆτες ὀπλοφόροι, Ριζῆται καὶ Σφακιανοί, τοὺς ἀντιμετώπισαν παρὰ τὴν θέσιν Λοῦλος αἰφνιδιαστικῶς καὶ κατόπιν κρατερᾶς πάλης τοὺς ἔτρεψαν εἰς φυγὴν, φονεύσαντες πολλοὺς ἐξ αὐτῶν. Τὸ ἐπεισόδιον αὐτὸ δύναται νὰ θεωρηθῆ ὡς τὸ πρῶτον τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ 1821 ἐν Κρήτῃ. Τὴν ἐπομένην οἱ Τούρκοι κατεκρεοῦργησαν πρὸς ἐκδίκησιν πάντας τοὺς ἐγκλείστους Ἕλληνας εἰς τὸ φρούριον, κλείσαντες δὲ τὰς πύλας τῆς πόλεως ἀπὸ πρωίας, ἐφόνευσαν πάντας τοὺς ἀνευρεθέντας Ἕλληνας σὺν γυναιξὶ καὶ τέκνοις. Αἱ πρωτοφανεῖς αὐταὶ θηριωδία ἐπανελήφθησαν καὶ εἰς ἄλλας πόλεις, ἰδιαιτέρως δὲ εἰς Ἡράκλειον (μεγάλον Κάστρο), ὅπου, ἐκτὸς τῶν ἐγκλείστων προκρίτων, ἐφονεύθη ὁ ἀρχιεπίσκοπος καὶ οἱ πέντε ἐπίσκοποι.

Ἄλλ' ἤδη οἱ Κρητῆτες, παρὰ τὰ πρωτοφανῆ εἰς θηριωδίαν μέτρα αὐτά, εἶχον λάβει τὴν ἀπόφασιν τῆς ἐπαναστάσεως καί, διαφεύγοντες πρὸς τὰς ὄρεινὰς περιοχὰς, ἐσχημάτιζον ἐπαναστατικὰς ὀμάδας. Πλοῖα τῆς ἐπαναστατησάσης Κᾶσου, περιπλέοντα τὴν Κρήτην, παρημποδίζον τὰς ἐπικοινωνίας τῶν Τούρκων, συγχρόνως δὲ μετέφερον πυρομαχικὰ τινα εἰς τοὺς ἐπαναστάτας. Κατὰ τὰς ἀρχὰς Ἰουλίου οἱ Τούρκοι τῆς Ρεθύμνου, τῶν Χανίων, τοῦ Ἡρακλείου, τοῦ Κισάμου καὶ ἄλλων περιοχῶν, ἐνωθέντες ἐξώρμησαν πρὸς κατάληψιν τῶν Σφακίων, ὅπου ἦτο ἡ καρδία τῆς ἐπαναστάσεως τῆς Κρήτης. Οἱ αἰφνιδιασθέντες Ἕλληνες ὑπεχώρησαν εἰς τὴν ἀρχὴν εἰς πλέον ἀπροσίτους περιοχὰς, προσβάλλοντες αὐτοὺς αἰφνιδιαστικῶς διὰ μικρῶν ὀμάδων. Συγκεντρωθέντες παρὰ τὸ χωρίον Φουρνὲς ὑπὸ τὸν Δασκαλάκην, τὸν Χάλην καὶ τὸν Φασούλην, συνῆψαν κρατερὰν μάχην, τρέψαντες τελικῶς τοὺς

Τούρκους εἰς φυγὴν, φονεύσαντες 300 καὶ αἰχμαλωτίσαντες 40, κυριεύσαντες πολλὰ ζῶα, σημαίας, κανόνια, πολεμεφόδια καὶ τροφάς. Αὕτη ἦτο ἡ πρώτη ἐκ τοῦ συστάδην μάχη τῆς ἐπαναστάσεως εἰς τὴν Κρήτην, ἡ δὲ πρώτη αὐτῆ νίκη συνέτεινε σπουδαίως εἰς τὴν ἐνθάρρυνσιν τῶν Κρητῶν καὶ τὴν ἐξάπλωσιν τῆς ἐπαναστάσεως. Εἰς τὰ Σφακιά συνῆλθον τότε οἱ ἐπισημότεροι τῶν κατοίκων καὶ τινες ἐκ τῶν γειτονικῶν περιφερειῶν καὶ ἐλήφθησαν αἱ πρῶται κοιναὶ ἀποφάσεις διὰ τὴν διεξαγωγὴν τοῦ ἀγῶνος τῆς ἐλευθερίας. Ὁρίσθησαν οἱ κατὰ περιοχὰς ἀρχηγοὶ τῶν ὄπλων, συνελέγησαν χρήματα καὶ ἐστάλησαν ἀντιπρόσωποι τῆς Κρήτης εἰς Ὑδραν πρὸς προμήθειαν ὄπλων καὶ πυρομαχικῶν. Ἡδη ἡ Κρήτη ἦτο ἐν ἐπαναστάσει¹.

Εἰς τὴν Κύπρον αἱ περιστάσεις ἦσαν πολὺ δυσμενέστεραι καὶ ἐκείνων τῆς Κρήτης. Ἐκ τῶν 100 περίπου χιλιάδων κατοίκων τῆς νήσου αἱ 80.000 ἦσαν Ἕλληνες. Ἀλλ' οἱ ἐκεῖ Τοῦρκοι, ἀπόγονοι τῶν ἀπὸ Ἀσίας ὀρδῶν, αἱ ὁποῖαι ἐγκατεστάθησαν ἐκεῖ μονίμως μετὰ τὴν κατάκτησιν τῆς νήσου ἀπὸ τῶν Βενετῶν, ἦσαν ἄγριοι καὶ αἰμοχαρεῖς, κατέχοντες μέγα μέρος τῶν γαιῶν καὶ προνομιοῦχα τσιφλίκια καὶ φέροντες ὄπλα. Περὶ τὰς 10.000 τούτων ἦσαν ἐγκατεστημένοι εἰς τὴν πρωτεύουσαν Λευκωσίαν, ὅπου κατόικουν μόνον 5.000 Χριστιανοί. Ἡ Φιλικὴ Ἐταιρεία δὲν παρέλειψε νὰ διασπείρῃ καὶ ἐκεῖ ἀποστόλους, οἱ ὁποῖοι ἤλθον εἰς ἐπαφὴν μετὰ τοῦ ἀρχιεπισκόπου, τῶν ἐπισκόπων καὶ τῶν προκρίτων. Πάντες ὑπεσχέθησαν χρηματικὰς βοηθείας, ἀλλὰ συγχρόνως ἐξέθεσαν τὸ ἀδύνατον τῆς ἐνεργοῦ συμμετοχῆς τῆς Κύπρου εἰς τὸν ἀπελευθερωτικὸν ἀγῶνα. Ἡ νῆσος ἦτο λίαν ἀπομεμακρυσμένη τῆς λοιπῆς Ἑλλάδος, μὴ δυναμένη νὰ λάβῃ οὐδεμίαν βοήθειαν παρὰ ταύτης. Εὐρισκομένη ἐγγύτατα τῶν μικρασιατικῶν ἀκτῶν, εὐθὺς ὡς ἐκηρύσσετο ἐπανάστασις θὰ ὑφίστατο ὀλικὸν ὄλεθρον ἐκ τῶν πολυαρίθμων ὀρδῶν, αἱ ὁποῖαι θὰ κατέκλυζον αὐτὴν ἐντὸς ὀλιγίστου χρόνου. Πράγματι, ἐπανάστασις εἰς τὴν Κύπρον οὐδεμίαν εἶχεν ἐλπίδα ἐπιτυχίας καὶ ἐφαίνετο ἀληθῆς παραφροσύνη, συνεπάγουσα πλήρη καταστροφὴν τοῦ ἐκεῖ Ἑλληνισμοῦ.

Παρὰ ταῦτα, ὁ σταλαῖς τότε νέος διοικητὴς Κουτσοῦκ Μεχμέτ, εὐθὺς ὡς ἀνηγγέλθη ἡ ἐπανάστασις τῶν Ἑλλήνων εἰς τὴν Μολδοβλαχίαν καὶ τὴν Πελοπόννησον, ἐζήτησε παρὰ τῆς Πύλης καὶ ἔλαβε τὴν ἄδειαν νὰ κατασφάξῃ οἴουσδήποτε καὶ ὅσουσδήποτε ἐκ τῶν Χριστιανῶν ἤθελε κρίνει σκόπιμον. Οἱ ἐντόπιοι Τοῦρκοι ἐξώθουν πρὸς ὅσον τὸ δυνατόν μεγαλύτερον ἀριθμὸν προγραφῶν, ἀποβλέποντες καὶ εἰς τὰ ὑλικά ὀφέλη, τὰ ὁποῖα θὰ

1. Κ. Κριτοβουλίδου, Ἀπομνημονεύματα τοῦ περὶ αὐτονομίας τῆς Ἑλλάδος πολέμου τῶν Κρητῶν, Ἀθ. 1859, σ. 1 κ.έ. — Σπ. Ζαμπελίου καὶ Κριτοβουλίδου, Ἱστορία τῶν ἐπαναστάσεων τῆς Κρήτης, συμπληρωθεῖσα ὑπὸ Ἰω. Κονδυλάκη, Ἀθ. 1893, σ. 295 κ.έ. — Στ. Σανθουδίδου, Ἐπίτομος Ἱστορία τῆς Κρήτης, Ἀθ. 1909, σ. 126 κ.έ.

εἶχον ἐκ τῆς κατασχέσεως τῶν περιουσιῶν τῶν σφαγιαζομένων. Συγχρόνως ἐστάλησαν πρὸς ἐνίσχυσιν τῶν τουρκικῶν φρουρῶν 4000 πολεμοχαρεῖς Ἀσιαῖται ὑπὸ τὸν πασᾶν τῆς Πτολεμαίδος. Ἀφοῦ διετάχθη γενικὸς ἀφοπλισμὸς τῶν Ἑλλήνων κατὰ τὴν ἐφαρμοσθεῖσαν καὶ εἰς τὴν ὑπόλοιπον Ἑλλάδα μέθοδον τῶν Τούρκων, οἱ ἐπιφανέστεροι ἐκλείσθησαν ἀμέσως εἰς φυλακὰς. Τὴν 9ῃν Ἰουλίου ἐγκαινιάσθησαν αἱ σφαγαὶ διὰ τοῦ ἀπαγχονισμοῦ τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Κυπριανοῦ καὶ τοῦ δημοσίου ἀποκεφαλισμοῦ τῶν Μητροπολιτῶν Πάφου Χρυσάνθου, Κιτίου Μελετίου καὶ Κυρηνίας Λαυρεντίου. Κατὰ τὰς ἐπομένας ἡμέρας ἀπηγχονίσθησαν ὑπὲρ τοὺς διακοσίους κληρικοὶ καὶ πρόκριτοι τῆς νήσου, ἀρχετῶν διαφυγόντων δι' εὐρωπαϊκῶν πλοίων, εὐρεθέντων εἰς τοὺς λιμένας τῆς νήσου καὶ μὲ τὴν συνδρομὴν τῶν ξένων προξένων. Οὕτως ἡ Κύπρος, μολονότι ἐπλήρωσε τὸν φόρον τοῦ αἵματος ὡς καὶ πᾶν τὸ λοιπὸν ἑλληνικὸν ἔθνος, ἀπεξενώθη τελείως τῆς ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως¹.

Ἡ κήρυξις τῆς ἐπαναστάσεως εἰς τὴν στερεὰν ἑλλάδα καὶ τὴν μακεδονίαν

Εἰς τὴν Στερεὰν Ἑλλάδα τὸ ἐθνικὸν φρόνημα ἦτο καλλιεργημένον παρεμφερῶς πρὸς τὸ τῆς Πελοποννήσου, εἰς δὲ τὰς ὄρεινὰς περιοχὰς ὑπῆρχον πάντοτε ἐν ἐνεργείᾳ οἱ ἐπαναστατικοὶ κρατῆρες τῶν ἀρματολικῶν καὶ κλειφτικῶν σωμάτων. Ἐν τούτοις, κατὰ τὴν τελευταίαν ἀποστασίαν ὁ Ἀλῆς διὰ τοῦ δόλου καὶ τῶν συστηματικῶν ἐπιχειρήσεων εἶχε κατορθώσει τὴν ἐξόντωσιν τῶν διασημοτέρων καὶ ἱκανωτέρων Ἑλλήνων ὀπλαρχηγῶν, ἐπιτύχει δὲ τὴν διάλυσιν ἢ τὴν πλήρη ὑποταγὴν τῶν περισσοτέρων ἑλληνικῶν πολεμικῶν ὁμάδων. Κατὰ τὰς παραμονὰς τῆς ἐπαναστάσεως ἡ ἐπικήρυξις τοῦ Ἀλῆ πασᾶ ἐπέτρεψεν εὐχερεστέραν πῶς κίνησιν ἑλληνικῶν πολεμικῶν σωμάτων, οἱ δὲ Σουλιῶται, κατόπιν συμμαχίας μετὰ τούτου, εἶχον ἐπανέλθει ἀνενόχλητοι εἰς τὰ ἀπρόσιτα κρησφύγετά των. Ἀλλ' ἡ Ἠπειρὸς εἶχε κατακλυσθῆ ὑπὸ τουρκικῶν στρατευμάτων ἐξ αἰτίας τῆς ἀποστασίας τοῦ Ἀλῆ, δὲν ἠδύνατο δὲ πλέον νὰ γίνῃ λόγος περὶ συμμετοχῆς αὐτῆς εἰς ἐθνικὴν ἐπανάστασιν καὶ ἦτο προφανὲς ὅτι τὴν μόνην συμβολὴν θὰ ἀπετέλουν αἱ ἀπὸ Ἠπείρου πρὸς τὴν Στερεὰν Ἑλλάδα ἔγκαιροι μετακινήσεις τῶν Σουλιωτῶν καὶ τῶν ἄλλων Ἑλλήνων πολεμιστῶν. Πάντως, εἰς τὴν Στερεὰν Ἑλλάδα πᾶν

1. Ἀθ. Σακελλαρίου, Τὰ Κυπριακά, τ. 1-2, Ἀθ. 1890-1891, ἐν τ. Α', σ. 580 κ.έ. — Γ. Κυπριακοῦ, Ἀπομνημονεύματα τῶν κατὰ τὸ 1821 ἐν τῇ Κύπρῳ τραγικῶν σκηνῶν. — Φ. Ζαννέτου, Ἡ Κύπρος κατὰ τὸν ἀγῶνα τῆς Παλιγγενεσίας, Ἀθ. 1930. — G. Hill, A history of Cyprus, Cambridge, 1952, τ. Δ', σ. 142 κ.έ.

ἄλλο ἢ πρόσφορος ἐφαίμετο ἡ κατάστασις πρὸς ἐπικράτησιν ἑλληνικοῦ ἐπαναστατικοῦ κινήματος. Ὑπῆρχον φρούρια πολλὰ καὶ ἰσχυρά, εἰς δὲ τὰς πόλεις, ἔνθα καὶ οἱ Τούρκοι ἦσαν πολυπληθέστεροι, ἦσαν ἐγκατεστημένοι ἰσχυραὶ τουρκικαὶ φρουραί. Αἱ τουρκικαὶ στρατιαί, αἱ ὁποῖαι ἔδρων εἰς τὴν Ἡπειρον, μετὰ τὸν ἐγκλωβισμόν τοῦ Ἀλῆ εἰς τὰ Ἰωάννινα καὶ τὴν ἐπικειμένην πλήρη ἐξολόθρευσίν του, ἦσαν ἔτοιμοι δι' ἐξόρμησιν πρὸς τὴν Στερεὰν Ἑλλάδα εἰς περίπτωσιν ἐκρήξεως ἐπαναστάσεως. Ἰδίως ἡ δυτικὴ Χέρσος Ἑλλάς, λόγῳ τῆς μετὰ τῆς Ἡπέρου γειτνιασέως της εὕρισκετο ὑπὸ τὴν ἀμεσον ἀπειλὴν τῆς εἰσβολῆς μεγάλων τουρκικῶν δυνάμεων. Οἱ μεμνημένοι εἰς τὴν Φιλικὴν Ἐταιρείαν ἦσαν σχετικῶς ὀλίγοι, ἀνήκοντες ἰδίως εἰς τὰς τάξεις τῶν λογίων - διδασκάλων καὶ τῶν ὄπλαρχηγῶν. Ἀλλ' ὁ πολεμικὸς πυρετὸς τῆς Πελοποννήσου εἶχε διαδοθῆ καὶ πάντες ἀνέμενον, χωρὶς νὰ ἔχουν συγκεκριμένην τινὰ ἰδέαν, τὴν ἀπὸ ἡμέρας εἰς ἡμέραν ἐκρηξίν ἐπαναστατικοῦ κινήματος.

Εἰς τὴν Ἀνατολικὴν Ἑλλάδα κυριώτερος ὄπλαρχηγὸς ἦτο ὁ Πανουργιάς, ὁ ὁποῖος κατὰ τὴν τελευταίαν προεπαναστατικὴν περίοδον, ἀφοῦ κατεδιώχθη ἀμειλίκτως εἰς τὰ ὄρη, ὑπεχρεώθη νὰ δηλώσῃ ὑποταγὴν καὶ νὰ προσέλθῃ εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ Ἀλῆ. Εὐθύς ὡς ἐκινήθησαν ἐναντίον του τὰ τουρκικὰ στρατεύματα, ἐγκατέλειπε τὰ Ἰωάννινα καὶ ἐγκατεστάθη εἰς τὴν περιοχὴν τῶν Σαλώνων (Ἀμφίσσης), ὅπου, ἐπὶ κεφαλῆς ἰσχυροῦ σώματος Ἑλλήνων πολεμιστῶν, κατὰ τὸ πλεῖστον ὑπολειμμάτων τῶν παλαιῶν ἄρματολῶν, παρηκολούθει ἀγρύπνως τὰ τεκταινόμενα εἰς τὴν Πελοπόννησον, εὕρισκόμενος συγχρόνως εἰς στενὴν ἐπαφὴν μετὰ τῶν ἄλλων ὄπλαρχηγῶν τῆς Στερεᾶς Ἑλλάδος, ἰδίως τοῦ Διάκου καὶ τοῦ Δυοβουνιώτου. Τὴν 24^{ην} Μαρτίου, μόλις ἐπληροφορήθη ὅτι ἤρχισαν αἱ ἐπαναστατικαὶ συγκρούσεις εἰς τὴν Ἀχαΐαν, ἐκάλεσεν εἰς τὴν πλησίον τῶν Σαλώνων μονὴν τοῦ προφήτου Ἡλίου τοὺς προκρίτους τῆς πόλεως καὶ τῶν πέριξ χωρίων. Κατόπιν μυστικῆς συσκέψεως, συνεφωνήθη νὰ κινηθῆ ἀμέσως ἡ ἐπαρχία πρὸς ἐπανάστασιν καὶ ὑψώθη εἰς τὴν μονὴν ἡ ἐπαναστατικὴ σημαία καὶ πάντες οἱ παρόντες ἔδωσαν ὄρκον πίστεως εἰς τὸν ἀγῶνα. Ἀπεφασίσθη νὰ γίνῃ ἀμέσως ἐπίθεσις πρὸς κατάληψιν τῶν Σαλώνων πρὶν προετοιμασθοῦν οἱ ἐκεῖ Τούρκοι, οἱ ὁποῖοι, τρομοκρατηθέντες καὶ ἐκ τῆς ἀφίξεως πολλῶν Τούρκων προσφύγων ἐκ Βοστίτζης τῆς Πελοποννήσου, οἱ ὁποῖοι ἀφηγήθησαν τὰ ἐκεῖ ἐπαναστατικὰ συμβάντα, ἐλάμβανον ἐσπευσμένως πολεμικὰ μέτρα καὶ ἐκλείοντο εἰς τὸ φρούριον. Συγχρόνως ὁ Πανουργιάς ἀπέστειλε τοὺς συγγενεῖς του καὶ πρωτοπαλλήκαρα Θανάσην Μανίκαν καὶ Γιάννην Γκούραν πρὸς ἐξέγερσιν τῶν γειτονικῶν περιοχῶν καὶ στρατολογία.

Ἐκ τῶν πρώτων ἐσπευσαν νὰ μετάσχουν οἱ Ἕλληνες τοῦ Γαλαξειδίου. Ἡ ναυτικὴ αὐτὴ πολίχνη, ἡ ὁποία ἄλλωστε εὕρισκετο ἐν ἀμέσῳ ἐπαφῇ μετὰ τῶν Ἑλλήνων τῶν Πατρῶν καὶ εἰς τὴν ὁποίαν δὲν κατόκουν Τούρκοι, εἶχεν

ὄλως ἰδιαιτέραν σημασίαν διὰ τὴν ἐπανάστασιν, διότι εἶχεν εἰς τὴν διάθεσίν της περὶ τὰ τεσσαράκοντα μεγάλα καὶ μικρὰ πλοῖα πλήρως ἐξοπλισμένα καὶ ἐναποθηκευμένον πολεμικὸν ὑλικόν.

Τὴν νύκτα τῆς 26ης πρὸς τὴν 27ην Μαρτίου ὁ Πανουργιάς, ἔχων ἤδη συγκροτήσῃ ἰσχυρὰν δύναμιν, ἐξώρμησε πρὸς τὰ Σάλωνα, τὰ ὁποῖα περὶ τὰ ἐξημερώματα ἀπέκλεισε πανταχόθεν. Οἱ Τοῦρκοι ἐκλείσθησαν εἰς τὸ φρούριον, ὅπου ἀντέταξαν σθεναρὰν ἀμυναν. Οἱ Γαλαξειδιῶται μετέφερον ὄπλα καὶ κανόνια, ὥστε ἐγένετο κανονικῶς μετ' ἐφόδων ἡ πολιορκία. Τὴν 10ην Ἀπριλίου ἡμέραν τοῦ Πάσχα, οἱ πολιορκούμενοι, στερούμενοι τροφῶν καὶ ὕδατος, παρεδόθησαν. Οὕτω κατεκτήθη τὸ πρῶτον ἐν τῇ Στερεᾷ Ἑλλάδι φρούριον, ὅπου οἱ ἐπαναστάται εὗρον καὶ πολὺ πολεμικὸν ὑλικόν. Συγχρόνως ἀνεπτερώθη τὸ ἠθικὸν τῶν Ἑλλήνων καὶ διεδόθη ἡ ἐπανάστασις.

Καθ' ὃν χρόνον ἐπολιορκοῦντο ἀκόμη τὰ Σάλωνα, ὁ ὄπλαρχηγὸς Δῆμος Σκαλτσᾶς ὑψωσε τὴν σημαίαν τῆς ἐπαναστάσεως καὶ κατέλαβε τὸ Λιδωρίκι, ἐνῶ ὁ ὑπαρχηγὸς τοῦ πολεμικοῦ σώματος Θεοδωρῆς Χαλβατζῆς κατέλαβε τὸ Μαλανδρίνον. Οὕτως, ἐντὸς ὀλιγίστου χρόνου αἱ ἐπαρχίαι Ἀμφίσσης καὶ Δωρίδος περιῆλθον εἰς τοὺς Ἑλληνας. Εἰς τὴν περιοχὴν τῆς Λεβαδείας ἔδρα ὡς ἀρχηγὸς ἀρματολικοῦ σώματος ὁ Θανάσης Διάκος, μόλις τριακονταετής, μία τῶν εὐγενεστέρων, ἡρωικωτέρων καὶ ἀνωτέρων μορφῶν τῆς πρώτης φάσεως τοῦ ἀγῶνος τῆς ἑλληνικῆς ἐλευθερίας. Ὁ Διάκος, μεμνημένος εἰς τὰ ἐπαναστατικὰ σχέδια, εἶχε τὴν φιλοδοξίαν νὰ ἐγκαινιάσῃ πρῶτος αὐτὸς τὸν ἀγῶνα. Ἀλλ' αἱ διχογνωμίαι τῶν πολεμικῶν ἀρχηγῶν καὶ τῶν προκρίτων τῆς περιφερείας, τὸν ἠνάγκασαν νὰ ἀπολέσῃ μερικὰς ἡμέρας, ἕως ὅτου ἐπιτύχῃ συμφιλίωσιν καὶ συμφωνίας.

Τὴν 24ην Μαρτίου ἀπὸ συμφώνου μετὰ τῶν Λογοθέτου, Λάμπρου Νάκου καὶ Φίλωνος εἶχεν ἀποστείλει εἰς τὴν Πελοπόννησον τὸν ἔμπιστον Βασιλεῖον Βουῦσγον πρὸς τὸν ἐν Πάτραις Ἰωάννην Βλασσόπουλον, διὰ νὰ πληροφορηθῇ τὰ ἐκεῖ παρασκευαζόμενα. Ἀλλ' ὁ Βουῦσγος, ὅτε ἔφθασεν εἰς Γαλαξίδι, ἐπληροφορήθη τὰς πρώτας συγκρούσεις ἐν Ἀχαΐα καὶ ἀπῆλθεν εἰς τὴν Ἀράχωβαν, ὅπου ἀνήγγειλε τὴν ἔκρηξιν τῆς ἐπαναστάσεως ἐν Πελοποννήσῳ, προτρέψας νὰ σπεύσουν καὶ καταλάβουν τὰς διόδους ἐπικοινωνίας μεταξὺ Ἀμφίσσης καὶ Λεβαδείας. Αὐτὸς ὁ ἴδιος, ἀφοῦ ἐφόνησε Τούρκους ταχυδρόμους, μεταφέροντας εἰδήσεις καὶ ὁδηγίας τῶν Τούρκων τῆς Ἀμφίσσης πρὸς τοὺς τῆς Λεβαδείας, ἔσπευσε νὰ συναντήσῃ τὸν Διάκον καὶ τοὺς συσχεπτομένους μετ' αὐτοῦ προκρίτους τῆς Λεβαδείας πρὸς ἀναγγελίαν τῶν γεγονότων. Ὁ Διάκος, μετὰ μεγάλης τέχνης τρομοκρατήσας τὸν βοεβόδαν τῆς πόλεως διὰ διαδόσεων περὶ ἐπικειμένης ἀφίξεως ἀνταρτικῶν δυνάμεων ἀπὸ Πελοποννήσου, ἐπέτυχε τὴν ἄδειαν στρατολογίας δῆθεν πρὸς ἀντιμετώπισίν των, πράγματι δὲ πρὸς ἀνενόχλητον συγκρότησιν ἰσχυροῦ στρατιωτικοῦ σώματος. Τὴν 30ην Μαρτίου ἀπέβαλε τὸ προσωπεῖον καί, ὑψώσας τὴν

σημαίαν τῆς ἐπαναστάσεως, εἰσῆλθεν αἰφνιδιαστικῶς εἰς τὴν πόλιν τῆς Λεβαδείας. Οἱ Τοῦρκοι ὠχυρώθησαν εἰς τὸ φρούριον καὶ εἰς οἰκίας κειμένας εἰς τὴν ἐν τῷ μέσῳ τῆς πόλεως ὄχυρὰν θέσιν τῆς Ὠρας. Ὁ ἀγὼν διήρκεσεν ἐλάχιστον, διότι Ἄλβανοὶ ὑπεχρέωσαν τοὺς Τούρκους πρὸς παράδοσιν. Ἡ ἐπανάστασις ἐκηρύχθη τότε διὰ τελετῆς, κατὰ τὴν ὁποίαν οἱ ἀρχιερεῖς Ταλαντίου Νεόφυτος καὶ Ἀμφίσσης Ἡσαΐας ηὐλόγησαν τὴν ὑπὸ τοῦ Διάκου σχεδιασθεῖσαν προχειροποίητον ἐπαναστατικὴν σημαίαν χρώματος λευκοῦ μετὰ τῆς εἰκόνας τοῦ Ἁγίου Γεωργίου καὶ μὲ τὰ γράμματα «ἐλευθερία ἢ θάνατος». Συγχρόνως, κατ' ἐντολὴν τοῦ Διάκου, ὁ Κοντουσόπουλος κατέλαβε τὴν ἐπαρχίαν Ταλαντίου καὶ ὁ Βοῦσγος τὰς Θήβας.

Εἰς τὰς ἐπαρχίας Ζητουνίου (Λαμίας) καὶ Βοηδονίτσης ἔδρων δύο ἰσχυροὶ ὄπλαρχηγοί, ὁ Δυοβουνιώτης καὶ ὁ Κοντογιάννης, ἀμφοτέρω μεμυημένοι ὡς ὁ Πανουργιάς καὶ ὁ Διάκος, μέσῳ τῶν ἀπεσταλμένων τῆς Ἐταιρείας Κωνσταντίνου Σακελλίωτος καὶ Ἀθαν. Ζαρίφη. Ὁ Δυοβουνιώτης ἔσπευσε ἀμέσως πρὸς στρατολογίαν καὶ ἐπολιόρκησε τὸ φρούριον τῆς Βοηδονίτσης. Κατέφθασαν ἐκεῖ καὶ δυνάμεις τοῦ Πανουργιά ὑπὸ τὸν Κομνᾶν Τράκαν, ὡς καὶ ὁ Διάκος αὐτοπροσώπως μὲ ὄλας τὰς ὑπ' αὐτὸν δυνάμεις. Ἐστράφησαν τότε πρὸς πολιορκίαν τοῦ ἰσχυροῦ φρουρίου τῆς Ὑπάτης (Νέας Πάτρας, Πατρατσικίου), ὅπου ἔσπευσε καὶ ὁ Πανουργιάς. Ἡ κατάληψις τοῦ ὄχυροῦ τούτου φρουρίου, ἣ ὁποία θὰ εἶχε μεγάλην ἀπήχησιν διὰ τὴν ἐπανάστασιν, εἶναι πιθανὸν ὅτι θὰ ἐπραγματοποιεῖτο, ἂν οἱ Τοῦρκοι αἰφνιδιάζοντο διὰ κεραυνοβόλου ἐπιθέσεως, ὡς συνέβη εἰς τὰ Σάλωνα καὶ τὴν Λεβάδειαν. Δυστυχῶς ὁ ἰσχυρὸς ὄπλαρχηγὸς τῆς περιφερείας Μίτσος Κοντογιάννης ἐφάνη εἰς τὴν ἀρχὴν διστακτικὸς, καιροσκοπῶν μᾶλλον ἵνα μὴ ἀπολέσῃ τὴν ὑπερέχουσαν θέσιν του καὶ παραδοκῶν τὴν ἐξέλιξιν τῶν γεγονότων, προφασιζόμενος ὅτι δὲν συνηθροίσθησαν εἰσέτι δυνάμεις ἐπαρκεῖς διὰ παρομοίας ἐκτάσεως ἐπιχείρησιν. Ὅτε ἐπὶ τέλος ἐπείσθη νὰ μετάσχῃ εἰς ἐκστρατείαν τῶν ἠνωμένων ὄπλαρχηγῶν τῆς Ἀνατολικῆς Ἑλλάδος κατὰ τῆς Ὑπάτης, ἣ φάσις τοῦ αἰφνιδιασμοῦ εἶχε παρέλθει. Οἱ Τοῦρκοι εἶχον κλεισθῆ εἰς τὸ καλῶς παρασκευασθὲν φρούριον, ὅπῃθεν ἀντιμετώπισαν κρατερῶς τὰς πρώτας ἐπιθέσεις τῶν Ἑλλήνων ἐπαναστατῶν, συγχρόνως δὲ εἰδοποίησαν τὸν Κιοσσὲ Μεχμέτ πασᾶν καὶ τὸν Ὁμέρ πασᾶν Βρυώνην πρὸς ἀποστολὴν δυνάμεων. Οὕτω, τὴν νύκτα τῆς 18ης πρὸς τὴν 19ην Ἀπριλίου, ἐνῶ οἱ Ἕλληνες εἶχον καταλάβει τὴν κάτω πόλιν, οἱ δὲ Τοῦρκοι εἶχον ἐξαντλήσει τὰς τροφὰς καὶ ἠτοιμάζοντο πρὸς παράδοσιν, ἐφάνησαν μακρόθεν ἐπερχόμεναι ἰσχυραὶ τουρκικαὶ δυνάμεις ἀπὸ τὸ Λιανοκλάδι. Οἱ Ἕλληνες, φοβηθέντες μὴ ἀποκλεισθῶν, βαλλόμενοι ἀπὸ δύο πλευρῶν, καὶ ἐξοντωθῶν, ἠναγκάσθησαν νὰ διαλύσουν ἔσπευσμένως τὴν πολιορκίαν. Οὕτω δὲν ἐπετεύχθη ἡ κατάληψις τῆς Ὑπάτης καὶ τοῦ Ζητουνίου (Λαμίας), ὅπου οἱ Ἕλληνες θὰ εἶχον ἰσχυρὰς βάσεις πρὸς περαιτέρω διεξαγωγὴν τοῦ ἀγῶ-

νος. Πάντως ἡ ἐπανάστασις ἐφαίνετο κυριαρχοῦσα ἤδη ἀνὰ τὴν ἀνατολικὴν Ἑλλάδα¹.

Ἐμενεν ἀκόμη ἡ Ἀττικὴ, ἡ ὁποία ἔστερεῖτο, λόγῳ τῆς συστάσεως τοῦ ἐδάφους, ἰσχυρῶν ἀρματολικῶν δυνάμεων. Τὰ χωρία τῆς Ἀττικῆς κατοικοῦντο μόνον ὑπὸ Ἑλλήνων καὶ ἐντὸς τῆς πόλεως τῶν Ἀθηνῶν ἔξω μερικαὶ ἑκατοντάδες τουρκικῶν οἰκογενειῶν. Τὸ φρούριον ὅμως τῆς Ἀκροπόλεως ἔθεωρεῖτο ἐκ τῶν ἰσχυροτέρων τῆς Ἑλλάδος, ὑπῆρχε δὲ ἐκεῖ ἰσχυρὰ φρουρὰ ἐξουσιάζουσα τὴν πόλιν. Οἱ Ἀθηναῖοι ἐφαίνοντο ἡσυχοὶ καὶ εἶχον ἐπιτύχει διὰ τῶν συνήθων διαβεβαιώσεων νὰ πείσουν τοὺς Τούρκους, ὅτι τὰ διαδιδόμενα ἦσαν τεχνάσματα τῶν πρακτόρων τοῦ Ἀλῆ πασᾶ καὶ ὅτι οὐδεμία ἀνωμαλία ἐπρόκειτο νὰ συμβῇ. Διὰ τοῦτο καὶ οὐδεμία πολεμικὴ παρασκευὴ εἶχε γίνει. Ὅτε ὅμως οἱ Τούρκοι ἐπληροφορήθησαν τὰ ἐπαναστατικὰ γεγονότα τῆς Πελοποννήσου καὶ τῆς Ἀνατολικῆς Ἑλλάδος, ἐθορυβήθησαν τοσοῦτο μᾶλλον, καθ' ὅσον οἱ χωρικοὶ ἤρχισαν νὰ προβαίνουν εἰς διαφόρους βιαιοπραγίας. Μετέφερον ἐν σπουδῇ τροφὰς καὶ τὰ πράγματά των εἰς τὴν Ἀκρόπολιν, ὅπου καὶ τελικῶς ἐκλείσθησαν, ἀφοῦ τὴν 11^{ην} Ἀπριλίου συνέλαβον αἰφνιδιαστικῶς τρεῖς προκρίτους καὶ ἄλλους 10 περιφερομένους εἰς τὰς ὁδοὺς Ἀθηναίους, τοὺς ὁποίους ἐφυλάκισαν ὡς ὁμήρους. Ἄλλ' ἦτο πλέον ἀργὰ διὰ τοιαύτας προφυλάξεις, αἱ ὁποῖαι, ἀντὶ νὰ ἀποσοβήσουν, ἐπέσπενσαν τὰ γεγονότα.

Τὰ χωρία τῆς Ἀττικῆς ἤδη ἐκινουῦντο. Εἰς τὰ Χασιά ὁ Μελέτης Βασιλείου, μεμνημένος εἰς τὴν Φιλικὴν Ἐταιρείαν, εἶχεν ἐπιτύχει νὰ ἀναγνωρισθῇ ἡ περιοχὴ αὐτὴ ὡς « Δερβένι », διότι ἔδιδεν ἄνοδον πρὸς τὴν Πάρνηθα καὶ οὕτως εἶχε λάβει τὸ προνόμιον τῆς διατηρήσεως ὀπλοφόρων. Τὴν 1^{ην} Ἀπριλίου ὁ Μελέτης, ὑπὸ τὸ πρόσχημα τῆς ὑπερασπίσεως τῆς περιοχῆς ἀπὸ κλεπτῶν, οἱ ὁποῖοι δῆθεν ἐπρόκειτο νὰ ἐπιδράμουν, ὥπλισε τοὺς χωρικοὺς καί, σχηματίσας οὕτω μικρὰν πολεμικὴν ὁμάδα, ἐστρατοπέδευσεν εἰς τὸ Μενίδι, ὅπου ἐνισχύθη καὶ ὑπὸ πολλῶν χωρικῶν. Ὁ Ὀμέρβης τῆς Καρύστου διεπεραιώθη εἰς Κάλαμον πρὸς διαπίστωσιν τῆς ἐν Ἀττικῇ καταστάσεως. Ὁ Μελέτης τότε ἔσπευσε νὰ τὸν προσβάλλῃ καὶ νὰ τὸν ἐξαναγκάσῃ πρὸς ἀναχώρησιν. Ἦτο αὕτη ἡ πρώτη ἐπαναστατικὴ πράξις ἐν τῇ Ἀττικῇ. Ἐπειδὴ δὲ οἱ ἐπαναστατήσαντες κάτοικοι τῶν χωρίων δὲν συνεφώνουν ἐκ ποίου ἐκ τούτων θὰ προήρχετο ὁ ἀρχηγός, ἀπηνυθύνθησαν πρὸς τοὺς προκρίτους τῆς Λεβαδείας, οἱ ὁποῖοι, ἀντὶ νὰ στείλουν ἕνα ἐκ τῶν ἐμπείρων καπεταναίων, ἀπέστειλαν τὸν Δῆμον Ἀντωνίου, κατηχητὴν τῆς Ἐταιρείας καὶ φέροντα εὐρωπαϊκὴν ἐνδυμασίαν μετὰ λαμπρῶν ἐπωμίδων καὶ περικεφαλαίας, ἀλλ' οὐδὲν γνωρίζοντα περὶ διεξαγωγῆς πολέμου. Οἱ ἀγαθοὶ χωρι-

1. Ἰ. Φιλήμονος, ἔ.ἀ., τ. Γ', σ. 66 κ.έ. — Σπ. Τρικούπη, ἔ.ἀ., τ. Α', σ. 135 κ.έ.

κοὶ ἀπεθαύμαζον μὲν τὴν λαμπρὰν αὐτοσχέδιον στολὴν τοῦ ἑταιριστοῦ, ὁ ὁποῖος κατέπλησσε καὶ διὰ τῶν συνήθων διαβεβαιώσεων ὅτι κατέρχονται ρωσικαὶ δυνάμεις, προελαύνει ὁ Ὑψηλάντης κ.λ.π., ταχέως ὅμως ἀντελήφθησαν ὅτι οὗτος δὲν ἦτο κατάλληλος ὡς πολεμικὸς ἀρχηγός. Δι' ὃ καὶ ἀνέλαβε πάλιν τὰς ἐπαναστατικὰς τῶν ἐπιχειρήσεις ὁ Μελέτης Βασιλείου.

Τὴν νύκτα τῆς 25ης Ἀπριλίου περὶ τοὺς 600 χωρικοὺς τῆς Ἀττικῆς συνεκεντρώθησαν εἰς τὸ Μενίδι καὶ ἐξώρμησαν πρὸς τὰς Ἀθήνας, πολλοὶ τούτων, ἐλλείπει ὄπλων, φέροντες λόγχας ἢ ρόπαλα. Χωρὶς νὰ γίνουν ἀντιληπτοί, ἔφθασαν εἰς τὸ μεταξὺ τῶν πυλῶν ἀγίων Ἀποστόλων καὶ Μπουμπουνίστρας τεῖχος, ὅπου τινές, ἀνερχόμενοι ὁ εἰς ἐπὶ τῶν ὤμων τοῦ ἄλλου, ἐπήδησαν εἰς τὸ ἐσωτερικόν. Αἰφνιδιάσαντες καὶ φονεύσαντες τοὺς Τούρκους φρουροὺς ἤνοιξαν τὰς πύλας πρὸς εἴσοδον τῶν λοιπῶν καὶ διεσπάρησαν ἀνά τὴν πόλιν, πυροβολοῦντες καὶ κραυγάζοντες « Χριστὸς ἀνέστη - Ἐλευθερία ». Οἱ ἐλάχιστοι διαμένοντες ἀκόμη εἰς τὴν πόλιν Τούρκοι ἀλλόφρονες ἀνεζήτουν σωτηρίαν ἀνερχόμενοι εἰς τὴν Ἀκρόπολιν, ἀλλ' οἱ πλεῖστοι ἐφονεύθησαν καὶ τινες προέλαβον νὰ καταφύγουν εἰς τὰ προξενεῖα. Τὴν 28ην Ἀπριλίου ὑψώθη ἡ σημαία τῆς ἐπαναστάσεως εἰς τὸ Διοικητήριον καὶ ἐσηματίσθη πενταμελὴς ἐπιτροπὴ διοικήσεως καὶ διεξαγωγῆς τοῦ ἀγῶνος. Ἐν τῷ μεταξὺ ἔσπευδον μαχηταὶ ἐκ τῶν γειτονικῶν νήσων, οὕτως ὥστε ἐντὸς ὀλίγων ἡμερῶν ἐσηματίσθη στράτευμα ἐκ 3.000 ἀνδρῶν. Καταπλεῦσαν ὑδραϊκὸν πλοῖον, ὡς καὶ μερικοὶ Κεφαλλῆνες, ἐκόμισαν ὄπλα καὶ κανόνια, τὰ ὁποῖα ἐστήθησαν εἰς διάφορα σημεῖα πρὸς κανονιοβολισμὸν τῶν φρουρῶν. Οὕτως ἡ Ἀττικὴ ὀλόκληρος μετεῖχε τοῦ ἀγῶνος καὶ ἤρχιζεν ἡ πολιορκία τῶν ἐγκλείστων εἰς τὴν Ἀκρόπολιν Τούρκων¹.

Εἰς τὴν Ἀνατολικὴν Στερεὰν Ἑλλάδα, ὡς ἐξετέθη ἤδη, ἡ κατάστασις ἦτο λίαν περιπελεγμένη λόγῳ τῆς συρροῆς μεγάλων τουρκικῶν δυνάμεων εἰς τὴν γειτονικὴν Ἡπειρον καὶ τῆς ἐλλείψεως συνοχῆς. Οἱ ὄπλαρχηγοὶ ἐφοβοῦντο τὴν ἀποτυχίαν τοῦ ἀγῶνος, ἐξ αἰτίας τῆς ὁποίας θὰ ἐξωλοθρεύοντο οἱ πληθυσμοὶ καὶ αὐτοὶ οἱ ἴδιοι. Οἱ Τούρκοι εἰς τὴν περιοχὴν αὐτὴν ἐφάνησαν πολιτικώτεροι τῶν τῆς Πελοποννήσου, μὴ ἐνοχλοῦντες τοὺς Χριστιανικοὺς πληθυσμοὺς καὶ περιποιούμενοι τοὺς ἀρχηγοὺς τῶν ἀρματωλικῶν σωμάτων. Ἰδιαιτέρως ὁ δρῶν εἰς τὴν Ἀνατολικὴν Ἑλλάδα Ὁμὲρ Βρυώνης ὑπέσχετο εἰς αὐτοὺς νέα ἀξιώματα καὶ νέα ἀρματολίκια, ἐὰν παρέμενον ἀμέτοχοι τῆς ἐπαναστατικῆς κινήσεως. Ὁ πλέον διστακτικὸς ἦτο καὶ ὁ ἰσχυρότερος ὄπλαρχηγὸς τῆς Αἰτωλοακαρνανίας, ὁ Γεώργιος Βαρνακιώτης, πρὸς τὸν ὁποῖον κυρίως εἶχε στρέψει τὰ δίκτυά του ὁ Ὁμὲρ Βρυώνης, διατηρῶν

1. Δ. Σουρμελῆ, Ἱστορία τῶν Ἀθηνῶν κατὰ τὸν ὑπὲρ ἐλευθερίας ἀγῶνα, Ἀθ. 1853, σ. 9 κ.έ. — Ἰ. Φιλήμονος, ἔ.ἀ., τ. Γ', σ. 126 κ.έ. — Σπ. Τρικούπη, ἔ.ἀ., τ. Α', σ. 140 κ.έ.

φιλικὴν ἀλληλογραφίαν καὶ παρέχων ἀφειδῶς ὑποσχέσεις. Ὁ Βαρνακιώτης ἦτο μεμυημένος εἰς τὴν ἐπαναστατικὴν κίνησιν, ἀλλ' ἐφοβεῖτο τὰς φοβερὰς συνεπείας τῆς ἀποτυχίας καὶ προυτίμα νὰ καιροσκοπῇ, καταδοκῶν τὴν ἐξέλιξιν τῶν γεγονότων. Οὕτω, διέρρεον ἡμέραι, ἐβδομάδες, ἀκόμη καὶ μῆνες ἀπὸ τῆς κηρύξεως τῆς ἐπαναστάσεως εἰς Ἡελοπόννησον καί, ἐνῶ ἡ λοιπὴ Ἑλλάς εἶχε μεταβληθῆ εἰς ἐπαναστατικὸν ἠφαιστειον ἐν ἐκρήξει, ἡ Αἰτωλοακαρνανία, παρὰ τὰς δραματικὰς ἐκκλήσεις, αἱ ὁποῖαι κατέφθανον πανταχόθεν, παρέμενε ἐν ἀκινήσει. Οἱ ὄπλαρχηγοί, καὶ ἰδίως ὁ Μακρῆς καὶ ὁ Βαρνακιώτης, παρεσκευάζοντο δραστηρίως, ἀλλὰ περιεπλανῶντο εἰς ἀπροσίτους περιοχάς, ἵνα μὴ ἐμπέσουν εἰς παγίδα τῶν Τούρκων, καὶ ἀνέμενον.

Αἱ εἰδήσεις, αἱ ὁποῖαι κατέφθανον πανταχόθεν περὶ τῆς ἐπαναστάσεως καὶ αἱ συνήθως μεγαλοποιούμεναι ἐπιτυχίαι τῶν ἐπαναστατῶν ἐνίσχυον πάντως τὸ ἐθνικὸν φρόνημα τῶν Ἑλλήνων καὶ τὴν ἀδημονίαν πρὸς συμμετοχὴν εἰς τὸν ἀπελευθερωτικὸν ἀγῶνα. Ὅτε ἰδίως ἀνηγγέλθησαν αἱ νῖκαι τῆς Γραβιάς, τοῦ Βαλτεσίου καὶ τῶν Δολιανῶν, οἱ ὄπλαρχηγοὶ τῆς Αἰτωλοακαρνανίας ἤρχισαν τὰς μυστικὰς συνεννοήσεις πρὸς ἐναρξιν τοῦ ἀγῶνος. Ἡ συμμαχία τῶν Σουλιωτῶν μετὰ τῶν Ἀλβανῶν, ἀπειλοῦσα τὰ νῶτα τῶν Τούρκων, ἐφαίνετο ὡς παρέχουσα ἐπὶ τινα χρόνον ἀσφάλειαν ἀπὸ τῆς ἐπιδρομῆς τῶν ἐν Ἡπειρῷ μεγάλων τουρκικῶν δυνάμεων. Ἐτι πλεον, ὁ διευθύνων τὰς κατὰ τοῦ Ἀλῆ πασᾶ ἐπιχειρήσεις Χουρσίτ πασᾶς, μὴ συμφωνῶν πρὸς τὴν διαλλακτικὴν πολιτικὴν τοῦ Ὁμέρ Βρυώνη καὶ προβλέπων ὅτι μοιραίως θὰ μετεῖχον ἀργὰ ἢ γρήγορα καὶ οἱ ὄπλαρχηγοὶ τῆς Αἰτωλοακαρνανίας εἰς τὴν ἐπανάστασιν, εἶχε δώσει μυστικὰς πρὸς τὸν δερβέναγαν, φύλακα τῶν ὄρεινῶν διόδων, ὁδηγίας, νὰ συλλάβῃ διὰ δόλου καὶ ἐξοντώσῃ τούτους. Ἀλλ' αἱ ἐντολαὶ αὐταὶ περιῆλθον εἰς γνῶσιν τοῦ Βαρνακιώτη, ὁ ὁποῖος, ἐκμανεῖς, ἐστράφη εὐθὺς πρὸς ἄμεσον κήρυξιν τῆς ἐπαναστάσεως.

Ὁ Βαρνακιώτης, κατόπιν συνεννοήσεως μετὰ τῶν λοιπῶν ὄπλαρχηγῶν, ὥρισε τὴν κήρυξιν τῆς ἐπαναστάσεως ἐν ὅλῃ τῇ Αἰτωλοακαρνανίᾳ τὴν 26ῃν Μαΐου. Ἀλλ', ὅπως συνέβη καὶ εἰς τὰς ἄλλας περιφερείας, καὶ ἐκεῖ προέλαβον τὰ γεγονότα λόγῳ τοῦ ἐπαναστατικοῦ ὄργασμοῦ τῶν λαϊκῶν μαζῶν. Οἱ Τούρκοι τοῦ Μεσολογγίου, τρομοκρατηθέντες ἐκ τῶν διαδόσεων ὅτι κατέρχονται ἐκ τῶν βουνῶν σώματα κλεπτῶν, περὶ τὰ μέσα Μαΐου ἐγκατέλειψαν τὴν πόλιν σὺν γυναιξὶ καὶ τέκνοις καί, συνοδευόμενοι ὑπὸ τῆς τουρκικῆς φρουρᾶς, κατέφυγον εἰς τὸ Βραχῶρι (Ἀγρίνιον). Τὴν ἐπομένην ὁ ὄπλαρχηγὸς τῆς περιοχῆς Δημ. Μακρῆς, ὁ ὁποῖος εἶχεν ἤδη ἀρχίσει νὰ ἐπιτίθεται κατὰ τῶν Τούρκων ὑπαλλήλων καὶ νὰ διαρπάζῃ τὰ μεταφερόμενα χρήματα, κατὰ τὸ ὑπόδειγμα τῶν γενομένων ἐν Ἀχαΐᾳ, εἰσῆλθεν ἀκωλύτως μετὰ τῶν παλληκαρίων του εἰς τὸ Μεσολόγγιον. Κατὰ τὴν αὐτὴν ἡμέραν εἰσέπλευσαν εἰς τὸν λιμένα τὰ ἔξω τοῦ κόλπου περιπλέοντα ἑλληνικὰ πλοῖα. Τὴν 20ῃν Μαΐου κατελήφθη ὑπὸ τῶν ἐπαναστατῶν τὸ Διοικητήριον τῆς πόλεως καὶ

ἀνεπειτάσθη ἐκεῖ ἡ ἐπαναστατικὴ σημαία. Τὰ γεγονότα ταῦτα ἀνηγγέλθησαν ἀμέσως πρὸς τοὺς λοιποὺς ὀπλαρχηγοὺς τῆς δυτικῆς Ἑλλάδος, ἐκ τῶν ὁποίων οἱ ἰσχυρότεροι, Μακρῆς, Βαρνακιώτης, Ἴσκος καὶ Βλαχόπουλος, συνήθρουν τὰς δυνάμεις τῶν πρὸς ἐκστρατείαν κατὰ τοῦ Βραχωρίου, ὅπου εἶχον συγκεντρωθῆ αἱ τουρκικαὶ φρουραὶ καὶ καταφύγει αἱ τουρκικαὶ οἰκογένειαι τῶν ἀνοχυρῶτων πόλεων. Τὴν 25^{ην} Μαΐου ὁ Γ. Βαρνακιώτης ἐξέδωσε προκήρυξιν περὶ ἐνάρξεως τοῦ ἀγῶνος, ἡ ὁποία, ἂν καὶ τόσον καθυστερημένη, εἶναι ἡ πρώτη ἐπαναστατικὴ προκήρυξις τῆς δυτικῆς Ἑλλάδος. Ἡ ἐπανάστασις, ἀφοῦ διεδόθη εἰς ὀλόκληρον τὴν δυτικὴν Ἑλλάδα, διεσπάρη πρὸς τὸ Μακρυνόρος καὶ ἐκεῖθεν πρὸς τὰς ὄρεινὰς περιοχὰς τῆς Ἡπείρου, ἀπὸ ὅπου κατῆλθον δύο ἰσχυροὶ ὀπλαρχηγοί, ὁ Γ. Καραϊσκάκης καὶ ὁ Γῶγος Μπακόλας. Τὸ φρούριον τῆς Ναυπάκτου (Ἐπακτος) ἀντέσχεν εἰς τὰς ἀπὸ ξηρᾶς καὶ θαλάσσης προσβολάς, ὡς καὶ τὸ γειτονικόν, δεσπύζον τοῦ Πατραϊκοῦ κόλπου, « καστέλλι τῆς Ρούμελης » (Ἀντίρριον). Τὸ Βραχῶρι κατεκτήθη κατόπιν σφοδρῶν ἐπιθέσεων καὶ συμφωνίας μετὰ τῶν ἐν αὐτῷ ὑπερασπιστῶν Ἀλβανῶν.

Εἰς τὴν περιφέρειαν τοῦ Καρπενησίου ὁ ἀγὼν ἤρχισε τὴν 4^{ην} Ἰουνίου καὶ κατόπιν σφοδρῶν προσβολῶν τῶν Γιολδασαίων καὶ τοῦ Βράσκα οἱ Τοῦρκοι ἀπεχώρησαν παραμεινάσης ὀλοκλήρου τῆς Εὐρυτανίας εἰς χεῖρας τῶν Ἑλλήνων. Οὕτω, μολοντί εἰς τὴν δυτικὴν Ἑλλάδα ἡ ἐπανάστασις ἐξερράγη δύο περίπου μῆνας μετὰ τὴν τῆς Πελοποννήσου, ἡ δρασὶς τῶν ὀπλαρχηγῶν ἦτο τόσον σφοδρὰ καὶ συστηματικὴ, ὥστε ἐντὸς δύο ἐβδομάδων σχεδὸν εἰς ὅλας τὰς περιοχὰς εἶχον ὑπερισχύσει οἱ Ἕλληνες καὶ ἐκδιωχθῆ ἡ αἰχμαλωτισθῆ οἱ Τοῦρκοι¹.

Ἡ νῆσος Εὐβοία, ἐκτεινομένη κατὰ μῆκος τῶν ἀκτῶν τῆς Ἀττικῆς καὶ Βοιωτίας ἐπὶ ἑκατὸν ἐξήκοντα περίπου μιλλίων ἀπὸ τοῦ Σουνίου μέχρι τοῦ Μαλιακοῦ κόλπου, εἶχεν ὅλως ἰδιαιτέραν σημασίαν διὰ τὴν ἑλληνικὴν ἐπανάστασιν καὶ λόγῳ τοῦ μεγάλου ἑλληνικοῦ πληθυσμοῦ, τὸν ὁποῖον περιελάμβανεν, ἀλλὰ καὶ λόγῳ τοῦ ἀμέσου κινδύνου τὸν ὁποῖον θὰ διέτρεχε συνεχῶς ἡ ἐπανάστασις ἐκ τῆς εὐχεροῦς ἐκεῖθεν μεταφορᾶς τουρκικῶν στρατευμάτων πρὸς πλευροκόπησιν τῶν ἐν τῇ ἠπειρωτικῇ Ἑλλάδι μαχομένων Ἑλλήνων. Ἐπροστατεύετο διὰ δύο μεγάλων καὶ ἰσχυρῶν φρουρίων, τοῦ δεσπύζοντος ἐπὶ τῆς Χαλκίδος ἐπὶ τοῦ ἀπὸ τῆς ἄλλης πλευρᾶς τοῦ πορθμοῦ λόφου τοῦ Καράμπαμπα, καὶ τοῦ τῆς Καρύστου. Ἐπὶ πλεον ὑπῆρχον ἐκεῖ ἰσχυραὶ τουρκικαὶ δυνάμεις, οἱ δὲ ἐγκατεστημένοι Τοῦρκοι ἦσαν ἄγριοι καὶ πολεμοχαρεῖς. Ἡ ἐπανάστασις ὀλίγας εἶχεν ἐλπίδας ἐπιτυχίας, ἰδίως ἂν δὲν διεξή-

1. Ἰ. Φιλήμονος, ἔ.ἀ., τ. Γ', σ. 328 κ.ε. — Σπ. Τρικούπη, ἔ.ἀ., τ. Α', σ. 203 κ.ε. — Α. Κουτσαλέξη, « Διαφέροντα καὶ περίεργά τινα ἱστορήματα ἀναφερόμενα στοὺς πρώτους μῆνες τῆς ἐπαναστάσεως στὴν Ἡπειρὸ καὶ Αἰτωλοακαρνανία ».

γετο ἄμεσος καὶ κεραυνοβόλος μετὰ σοβαρᾶς ἐνισχύσεως ἀπὸ τῆς ἠπειρωτικῆς Ἑλλάδος καὶ τῶν νήσων ἐπίθεσις πρὸς κατάκτησιν τῶν δύο φρουρίων. Οἱ Τοῦρκοι, ἀφ' ἧς ἐπληροφορήθησαν τὰ ἐπαναστατικὰ συμβάντα τῆς Πελοποννήσου καὶ τῆς Στερεᾶς, ἤρχισαν συλλήψεις ὁμήρων. Τὴν 12ην Ἀπριλίου διετάχθη γενικὸς ἀφοπλισμὸς τῶν κατοίκων. Πολλοὶ πρόκριτοι κατεκρεουργοῦντο πρὸς τρομοκράτησιν τῶν λοιπῶν.

Παρὰ ταῦτα, οἱ ἑλληνικοὶ πληθυσμοὶ εἶχον καταληφθῆ ὑπὸ ἐπαναστατικοῦ μένου καὶ ἀνέμενον τὴν κατάλληλον εὐκαιρίαν πρὸς ἔναρξιν τῆς ἐπαναστάσεως. Κατὰ τὰ τέλη Ἀπριλίου ἔλαβον τὰ ὄπλα οἱ κάτοικοι τῆς Λίμνης, μικρᾶς πόλεως ἔναντι τῆς Λοκρίδος. Ἐσπευσαν πρὸς βοήθειάν των οἱ ὀλίγον πρὶν ἐπαναστατήσαντες κάτοικοι τῶν ἔναντι ἁκτῶν τοῦ Τρίκερι, προσκομίσαντες καὶ τέσσαρα πλοῖα, πολεμεφόδια καὶ τινὰς ἠσκημένους κλέφτας σταλέντας ὑπὸ τοῦ Ὀδυσσεῶς Ἀνδρούτσου, τοῦ ὁποίου ὁ ἐξάδελφος Βερούσης ἀνεγνωρίσθη ὡς ἀρχηγός. Ὁ Βερούσης προσέβαλεν ἀμέσως τοὺς Τούρκους τοῦ Ξηροχωρίου, ἐκ τῶν ὁποίων πολλοὶ ἐφρονεύθησαν καὶ ἄλλοι κατέφυγον εἰς Χαλκίδα. Μία προχειροποίητος ἐκστρατεία κατὰ τοῦ φρουρίου τῆς Χαλκίδος ἀπεκρούσθη ὑπὸ τῶν Τούρκων, κατόπιν σφοδρᾶς μάχης παρὰ τὸν Τροχόν. Οἱ ἐπαναστάται ὠχυρώθησαν εἰς τὴν παραθαλάσσιον θέσιν Βρυσᾶκια, ὅπου ἀντέσχον εἰς ἐπανειλημμένας προσβολὰς τῶν Τούρκων. Ὁ Βερούσης, αὐταρχικὸς καὶ βίαιος, ἀντικατεστάθη εἰς τὴν ἀρχηγίαν τοῦ ἀγῶνος ὑπὸ τοῦ γενναίου καὶ ἐμπειροπολέμου Εὐβοέως Ἀγγελῆ Γοβγίνα, ὁ ὁποῖος εἶχεν ἤδη ἀναδειχθῆ εἰς τὴν μάχην τῆς Γραβιάς ὑπὸ τὸν Ἀνδρουῦτσον. Τὸν Μάϊον ἔφθασεν εἰς Εὐβοίαν ὁ ἐκεῖθεν καταγόμενος Νικόλαος Κριεζώτης, ὁ ὁποῖος ἔζη ἀσχολούμενος μὲ ποιμενικὰ ἔργα εἰς Μικρὰν Ἀσίαν, ταχέως δὲ ἀνεδείχθη ἐκ τῶν ἱκανωτέρων καὶ γενναιοτέρων ἀρχηγῶν τῆς ἐν Εὐβοίᾳ ἐπαναστάσεως καὶ ἐν συνεχείᾳ τοῦ ὅλου ἑλληνικοῦ ἀγῶνος. Οὕτω, μολονότι οἱ Τοῦρκοι ἐκράτουν ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν των τὰ δύο ὄχυρά φρούρια τῆς Χαλκίδος καὶ τῆς Καρύστου μετὰ τῶν ὑπ' αὐτῶν προστατευομένων δύο πόλεων, ἡ ἐπανάστασις ἐπεξετάθη εἰς ὀλόκληρον τὴν Εὐβοίαν¹.

Ἡ Θεσσαλία κατὰ τὸ μέγιστον μέρος κατφεῖτο ὑπὸ Ἑλλήνων. Οἱ Τοῦρκοι ἦσαν ἐγκατεστημένοι κυρίως εἰς τὸν Βόλον καὶ τὰ Λεχώνια (Ἴωλκόν). Ἡ περιφέρεια τῆς Ζαγορᾶς, ἡ ὁποία μετὰ τῶν εἰκοσιτεσσάρων χωρίων τῆς ἦνθει οἰκονομικῶς καὶ ἐτύγγανεν εἰδικῶν προνομίων αὐτοδιοικήσεως, ἀνῆκε σχεδὸν ἐξ ὀλοκλήρου εἰς τοὺς Ἑλληνας, τῶν ὁποίων τὸ πατριωτικὸν φρόνημα ἦτο λίαν ἀνεπτυγμένον χάρις εἰς τὰ λειτουργοῦντα ἐκεῖ ἑλληνικὰ σχολεῖα, τὴν συγκέντρωσιν πολλῶν διδασκάλων καὶ τὴν πνευματικὴν καὶ κοινωνικὴν ἀνάπτυξιν τῶν προκρίτων. Ἐν τούτοις, λόγῳ τῆς γεωγραφικῆς

1. Ἰ. Φιλήμονος, ἑ.ἀ., τ. Γ', σ. 135 κ.έ. — Σπ. Τρικοῦπη, ἑ.ἀ., τ. Α', σ. 146 κ.έ.

θέσεως καὶ τῆς συστάσεως τοῦ ἐδάφους τῆς Θεσσαλίας, ἡ ἐπανάστασις δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ἔχη πολλὰς ἐλπίδας ἐπιτυχίας. Οὐδαμῶθεν ἠδύνατο νὰ λάβῃ σοβαρὰς ἐνισχύσεις, δεδομένου ὅτι ἡ Μακεδονία καὶ ἡ Ἡπειρος κατεείχοντο ὑπὸ πολλῶν ἰσχυρῶν τουρκικῶν στρατιῶν, ἡ Στερεὰ Ἑλλάς ἤδη ἐπάλαιεν ἀπεγνωσμένως κατὰ τῶν ἐπιδραμόντων τουρκικῶν στρατευμάτων καὶ αἱ ναυτικαὶ νῆσοι δὲν διέθετον πολλὰ πλοῖα πρὸς ἀποστολὴν εἰς τόσον μακρινὴν ἀπὸ τοῦ κέντρου τῆς ἐπαναστάσεως ἀπόστασιν καὶ μόνιμον ἀποκλεισμόν τῶν παραλίων. Ἄλλ' εἰς τὴν Θεσσαλίαν καὶ ἰδίως εἰς τὴν περιοχὴν τῆς Μαγνησίας, ἔδρα μυστικῶς ἀφ' ἱκανοῦ χρόνου ὁ διδάσκαλος τοῦ Γένους καὶ διευθυντῆς τοῦ σχολείου τῶν Μηλιῶν Ἄνθιμος Γαζῆς, ὁ ὁποῖος, ἔχων ἤδη μυηθῆ εἰς τὴν Φιλικὴν Ἐταιρείαν, καθ' ὃν χρόνον περιεπλανᾶτο εἰς τὴν Ρωσίαν πρὸς περισυλλογὴν χρημάτων διὰ τὸ σχολεῖόν του, ἐχρησίμευσεν ἤδη ὡς ὁ ἐνθουσιωδέστερος ἀπόστολος αὐτῆς. Ὁ Γαζῆς εἶχε κατηχήσει πολλοὺς προκρίτους καὶ ἀρματολοὺς τῆς περιφερείας, μεταξὺ δὲ τούτων καὶ τὸν ἰσχυρὸν ὄπλαρχηγὸν Κυριάκον Βασδέκην, εἰς τὸν ὁποῖον ἡ τουρκικὴ ἐξουσία ἐφαίνετο νὰ ἔχη μεγάλην ἐμπιστοσύνην, διότι εἶχε μετὰσχει ἐνεργῶς εἰς τὸν κατὰ τοῦ Ἀλῆ πασᾶ πόλεμον, εἶχε δὲ παραχωρήσει εἰς αὐτὸν τὰ μεγαλύτερα ἀρματολίκια τῆς περιφερείας.

Ἄρματολοι καὶ πρόκριτοι, καθοδηγούμενοι μυστικῶς ὑπὸ τοῦ Ἄνθ. Γαζῆ, ἐφαίνοντο μὲν πιστοὶ εἰς τὴν τουρκικὴν ἐξουσίαν, ἐξαπατῶντες αὐτήν, ὡς πρὸς τὰς πραγματικὰς διαθέσεις των, ἀνέμενον δὲ τὴν κατάλληλον εὐκαιρίαν διὰ νὰ ριφθοῦν εἰς τὸν ἐπαναστατικὸν ἀγῶνα. Τὴν 5ην Μαΐου 1821 ἐφάνησαν εἰς τὰ παράλια τοῦ Τρίκερι καὶ τοῦ Ἀλμυροῦ πλοῖα τῆς Ὑδρας καὶ τῶν Σπετσῶν, ἔχοντα ἀναπεπταμένην τὴν ἐπαναστατικὴν σημαίαν. Ὁ Ἄνθ. Γαζῆς εὗρε τὴν ποθουμένην εὐκαιρίαν, εἰδοποιήσας πάραυτα χωρικοὺς καὶ ὄπλαρχηγοὺς πρὸς συγκέντρωσιν δι' ἑναρξίν τῆς ἐπαναστάσεως. Ὁ Τοῦρκος διοικητῆς τῆς Μαγνησίας, ὑποπτευθεὶς τὰς συγκεντρώσεις αὐτάς, ἐξῆλθε μετὰ τουρκικῶν δυνάμεων εἰς τὰ χωρία πρὸς σύλληψιν προκρίτων ὡς ὁμήρων. Ἄλλ' ἦτο ἄργά. Τὴν 7ην Μαΐου οἱ ἐνεδρεύοντες χωρικοὶ ἐφόνευσαν τὸν διοικητὴν μετὰ τῶν ὑπ' αὐτὸν Τούρκων. Συγχρόνως ὁ Κυριάκος Βασδέκης εἰσέβαλεν εἰς Λεχώνια, ὅπου ἐφόνευσε πάντας τοὺς ἐκεῖ Τούρκους περὶ τοὺς 600 περίπου. Κατόπιν οἱ Ἕλληνες ἐστράφησαν κατὰ τοῦ Βόλου, τὸν ὁποῖον καὶ ἐπολιοῦρησαν, βοηθούμενοι ἀπὸ θαλάσσης ὑπὸ τῶν πλοίων τῆς Ὑδρας καὶ τῶν Σπετσῶν, ὡς καὶ τινῶν τοῦ Τρίκερι. Συγχρόνως συνεστήθη ἑλληνικὴ τοπικὴ ἐπαναστατικὴ διοίκησις, ἀποκληθεῖσα « Βουλὴ Θεταλομαγνησίας », τῆς ὁποίας τὸν ὄργανισμόν ἀνέλαβε νὰ συντάξῃ ὁ Ἄνθιμος Γαζῆς. Οἱ ἐπαναστάται ἐστράφησαν καὶ κατὰ τοῦ Βελεστίνου, καταλαμβάνοντες τὴν πόλιν, ἐνῶ οἱ Τοῦρκοι ἐκλείσθησαν εἰς ὠχυρωμένους πύργους. Δὲν παρήλθον ὅμως πολλαὶ ἡμέραι καὶ ὁ Μαχμούτ πασᾶς Δράμαλης ἐπέδραμεν ἀπὸ τῆς Λαρίσης μετὰ μεγάλης στρατιᾶς, σπείρων τὸν ὄλεθρον. Τὰ

στρατόπεδα τοῦ Βόλου καὶ τοῦ Βελεστίνου διελύθησαν, τὰ δὲ περισσότερα χωρία κατελήφθησαν καί, ὅσοι ἐκ τῶν Ἑλλήνων δὲν προέλαβον νὰ καταφύγουν εἰς Τρίκερι ἢ εἰς ὄρεινὰς περιφερείας, κατεσφάγησαν. Ἄλλ' οἱ ὀπλαρχηγοί, εἰθισμένοι εἰς τὴν διαφυγὴν δι' ἐγκαίρων μετατοπίσεων καὶ ἐλιγμῶν, συνεκρότουν νέα στρατόπεδα εἰς ἀσφαλέστερα σημεῖα, μακρὰν τοῦ ὄγκου τῶν τουρκικῶν στρατευμάτων, διατηροῦντες ἐν ἐνεργείᾳ τὴν ἐπαναστατικὴν φλόγα ἀνὰ τὴν Θεσσαλίαν¹.

Πέραν τοῦ Ὀλύμπου ἑλληνικὴ ἐπανάστασις δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ στεφθῆ ὑπὸ ἐπιτυχίας, καθ' ὅσον ὑπῆρχον ἐκεῖ διαθέσιμοι μεγάλοι τουρκικαὶ δυνάμεις, ἦτο δὲ εὐχερὴς ἢ ἄμεσος μεταφορὰ νέων ἀπὸ Κωνσταντινουπόλεως καὶ Θράκης. Πάντως, εἰς τὴν Μακεδονίαν ὑπῆρχον τρεῖς ἐπαναστατικοὶ κρατῆρες δυνάμενοι νὰ ἐκραγοῦν ἀπὸ ἡμέρας εἰς ἡμέραν : Ἡ χερσόνησος τοῦ Ἄθω (μοναὶ τοῦ Ἁγίου Ὄρους), ἡ Χαλκιδικὴ καὶ τὰ ὄρη καὶ τὰ ἐδάφη πρὸς Ἐδεσσαν· Νάουσαν τῆς δυτικῆς πλευρᾶς. Τὸ δυστύχημα ἦτο ὅτι ἐκάστη τῶν περιοχῶν τούτων ἦτο ἀπομεμονωμένη τῆς ἄλλης, ὁ συντονισμὸς ἐπαναστατικῆς δράσεως ἦτο δύσκολος, οὐδ' ἐπετεύχθη ποτέ, οἱ δὲ Τοῦρκοι, κατακλύζοντες τὰ ἐνδιάμεσα πεδινὰ ἐδάφη, ἦτο εὐκόλον νὰ ἐπιτύχουν πλήρη ἀπομόνωσιν πρὸς ἀλληλοδιάδοχον ἐξόντωσιν.

Τὰ μοναστήρια τοῦ Ἁγίου Ὄρους ἐτύγγανον παλαιῶν προνομίων, βάσει τῶν ὁποίων αὐτοδιωκοῦντο, ἀπαγορευομένης τῆς εἰσόδου τουρκικῶν στρατευμάτων. Οἱ μοναχοί, ζῶντες εἰς τὰ εἴκοσι μοναστήρια καὶ τὰς πολυαρίθμους σκήτας, ἀνήρχοντο περὶ τὰς 10 χιλιάδας, ἦσαν δὲ θερμοὶ πατριῶται, συνδυνάζοντες τὸν φανατισμὸν τῆς ὀρθοδόξου πίστεώς των μετὰ τοῦ πόθου τῆς ἑλληνικῆς ἐλευθερίας. Μερικοὶ ἠγούμενοι μοναστηρίων εἶχον ἤδη κατηχηθῆ ὑπὸ ἀποστόλων τῆς Φιλικῆς Ἐταιρείας. Ὁ πλούσιος πρόκριτος τῶν Σερρῶν Ἐμμανουὴλ Παπᾶς, τύπος ἡρωϊκοῦ καὶ ἐνθουσιώδους πατριώτου, εὐρεθεὶς ἐν Κωνσταντινουπόλει κατὰ τὰ τέλη τοῦ ἔτους 1820, ἐμνήθη εἰς τὴν Φιλικὴν Ἐταιρείαν καὶ συνέλαβε τὸ σχέδιον τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ Ἁγίου Ὄρους. Λαβὼν σχετικὴν ἐκ μέρους τοῦ Ὑψηλάντου ἐντολήν, ἠγόρασε σημαντικὰς ποσότητας πολεμοφοδίων καὶ ὄπλων, τὰς ὁποίας διὰ πλοίου Λημνίου μετέφερε περὶ τὰ τέλη Μαρτίου 1821 εἰς τὴν χερσόνησον τοῦ Ἄθω. Οἱ περισσότεροι ἠγούμενοι, μεμυημένοι εἰς τὴν Φιλικὴν Ἐταιρείαν ἢ κινηθέντες ἐκ τῶν συνήθων διαδόσεων τῶν Φιλικῶν περὶ ἐπικειμένης καθόδου ρωσικῶν στρατευμάτων κ.λ.π. ἐδέχθησαν προθύμως αὐτὸν καὶ τὴν ἐκφόρτωσιν τοῦ πολεμικοῦ ὑλικοῦ. Ὁ Παπᾶς ἐκάλεσε γενικὴν συνέλευσιν τῶν ἠγουμένων καὶ προΐσταμένων, οἱ ὁποῖοι, ἀφοῦ ἐπεδείχθησαν τὰ πληρεξούσια γράμματα τῆς Ἀνωτάτης Ἀρχῆς, ἠυλόγησαν τὸν ἀγῶνα καὶ ἐπέτρε-

1. Ἱ. Φιλήμονος, ἔ.ἀ., τ. Γ', σ. 133 κ.έ. — Σπ. Τρικούπη, ἔ.ἀ., τ. Α', σ. 143 κ.έ.

ψαν γενικὴν στρατολογίαν. Ἐνθουσιασμός κυρίως ἐπεκράτησεν εἰς τὰς τάξεις τῶν ταπεινῶν μοναχῶν, οἱ ὅποιοι, ἐγκαταλείψαντες τὰ καθήκοντα τῆς ἀσκητικῆς λατρείας, ἐπεδόθησαν εἰς τὴν παρασκευὴν πολεμοφοδίων καὶ εἰς τὴν πολεμικὴν τῶν ἐκγύμνασιν.

Εἰς τὴν Χαλκιδικήν, εἰς τὴν χερσόνησον τῆς Κασσάνδρας, εὐφλεκτον ἐπαναστατικὸν ὕλικὸν ὑπῆρχεν ἰδίως εἰς τὰ Μαδεμοχώρια, τὰ λεγόμενα Χάσικα χωρία, τὰ ὅποια, ἐκμεταλλεύόμενα τὸν ὄρυκτὸν πλοῦτον τῆς περιοχῆς καὶ ἀπολαμβάνοντα ἀντὶ ἐτησίου φόρου πλήρους διοικητικῆς αὐτονομίας, μετεῖχον τῆς ἀπελευθερωτικῆς κινήσεως κατὰ τὴν προεπαναστατικὴν περίοδον. Εἰς τὴν πρωτεύουσαν Πολύγυρον οἱ ἐδρεύοντες πρόκριτοι, πολλοὶ τῶν ὁποίων ἦσαν κατηχημένοι εἰς τὴν Φιλικὴν Ἐταιρείαν, ἐπέτρεπον ἐντέχνως τὰς ἐπαναστατικὰς προπαρασκευάς, ἀλλὰ συνεκράτουν τὸν πληθυσμὸν ἀπὸ πάσης βεβιασμένης ἢ ἀνοργανώτου ἐκδηλώσεως, ἣ ὅποια θὰ ὠδήγει εἰς καταστροφάς. Ἔτι πλέον ἦτο περιπεπλεγμένη ἡ κατάστασις εἰς τὰς παρὰ τοὺς πρόποδας τῶν ὄρέων πόλεις τῆς δυτικῆς Μακεδονίας, ὅπου οἱ πληθυσμοί, παρὰ τοὺς φόβους καὶ τὰς καθησυχαστικὰς προτροπὰς τῶν προκρίτων, ἐπηρεάζοντο ἐκ τῶν εἰς τὰς ἐγγυὲς περιοχὰς δρώντων ἀρματολικῶν σωμάτων.

Μολονότι ἡ ἐπανάστασις εἶχεν ἤδη κηρυχθῆ ἀπὸ πολλοῦ εἰς τὴν Πελοπόννησον καὶ τὰς νήσους, εἰς τὴν Μακεδονίαν, παρὰ τὸν ἐπικρατοῦντα ἀναβρασμὸν, ἡ κατάστασις παρέμενε στάσιμος, λόγῳ ἐλλείψεως συνοχῆς καὶ συντετονισμένων ἐνεργειῶν πρὸς ἐπαναστατικὸν ἀγῶνα. Ὡς εἶχε συμβῆ ἤδη εἰς ἄλλας ἑλληνικὰς περιοχάς, ἰδίως εἰς τὴν Πελοπόννησον καὶ τὴν Κρήτην, καὶ εἰς τὴν Μακεδονίαν τὰ βεβιασμένα τρομοκρατικὰ μέτρα τῶν Τούρκων πρὸς ἀποσόβησιν ἐπαναστάσεως ἐπετάχυναν τὴν ἐκρηξιν ταύτης. Ὁ ἀναπληρῶν τὸν ἐλλείποντα πασᾶν μουτσελίμης τῆς Θεσσαλονίκης Ἰουσοῦφ μπέης ἐκάλεσε τοὺς προεστῶτας τῶν ἐπαρχιῶν τῆς δικαιοδοσίας του καὶ ἰδίως τῆς Χαλκιδικῆς, δῆθεν μὲν ἵνα συσκεφθῆ μετ' αὐτῶν, πράγματι δὲ ἵνα κρατήσῃ ὡς συνήθως αὐτοὺς ὡς ὁμήρους τῆς πίστεως τῶν ραγιαδῶν. Οἱ πρόκριτοι, μαντεύσαντες τὰς διαθέσεις τοῦ Τούρκου διοικητοῦ, δὲν μετέβησαν εἰς Θεσσαλονίκην, ἀλλ' ἀπέστειλαν μερικὰ δευτερεύοντα πρόσωπα. Ὁ Ἰουσοῦφ μπέης ὑπὸ τὸ πρόσχημα τῆς ἀνυπακοῆς τῶν προκρίτων, ἀπέστειλε περὶ τὰ μέσα Μαΐου δύο τουρκικὰ στρατιωτικὰ σώματα. Ἐκ τούτων τὸ ἐν ἐστάθμειεν εἰς τὸν ἰσθμὸν τῆς χερσονήσου τοῦ Ἄθω, μὴ τολμῆσαν εἰσέτι νὰ παραβιάσῃ τὸ προαιώνιον ἄσυλον τοῦ Ἁγίου Ὄρους, ἀλλ' ἀπομονῶσαν τοὺς ἐν ἐπαναστατικῇ διεγέρσει μοναχοὺς ἐκ τῶν λοιπῶν περιοχῶν. Τὸ ἕτερον ἐστράφη πρὸς τὴν χερσόνησον τῆς Κασσάνδρας κατευθυνόμενον εἰς τὸν Πολύγυρον πρὸς σύλληψιν τῶν προκρίτων καὶ γενικὸν ἀφοπλισμὸν τῶν κατοίκων. Ἀλλ' οἱ πρόκριτοι προέλαβον νὰ διαφύγουν, τοῦτο δὲ ἠρέθισε ἔτι πλέον τοὺς Τούρκους τῆς μονίμου φρουρᾶς, οἱ ὅποιοι προέβαινον εἰς φόνους καὶ βιαιοπραγίας. Τότε οἱ κάτοικοι τοῦ Πολυγύρου ἔλαβον τὰ ὄπλα

καί, ἐνισχυόμενοι ὑπὸ τῶν συρρευσάντων Ἑλλήνων τῶν γειτονικῶν χωρίων, κατέλαβον τὸ Διοικητήριον καὶ ἐφόνευσαν τὴν ἐν αὐτῷ μικρὰν τουρκικὴν φρουρὰν (17 Μαΐου 1821). Ἦδη ἡ Χαλκιδικὴ εὗρίσκετο ἐν ἐπαναστάσει. Τὰ δύο τουρκικὰ σώματα, βαλλόμενα πανταχόθεν, ὑπεχρεώθησαν νὰ ἐπιστρέψουν εἰς τὴν Θεσσαλονίκην.

Ὁ Διοικητὴς τῆς Θεσσαλονίκης, αἰφνιδιασθεὶς ἐκ τῆς ἀπροόπτου αὐτῆς ἐξελίξεως τῶν γεγονότων, ἐξεμάνη. Ἀνεσκολώπισε τοὺς κρατούμενους ὁμήρους, ἀπεκεφάλισε τὸν Μητροπολίτην Κιτριῶν καὶ πολλοὺς προκρίτους καὶ ἔκλεισεν εἰς τὸν ναὸν καὶ τὸν περίβολον τῆς Μητροπόλεως περὶ τοὺς δισχιλίους Ἕλληνας τῆς Θεσσαλονίκης, λεηλατήσας τὰς οἰκίας των. Εἰς τὰς θηριωδίας αὐτὰς εὔρε λίαν προθύμους συμπαραστάτας τοὺς τότε πολυαρίθμους ἐν Θεσσαλονίκῃ Ἑβραίους, οἱ ὁποῖοι ἀπέβλεπον εἰς τὴν ἐξόντωσιν τῶν Ἑλλήνων πρὸς συγκέντρωσιν εἰς χεῖράς των τοῦ ἐμπορίου τῆς μεγάλης πόλεως. Εἰς τὰς ἐν συνεχείᾳ ἐκστρατείας τῶν Τούρκων κατὰ τῶν ἐν ἐπαναστάσει Ἑλλήνων, ἰδίᾳ τῆς Χαλκιδικῆς, οἱ Ἑβραῖοι τῆς Θεσσαλονίκης μετέσχον ἐνεργῶς.

Μετὰ τὸ ἐπαναστατικὸν πραξικόπημα τοῦ Πολυγύρου οἱ Ἕλληνες ἔσπευσαν ὑπὸ τὰ ὄπλα καὶ ὠργάνωσαν ἐπαναστατικὰ σώματα. Εἰς τὸ Ἅγιον Ὄρος, συγκληθείσης συνελεύσεως εἰς τὴν μονὴν τῶν Καρυῶν, ἐκηρύχθη ἡ ἐπανάστασις κατόπιν ἐκκλησιαστικῆς τελετῆς ὑπὸ τὴν εὐλογίαν τοῦ Μητροπολίτου Μαρωνείας Κωνσταντίνου, καθηρέθη ὁ Τούρκος διοικητὴς τοῦ Ἄθω, συνεστήθη Ἐφορία διοικήσεως καὶ διετάχθη ἡ προσέλευσις εἰς τὰ ὄπλα πάντων τῶν νέων μοναχῶν. Συνεκροτήθη οὕτω στρατιωτικὸν σῶμα, εἰς τὸ ὁποῖον μετεῖχον ὑπερδισχιλίοι μοναχοί, ἐτέθη δὲ τοῦτο ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ Ἐμμανουὴλ Παπαῦ, ὁ ὁποῖος ἀνεκηρύχθη «ἀρχηγὸς καὶ προστάτης τῆς Μακεδονίας». Συγχρόνως ὠργανώθη ἐν ἄλλο ἐπαναστατικὸν σῶμα, τὸ ὁποῖον, συγκροτηθὲν ἐκ τῶν Μαδεμοχωρίων καὶ τῶν λοιπῶν περιοχῶν τῆς Κασσάνδρας, ἐτέθη ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ ὄπλαρχηγοῦ Χάψα. Τὰ δύο αὐτὰ πολεμικὰ σώματα ἐφαίνοντο κύρια τῆς καταστάσεως ἐν τῇ περιοχῇ τῆς Χαλκιδικῆς, κατεδίωξαν δὲ τοὺς ἐπιδραμόντας Τούρκους μέχρι δύο ὠρῶν ἀπὸ Θεσσαλονίκης.

Ἡ κατάστασις ἔλαβε δυσμενῆ τροπὴν ἀφ' ὅτου, περὶ τὰ μέσα Ἰουνίου, ὁ ἐκστρατεύσας μετὰ μεγάλων τουρκικῶν δυνάμεων πρὸς τὴν Ἀνατολικὴν Ἑλλάδα καὶ Πελοπόννησον Μπαϊράμ πασᾶς, διερχόμενος ἐκ Μακεδονίας, ἔλαβεν ἐντολὴν νὰ ἐξαφανίσῃ διὰ πυρὸς καὶ σιδήρου τὰς ἐκεῖ ἐπαναστατικὰς ἐστίας. Αἱ ἰσχυραὶ δυνάμεις τοῦ Μπαϊράμ πασᾶ ἐπέλεσαν πρῶτον κατὰ τοῦ σώματος τοῦ Παπαῦ, τὸ ὁποῖον διέλυσαν, ἀναγκάσασαι τοῦτον μετὰ τῶν διασωθέντων συμμαχητῶν του νὰ καταφύγῃ εἰς τὰ ὄρη. Κατόπιν ἐστράφησαν κατὰ τοῦ ἑτέρου ἐπαναστατικοῦ σώματος ὑπὸ τὸν Χάψαν, τὸ ὁποῖον εἶχε τὴν αὐτὴν τύχην. Ἦδη οἱ Τούρκοι τῆς Θεσσαλονίκης, ἀναθαρσύναντες, συνεκρότησαν στρατιωτικὰ σώματα, τὰ ὁποῖα, παρὰ τὴν γενναίαν ἄμυναν τοῦ Χάψα, φονευθέντος ἐν μάχῃ ἔξω τῆς Θεσσαλονίκης, ἐξεκαθάρισαν ἐκ

τῶν ἐπαναστατῶν ὀλόκληρον τὴν περιοχὴν μέχρι τῶν πορθμῶν τοῦ Ἁγίου Ὄρους καὶ τῆς Κασσάνδρας. Ἐκεῖ δὲν ἠδυνήθησαν νὰ προχωρήσουν περαιτέρω λόγῳ τῆς σθεναρᾶς ἀντιστάσεως τῶν Ἑλλήνων καὶ ὁ ἀγὼν παρέμενε ἀμφίροπος ἕως τὰ μέσα Σεπτεμβρίου.

Κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην ἐστάλη ὑπὸ τῆς Πύλης νέος γενικὸς ἀρχηγὸς Μακεδονίας καὶ Θεσσαλίας ὁ Ἀβδουλαβούλ πασᾶς, ἱκανὸς καὶ δραστήριος, ὁ ὁποῖος διέταξε γενικὴν ἐπιστράτευσιν τῶν Μουσουλμάνων ἀπὸ τοῦ 16ου μέχρι τοῦ 60ου ἔτους. Συγκροτήσας δὲ μεγάλα στρατιωτικὰ σώματα, ἐξεστράτευσε αὐτοπροσώπως κατὰ τῶν ἐπαναστατῶν τῆς Χαλκιδικῆς. Οἱ Ἕλληνες, ἐνισχυθέντες καὶ ὑπὸ ἄλλων μαχητῶν ἐλθόντων ἐκ τοῦ Ὀλύμπου, ὠχυρώθησαν εἰς τὴν χερσόνησον τῆς Κασσάνδρας, ἀποκόψαντες τὸν στενὸν λαιμὸν καὶ κατασκευάσαντες ἀμυντικὴν τάφρον, τὴν ὁποίαν ὑπερήσπιζον περὶ τὰς 2700 πολεμισταί, διαθέτοντες καὶ μερικὰ κανόνια σταλέντια ἐκ Ψαρῶν. Τὴν 30ὴν Ὀκτωβρίου διετάχθη γενικὴ ἐξόρμησις κατὰ τῆς τάφρου, τὴν ὁποίαν, κατόπιν λυσσῶδους ἀγῶνος, οἱ Τούρκοι ἠδυνήθησαν νὰ διαβοῦν, ρίψαντες εἰς πρόσφορον σημεῖον ξύλα καὶ ἄλλας ὕλας. Οἱ Ἕλληνες τότε ὑπεχώρησαν πρὸς τὰ ἐνδότερα καταδιωκόμενοι κατὰ πόδας. Ἐλάχιστοι διεσώθησαν διὰ τινῶν ἐκεῖ εὐρεθέντων πλοίων τῆς Σκοπέλου καὶ τῆς Σκιάθου. Οἱ λοιποὶ κατεσφάγησαν. Ὁ πληθυσμὸς κατεσφάγη ἢ ἐξηνδραποδίσθη, εἰς δέκα χιλιάδας δὲ ὑπολογίζονται τὰ θύματα τῆς Κασσάνδρας, ἡ ὁποία ἠρημώθη.

Κατόπιν οἱ Τούρκοι ἐστράφησαν κατὰ τοῦ Ἁθῶ, ἡ ἄμυνα τοῦ ὁποίου κατέστη ἀδύνατος μετὰ τὴν καταστροφὴν τῆς Κασσάνδρας. Οἱ πλέον ἐκτεθειμένοι καὶ ἐμμένοντες εἰς διεξαγωγὴν ἀπελευθερωτικοῦ ἀγῶνος ἠγούμενοι καὶ μοναχοὶ ἀπέπλευσαν συναποκομίζοντες πρὸς τὴν ἐπαναστατημένην Ἑλλάδα ἐκκλησιαστικὰ κειμήλια καὶ ἱερὰ σκεύη. Μεταξὺ τῶν διαφυγόντων ἦτο καὶ ὁ ἥρωικὸς Ἐμμανουὴλ Παπᾶς, ὁ ὁποῖος ὅμως ἀπέθανε κατὰ τὸν πλοῦν καὶ ἐτάφη εἰς τὴν Ὑδραν.

Οἱ λοιποὶ ἀπεφάσισαν ὑποταγὴν ἀποδεχθέντες τοὺς βαρεῖς ὄρους τοῦ Τούρκου πασᾶ. Διετάχθη γενικὸς ἀφοπλισμὸς, ἐδόθησαν ὄμηροι, κατεβλήθησαν 2.500.000 γρόσια καὶ ἐγένετο δεκτὴ μονίμως τουρκικὴ φρουρά.

Μετὰ τὴν πλήρη καταστολὴν τῆς ἐπαναστάσεως ἐν τῇ Χαλκιδικῇ, ὁ Ἀβδουλαβούλ πασᾶς ἐστράφη πρὸς τὴν ἄνω δυτικὴν Μακεδονίαν, ὅπου δὲν εἶχε μὲν ἐκτραγῆ ἐπαναστατικὸν κίνημα, λόγῳ ὅμως τῆς ἐν τῇ περιοχῇ ὑπάρξεως πολλῶν ἐμπειροπολέμων, τοῦτο ἦτο δυνατὸν νὰ ἐκτραγῆ ἀπὸ τῆς μιᾶς ἡμέρας εἰς τὴν ἄλλην. Ὁ πασᾶς ἐζήτησεν ὁμήρους παρὰ τῶν κατοίκων, σχεδὸν πάντων Ἑλλήνων. Συγχρόνως, πρὸς ἐκφοβισμόν κατηύθυνε πρὸς τὴν Νάουσαν ἐν τουρκικὸν σῶμα.

Οἱ πρόκριτοι τῆς Ναούσης δὲν ἐπεθύμουν τὴν ἐπανάστασιν, διότι ἐμάντευον ποῖον τραγικὸν τέλος θὰ εἶχεν αὕτη, ἰδίως μετὰ τὴν καταστολὴν τῆς ἐπαναστάσεως ἐν τῇ Χαλκιδικῇ. Ἐν τούτοις, γνωρίζοντες ἐκ τῶν προτέ-

ρων ποία τύχη τοὺς ἀνέμενεν ἐν πάσῃ περιπτώσει, ἂν ἐδέχοντο τὰς ἀπαιτήσεις τοῦ πασᾶ, ἠρνήθησαν νὰ στείλουν τὰ τέκνα των ὡς ὁμήρους, νὰ ἀφοπλισθοῦν καὶ νὰ δεχθοῦν τουρκικὴν φρουράν. Εἰς τὴν ἀπόφασιν ταύτην ἐνεθαρρύνθησαν καὶ ἐκ τῶν ἰσχυρῶν ὄπλαρχηγῶν Καρατάσσου καὶ Γάτσου, οἱ ὅποιοι εἶχον καταφύγει μετὰ τῶν ἀνθρώπων των εἰς τὴν Νάουσαν.

Οὕτω, πρὶν προλάβῃ ὁ πασᾶς τῆς Θεσσαλονίκης νὰ ἐκτελέσῃ τὰ ὑπουλάσχεδιά του, ἡ Νάουσα ἐκήρυξε τὴν ἐπανάστασιν. Ὁ Τοῦρκος διοικητὴς τῆς πόλεως καὶ οἱ ὀλίγοι τῆς φρουρᾶς ἐφονεύθησαν. Ἐπειτα ἡ ἐπανάστασις διεδόθη εἰς τὰ γύρω χωρία, ὅπου ἐφονεύοντο ὄχι μόνον οἱ Τοῦρκοι, ἀλλὰ καὶ σλαβικῆς καταγωγῆς Χριστιανοί, οἱ ἀρνούμενοι νὰ μετάσχουν εἰς τὸν ἀγῶνα.

Πάραυτα ὁ πασᾶς τῆς Θεσσαλονίκης ἐξεστράτευσε κατὰ τῆς Ναούσης ἐπὶ κεφαλῆς 15.000 Τούρκων. Ἐξω τῆς πόλεως προσέκρουσεν εἰς τὴν σθεναρὰν ἀντίστασιν ἐνὸς μικροῦ ἑλληνικοῦ σώματος ὑπὸ τὸν υἱὸν τοῦ Καρατάσσου Τσάμην, τὸ ὅποιον τελικῶς διέλυσε. Τὴν 6ην Ἀπριλίου 1822 κατέβαλε τὴν ἀντίστασιν τῆς Ναούσης καὶ εἰσῆλθεν εἰς τὴν πόλιν. Εἰς τὸ ἐγγὺς τῆς πόλεως ναΐδριον τοῦ Θεολόγου ὠχυρώθη ὁ Καρατάσσος, εἰς δὲ τὸ μοναστήριον τοῦ Προδρόμου ὁ Γάτσος, ἐνῶ ὁ Ζαφειράκης, ἀκολουθούμενος ὑπὸ ὀλοφυρομένου πλήθους ἀναζητοῦντος σωτηρίαν, ἠμύνθη εἰς τὸν παρὰ τὸ ἄκρον τῆς πόλεως Παλαιόπυργον. Οἱ Τοῦρκοι δι' ἀλληλοδιαδόχων ἐπιθέσεων κατέβαλον ταχέως καὶ τὰ τρία αὐτὰ τελευταῖα σημεῖα τῆς Μακεδονικῆς ἀντιστάσεως. Ἐκ τῶν διασωθέντων πολεμιστῶν ἄλλοι κατέφυγον εἰς τὰ ὄρη καὶ ἄλλοι ὑπὸ τὸν Γάτσον καὶ τὸν Καρατάσσον διέφυγον ἐκ τῆς Μακεδονίας καὶ ἐπέτυχον νὰ φθάσουν εἰς τὴν ἐπαναστατημένην Ἑλλάδα. Δέκα χιλιάδες Ἕλληνες τῆς Ναούσης, σχεδὸν ὀλόκληρος ὁ ἑλληνικὸς πληθυσμὸς τῆς πόλεως, κατεσφάγησαν ἢ ἐσύρθησαν ὡς δοῦλοι. Πολλαὶ γυναῖκες, κρατοῦσαι νήπια εἰς τὰς ἀγκάλας των, ἐρρίφθησαν εἰς τὴν ἐγγὺς λίμνην καὶ ἐπνίγησαν, ἵνα ἀποφύγουν τὴν ἀτίμωσιν. Ἐκατὸν εἴκοσι κωμοπόλεις καὶ χωρία τῆς περιοχῆς μετεβλήθησαν εἰς τέφραν καὶ οἱ διασωθέντες κάτοικοί των περιεπλάνωντο ἀνέστιοι. Αὐτὸ τὸ δραματικὸν τέλος, μετὰ τὴν καταστροφὴν τῆς Ναούσης, εἶχεν ἡ ἑλληνικὴ ἐπανάστασις εἰς τὴν Μακεδονίαν, ὅπου ἡ κήρυξις τῆς ἀπετέλεσεν ἀληθῆ παραλογισμόν, λόγῳ ἐλλείψεως πάσης πιθανότητος ἐπιτυχίας, ὀφειλομένη ὄχι τόσον εἰς ἐσχεδιασμένας ἐνεργείας, ὅσον εἰς τὸ παράφορον πατριωτικὸν αἴσθημα τῶν κατοίκων καὶ εἰς τὰ τρομοκρατικὰ μέτρα τῶν Τούρκων¹.

1. Ἰ. Φιλήμονος, ἔ.ἀ., τ. Γ', σ. 141 κ.έ. καὶ τ. Δ', σ. 117 κ.έ. — Σπ. Τρικούπη, ἔ.ἀ., τ. Α', σ. 148 κ.έ. καὶ σ. 131 κ.έ. — Ν. Φιλιππίδη, Ἡ ἐπανάστασις καὶ ἡ καταστροφὴ τῆς Ναούσης, Ἀθ. 1881. — Ἰω. Βασδραβέλη, Οἱ Μακεδόνες πολεμισταὶ εἰς τὰ 1821, Θεσσ. 1937.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

ΑΙ ΠΡΟΚΗΡΥΞΕΙΣ ΤΗΣ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΣ

Ἐκρίναμεν ὡς ἀπαραίτητον συμπλήρωμα τῆς παρούσης μελέτης τὴν παράθεσιν τῶν πρώτων ἐπαναστατικῶν προκηρύξεων, διὰ τῶν ὁποίων ἀνηγγέλθη εἰς τὸ ἔθνος κατὰ περιοχὰς ἢ ἐν τῷ συνόλῳ ἡ ἐναρξίς τοῦ ἀγῶνος τῆς ἐλευθερίας. Βεβαίως, αἱ προκηρύξεις αὗται εἶναι συντεταγμέναι, τοῦλάχιστον κατὰ μέγιστον μέρος, ὑπὸ λογίων, κυρίως διδασκάλων, καὶ ἐγγραμμάτων κληρικῶν. Ἡ φραστικὴ διατύπωσις, ἡ ἀναπόλησις τῆς προγονικῆς δόξης, ἡ ἐξύμνησις τῶν ἀγαθῶν τῆς ἐλευθερίας, ἡ διεκτραγώδησις τῶν ἐκ τῆς δουλείας δεινῶν τοῦ ἔθνους καὶ αὐτὴ ἡ παρόρμησις πρὸς ἀγῶνα ζωῆς ἢ θανάτου, προδίδουν τὸ λόγιον πνεῦμα τῆς προεπαναστατικῆς περιόδου, τὸ ὁποῖον ἐκυριάρχει εἰς τὰς ψυχὰς τῶν Ἑλλήνων διὰ τῆς συντελουμένης ὑπὸ τῶν διδασκάλων τοῦ Γένους πνευματικῆς ἀναγεννήσεως. Ἐν τούτοις, ὡς εἶναι συντεταγμέναι αἱ προκηρύξεις αὗται, ἔχουν χαρακτῆρα πηγαίου αὐθορμητισμοῦ, ἀνευ δὲ ἀμφιβολίας ἐκφράζουν μετὰ συγκινοῦσης παραστατικότητος τοὺς πόθους καὶ τὰ ιδεώδη τοῦ ἔθνους, ἔτι δὲ τὴν κατὰ τὰς στιγμὰς ἐκείνας δραματικὴν ἀπόφασίν του, ὅπως ριφθῆ εἰς ἀγῶνα ζωῆς ἢ θανάτου διὰ τὴν ἐλευθερίαν του. Δέον ἐξ ἄλλου νὰ ληφθῆ ὑπ' ὄψιν ὅτι αἱ προκηρύξεις αὗται συνετάχθησαν τὴν ἰδίαν ἐποχὴν, μερικαὶ τὴν ἰδίαν ἡμέραν, εἰς περιοχὰς ἀπομεμονωμένας ἀλλήλων καὶ ὑπὸ προσώπων κατὰ τὸ πλεῖστον ἀνευ οὐδεμιᾶς ἐπαφῆς μεταξύ των. Ἐν τούτοις διακρίνονται δι' ἀπόλυτον ταυτότητα νοήματος καὶ διαδήλωσιν αἰσθημάτων, ἀπόλυτον σύμπτωσιν ἐκφράσεως ἰδεῶν καὶ ἰδεωδῶν ἑλληνικῆς πατρίδος, ὀρθοδόξου πίστεως καὶ ἐλευθερίας, εἰς τινὰ μάλιστα σημεῖα μετ' ἐκπλησσοῦσης φραστικῆς ὁμοιότητος. Τοῦτο ἀποτελεῖ ἀναμφισβήτητον ἀπόδειξιν ὅτι ἐν τῇ ὁλότητί των ἐκφράζουν τὸ κοινὸν καὶ καθολικὸν φρόνημα τοῦ ἐπαναστατοῦντος ἑλληνικοῦ λαοῦ, ὁ ὁποῖος διεκήρυσσεν ἐνώπιον Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων τὴν ἀπόφασίν του νὰ πολεμήσῃ ἐν ὀνόματι τοῦ μεγάλου παρελθόντος του καὶ τῶν ἰδεωδῶν του μέχρι θανάτου διὰ τὴν ἐλευθερίαν του. Ἐκ τῶν δημοσιευομένων ἐγγράφων, ἄλλα ἀποτελοῦν κήρυγμα ἐπαναστατικὸν καὶ παρορμήσεις πρὸς συμμετοχὴν εἰς τὸν ἀγῶνα ἐκ μέρους στρατιωτικῶν ἢ πολιτικῶν ἀρχηγῶν ἢ τοπικῶν ἀρχῶν, ἄλλαι δὲ διαγγέλματα ἢ ψηφίσματα περιφερειακῶν ἢ γενικῶν ἐθνικῶν συνελεύσεων. Ἐν τῇ πραγματικότητι, πρόκειται περὶ ἐπαναστατικῶν προκηρύξεων ὑπὸ τύπον ἐξαγγελίας τῆς ἐνάρξεως τοῦ ἀγῶνος τῆς ἐλευθερίας.

Ἄρθ. 1.

ΤΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ ΥΨΗΛΑΝΤΟΥ

Ἐπιτομὴ ὑπὲρ πίστεως καὶ Πατρίδος!

Ἡ ὥρα ἦλθεν, ὦ ἄνδρες Ἕλληνες! Πρὸ πολλοῦ οἱ λαοὶ τῆς Εὐρώπης πολεμοῦντες ὑπὲρ τῶν ἰδίων δικαιωμάτων καὶ ἐλευθερίας αὐτῶν, μᾶς ἐπροσκάλουν εἰς μίμησιν. Αὐτοί, καίτοι ὅποσοῦν ἐλεύθεροι, ἐπροσπάθησαν ὅλαις δυνάμεσι νὰ αὐξήσουν τὴν ἐλευθερίαν καὶ δι' αὐτῆς πᾶσαν αὐτῶν εὐδαιμονίαν. Οἱ ἀδελφοί μας καὶ φίλοι εἶναι παντοῦ ἕτοιμοι. Οἱ Σέρβοι, οἱ Σουλιῶται καὶ ὅλη ἡ Ἑπείρος ὀπλοφοροῦντες μᾶς περιμένουν. Ἄς ἐνωθῶμεν λοιπὸν μὲ ἐνθουσιασμόν. Ἡ πατρίς μᾶς προσκαλεῖ.

Ἡ Εὐρώπη προσηλώνουσα τοὺς ὀφθαλμούς της εἰς ἡμᾶς, ἀπορεῖ διὰ τὴν ἀκινήσιάν μας. Ἄς ἀντηγήσωσι λοιπὸν ὅλα τὰ ὄρη τῆς Ἑλλάδος ἀπὸ τὸν ἦχον τῆς πολεμικῆς μας σάλπιγγος, καὶ αἱ κοιλάδες ἀπὸ τὴν τρομερὰν κλαγγὴν τῶν ἀρμάτων μας. Ἡ Εὐρώπη θέλει θαυμάσει τὰς ἀνδραγαθίας μας, οἱ δὲ τύραννοι ἡμῶν, τρέμοντες καὶ ὠχροὶ θέλουσι φύγει ἀπεμπροσθέν μας. Οἱ φωτισμένοι λαοὶ τῆς Εὐρώπης ἐνασχολοῦνται εἰς τὴν ἀποκατάστασιν τῆς ἰδίας εὐδαιμονίας καὶ πλήρεις εὐγνωμοσύνης διὰ τὰς πρὸς αὐτοὺς τῶν προπατόρων εὐεργεσίας ἐπιθυμοῦσι τὴν ἐλευθερίαν τῆς Ἑλλάδος.

Ἡμεῖς φαινόμενοι ἄξιοι τῆς προπατορικῆς ἀρετῆς καὶ τοῦ παρόντος αἰῶνος, εἴμεθα εὐέλπιδες νὰ ἐπιτύχωμεν τὴν ὑπεράσπισιν τῶν δικαίων αὐτῶν καὶ βοήθειαν. Πολλοὶ ἐκ τούτων φιλελεύθεροι θέλουσιν ἔλθει διὰ νὰ συναγωνισθῶσι μὲ ἡμᾶς. Κινηθῆτε, ὦ φίλοι, καὶ θέλετε ἴδει μίαν κραταιὰν δύναμιν νὰ ὑπερασπισθῆ τὰ δίκαιά μας! Θέλετε ἴδει ἐξ αὐτῶν τῶν ἐχθρῶν μας πολλούς, οἵτινες παρακινούμενοι ἀπὸ τὴν δικαίαν μας αἰτίαν, νὰ στρέψωσι τὰ νῶτα πρὸς τὸν ἐχθρὸν καὶ νὰ ἐνωθῶσι μὲ ἡμᾶς ἢ πατρίς θέλει τοὺς ἐγκολπωθῆ. Ποῖος λοιπὸν ἐμποδίζει τοὺς ἀνδρικούς σας βραχίονας; ὁ ἀνανδρος ἐχθρὸς μας εἶναι ἀσθενὴς καὶ ἀδύνατος· οἱ στρατηγοὶ μας ἔμπειροι καὶ ὅλοι οἱ ὁμογενεῖς μας γέμουσιν ἐνθουσιασμοῦ. Ἐνωθῆτε λοιπὸν, ὦ ἀνδρεῖοι καὶ μεγαλόψυχοι Ἕλληνες! Ἄς σχηματισθῶσι φάλαγγες ἐθνικαί· ἄς ἐμφανισθῶσι πατριωτικαὶ λεγεῶνες, καὶ θέλετε ἴδει τοὺς παλαιοὺς ἐκείνους κολοσσούς τοῦ δεσποτισμοῦ νὰ πέσωσιν ἐξ ἰδίων ἀπέναντι τῶν θριαμβευτικῶν μας σημαιῶν. Εἰς τὴν φωνὴν τῆς σάλπιγγός μας ὅλα τὰ παράλια τοῦ Ἰονίου καὶ τοῦ Αἰγαίου πελάγους θέλουν ἀντηγήσει· τὰ ἑλληνικὰ πλοῖα, τὰ ὅποια ἐν καιρῷ εἰρήνης ἤξευραν νὰ ἐμπορεύωνται καὶ νὰ πολεμῶσι, θέλουσι σπεῖρει εἰς ὅλους τοὺς λιμένας τοῦ τυράννου μὲ πῦρ καὶ τὴν μάχαιραν, τὴν φρίκην καὶ τὸν θάνατον.

Ποῖα ἑλληνικὴ ψυχὴ θέλει ἀδιαφορήσει εἰς τὴν πρόσκλησιν τῆς πατρί-

δος ; Εἰς τὴν Ρώμην ἕνας τοῦ Καίσαρος φίλος σείων τὴν αἱματομένην χλαμύδα τοῦ τυράννου, ἐγείρει τὸν λαόν. Τί θέλετε κάμει σεῖς, ὦ Ἕλληνες, πρὸς τοὺς ὁποίους ἡ πατρίς γυμνὴ μὲν δεικνύει τὰς πληγὰς τῆς, μὲ διακεκομμένην δὲ φωνὴν ἐπικαλεῖται τὴν βοήθειαν τῶν τέκνων τῆς ; Ἡ θεία Πρόνοια, ὦ φίλοι συμπατριῶται, εὐσπλαγχνισθεῖσα πλέον τὰς δυστυχίας μας, ηὐδόκησεν οὕτω τὰ πράγματα, ὥστε μὲ μικρὸν κόπον θέλομεν ἀπολαύσει μὲ τὴν ἐλευθερίαν πᾶσαν εὐδαιμονίαν. Ἄν λοιπὸν ἀπὸ ἀξιόμεμπτον ἀβελτηρίαν ἀδιαφορήσωμεν, ὃ τύραννος, γινόμενος ἀγριώτερος, θέλει πολλαπλασιάσει τὰ δεινὰ μας καὶ θέλομεν καταντήσει διὰ παντὸς τὸ δυστυχέστερον πάντων τῶν ἔθνῶν.

Στρέψατε τοὺς ὀφθαλμούς σας, ὦ συμπατριῶται, καὶ ἴδετε τὴν ἔλειπνὴν μας κατάστασιν ! Ἴδετε ἐδῶ τοὺς ναοὺς καταπατημένους, ἐκεῖ τὰ τέκνα μας ἀρπαζόμενα διὰ χρῆσιν ἀναιδεστάτην τῆς ἀσελοῦς φιληδονίας τῶν βαρβάρων τυράννων μας, τοὺς οἴκους μας γεγυμνωμένους, τοὺς ἀγρούς μας λεηλατισμένους, καὶ ἡμᾶς αὐτοὺς ἔλειπνὰ ἀνδράποδα ! Εἶναι καιρὸς ν' ἀποτινάξωμεν τὸν ἀφόρητον τοῦτον ζυγόν, νὰ ἐλευθερώσωμεν τὴν πατρίδα, νὰ κρημνήσωμεν ἀπὸ τὰ νέφη τὴν ἡμισέληνον, διὰ νὰ ὑψώσωμεν τὸ σημεῖον, δι' οὗ πάντοτε νικῶμεν, λέγω τὸν Σταυρόν, καὶ οὕτω νὰ ἐκδικήσωμεν τὴν πατρίδα καὶ τὴν ὀρθόδοξον ἡμῶν πίστιν ἀπὸ τὴν ἀσεβῆ τῶν ἀσεβῶν καταφρόνησιν.

Μεταξὺ ἡμῶν εὐγενέστερος εἶναι, ὅστις ἀνδρειότερος ὑπερασπισθῆ τὰ δίκαια τῆς πατρίδος καὶ ὠφελιμώτερος τὴν δουλεύσῃ. Τὸ ἔθνος συναθροισζόμενον θέλει ἐκλέξει τοὺς Δημογέροντάς του, καὶ εἰς τὴν ὕψιστον ταύτην Βουλὴν θέλουσιν ὑπεῖκει ὅλοι μας αἱ πράξεις. Ἄς κινηθῶμεν λοιπὸν μὲ ἐν κοινὸν φρόνημα ! Οἱ πλούσιοι ἄς καταβάλωσι μέρος τῆς ἰδίας περιουσίας ; οἱ ἱεροὶ ποιμένες ἄς ἐμψυχώσωσι τὸν λαὸν μὲ τὸ ἴδιόν των παράδειγμα, καὶ οἱ πεπαιδευμένοι ἄς συμβουλεύσωσι τὰ ὠφέλιμα ; οἱ δὲ ἐν ξέναις αὐλαῖς ὑπουργοῦντες στρατιωτικοὶ καὶ πολιτικοὶ ὁμογενεῖς, ἀποδίδοντες τὰς εὐχαριστίας εἰς ἣν ἕκαστος ὑπουργεῖ δύναμιν, ἄς ὀρμήσωσιν ὅλοι εἰς τὸ ἀνοιγόμενον ἤδη μέγα καὶ λαμπρὸν στάδιον, καὶ ἄς συνεισφέρωσιν εἰς τὴν πατρίδα τὸν χρεωστούμενον φόρον, καί, ὡς οἱ γενναῖοι, ἄς ἐνοπλισθῶμεν ὅλοι ἄνευ ἀναβολῆς καιροῦ μὲ τὸ ἀκαταμάχητον ὄπλον τῆς ἀνδρείας, καὶ ὑπόσχομαι ἐντὸς ὀλίγου τὴν νίκην καὶ μετ' αὐτὴν πᾶν ἀγαθόν. Ποῖοι μισθωτοὶ καὶ χαῦνοι δοῦλοι τολμοῦν ν' ἀντιπαραταχθῶσιν ἀπέναντι λαοῦ, πολεμοῦντος ὑπὲρ τῆς ἰδίας ἀνεξαρτησίας ; Μάρτυρες οἱ ἡρωϊκοὶ ἀγῶνες τῶν προπατόρων μας ; μάρτυς ἡ Ἰσπανία, ἣτις πρώτη καὶ μόνη κατετρόπωσε τὰς ἀητιήτους φάλαγγας ἑνὸς τυράννου.

Μὲ τὴν ἔνωσιν, ὦ συμπολίται, μὲ τὸ πρὸς τὴν ἱερὰν θρησκείαν σέβας, μὲ τὴν πρὸς τοὺς νόμους καὶ τοὺς στρατηγοὺς ὑποταγὴν, μὲ τὴν εὐτολμίαν καὶ σταθερότητα, ἡ νίκη μας εἶναι βεβαία καὶ ἀναπόφευκτος. Αὕτῃ θέλει

στεφανώσει μὲ δάφνας ἀειθαλεῖς τοὺς ἡρωϊκοὺς ἀγῶνας μας· αὐτὴ μὲ χαρακτῆρας ἀνεξάλειπτους θέλει χαράξει τὰ ὀνόματα ὑμῶν εἰς τὸν ναὸν τῆς ἀθανασίας διὰ τὸ παράδειγμα τῶν ἐπερχομένων γενεῶν. Ἡ πατρίς θέλει ἀνταμείψει τὰ εὐπειθῆ καὶ γνήσιά της τέκνα μὲ τὰ βραβεῖα τῆς δόξης καὶ τιμῆς· τὰ δὲ ἀπειθῆ καὶ κωφεύοντα εἰς τὴν τωρινὴν τῆς πρόσκλησιν, θέλει ἀποκηρύξει ὡς νόθα καὶ ἄσιανὰ σπέρματα, καὶ θέλει παραδώσει τὰ ὀνόματά των, ὡς ἄλλων προδοτῶν, εἰς τὸν ἀναθεματισμὸν καὶ κατάραν τῶν μεταγενεστέρων.

Ἄς καλέσωμεν λοιπὸν ἐκ νέου, ὦ ἄνδρεῖοι καὶ μεγαλόψυχοι Ἕλληνες, τὴν ἐλευθερίαν εἰς τὴν κλασσικὴν γῆν τῆς Ἑλλάδος! Ἄς συγκροτήσωμεν μάχην μεταξὺ τοῦ Μαραθῶνος καὶ τῶν Θερμοπυλῶν! Ἄς πολεμήσωμεν εἰς τοὺς τάφους τῶν πατέρων μας, οἱ ὅποιοι, διὰ νὰ μᾶς ἀφήσωσιν ἐλευθέρους, ἐπολέμησαν καὶ ἀπέθανον ἐκεῖ! Τὸ αἷμα τῶν τυράννων εἶναι δεκτὸν εἰς τὴν σκιάν τοῦ Ἐπαμεινώνδου Θηβαίου καὶ τοῦ Ἀθηναίου Θρασυβούλου, οἵτινες κατετρόπωσαν τοὺς τριάκοντα τυράννους· εἰς ἐκείνας τοῦ Ἀρμοδίου καὶ Ἀριστογείτονος, οἱ ὅποιοι συνέτριψαν τὸν Πεισιστρατικὸν ζυγὸν· εἰς ἐκείνην τοῦ Τιμολέοντος, ὅστις ἀποκάτέστησε τὴν ἐλευθερίαν εἰς τὴν Κόρινθον καὶ τὰς Συρακούσας· μάλιστα εἰς ἐκείνας τοῦ Μιλτιάδου καὶ Θεμιστοκλέους, τοῦ Λεωνίδου καὶ τῶν τριακοσίων, οἵτινες κατέκοψαν τοσάκις τοὺς ἀναριθμήτους στρατοὺς τῶν βαρβάρων Περσῶν, τῶν ὁποίων τοὺς βαρβαρωτέρους καὶ ἀνανδροτέρους ἀπογόνους πρόκειται εἰς ἡμᾶς σήμερον μὲ πολλὰ μικρὸν κόπον νὰ ἐξαφανίσωμεν ἐξ ὀλοκλήρου.

Εἰς τὰ ὄπλα λοιπὸν, φίλοι, ἡ πατρίς μᾶς προσκαλεῖ!

Τὴν 24 Φεβρουαρίου 1821

Εἰς τὸ γενικὸν στρατόπεδον τοῦ Ἰασίου

ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ ΥΨΗΛΑΝΤΗΣ

Ἡ προκήρυξις αὕτη τῆς ἐπαναστάσεως, ἐκδοθεῖσα ὑπὸ τοῦ ἀρχηγοῦ τῆς Φιλικῆς Ἑταιρείας Ἀλεξάνδρου Ὑψηλάντου, ἐτυπώθη, εὐθὺς μετὰ τὴν διάβασιν τοῦ Προῦθου, εἰς τὸ ἐλληνικὸν τυπογραφεῖον τοῦ Ἰασίου, τοῦτο δὲ κατέστησεν εὐχερῆ τὴν ταχυτάτην διάδοσίν της εἰς τὸ ἐξωτερικὸν καὶ ἀνὰ τὴν Ἑλλάδα, ὅπου εἶχον ἤδη διασπείρει αὐτὴν οἱ Φιλικοὶ πρὸ τῆς ἐνάρξεως τῆς ἐπαναστάσεως. Ἐδημοσιεύθη ὑπὸ τοῦ φθάσαντος εἰς τὴν Ἑλλάδα Δημητρίου Ὑψηλάντου εἰς τὸ πρῶτον φύλλον τῆς ἐν Καλαμάτᾳ ἐκδοθείσης ἐπαναστατικῆς ἐφημερίδος «Σάλπιγξ Ἑλληνική», 1 Αὐγούστου 1821. Περίφημος ἰδίως κατέστη ἡ ὑπονουῶσα τὴν Ρωσίαν φράσις «κινήθητε, ὦ φίλοι, καὶ θέλετε ἴδει μίαν κραταιὰν δύναμιν νὰ ὑπερασπισθῆ τὰ δίκαιά μας». Ἡ φράσις αὕτη, παρέχουσα ἐλπίδα ἀμέσου ρωσικῆς βοήθειας, ἐκίνησεν ἐνθουσιασμὸν εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἀλλ' ἀγανάκτησιν εἰς τὰς εὐρωπαϊκὰς αὐλὰς, ἐξηνάγκασε δὲ τὸν Τσάρον νὰ ἀποκηρύξῃ τὸν Ὑψηλάντην καὶ νὰ ἀναγγείλῃ τὴν διαγραφὴν του ἐκ τῶν τάξεων τοῦ ρωσικοῦ στρατοῦ. Ὁ Φιλήμων παραθέτει καὶ

κείμενα ἄλλων προκηρύξεων, τὰς ὁποίας ὁ Ἄλέξ. Ὑψηλάντης ἐξέδωσεν ἐξ Ἰα-
σίου, τὴν πρώτην «πρὸς τὸ ἔθνος τῆς Μολδαυίας» τὴν 23ην Φεβρουαρίου,
τὴν δευτέραν «πρὸς τοὺς ἀδελφοὺς τῆς Ἐταιρείας τῶν Φιλικῶν» τὴν 24ην
Φεβρουαρίου, τὴν τρίτην, ἀπευθυνομένην πρὸς τοὺς ἐκ τῆς Ἑλλάδος ἐγκατε-
στημένους ἐν Μολδαυίᾳ καὶ Βλαχίᾳ, τὴν 24ην Φεβρουαρίου, καὶ τετάρτην πρὸς
τοὺς ὑπηρετοῦντας εἰς ἡγεμονικὰς αὐλὰς καὶ ἐπιτοπίους ἄρχοντας τῆς Μολ-
δοβλαχίας τὴν 25ην Φεβρουαρίου 1821. Βλ. περὶ τούτων καὶ τὰ κείμενα ἐν
Ἰω. Φιλήμονος, Ἰστ. Δοκ. περὶ Φιλ. Ἐταιρ., σ. 305 - 309 καὶ Δοκ. Ἰστ.
Ἑλλ. Ἐπαναστ., τ. Β', σ. 85, 289 καὶ 291. Ἀναφέρονται ὡς συντάκται τῶν
προκηρύξεων καὶ ἄλλων ἐπισήμων ἐγγράφων τοῦ ἀρχηγοῦ τῆς Φιλικῆς Ἐται-
ρείας ὁ Γεώργιος Λασσάνης, ὁ Γεώργιος Τυπάλδος καὶ ὁ Πέτρος Ἡπίτης.
Ἡ «Σάλπιγξ Ἑλληνική» (φ. 2, 5 Αὐγ. 1821, σ. 5) γράφει ὅτι συντάκτης
τῆς δημοσιευομένης ἀνωτέρω πανελληνίου ἐπαναστατικῆς προκηρύξεως τοῦ
Ἄλ. Ὑψηλάντου ἦτο ὁ Γ. Τυπάλδος. Πρέπει ὅμως μᾶλλον νὰ πιστεύσωμεν
ὅτι αὕτη ὑπῆρξεν ἀντικείμενον ἐπεξεργασίας ὑφ' ὀλοκλήρου τοῦ πνευματικοῦ
περιβάλλοντος τοῦ Ὑψηλάντου.

Ἄρ. 2.

ΤΟΥ ΠΑΛΑΙΩΝ ΠΑΤΡΩΝ ΓΕΡΜΑΝΟΥ ΚΑΙ ΤΩΝ ΠΡΟΚΡΙΤΩΝ ΑΧΑΪΑΣ

(Πρὸς τοὺς ἐν Πάτραις προξένους τῶν ξένων ἐπικρατειῶν)

Ἡμεῖς, τὸ Ἑλληνικὸν ἔθνος τῶν χριστιανῶν, βλέποντες ὅτι μᾶς κατα-
φρονεῖ τὸ ὀθωμανικὸν γένος καὶ σκοπεύει ὀλεθρὸν ἐναντίον μας, πότε μ' ἐνα-
καὶ πότε μ' ἄλλον τρόπον, ἀπεφασίσαμεν σταθερῶς, ἢ ν' ἀποθάνωμεν ὅλοι,
ἢ νὰ ἐλευθερωθῶμεν· καὶ τούτου ἕνεκα βαστοῦμεν τὰ ὄπλα εἰς χεῖρας, ζητοῦν-
τες τὰ δικαιώματά μας. Ὅντες λοιπὸν βέβαιοι, ὅτι ὅλα τὰ χριστιανικὰ βασι-
λεια γνωρίζουν τὰ δίκαιά μας, καὶ ὄχι μόνον δὲν θέλουν μᾶς ἐναντιωθῆ-
ἄλλὰ καὶ θέλουν μᾶς συνδράμει, καὶ ὅτι ἔχουν εἰς μνήμην, ὅτι οἱ ἔνδοξοι
πρόγονοί μας ἐφάνησαν ποτὲ ὠφέλιμοι εἰς τὴν ἀνθρωπότητα, διὰ τοῦτο εἶδο-
ποιοῦμεν τὴν ἐκλαμπρότητά σας καὶ σᾶς παρακαλοῦμεν νὰ προσπαθῆσετε, νὰ
ἤμεθα ὑπὸ τὴν εὖνοιαν καὶ προστασίαν τοῦ μεγάλου τούτου κράτους.

Ἡ προκήρυξις αὕτη, δημοσιευθεῖσα ἤδη ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης εἰς τὸν
Εὐρωπαϊκὸν Τύπον καὶ εἰς ἔργα ξένων καὶ Ἑλλήνων ἀπομνημονευματογρά-
φων, δὲν φέρει σαφῆ χρονολογίαν. Πρέπει ὅμως νὰ θεωρηθῆ ὡς συνταχθεῖσα,
ἢ τουλάχιστον ἀποφασισθεῖσα τὴν 22ην ἢ 23ην Μαρτίου, ὅτε εἰσέβαλον εἰς τὰς
Πάτρας ὁ Γερμανὸς καὶ οἱ προύχοντες μετὰ ὀπλοφόρων καὶ ὑψώθη ἡ ἐπανα-

στατική σημαία εἰς τὴν πλατεῖαν τοῦ Ἀγίου Γεωργίου (βλ. ἄνωτ., σ. 55). Ὁ Πουκεβίλ καὶ τινες ἀκολουθήσαντες αὐτὸν ἱστοριογράφοι δίδουν χρονολογίαν 26ης Μαρτίου. Ἀλλὰ πρόκειται μᾶλλον περὶ τῆς ἡμέρας, κατὰ τὴν ὁποίαν ἐλήφθη ὑπὸ τινων ξένων ἐν Πάτραις προξένων. Ἀναμφισβητήτως, συντάκτης αὐτῆς ἦτο ὁ Γερμανός. Φέρονται ὅμως ὡς προσυπογράψαντες οἱ Ἐπίσκοπος Κερνίκης Προκόπιος, Ἀνδρέας Ζαῖμης, Ἀνδρέας Λόντος, Μπενιζέλος Ροῦφος, Ἰω. Παπαδιαμαντόπουλος καὶ Σωτ. Θεοχαρόπουλος (βλ. ἄνωτ., σ. 56, σημ. 2).

Ἄρ. 3.

ΤΟΥ ΚΟΛΟΚΟΤΡΩΝΗ ΚΑΙ ΤΟΥ ΠΑΠΑΦΛΕΣΣΑ

Ἀδελφοὶ κάτοικοι Ἀρκαδίας,

Ἡ ὥρα ἔφθασε, τὸ στάδιον τῆς δόξης καὶ τῆς ἐλευθερίας ἠνοιχθή, τὰ πάντα ἰδικά μας καὶ ὁ Θεὸς τοῦ παντός μεθ' ἡμῶν ἔσεται· μὴ πτοηθῆτε εἰς τὸ παραμικρόν. Σεῖς εἰσθε ἀτρόμητοι καὶ τῶν προγόνων μας ἀπόγονοι· γενικῶς ὀπλισθῆτε μὲ ἀνοικτὰ μπαϊράκια, καὶ τρέξατε ἐναντίον τῶν ἐχθρῶν τῆς πίστεως καὶ τῆς πατρίδος· ἐντὸς ὀλίγων ἡμερῶν φθάνομεν καὶ ἡμεῖς μὲ 10.000 στρατεύματα. Σεῖς σφάλισατε τοὺς Ἀρκαδίους Τούρκους, καὶ μίαν ὥραν ἀρχήτερα ὡς λέοντες νὰ τοὺς ξεσχίσετε καὶ νὰ τοὺς στείλετε εἰς τὰ τάρταρα τοῦ ἄδου, μὴ καταδεχθῆτε νὰ σᾶς κατηγορήσῃ ὁ κόσμος καὶ ἡ Ἱστορία, ἀλλὰ ν' ἀποθανάτισθε τὰ ὀνόματά σας, καὶ νὰ διαμένετε αἰωνίως εἰς τὴν ἀθάνατον δόξαν, καὶ σᾶς εὐχόμεθα ὑγείαν καὶ ἀνδρείαν συνενωμένοι μὲ τὴν ὁμόνοιαν καὶ τὴν πειθαρχίαν, τὰς δὲ πράξεις σας νὰ μᾶς γράψητε μὲ πρῶτον πρὸς ὀδηγίαν καὶ ἡσυχίαν μας.

Ἐν Σκάλα τὴν 23 Μαρτίου 1821 1^{ον} ἔτος τῆς ἐλευθερίας

Θ. ΚΟΛΟΚΟΤΡΩΝΗΣ, ΓΡ. ΔΙΚΑΙΟΣ

Ἡ προκήρυξις αὕτη ὡς δημοσιεύεται εἰς τὰ ἔργα τῶν Ἀμβρ. Φραντζῆ, ἔ.ἀ., τ. Α', σ. 369 καὶ Ἰω. Κολοκοτρώνη, ἔ.ἀ., σ. 9, φέρει χρονολογίαν 23^{ην} Μαρτίου. Ἐν τούτοις καὶ ὑπὸ τῶν ἀπομνημονευματογράφων τούτων καὶ ὑπὸ τοῦ Θεοδ. Κολοκοτρώνη καὶ ἄλλων λέγεται ὅτι τὴν 24^{ην} Μαρτίου ὁ Θ. Κολοκοτρώνης καὶ ὁ Παπαφλέσσας, χωρισθέντες τῶν ἄλλων Μεσσηνίων καὶ Μανιατῶν ἀρχηγῶν, ἐξώρμησαν ἀπὸ Καλαμάτας πρὸς τὴν Σκάλαν καὶ ἐκεῖθεν πρὸς τὴν κεντρικὴν Πελοπόννησον (βλ. ἄνωτ., σ. 65). Ἐξ οὗ καὶ ἠμφεσβητήθη ἡ χρονολογία αὕτη. Ἀλλ' εἶναι πιθανὸν ὅτι ἤδη ἀπὸ τῆς 23^{ης} Μαρτίου εἶχεν ἀποφασισθῆ ἡ πρὸς Ἀρκαδίαν ἐξώρμησις καὶ συνταχθῆ ἡ ὡς ἄνωτέρω ἐπαναστατικὴ προκήρυξις.

Ἄρ. 4.

Ἡ ΠΡΟΚΗΡΥΞΙΣ ΤΟΥ ΠΕΤΡΟΜΠΕΗ ΚΑΙ ΤΗΣ ΜΕΣΣΗΝΙΑΚΗΣ ΓΕΡΟΥΣΙΑΣ

Προειδοποίησις πρὸς τὰς Εὐρωπαϊκὰς αὐλὰς ἐκ μέρους τοῦ φιλογενοῦς στρατηγοῦ τῶν Σπαρτιατικῶν στρατευμάτων Πέτρου Μαυρομιχάλη, καὶ τῆς Μεσσηνιακῆς Συγκλήτου τῆς Καλαμάτας.

Ὁ ἀνυπόφορος ζυγὸς τῆς ὀθωμανικῆς τυραννίας εἰς τὸ διάστημα ἑνὸς καὶ ἐπέκεινα αἰῶνος κατήντησεν εἰς μίαν ἀκμὴν, ὥστε νὰ μὴ μείνῃ ἄλλο εἰς τοὺς δυστυχεῖς Πελοποννησίους Γραικοὺς, εἰμὴ μόνον ἡ πνοή· καὶ αὐτὴ διὰ νὰ ὠθῆ κυρίως τοὺς ἐγκαρδίους τῶν ἀναστεναγμούς· εἰς αὐτὴν τὴν ἀθλίαν κατάστασιν, ὄντες ὑστερημένοι ἀπὸ ὅλα τὰ δίκαιά μας, μὲ μίαν γνώμην ὁμοφώνως ἀπεφασίσαμεν νὰ λάβωμεν τὰ ἄρματα, καὶ νὰ ὀρμήσωμεν κατὰ τῶν τυράννων. Πᾶσα πρὸς ἀλλήλους μας φαρτρία καὶ διχόνοια, ὡς καρποὶ τῆς τυραννίας, ἀπερροίφθησαν εἰς τὸν βυθὸν τῆς λήθης, καὶ ἅπαντες πνέομεν πνοὴν ἐλευθερίας· αἱ χεῖρες μας, αἱ δεδεμέναι μέχρῃ τοῦ νῦν ἀπὸ τὰς σιδηρᾶς ἀλύσσους τῆς βαρβαρικῆς τυραννίας ἐλύθησαν ἤδη, καὶ ὑψώθησαν μεγαλοψύχως πρὸς ὄλεθρον τῆς βδελυρᾶς τυραννίας καὶ ἔλαβον τὰ ὅπλα κατὰ τῶν τυράννων· οἱ πόδες οἱ περιπατοῦντες ἐν νυκτὶ καὶ ἡμέρᾳ εἰς τὰς ἐνηγγαρεύσεις τῆς ἀσπλαγχνίας τρέχουν εἰς ἀπόκτησιν τῶν δικαιωμάτων μας· ἡ κεφαλὴ μας ἡ κλίνουσα τὸν αὐχένα ὑπὸ τὸν ζυγόν, τὸν ἀπετείναξε, καὶ ἄλλο δὲν φρονεῖ, εἰμὴ τὴν ἐλευθερίαν· ἡ γλῶσσα μας, ἡ ἀδυνατοῦσα εἰς τὸ νὰ προφέρῃ λόγον ἐκτὸς τῶν ἀνωφελῶν παρακλήσεων πρὸς ἐξιλέωσιν τῆς μανίας τῶν τυράννων, τῶρα μεγαλοφώνως φωνάζει, καὶ κάμνει νὰ ἀντηχῆ ὁ ἀῆρ τὸ γλυκύτετον ὄνομα τῆς ἐλευθερίας. Ἐν ἐνὶ λόγῳ ὅλοι ἀπεφασίσαμεν ἢ νὰ ἐλευθερωθῶμεν ἢ νὰ ἀποθάνωμεν· διὸ καὶ προσκαλοῦμεν τὴν συνδρομὴν καὶ βοήθειαν ὅλων τῶν ἐξευγενισμένων Εὐρωπαϊκῶν γενῶν, ὥστε νὰ δυνηθῶμεν νὰ φθάσωμεν ταχύτερως εἰς τὸν ἱερὸν καὶ δίκαιον σκοπὸν μας, καὶ νὰ λάβωμεν τὰ δίκαιά μας, καὶ νὰ ἀνανεώσωμεν τὸ τεταλαιπωρημένον ἑλληνικὸν γένος μας. Δικαίῳ τῷ λόγῳ ἡ μήτηρ μας Ἑλλάς, ἐκ τῆς ὁποίας καὶ ὑμεῖς ἐφωτίσθητε, ἀπαιτεῖ ὅσον τάχος τὴν φιλάνθρωπον συνδρομὴν καὶ διὰ χρημάτων καὶ διὰ ὄπλων, καὶ διὰ συμβουλῆς, τῆς ὁποίας ἐσμὲν εὐέλπιδες ὅτι θέλομεν ἀξιωθῆ· καὶ ἡμεῖς θέλομεν σᾶς ὁμολογεῖ ἄκραν ὑποχρέωσιν, καὶ ἐν καιρῷ θέλομεν δεῖξει καὶ ἐμπράκτως τὴν ὑπερ τῆς συνδρομῆς σας εὐγνωμοσύνην μας.

Ἐκ τοῦ Σπαρτιατικοῦ στρατοπέδου τῆς Καλαμάτας τῇ (25) Μαρτίου 1821 πρῶτον ἔτος τῆς ἐλευθερίας. (Πέτρος Μαυρομιχάλης, ἡγεμὼν καὶ Ἄρχιστράτηγος, καὶ ἡ Μεσσηνιακὴ Γερουσία ἐν Καλαμάτᾳ).

Βλ. ἄνωτ., σ. 65. Ἐδημοσιεύθη τὸ πρῶτον ἐν Ἑλλάδι εἰς τὴν ἐκδοθεῖσαν τότε εἰς τὴν Καλαμάταν ἐπαναστατικὴν καὶ πρώτην ἐν Ἑλλάδι ἐφημερίδα «Σάλπιγξ Ἑλληνική» φύλλον 3ον, 25ης Αὐγούστου 1821. Ταχύτατα ὁμως διεσπάρη ἀνά τὴν Εὐρώπην καὶ ἐδημοσιεύθη ἐν μεταφράσει ὑπὸ τῶν Εὐρωπαϊκῶν ἐφημερίδων, καταστᾶσα γνωστὴ καὶ συντελέσασα εἰς ὑποκίνησιν ἐνθουσιασμοῦ ὑπὲρ τοῦ ἐλληνικοῦ ἀγῶνος περισσότερον πάσης ἄλλης.

Βλ. ἐκτενέστερον περὶ ταύτης ἄνωτ., σ. 66, σημ. 1. Σχεδὸν πάντες οἱ ἀπομνημονευματογράφοι καὶ οἱ σύγχρονοι πρὸς τὰ γεγονότα ἱστορικοὶ τοῦ Ἀγῶνος καθορίζουν ὡς χρονολογίαν ἐκδόσεως τῆς προκηρύξεως ταύτης τὴν 25ην Μαρτίου, ἡ αὐτὴ δὲ χρονολογία ὑπάρχει καὶ εἰς τὰ πλεῖστα σύγχρονα δημοσιεύματα τῶν εὐρωπαϊκῶν ἐφημερίδων. Ἐν τούτοις, εἰς τὴν «Ἑλληνικὴν Σάλπιγγα» φέρει ἡμερομηνίαν 28ης Μαρτίου 1821. Ὡς ἐκ τούτου, μεταγενέστεροί τινες ἱστορικοί, ἐνισχυόμενοι καὶ ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι ἡ Μεσσηνιακὴ Γερουσία, ἐκ μέρους καὶ τῆς ὁποίας ἐξαγγέλλει τὴν ἐπανάστασιν ὁ Πετρόμπεης, φέρεται ὡς συγκληθεῖσα μόνον τὴν 28ην Μαρτίου, ὑπεστήριξαν ὅτι ἡ ἡμερομηνία αὐτὴ εἶναι ἡ πραγματικὴ τῆς ἐκδόσεως τῆς προκηρύξεως καὶ οὐχὶ ἡ τῆς 25ης Μαρτίου (βλ. Σ. Κουγέα, Νέα Ἑστία, ἔ.ἀ., σ. 395 καὶ Β. Παναγιωτοπούλου, ἔ.ἀ., σ. 140). Πρέπει νὰ θεωρήσωμεν μᾶλλον ὡς βεβαίαν ἡμερομηνίαν ἐκδόσεως τὴν 25ην Μαρτίου. Κατὰ τὴν ἡμέραν αὐτὴν ἢ τὴν προτεραίαν ὁ Κολοκοτρώνης καὶ ὁ Παπαφλέσσας ἐγκατέλειπον τὴν Καλαμάταν καὶ ἐξώρμων πρὸς τὴν Ἀρκαδίαν (βλ. ἄνωτ., σ. 65). Δὲν ἦτο δὲ δυνατόν νὰ συνταχθῇ ἡ προκήρυξις αὕτη ἐν ἀγνοίᾳ τοῦ Κολοκοτρώνη, τοῦ Παπαφλέσσα καὶ τῶν λοιπῶν ἀρχηγῶν, ἰδίως τοῦ Παπαφλέσσα. Εἶναι μάλιστα πιθανὸν ὅτι εἶχε συνταχθῇ ἀπὸ τῆς 22ας ἢ τῆς 23ης Μαρτίου, εὐθὺς ὡς κατελήφθη ἡ Καλαμάτα, ἀλλ' ἐτέθη ἡμερομηνία 25ης Μαρτίου, λόγῳ τῶν συμβολισμῶν αὐτῆς καὶ ἐπειδὴ εἶχεν ἤδη ἀπὸ πολλοῦ ὀρισθῆ διὰ τὴν ἐναρξίν τῆς ἐπαναστάσεως (βλ. ἄνωτ., σ. 15). Ὁ Σπ. Τρικούπης (ἔ.ἀ. 54 καὶ 252) παραθέτων μὲν τὸ κείμενον ὑπὸ ἡμερομηνίαν 25ης Μαρτίου, ἀλλὰ γράφων ὅτι ἡ Μεσσηνιακὴ Γερουσία συνεκλήθη διὰ πρώτην φοράν τὴν 28ην Μαρτίου, ὁπότε καὶ ἐξέδωσε τὴν προκήρυξιν, δὲν ἀντιφάσκει. Ἡ προκήρυξις εἶχεν ἐκδοθῆ ὑπὸ χρονολογίαν 25ης Μαρτίου 1821, ἀλλ' ὡς ἐπίσημον ἔγγραφον τῆς Μεσσηνιακῆς Γερουσίας δὲν ἦτο δυνατόν εἰμὴ νὰ φέρῃ ἡμερομηνίαν τῆς συγκλήσεως τῆς Μεσσηνιακῆς Γερουσίας, ὅτε καὶ διεκηρύχθη ὑπὸ ταύτης. Ὑπὸ τὴν ἔννοιαν ταύτην πρέπει νὰ θεωρήσωμεν καὶ τὴν εἰς τὴν «Ἑλληνικὴν Σάλπιγγα» χρονολόγησιν.

Ὁ Φ. Μιχαλόπουλος ἐδημοσίευσε (εἰς τόμον «Ἡ Καλαμάτα καὶ ἡ ἐπανάστασις τοῦ 21», σ. 6, βλ. καὶ τοῦ αὐτοῦ «Πότε ἀκριβῶς κηρύχθηκε ἐπίσημα ἡ ἐπανάστασις τοῦ 21 ;» ἐν περ. «Νέα Ζωή», φ. 1ης Μαρτ. 1945) προκήρυξιν τοῦ Πετρόμπεη ἐντελῶς διαφόρου κειμένου φέρουσιν ὑπογραφὴν «Ἐν τῷ στρατοπέδῳ τῆς Καλαμάτας — τῇ 24 Μαρτίου 1821 — ΠΕΤΡΟΣ ΜΑΥΡΟ-

ΜΙΧΑΛΗΣ — Ἡγεμὼν καὶ ἀρχιστράτηγος — καὶ ἡ ΜΕΣΣΗΝΙΑΚΗ ΓΕΡΟΥΣΙΑ». Ὁ ἐκδότης σημειώνει «τὸ πιὸ ἀυθεντικὸ κείμενον τῆς πρώτης προκηρύξεως τοῦ 21, ἀπὸ χειρόγραφο τῆς συλλογῆς τοῦ κ. Φάνη Μιχαλοπούλου». Δὲν ἠδυνήθημεν νὰ ἴδωμεν τὸ χειρόγραφον αὐτό, ἀλλ' ἐκ τοῦ δημοσιευθέντος κειμένου σχηματίζομεν τὴν ἐντύπωσιν ὅτι πρόκειται περὶ μεταγενεστέρου πλάσματος, ἀποτελοῦντος μᾶλλον περίληψιν τοῦ νοήματος τῆς πραγματικῆς προκηρύξεως, ἐκφραζομένου εἰς ἀπλουστέραν γλῶσσαν καὶ ἀδεξίως πως. Πάντως, οὐδὲν ἀνευρίσκεται εἰς τὰς πηγὰς περὶ τοιαύτης προκηρύξεως τοῦ Πετρόμπεη, ἡμερομηνίας 24ης Μαρτίου. Κατὰ τὸν Ἰω. Φιλήμονα (Δοκ. Ἰστ. ἑλλ. ἐπαν., τ. Γ', σ. 412) ὁ Πετρόμπεης ὑπὸ τὰς νέας ιδιότητες αὐτοῦ «ἀννέχθη συγχρόνως πρὸς τὸν αὐτοκράτορα τῆς Ρωσίας καὶ πρὸς τὸν Ὑπουργὸν αὐτοῦ Καποδίστρια». Οὐδὲν διεσώθη οὐδ' ἄλλως πως γνωρίζομεν περὶ τοιαύτης προκηρύξεως τοῦ Πετρόμπεη. Ἡ ὡς κατωτ. ἔκκλησις πρὸς τοὺς Ἀμερικανούς δὲν παρέχει ἐκ τοῦ περιεχομένου τὸ ἐνδύσιμον ὅτι ἐστάλη καὶ πρὸς τὸν αὐτοκράτορα τῆς Ρωσίας καὶ τὸν Καποδίστριαν. Τὸ δημοσιευόμενον ἀνωτέρω κείμενον ἀντεγράφη πιστῶς ἐκ τῆς «Ἑλληνικῆς σάλπιγγος», θεωροῦμεν δὲ αὐτὸ τὸ γνησιώτερον, διότι ἄνευ ἀμφιβολίας ὁ ἐκδότης τῆς ἐφημερίδος, ἐκδιδομένης ἐν Καλαμάτᾳ, ὑπὸ τὴν ἄμεσον ἐπίβλεψιν τοῦ Πετρόμπεη καὶ τοῦ Δημ. Ὑψηλάντου, θὰ εἶχεν εἰς χεῖράς του τὸ πρωτότυπον. Τὰ μεταγενεστέρως δημοσιευθέντα κείμενα παρουσιάζουν ἐπουσιώδεις, μᾶλλον ὑπὸ τύπον λεκτικῆς βελτιώσεως, μεταβολάς, πιθανῶς ἐπενεχθείσας ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης κατὰ τὴν ἀντιγραφὴν τοῦ πρωτοτύπου. Ἐθέσαμεν μόνον ὡς χρονολογίαν τὴν ὑπὸ τῶν συγχρόνων πηγῶν καθοριζομένην καὶ περιλαμβανομένην εἰς ἀπάσας τὰς μετέπειτα δημοσιεύσεις τοῦ κειμένου, τῆς 25ης Μαρτίου 1821, ἀντὶ ἐκείνης τῆς 28ης Μαρτίου 1821, τὴν ὁποίαν ἀναγράφει ἡ «Σάλπιγξ Ἑλληνική». Ἐπίσης προσετέθη ἡ ὑπάρχουσα εἰς ἀπάσας τὰς μετέπειτα ἐν Ἑλλάδι καὶ ἐξωτερικῶ ὑπογραφή τοῦ Πετρόμπεη.

Ὁ Πετρόμπεης ἀπηύθυνεν ὑπὸ τύπον ἐκκλήσεως πρὸς ἐνίσχυσιν τοῦ ἀγῶνος τῆς ἐλευθερίας τῶν Ἑλλήνων καὶ ἄλλας προκηρύξεις πρὸς τοὺς ξένους λαούς. Ἐκ τούτων γνωστοτέρα εἶναι ἡ ἀπευθυνθεῖσα πρὸς τοὺς Ἀμερικανούς, ἐν τῇ ὁποίᾳ γίνεται ὠραῖος παραλληλισμὸς τῶν ἡρωϊκῶν κατορθωμάτων τῶν Ἀμερικανῶν διὰ τὴν ἐλευθερίαν των πρὸς τὰ συντελούμενα ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων. Τὸ ἐν λόγῳ κείμενον ὁ Πετρόμπεης ἀπέστειλεν εἰς Παρισίους πρὸς τὸν Ἀδαμάντιον Κοραῆν, ὁ ὁποῖος διεβίβασε τοῦτο μετὰ θερμῆς ἐκκλήσεως διὰ τὸν ἑλληνικὸν ἀγῶνα εἰς τὸν φίλον του ἐπιφανῆ Ἀμερικανὸν ἑλληνιστὴν, καθηγητὴν τοῦ Πανεπιστημίου Χάρβατ καὶ βραδύτερον γερουσιαστὴν τῆς πολιτείας τῆς Μασαχουσέτης Edward Everett. Ὁ Ἐβερρετ ἐδημοσίευσεν μετὰ θαυμασίου ἰδίου φιλελληνικοῦ ἄρθρου τὴν ἔκκλησιν ταύτην τοῦ Πετρόμπεη εἰς τὸ περιοδικὸν τοῦ North American Review Ὀκτ. 1823. Βλ. ἑλληνικὴν μετάφρασιν ἐν Σ. Δάσκαρι, ὁ φιλελληνισμὸς ἐν Ἀμερικῇ κατὰ τὴν ἑλληνικὴν ἐπανάστασιν, σ. 6 κ.έ.

Ἄρ. 5.

ΤΟΥ ΑΝΤΩΝΙΟΥ ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ

(Πρὸς τὸν Λαὸν τῆς Ὑδρας)

* Ἀδελφοὶ χριστιανοί, πιστεύοντες εἰς ἓνα καὶ τὸν αὐτὸν ἀληθινὸν Θεόν, εἶμεθα ὅλοι μία καὶ ἡ αὐτὴ ἀδελφότης· διὰ τὴν σωτηρίαν μας ἔχυσε τὸ πανάγιόν του αἷμα ὁ θεάνθρωπος Ἰησοῦς· τὸ αὐτὸ βάπτισμα, τὰ αὐτὰ ἄχραντα μυστήρια, ἡ αὐτὴ πίστις καὶ τὸ αὐτὸ γένος μᾶς ἐνώνουν εἰς μίαν ἀχώριστον ἀδελφότητα. * Ἦλθεν, ἀδελφοί, ὁ καιρὸς νὰ δείξωμεν πόσῃ δύναμιν ἔχει ὁ ζῆλος τῆς πίστεως καὶ ἡ ἀγάπη τῆς πατρίδος. Τετρακόσιοι περίπου χρόνοι εἶναι ἀφοῦ διὰ τὴν ἀσυμφωνίαν μας ἐχάσαμεν τὸ εὐσεβὲς καὶ ὀρθόδοξόν μας βασίλειον καὶ ἐγενήκαμεν δοῦλοι τῶν ἀσεβῶν· συλλογισθῆτε γενναῖοι ἀδελφοί, πόσα καὶ ποῖα κακὰ ἔπαθε τὸ γένος καὶ πάσχομεν ἀκόμη· αἱ ἐκκλησίαι μας ἄλλαι κατεκρημνίσθησαν ἀπὸ τὰς μισρὰς χεῖρας τῶν ἀσεβῶν, καὶ ἄλλαι ἔγιναν τόποι βλασφημίας καὶ ἀσεβείας· τὸ πανάγιον ὄνομα τοῦ Κυρίου ἡμῶν ὑβρίζεται καὶ εἰς τοὺς δρόμους καὶ εἰς τὰ ὀσπίτια, ἕως καὶ εἰς αὐτὰ τὰ σύννεφα ἀπὸ τὰ στόματα τῶν ἀσεβῶν· καμμίαν δικαιοσύνην δὲν μᾶς ἔκαμαν· κανένα νόμον δὲν ἐφύλατταν· δὲν εἴχαμεν καμμίαν ἀσφάλειαν, οὔτε εἰς τὴν τιμὴν, οὔτε εἰς τὴν κατάστασίν μας, οὔτε εἰς τὴν ζωὴν μας· ὀλόκληροι ἐπαρχίαι ἔγιναν ἔρημοι χριστιανῶν· ὅλον τὸ γένος καὶ ἡ οὐράνιος πίστις μας ἐκινδύνευε νὰ χαθῆ· πλὴν ὁ Θεὸς τέλος πάντων δὲν ὑπέφερε νὰ βλέπη τοὺς εὐσεβεῖς καὶ ὀρθοδόξους του λατρευτὰς νὰ πάσχωσι τόσα κακὰ καὶ τόσῃν ἀτιμίᾳ· ἀπεφάσισε νὰ συντρίψῃ τὴν δύναμιν τοῦ ἐχθροῦ· ἀπεφάσισε νὰ καταποντίσῃ τὸν νέον τοῦτον Φαραῶ· καὶ διὰ νὰ τελειώσῃ τὴν θείαν του ἀπόφασιν, μᾶς ἐφώτισεν ὅλους τοὺς χριστιανούς νὰ ἐνωθῶμεν ἐναντίον του· ἕκατὸν πενήντα χιλιάδες ἀνδρεῖοι χριστιανοὶ προχωροῦν νικητικῶς ἀπὸ τὰ μέρη τοῦ Δουνάβεως· ὅλοι οἱ γενναῖοι Πελοποννήσιοι λαβόντες τὰ ὄπλα ἔκλεισαν τὰ θηρία μέσα εἰς τὰ ἄγρια κάστρα, ὅπου βιασμένα καὶ ἀπὸ τὴν πείναν, ἀπὸ τὴν δίψαν καὶ ἀπὸ τὴν ἀνδρείαν τῶν εὐσεβῶν πολιορκητῶν, εἰς ὀλίγον καιρὸν θέλουν παραδοθῆν· οἱ ἀνδρεῖοι συναδελφοὶ Σπετζιωταὶ ὑψωσαν εἰς τὰ καράβια των τὴν σημαίαν τῆς ἐλευθερίας τοῦ γένους· ἡ ὀρθόδοξος ἐκείνη ἠρώϊσσα ἡ συμπατριώτισσά μας καθωπλισμένη κάμνει τοὺς ἀνάνδρους ἐχθρούς νὰ τρέμουν ὡς λαγωοὶ μέσα εἰς τὰ χαρέμιά των· ἀπ' ὅλα τὰ μέρη ἀκούγονται φωναὶ ὁμονοίας, ἀνδρείας καὶ νίκης· Θεὸς ἐκδικήσεων, Θεὸς ἐκδικήσεων ἐπαρρησιάσατο.

* Ἀνδρεῖοι καὶ φιλελεύθεροι Ὑδριῶται· ἕως τώρα ἐστέκεσθε ἀνυπόμονοι· ἡ μεγαλοψυχία σας δὲν ὑπέφερε νὰ κάθεσθε σεῖς μόνοι ἄργοι εἰς τοῦτον τὸν ἔνδοξον καὶ δικαιοτάτον ἀγῶνα· ἡ μικρὰ ὅμως αὕτη ἀργοπορία ἀναψε

περισσότερον τὴν εὐγενῆ φιλοτιμίαν σας καὶ ἀνδρείαν. Σηκωθῆτε τώρα γενναῖοι Ὑδριῶται οἱ φιλογενεῖς πρόκριτοί σας ἐτοιμάζουν τὰ καράβιά των διὰ νὰ καταπολεμήσητε τὸν ἐχθρόν· τὸ γένος σᾶς προσκαλεῖ· τὰ νησιά τοῦ ἀρχιπελάγους καὶ αἱ πολιτεῖαι τῆς ξηρᾶς καρτεροῦν μὲ ἀνυπομονησίαν νὰ ἰδῶσι τὰ καράβιά σας μὲ τὴν σημαίαν τῆς ἐλευθερίας· ἂν μὲνη ἀκόμη εἰς τὸν ἐχθρόν παραμικρὰ ἐλπίς, ἢ ἰδική σας παρουσία θὰ τὸν ἀπονεκρώσῃ· ὁ οὐράνιος καὶ παντοκράτωρ βασιλεὺς τὸν ἐμώρανε καὶ τὸν παραδίδει εἰς τὴν ἀνδρείαν καὶ ὁμόνοιάν σας ἀνέτοιμον καὶ καταφοβισμένον· φόβος καὶ τρόμος ἐπάνω του· εἰς τὴν ἀπελπισίαν του ἄλλο δὲν κάμνει παρὰ νὰ φυλακῶνῃ ἀδίκως τοὺς ἀρχιερεῖς μας καὶ νὰ θανατώνη τοὺς ἀόπλους ὁμογενεῖς καὶ ὁμοπίστους μας· δὲν τολμᾷ νὰ δεῖξῃ πρόσωπον εἰς τὰ νικητικὰ στρατεύματά μας.

Ἄνδρειοι καὶ φιλελεύθεροι Ὑδριῶται ἄς ἀφρίσῃ ἡ ἑλληνικὴ θάλασσα ὑποκάτω ἀπὸ τὰ πολεμικά σας καράβια· δείξατε ὅτι εἰσθε ἀπόγονοι τοῦ Μιλτιάδου καὶ τοῦ Θεμιστοκλέους· δὲν εἶναι μακρὰν ἀπὸ ἐδῶ ὁ Μαραθῶνας, ὅπου οἱ πρόγονοί μας μὲ δέκα χιλιάδας ἐνίκησαν ἑκατὸν χιλιάδας πεζοὺς καὶ δέκα χιλιάδας ἵππεις τῶν βαρβάρων· ἐκεῖ κοντὰ εἶναι καὶ τὸ περίφημον στενὸν τῆς Σαλαμίνας, ὅπου μὲ ὀγδοήκοντα καράβια ἐνίκησαν χίλια διακόσια τῶν ἐχθρῶν· οἱ σημερινοὶ ἐχθροὶ μας δὲν εἶναι ἀνδρειότεροι ἀπὸ ἐκείνους τοὺς Περσιάνους· καὶ σεῖς, ἔχετε ὁμόνοιαν· δὲν εἰσθε κατώτεροι ἐκείνων τῶν προγόνων μας εἰς τὴν ἀνδρείαν. Ἐνωθῆτε λοιπὸν μὲ τοὺς ἀνδρείους συναδελφούς σας Σπετζιώτας καὶ Ψαριανούς· ἀκολουθεῖτε μὲ εὐπείθειαν καὶ ὑποταγὴν τοὺς μεγαλοψύχους καπεταναίους σας διὰ νὰ ὑποτάξετε τὸν ἐχθρόν. Συλλογίζεσθε, ἀδελφοί, ὅτι ὁ πόλεμος οὗτος γίνεται διὰ τὴν ἐλευθερίαν σας, διὰ τὴν ἐλευθερίαν τῶν γονέων καὶ τῶν τέκνων σας, διὰ τὴν ἐλευθερίαν ὅλου τοῦ γένους, διὰ τὴν ἐλευθερίαν καὶ δόξαν τῆς πίστεώς μας. Διὰ νὰ κατορθώσωμεν τὸ μέγα τοῦτο καὶ ἔνδοξον ἐπιχείρημα πρέπει νὰ εἴμεθα ὅλοι ἐν σῶμα καὶ μία ψυχὴ· οἱ μικρότεροι νὰ ὑποτάσσωνται εἰς τοὺς μεγαλητέρους καὶ φρονιμωτέρους των· ὁμοίως οἱ μεγαλήτεροι καὶ φρονιμώτεροι νὰ εἶναι προσεκτικοί, προνοητικοί, καὶ νὰ φέρωνται πατρικῶς εἰς τοὺς μικρότερους. Ὅσα κούρση κάμετε τῶν ἐχθρῶν θὰ τὰ διαμοιράζεσθε ἀδελφικῶς ἀναμεταξύ σας καὶ μὲ τοὺς μένοντας ἐδῶ συμπατριώτας σας διὰ νὰ φυλάττωσι τὸν τόπον· οἱ γενναῖοι καὶ φιλοπάτριδες πρόκριτοί σας ἄλλο δὲν ζητοῦν, ἄλλο δὲν ἐπιθυμοῦν καὶ ἄλλο δὲν σᾶς εὐχονται παρὰ νίκην πανταχοῦ· νίκην καὶ κράτος σᾶς εὐχεται καὶ ὁ ἀρχιερεὺς σας μὲ ὅλους τοὺς ἱερεῖς καὶ ἱεροδιακόνους του· νίκην καὶ κράτος σᾶς εὐχονται καὶ οἱ γονεῖς καὶ οἱ συγγενεῖς καὶ ὅλον τὸ γένος· νίκην καὶ κράτος σᾶς ὑπόσχεται τέλος πάντων αὐτὸς ὁ οὐράνιος βασιλεὺς.

Ναί, ἀδελφοί, τοῦ γένους ἡ ἐλευθερία ἐπροφητεύθη ἀπὸ πολλοὺς ἁγίους ἄνδρας καὶ θεόθεν εἶναι ἀποφασισμένη νὰ κατορθωθῇ εἰς τὰς ἡμέρας μας·

πολεμεῖτε λοιπὸν μὲ βεβαίαν ἐλπίδα νίκης· καὶ προσέχετε μὴ φανῶμεν ἀνάξιοι τοῦ θείου ἐλέους ἀπὸ ἀταξίαν ἢ διχόνοιαν· προσέχετε, διὰ τὸν ἐσταυρωμένον Ἰησοῦν· τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ εἶναι νὰ ἐλευθερωθῇ τὸ γένος καὶ ἡ ὀρθόδοξος πίστις μας ἀπὸ τὴν τυραννίαν τῶν ἀσεβῶν· ἂν δὲν πολεμήσωμεν ἀνδρείως καὶ εὐτάκτως, συλλογισθῆτε τί ἔχομεν νὰ πάθωμεν ὅλοι χωρὶς καμμίαν ἐξαίρεσιν· ἀλλὰ μὴ γένοιτο, ἐσταυρωμένε Ἰησοῦ, μὲ τὸ πανάγιόν σου αἷμα μᾶς ἐλευθέρωσας ἀπὸ τὴν δουλείαν τοῦ διαβόλου· μὲ τὴν ἀκαταμάχητον δύναμιν τοῦ τιμίου σου σταυροῦ θέλεις μᾶς ἐλευθερώσειν καὶ ἀπὸ τὴν δουλείαν τῶν ἀσεβῶν τυράννων.

Πανιερώτατε ἱεράρχα, ἱερεῖς καὶ πρεσβύτεροι τοῦ χριστιανικοῦ λαοῦ, ὑψώσατε τὰς χεῖρας σας εἰς τὸν οὐρανόν, ἐπικαλεσθῆτε τὸ ὄνομα Κυρίου Σαβαώθ, εὐλογήσατε τοὺς ὑπερμάχους τῆς οὐρανίου ἡμῶν πίστεως· εὐλογεῖτε τοὺς ἐλευθερωτὰς τοῦ γένους.

Ἐπικατάρατος πᾶς προδότης, ἢ ἀδιάφορος εἰς τὸν ἱερόν καὶ ἅγιον τοῦτον ἀγῶνα τῆς ἀνορθώσεως τοῦ γένους τῶν εὐσεβῶν χριστιανῶν.

Σεῖς δὲ φιλογενέστατοι οἰκοκυραῖοι τῆς περιφήμου Ὑδρας, καὶ σεῖς γενναῖοι καὶ ἄφοβοι Ὑδραῖοι πολεμισταί, μὴ ἀμφιβάλλετε ποσῶς· οἱ ἁμαράντινοι στέφανοι σᾶς πλέκονται ἀπὸ τώρα· ἡ ἔνδοξος φήμη τῆς ἀνδρείας καὶ τῆς φιλογενείας σας θέλει ἀντηχήσειν εἰς τὰ πέρατα τῆς γῆς, καὶ ὁ Κύριος τῶν οὐρανίων καὶ ἐπιγείων δυνάμεων σιμὰ τῆς δόξης τοῦ κόσμου τούτου θέλει σᾶς ἀποδώσειν καὶ τὰ ἀνεκλάλητα ἀγαθὰ τῆς αἰωνίου βασιλείας του.

Ζήτω τὸ γένος τῶν εὐσεβῶν καὶ ὀρθοδόξων χριστιανῶν.

(Σ) Οἱ κάτοικοι τῆς νήσου Ὑδρας

Ἡ προκήρυξις αὕτη σφύζεται ἰδιόχειρος τοῦ Νεοφύτου Βάμβρα (Ἀρχεῖον Ὑδρας, τ. Ζ', σ. 17). Εἶναι ἀχρονολόγητος, πρέπει ὅμως νὰ θεωρηθῇ ὡς συνταχθεῖσα εὐθὺς μετὰ τὴν ἐπανάστασιν τοῦ Ἀντ. Οἰκονόμου ἤτοι περὶ τὰ τέλη Μαρτίου ἢ ἀρχὰς Ἀπριλίου. Ὁ τύπος τῆς ὑπογραφῆς «οἱ κάτοικοι τῆς νήσου Ὑδρας» εἰσήχθη ὑπὸ τοῦ Οἰκονόμου, διότι προηγουμένως ὑπέγραφον αἱ πρόκριτοι τῆς νήσου Ὑδρας» (βλ. ἄνωτ., σ. 85). Ὁ Ν. Βάμβρας συνεδέετο μετὰ τοῦ Οἰκονόμου, τὸν ὁποῖον εἶχεν ἐνισχύσει εἰς τὴν ὑποκίνησιν λαϊκῆς ἐξεγέρσεως διὰ τὴν ἐπίσπευσιν τῆς ἐπαναστάσεως, ἀνευ δὲ ἀμφιβολίας συνέταξε τὴν προκήρυξιν ταύτην κατ' ἐντολὴν τοῦ Οἰκονόμου. Δὲν εἶναι γνωστὸν ἂν ἐχρησιμοποιήθη ποτὲ ἡ προκήρυξις αὕτη (ἴσως κατὰ τὴν πρὸς τὸ ἐπαναστατημένον πλῆθος προσλαλίαν του τῆς 27ης Μαρτίου ἢ κατὰ τὴν ἐπίσημον τελετὴν κηρύξεως τῆς ἐπαναστάσεως τὴν 15ην Ἀπριλίου), ἢ ἂν κατετέθη ἀπλῶς εἰς τὰ ἀρχεῖα.

Ἄρ. 6.

Ἡ ΠΡΟΚΗΡΥΞΙΣ « ΔΙΠΛΩΜΑ » ΤΟΥ ΠΟΛΕΜΙΚΟΥ ΣΤΟΛΟΥ

Ἐν ὀνόματι τοῦ Θεοῦ Παντοκράτορος.

Τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος βεβαρυμένον πλέον νὰ στενάζη ὑπὸ τὸν σκληρὸν ζυγόν, ὑπὸ τοῦ ὁποίου τέσσαρας περίπου αἰῶνας καταθλίβεται ἐπονειδιστικῶς, τρέχει μὲ γενικὴν καὶ ὁμόφωνον ὁρμὴν εἰς τὰ ὄπλα, διὰ νὰ κατασυντορίψῃ τὰς βαρείας ἀλύτους τὰς ὑπὸ τῶν βαρβάρων Μωαμεθανῶν περιτεθείσας εἰς αὐτό. Τὸ ἱερὸν ὄνομα τῆς ἐλευθερίας ἀντηχεῖ εἰς ὅλα τὰ μέρη τῆς Ἑλλάδος, καὶ πᾶσα ἑλληνικὴ καρδιά ἀναφλέγεται ἀπὸ τὴν ἐπιθυμίαν τοῦ νὰ ἐπαναλάβῃ τὸ πολυτίμον τοῦτο δῶρον τοῦ Θεοῦ, ἢ ν' ἀπολεσθῇ εἰς τὸν ὑπὲρ τούτου ἀγῶνα.

Οἱ κάτοικοι τῆς νήσου Ὑδρας δὲν θέλουν μείνει ὀλιγώτερον πρόθυμοι εἰς τὸν εὐγενῆ τοῦτον ἀγῶνα· ἀλλὰ καταφρονοῦντες πάντα κίνδυνον διὰ νὰ καταστρέψωσι τοὺς τυράννους τῶν, θέλουν μεταχειρισθῆ τοῦτο τὸ μόνον μέσον, τὸ ὁποῖον ἡ φύσις τῆς τοπικῆς αὐτῶν θέσεως δίδει εἰς αὐτοὺς πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον. Ἡμεῖς οἱ προὔχοντες, οἱ συγκροτοῦντες τὴν διοίκησιν τῆς νήσου ταύτης, ἐπιτρέπομεν εἰς τὸν καπιτὰν Γιακουμάκη Νικολάου Τουμπάζη, τοῦ πλοίου ὁ Θεμιστοκλῆς, τὸ ὁποῖον ἔχει κανόνια δέκα ἕξ καὶ ἄλλα πολεμικὰ ὄπλα ὑπὸ τὴν Ἑλληνικὴν σημαίαν, νὰ ὑπάγῃ μετὰ τοῦ πλοίου τούτου ὅπου ἤθελε κρίνει ὠφέλιμον καὶ ἀναγκαῖον εἰς τὸν κοινὸν ἀγῶνα, καὶ νὰ ἐνεργῇ κατὰ τῶν ὀθωμανικῶν δυνάμεων διὰ ξηρᾶς τε καὶ θαλάσσης πᾶν ὅ,τι συγχωρεῖται εἰς νόμιμον πόλεμον ἕως οὔ ἡ ἐλευθερία καὶ ἀνεξαρτησία τοῦ ἑλληνικοῦ γένους νὰ ἀποκατασταθῇ μὲ στερέωσιν.

Παρακαλοῦμεν τοὺς ἀρχοντας τῶν θαλασσίων καὶ ἡπειρωτικῶν Δυνάμεων πασῶν τῶν εὐρωπαϊκῶν ἐξουσιῶν, ὅχι μόνον νὰ μὴ ἐπιφέρωσι κανένα ἐμπόδιον εἰς τὸ πλοῖον τοῦτο καὶ εἰς τὰς ἐνεργείας τῆς ἀποστολῆς αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ νὰ προσφέρωσι πᾶσαν βοήθειαν καὶ ὑπεράσπισιν συγχωρημένην ἀπὸ τὴν οὐδετερότητα αὐτῶν. Ταῦτα ἐλπίζομεν ἐκ μέρους τῆς γενναιότητος τῶν πολιτευμένων ἔθνων, καὶ ἤθελεν εἶσθε ὕβρις πρὸς αὐτοὺς ἐὰν ἀμφιβάλλαμεν κἂν μίαν στιγμὴν περὶ τῆς προθύμου αὐτῶν εὐνοίας εἰς τοῦτον τὸν ἀγῶνα μας, ὅστις γίνεται ὑπὲρ τῶν δικαιωμάτων τῆς ἀνθρωπότητος.

Οἱ ἀπόγονοι τῶν ἐνδόξων ἐκείνων ἀνδρῶν, οἵτινες ἐτίμησαν τὸ ἀνθρώπινον γένος μὲ τὰς ὑψηλὰς αὐτῶν ἀρετὰς καὶ ἐφώτισαν τὸν κόσμον, μάχονται ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας ἐναντίον εἰς τοὺς τυράννους τῶν βαρβάρους ἀπογόνους τοῦ βαρβάρου Ὄσμάνου, τοὺς ἐξολοθρευτὰς τῶν ἐπιστημῶν καὶ τεχνῶν καὶ ἐχθροὺς τῆς ἱερᾶς θρησκείας τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ. Τίς θέλει εἶσθαι ποτὲ

τοσοῦτον ἀπάνθρωπος ὥστε νὰ γένη ὀχληρὸς εἰς τὴν φοβερὰν ταύτην περιστάσιν μας, ἢ νὰ μὴν εὐχῆται ὑπὲρ ἡμῶν :

Ἐξεδόθη εἰς τὴν καγγελλαρίαν τῆς νήσου Ὑδρας, τὴν 16 ἀπριλίου 1821
Οἱ κάτοικοι τῆς νήσου Ὑδρας.

Ἡ ἔντυπος αὐτὴ προκήρυξις συνετάχθη μὲν ἐν Ὑδρα, ἐνθα καὶ διεσπάρη τὸ πρῶτον, τὸ κείμενον ὁμῶς αὐτῆς ἐχρησίμευσεν ὡς ἐπαναστατικὴ προκήρυξις τῆς Βουλῆς τῶν Ψαρῶν (βλ. ἄνωτ., σ. 80). Ἐχορηγεῖτο ἐν εἶδει διπλώματος ἀναγνωρίσεως εἰς ἕκαστον τῶν πλοιάρχων τοῦ ἐλληνικοῦ στόλου, ἀναγραφομένης τῆς νήσου, εἰς τὴν ὁποίαν ἀνήκει τὸ πλοῖον, τοῦ ὀνόματος τοῦ πλοιάρχου, τοῦ ὀνόματος τοῦ πλοίου καὶ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν κανονίων. Τὰ πλεῖστα τῶν διπλωμάτων ἀναγνωρίσεως - προκηρύξεων τούτων περιλαμβάνουν καὶ μετάφρασιν εἰς τὴν Ἰταλικὴν ἢ τὴν Γαλλικὴν, προφανῶς πρὸς διακοίνωσιν τῆς ἐνάρξεως τοῦ ἐπαναστατικοῦ ἀγῶνος τῶν Ἑλλήνων εἰς τοὺς στόλους τῶν Εὐρωπαϊκῶν δυνάμεων καὶ ἵνα μὴ ἐνοχλῶνται ὡς πειρατικὰ (βλ. Σ π. Τ ρ ι κ ο ὕ π η, ἔ.ἀ., τ. Α', σ. 273, Ἀρχεῖον Ὑδρας, τ. Ζ', σ. 19. Κ. Ν ι κ ο δ ῆ μ ο υ, ἔ.ἀ., σ. 111). Ἐπὶ τῆς ὀπισθίας ὄψεως φέρουν «ἐτυπώθησαν παρὰ Νικολάου Μπαρότζη τοῦ Σαλονίτου πρὸς χάριν τοῦ γένους». Εἰς τὸ Ἀρχεῖον Ὑδρας, ἔ.ἀ., σ. 21, κάτωθι τῆς δημοσιεύσεως τοῦ κειμένου τούτου, ὑπάρχει ἡ ἀκόλουθος διευκρίνισις: «τὸ ἔντυπον τοῦτο εἶναι ἡ *patenta* δι' ἧς ἐφωδιάζοντο τὰ πλοῖα τῆς Ὑδρας κατὰ τὴν ἀναχώρησιν διὰ τὸν ἀγῶνα. Ἀντίτυπα αὐτῆς εὐρέθησαν πολλὰ καὶ διαφόρων χρονολογιῶν· τὰ παλαιότερα, ἐξ ὧσιν μέχρι τοῦδε συνελέξαμεν, φέρουν χρονολογίαν 16ης Ἀπριλίου 1821. Ἐκ τῆς ἐντύπου ταύτης πατέντας προκύπτει μία ἔτι ἀπόδειξις, ὅτι ἡ Ὑδρα εἶχεν ἀποφασίσει καὶ παρεσκευάζετο νὰ ἀποδυθῆ εἰς τὸν ἀγῶνα πολὺ πρὸ τῆς 15ης Ἀπριλίου, καθ' ἣν ἐπανεστάτησεν ἐπισήμως· διότι ἄλλως δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ νοηθῆ πῶς εἶχε τότε ἔτοιμα τὰ ἔντυπα ταῦτα, τόπον ἐπέχοντα ἐπαναστατικῆς προκηρύξεως τυπωθέντα ἐν τῇ ξένη, καὶ τυπωθέντα βεβαίως πολὺ πρὸ τῆς 16ης Ἀπριλίου 1821, καθ' ἣν ἐδόθησαν εἰς τοὺς πλοιάρχους». Πάντως τὸ πνεῦμα καὶ τὸ ὕφος τῆς προκηρύξεως, ἀλλὰ καὶ αἱ ἐν γένει ἐπικρατοῦσαι κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην ἐν Ὑδρα περιστάσεις δὲν ἐπιτρέπουν ὑπόθεσιν ὅτι αὐτὴ συνετάχθη καὶ ἐστάλη πρὸς ἐκτύπωσιν πρὸ τῆς 27ης Μαρτίου, ὅτε διὰ πραξικοπήματος κατέλαβε τὴν ἐξουσίαν ὁ Ἀντ. Οἰκονόμου.

Ἄρ. 7.

ΤΗΣ ΥΔΡΑΣ, ΠΡΟΣ ΤΟΥΣ ΕΛΛΗΝΑΣ ΤΩΝ ΚΥΚΛΑΔΩΝ

Πρὸς τοὺς ὁμογενεῖς Ἑλληνας τῶν Κυκλάδων νήσων.

Ἐξ Ὑδρας τῇ 16 Ἀπριλίου 1821

Ἐλθοῦσα ἡ προθεσμία τοῦ ἐξολοθρευμοῦ τοῦ τυράννου τοῦ χριστιανικοῦ γένους, πάντες οἱ κάτοικοι τῆς Πελοποννήσου καὶ τῆς λοιπῆς Ἑλλάδος ἀδελφοί μας χριστιανοὶ καθωπλίσθησαν κατὰ τοῦ τυράννου μὲ ἀπερίγραπτον ἐνθουσιασμόν ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας τοῦ γένους· πανταχόθεν νίκας κατορθοῦσι καὶ γενναίως προχωροῦσιν. Οἱ ἐχθροὶ ἔντρομοι καὶ πεφοβισμένοι εἰς τὴν γενναιότητα τῶν ἀνδρείων Ἑλλήνων ἄλλοι μὲν προτείνουσι συνθήκας ὑποταγῆς, καὶ ἄλλοι φεύγουσι διασκορπιζόμενοι ἐνθεν κακεῖθεν. Ἐκατὸν πενήκοντα χιλιάδες ἀνδρείων Ἑλλήνων, στρατευόμενοι κατὰ τοῦ τυράννου πέραν τοῦ Δουνάβεως, ἐπισφραγίζουσι τὸν εὐγενῆ σκοπὸν καὶ τὴν ἐλευθερίαν τοῦ γένους μας. Ἡμεῖς χθὲς ὑψώσαμεν τὴν ἱερὰν σημαίαν τῆς ἐλληνικῆς δόξης καὶ ἀμέσως ἐξεκινήσαμεν ἀρκετὰ καράβια, τὰ ὅποια ἐνωμένα καὶ μετ' ἄλλων τῶν γειτόνων μας Σπειζιωτῶν, μέλλει νὰ πλεύσωσι κατὰ τοῦ τυράννου. Συντρέξατε λοιπὸν καὶ ὑμεῖς ἀδελφοί μας μὲ ὅλας σας τὰς δυνάμεις εἰς τὸν ἱερὸν τοῦτον ἀγῶνα. Ἡ θεία πρόνοια ηὐδόκησε ἵνα ὑπερλάμψη ἡ ὀρθόδοξος πίστις, καὶ καταργηθῇ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος τοῦ τυράννου.

Ἐγιαίνετε, ἀδελφοί.

Οἱ κάτοικοι τῆς νήσου Ὑδρας.

Παρεμφερεῖς προκηρύξεις, ἀναγγέλλουσαι τὴν ἐναρξίν τῆς ἐπαναστάσεως καὶ παρορμῶσαι πρὸς συμμετοχὴν, ἐστάλησαν ὑπὸ τῶν Ὑδραίων καὶ πρὸς ἄλλους νησιώτας, Χίους, Κασίους, Σαμίους κλπ. (βλ. ἀρχεῖα Ὑδρας, τ. Ζ', σ. 26 κ.έ. — Χιακὸν Ἀρχεῖον, τ. Α', σ. 5. — Α. Ὁρλάνδου, ἔ.ά. — Νικοδήμου, ἔ.ά. — Ἀναργύρου, ἔ.ά.)

Ἄρ. 8.

ΤΗΣ ΥΔΡΑΣ, ΠΡΟΣ ΤΟΥΣ ΠΛΟΙΑΡΧΟΥΣ ΚΑΙ ΤΑ ΠΛΗΡΩΜΑΤΑ

Τιμιώτατοι καὶ ἀνδρειότατοι καπεταναῖοι τοῦ ἐλληνικοῦ στόλου, καὶ σεῖς γενναῖοι ναῦται καὶ πολεμισταί·

Ἡξεύρετε πῶς ὁ πόλεμος, τὸν ὅποιον κάμνομεν ἐναντίον εἰς τοὺς ἀσεβεῖς τυράννους, ἀποβλέπει εἰς τὴν ἐλευθερίαν μας· ὁ πολυεύσπλαγχνος Θεὸς

ἀπεφάσισε τὸν ὄλεθρον καὶ ἀφανισμόν τῶν ἐχθρῶν τῆς ὀρθοδόξου πίστεώς μας, καὶ ἡμεῖς εἴμεθα διωρισμένοι ἀπὸ τὸν Θεὸν νὰ τελειώσωμεν τὴν θείαν του ἀπόφασιν. Πρέπει λοιπόν, ἀνδρεῖοι ἀδελφοί, νὰ φερώμεθα εἰς ὅλα μας τὰ κινήματα μὲ τάξιν, μὲ γνῶσιν καὶ μὲ μεγαλοψυχίαν. Ἀπὸ σᾶς, ἀδελφοί, προσμένει τὸ γένος τὴν ἐλευθερίαν του, ἀπὸ σᾶς ἔχει νὰ δοξασθῇ ἡ Ἑλλάς. Ἐχετε λοιπόν τὴν ἀνδρείαν ἐνωμένην μὲ τὴν τιμὴν. Ἄς μὴ πειράζῃ κανεὶς τοὺς ὁμοπίστους καὶ ὁμογενεῖς, ἀλλ' ἐξ ἐναντίας νὰ τοὺς βοηθῆτε καὶ νὰ τοὺς ἐγκαρδιώνετε. Ὁμοίως ἀδελφοί, νὰ μὴ πειράζετε καράβια εὐρωπαϊκά, ἀλλὰ νὰ φέρεσθε εἰς αὐτὰ φιλικῶς. Ὅταν ἀπαντήσετε κανένα καράβιον μὲ σημαίαν εὐρωπαϊκὴν, τὸ ὁποῖον νὰ ἔχη τούρκικα ἄρματα καὶ ἄλλας πολεμικὰς μουνιτζιόνας, νὰ φέρνετε τὰς ἐχθρικὰς μουνιτζιόνας, δίδοντες τὸν συμφωνημένον ναῦλον τοῦ καραβίου. Ἄν ἔχη τὸ εὐρωπαϊκὸν καράβι στράτευμα τουρκικόν, νὰ τὸ ὑποχρεώνετε νὰ γυρίξῃ ὀπίσω καὶ νὰ ἀφήνῃ τοὺς Τούρκους ἐκεῖ ἀπὸ ὅπου τοὺς ἐπῆρεν, ἢ νὰ τοὺς ρίπτῃ εἰς κανὲν ἐρημονήσι. Δὲν συμφέρει εἰς ἄλλην καμμίαν περίστασιν νὰ κάμνεται τὴν παραμικρὰν ἐνόχλησιν εἰς εὐρωπαίους διὰ νὰ μὴ προξενήσωμεν παράπονα, καὶ ἀκολουθήσῃ καμμία ἐχθρα. Πρέπει ὁμοίως νὰ προσέχετε ὅπου τὰ ἄλλα ἑλληνικὰ καράβια, τὰ ὁποῖα ἐμποροῦν νὰ σηκωθῶσιν ἀπὸ ἄλλα νησιά ἢ πόλεις ἑλληνικὰς, νὰ τὰ ἔχετε εἰς τὴν εὐπειθείαν σας, νὰ τὰ στέλλετε ὅπου εἶναι χρεῖα, καὶ νὰ μὴ τὰ ἀφήνετε νὰ κάμνωσι καμμίαν ἀταξίαν ἢ ἀσυγχώρητον πείραξιν εἰς χριστιανοὺς ἰδικούς μας ἢ εὐρωπαίους.

Νικάτε, ἀνδρεῖοι Ἕλληνες, τοὺς ἐχθρούς μας καὶ τιμᾶτε πανταχοῦ τὸ γένος μας. Εὐτυχεῖτε μὲ ἀδελφικὴν ἀγάπην καὶ συμφωνίαν.

Ἄς πίπτουν οἱ τύραννοι ἐνώπιον τῶν ἀνικητῶν ὀπλων σας.

Ἦδρα 16 Ἀπριλίου 1821

(Σ) Οἱ κάτοικοι τῆς νήσου Ἦδρας

Ἄρχ. Ἦδρας, τ. Ζ', σ. 22. Καὶ ἄλλη παρεμφερὴς προκήρυξις τῆς Ἦδρας, συνιστῶσα σεβασμὸν τῆς οὐδετερότητος καὶ ἀποχὴν ἀπὸ πάσης βιαιοπραγίας κατὰ Χριστιανῶν, ἐξεδόθη τὴν 19ῃν Ἀπριλίου (βλ. Ἄρχ. Ἦδρας, τ. Ζ', σ. 28 καὶ Σπ. Τρικούπη, ἔ.ἀ., τ. Α', σ. 273). Βλ. καὶ κατωτ., ἀρ. 11.

Ἄρ. 9.

ΤΩΝ ΤΡΙΩΝ ΝΗΣΩΝ ἮΔΡΑΣ, ΣΠΕΤΣΩΝ ΚΑΙ ΨΑΡΩΝ ΠΡΟΚΗΡΥΓΜΑ ΕΘΝΙΚΟΝ

Γενναῖοι ἀδελφοί, φιλελεύθεροι Ἕλληνες, ἔφθασε τὸ τέλος τῶν στεναγμῶν σας διὰ τὰς ἀδικίας, τὰς ὑβρεῖς, τὰς ἀτιμίας καὶ ἄλλα ἀπειρα κακὰ ὅπου ἐπάσχετε. Ἐπεσκέψατο ἡμᾶς ἐξ ὕψους ὁ Σωτὴρ ἡμῶν. Εἰς ὅλους ἐνέ-

πνευσεν ὁ Θεὸς ἀμετάτρεπτον ἐνθουσιασμόν τοῦ νὰ ἀποτινάξωμεν τὸν σκληρότατον καὶ ἀνυπόφορον ζυγὸν τῶν βαρβάρων καὶ ἀσεβῶν τυράννων μας. Χιλιάδες ἀνδρείοι ἀδελφοί μας μὲ τὸν ἀρχιστράτηγον πρίγκηπα Ἄλέξανδρον Ὑψηλάντην προχωροῦν καὶ καταβαίνουν μὲ γιγαντιαῖα βήματα ἀπὸ τὸν Δούναβιν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν διὰ νὰ καταβάλουσιν ἐκ θεμελίων τὸν τύραννον, ὁποῦ ἤδη κλονεῖται. Ἡ Πελοπόννησος καὶ ὅλη ἡ Ἑλλὰς ἐσήκωσαν τὴν σημαίαν τῆς ἐλευθερίας καὶ ὁ σταυρὸς τῶρα βασιλεύει. Εὐσεβεῖς ἀπόγονοι ἀνδρειοτάτων προγόνων, κάτοικοι τῶν νήσων καὶ τῆς ξηρᾶς, ὅσοι μένετε ἀκόμη εἰς τὸν τουρκικὸν ζυγόν, σηκωθῆτε, πιάσετε τὰ ὄπλα διὰ τὴν κοινὴν ἐλευθερίαν· ὅσοι ἔχετε καράβια μικρὰ καὶ μεγάλα ἄρματώσατέ τα καὶ ἐνωθῆτε μὲ τὸν ἑλληνικὸν στόλον, ὁποῦ συγκροτεῖται ἀπὸ τὰς ναυτικὰς δυνάμεις τῶν Ὑδρεωτῶν, Σπετσιωτῶν καὶ Ψαριανῶν καὶ σᾶς ὑπόσχεται τὴν ἐλευθερίαν ὅλου τοῦ Ἀρχιπελάγους. Μὴ δειλιάσετε ἀπόγονοι τοῦ Μιλτιάδου καὶ Θεμιστοκλέους· μὴ φανῆτε ἀνάξιοι τῆς ἐλευθερίας σας. Ὁ πόλεμος γίνεται διὰ τὴν πίστιν καὶ τὴν πατρίδα. Συλλογισθῆτε πόσα κακά, πόσας τυραννίας ὑποφέρετε ἀπὸ τοὺς Τούρκους. Συλλογισθῆτε πόσα κακά θέλουν κάμει ἐὰν (ὅπερ μὴ γένοιτο) ξαναπιάσωσι τὰ ἄρματα. Δὲν πρέπει νὰ λυπηθῆτε μήτε ἄσπρα, μήτε κορμιά, μήτε κανὲν ἄλλο πρᾶγμα, διὰ νὰ κερδίσητε καὶ ζωὴν καὶ ἐλευθερίαν. Τῶρα εἶναι καιρὸς εἰς τὸν ὁποῖον ὁποῖος θέλει νὰ σώσῃ τὴν ψυχὴν του, πρέπει νὰ τὴν ἀπολέσῃ. Ὅποιος ἠμπορῶν νὰ συναγωνισθῆ καὶ νὰ συντρέξῃ μὲ ὁποῖον τρόπον ἠμπορεῖ, ἤθελεν εἶναι ἀδιάφορος εἰς τὸν κοινὸν πόλεμον τοῦ ἔθνους, ὁ τοιοῦτος εἶναι ἐθνοκατάρατος, βδέλυγμα ἀνθρώπων καὶ ἐξουθένημα λαοῦ. Ἀλλὰ μὴ γένοιτο νὰ φανῆ κανεὶς τοιοῦτος· ἀνδρίξεσθε λοιπὸν ἀδελφοί· σηκωθῆτε ἐξ ὅλης ψυχῆς καὶ καρδίας· πιάσετε τὰ ὄπλα καὶ κατακόψετε τοὺς τυράννους, διὰ νὰ λάβητε τὴν ἐλευθερίαν ὁποῦ ὅλοι κοινῶς ἐπιθυμοῦμεν.

Λιαδίδεται διὰ μέσου τοῦ Ἑλληνικοῦ στόλου τῇ 18 Ἀπριλίου 1821.

Π. Σ. Ὁμηρίδου, Συνοπτικὴ ἱστορία τῶν τριῶν ναυτικῶν νήσων, σ. ΔΠΙ. — Ἀ. Ὁρλάνδου, Τὰ ναυτικά, τ. Α', σ. 94. — Σ. Τρικούπη, ἐ.ἀ., τ. Α', σ. 276. — Χιακὸν ἀρχεῖον, τ. Α', σ. 3.

Ἄρ. 10.

ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΣΤΟΛΟΥ ΠΡΟΣ ΤΟΥΣ ΕΛΛΗΝΑΣ ΚΛΗΡΙΚΟΥΣ

Πανοσιώτατοι Ἱερεῖς καὶ ὁσιώτατοι μοναχοὶ τῶν εὐσεβῶν καὶ ὀρθοδόξων Χριστιανῶν. Ἡ φιλογενεστάτη πατρίς μας, βλέπουσα τὴν γενικὴν κίνησιν τῶν ὁμοπίστων καὶ ὁμογενῶν, εἰς τὸ ν' ἀποσείσουν τὸν ἀσεβῆ καὶ τυραννι-

κὸν ζυγόν, ἐκινήθη καὶ αὐτὴ μὲ ὄλας τῆς τὰς δυνάμεις. Ὑψωσε μὲ ἱερὰν καὶ δημοσίαν τελετὴν τὴν πανευφρόσυνον σημαίαν τῆς ἐλευθερίας τοῦ γένους τῶν εὐσεβῶν καὶ ὀρθοδόξων Χριστιανῶν, καὶ προσκαλεῖ μετὰ τῆς κοινῆς πατρίδος ὄλους εἰς τὸν ὑπὲρ αὐτῆς ἱερὸν πόλεμον. Ἄνδρες θεῖοι, μεσῖται Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων, γένητε τῶρα συνελευθερωταί· ἐνδύσασθε τὴν πανοπλίαν τοῦ οὐρανίου Βασιλέως καὶ τὰ ἐπίγεια ὄπλα ὁμοῦ κατὰ τῶν βλασφημούντων τὸ πανάγιον ὄνομα τοῦ Ὑψίστου, κατὰ τῶν βεβηλούντων τοὺς θεῖους του ναοῦς, κατὰ τῶν ἀσπακτῆρων τοῦ θρόνου, τὸν ὁποῖον ἔστησεν ὁ μέγας καὶ εὐσεβέστατος αὐτοκράτωρ τῶν Χριστιανῶν Κωνσταντῖνος, κατὰ τῶν ἀσεβεστάτων καὶ τυραννικωτάτων Ὀθωμανῶν. Αἱ ἱερὰι χεῖρες σας, αἱ εὐλογοῦσαι τοὺς ὀρθοδόξους Χριστιανούς, ἄς λάβωσι τῶρα μάχαιραν καὶ πῦρ κατὰ τῶν τυραννούντων τοὺς Ὀρθοδόξους. Μιμήθητε τὸν Μωϋσῆν, τὸν καταβαλόντα τὸν Αἰγύπτιον, τὸν Ἰησοῦν τοῦ Ναυῆ, τὸν καταπολεμήσαντα τοὺς Ἀμαλικήτας, τὸν θεσβίτην Ἡλίαν, τὸν ἐν στόματι μαχαίρας ἐξαφανίσαντα τοὺς ἱερεῖς τῆς αἰσχύνης· ἐγέρθητε Χριστιανοὶ ἥρωες. Ὁ Κύριος τῶν δυνάμεων εἶναι μεθ' ὑμῶν ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας τοῦ γένους ὁ ἀγὼν ὑπὲρ ἐλευθερίας τῆς Πίστεως μάχεσθε, εὐλογεῖτε, ἐνθαρρύνεσθε, κανεῖς ἄς μὴ μείνη ἀργὸς εἰς τὸν ἱερὸν τοῦτον πόλεμον. Παρακαλοῦμεν νὰ μᾶς εἰδοποιήτε περὶ τῶν νικητικῶν προόδων σας.

Ἐξεδόθη ἀπὸ τὸν Ἑλληνικὸν στόλον, συναινέσει τῶν προϋχόντων τῶν τριῶν νήσων Ὑδρας, Σπετσῶν καὶ Ψαρῶν. Τῆ 18 Ἀπριλίου 1821.

Ἄ. Ὁρλάνδου, Τὰ ναυτικά, Α', σ. 96. — Σ. Τρικοῦπη, ἔ.ἀ., τ. Α', σ. 275.

Ἄρ. 11.

ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΣΤΟΛΟΥ ΠΡΟΣ ΤΟΥΣ ΕΛΛΗΝΑΣ ΤΩΝ ΝΗΣΩΝ ΚΑΙ ΤΩΝ ΠΑΡΑΛΙΩΝ

Προκήρυγμα τοῦ Ἑλληνικοῦ στόλου.

Φίλοι ὁμογενεῖς προεστῶτες τῶν ἑλληνικῶν νήσων καὶ παραλίων, καὶ λοιποὶ κάτοικοι αὐτῶν.

Ὁμογενεῖς, οἱ προεστεύοντες τῶν ἑλληνικῶν νήσων καὶ ὄλοι οἱ κάτοικοι αὐτῶν. Ὁ πόλεμος, τὸν ὁποῖον κάμνομεν κατὰ τῶν ἀσεβῶν τυράννων δὲν εἶναι κλέπτικος, ἀλλ' ὄλου τοῦ ἔθνους μας, ἀποφασισμένος Θεόθεν καὶ ὠργανισμένος ἀπὸ μεγάλους ἄνδρας. Ζητοῦμεν τὴν ἀνεξαρτησίαν τοῦ γένους μας, καὶ δι' αὐτὴν συνεισφέρομεν ὄλοι καὶ ὄπλα καὶ πλοῖα καὶ σώματα. Πρέπει λοιπὸν νὰ προσέχωμεν εἰς ὄλα μας τὰ κινήματα· νὰ ἔχωμεν ἐνωμένην τὴν ἀνδρείαν μὲ τὴν τιμὴν, τὰ ὁποῖα χαρακτηρίζουν τοὺς ἀληθινοὺς φίλους τῆς

ἐλευθερίας' νὰ μὴν ἐνοχλῶμεν τοὺς ὁμοπίστους καὶ ὁμογενεῖς μας' ἐξ ἐναντίας μάλιστα πρέπει καὶ νὰ βοηθῶμεν τὴν ὑπὲρ τοῦ γένους ἀγαθὴν προθυμίαν των' ὁμοίως πρέπει νὰ σέβησθε καὶ τῶν ἄλλων Δυνάμεων τὰ πλοῖα καὶ τοὺς ὑπηκόους. Ἡμεῖς δὲν πολεμοῦμεν παρὰ μόνους τοὺς τυράννους μας Ὀθωμανούς, τὰς δὲ ἄλλας Δυνάμεις σεβόμεθα καὶ τιμῶμεν. Προσέχετε λοιπόν, ἀδελφοί, νὰ μὴ πειράξῃ κανεὶς οὔτε ἄνδρα ὁμογενῆ οὔτε πλοῖον ἑλληνικόν, ἀλλὰ νὰ φέρησθε ὅλοι προὸς ἀλλήλους μὲ ἀγάπην καὶ φιланθρωπίαν' κατὰ δὲ τοῦ τυράννου μὲ ἀμετάτρεπτον ἐνθουσιασμόν. Ὅστις ἤθελε τολμήσει νὰ πειράξῃ ἀδίκως καὶ ληστρικῶς πλοῖον ἑλληνικόν, ἢ ἄνδρα Χριστιανόν, ἢ ἄλλης Δυνάμεως οὐδειτέρας, ὁ τοιοῦτος θέλει κρίνεται ἐχθρὸς τοῦ γένους καὶ ὡς τοιοῦτος θέλει κατατρέχεται.

Ἐυχαινοῦνται εὐτυχοῦντες ἐν ἀδελφικῇ ἀγάπῃ καὶ ὁμονοίᾳ κατὰ τοῦ κοινοῦ ἐχθροῦ.

Ἐξεδόθη ἀπὸ τὸν ἑλληνικὸν στόλον συναινέσει τῶν τριῶν νήσων, Ὑδρας, Σπετσῶν καὶ Ψαρῶν.

Π. Σ. Ὀμηρίδου, ἐ.ἀ., σ. ΔΠ. — Ἀ. Ὀρλάνδου, Ναυτικά, τ. Α', σ. 93. — Σ. Τρικούπη, ἐ.ἀ., τ. Α', σ. 277. — Χιακὸν ἀρχεῖον, τ. Α', σ. 4.

Ἄρ. 12.

ΤΗΣ ΔΥΤΙΚΗΣ ΧΕΡΣΟΥ ΕΛΛΑΔΟΣ

Ἐν ἔτει χιλιοστῷ ὀκτακοσιοστῷ εἰκοστῷ πρώτῳ : τῇ τετάρτῃ τοῦ μηνὸς Νοεμβρίου, ἐν Μεσολογγίῳ.

Ἡ παντελὴς ἀπελπισία, ἀποτέλεσμα τοῦ σκληροτάτου ζυγοῦ τῆς Ὀθωμανικῆς τυραννίας, ἔβαλεν εἰς χεῖρας τῶν Ἑλλήνων τὰ ὄπλα' ἠσθάνθησαν δὲν ἠμποροῦσαν πλέον νὰ ζήσουν εἰς τὴν πατρίδα των, ἀλλ' ἢ αὐτὴν ἔπρεπε ν' ἀφήσουν, ἢ ὑπὸ τὴν μάστιγα τῆς τυραννίας καὶ εἰς τὸν ζόφον τῶν δεσποτηρίων ν' ἀποθάνουν, μὴ δυνάμενοι νὰ ἐκπληρώσουν τὰ ὑπὲρ τὴν δύναμιν των ζητήματα τῶν τυράννων των, ἢ μὲ μέρος τοῦ αἵματός των νὰ ἐξαγοράσουν ἐκεῖνο τῶν ἐπιλοίπων ἀδελφῶν των, τῶν γυναικῶν καὶ τέκνων των. Ἀπεφάσισαν τὸ τρίτον καὶ ἔλαβον τὰ ὄπλα.

Τ' ἀποτελέσματα αὐτοῦ τοῦ κινήματος τῆς ἀπελπισίας των ἐστάθησαν εὐτυχῇ παρ' ἐλπίδα, ἀλλ' αὐτὸ τὸ ἴδιον εἶχε καὶ ἀφευκτον ἐπόμενον τὴν ἀναρχίαν' κακόν, τοσοῦτον φοβερώτερον, ὅσον ὁ πολυχρόνιος βαρβαρικὸς ζυγὸς εἶχε βλάψῃ τὴν ἠθικὴν κατάστασιν τῶν Ἑλλήνων.

Μόλις ἐπέρασεν ὀλίγος καιρὸς μετὰ τὴν ἐν Ἑλλάδι μεταβολήν, καὶ οἱ κάτοικοι τοῦ Δυτικοῦ μέρους τῆς ἠσθάνθησαν τὴν ἀνάγκην τοῦ ν' ἀντικατα-

σταθῆ ἀντὶ τῆς μισητῆς Ὀθωμανικῆς τυραννίας, Διοίησις φρόνιμος, τακτικὴ καὶ φιλάνθρωπος.

Διὰ τὴν συνδρομὴν ὅμως περιστάσεων ἀναποφεύκτων εἰς πόλεμον πεισματώδη καὶ ἐγχώριον, καὶ περισσότερον διότι ὁ ἐχθρὸς ἐνησχόλει ὅλην τὴν φυσικὴν καὶ ἠθικὴν τοῦ ἔθνους δύναμιν, εἰς τὴν εὕρεσιν τῶν μέσων τῆς ἰδίας του ὑπερασπίσεως, καὶ τῆς ἀπαλλαγῆς του, δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ἐκτελεσθῆ ἡ κοινὴ αὕτη ἐπιθυμία, καὶ ἐβασίλευεν ἕως τῶρα ἀναρχία θλιβερά, ἀναγκαῖον ἐπόμενον τῆς διόλου ἐλλείψεως Νόμων, καὶ τακτικῆς Διοικήσεως ἐπὶ τῆς προὔπαρχούσης Ὀθωμανικῆς Δεσποτείας.

Μετὰ μακροὺς τέλους πάντων ἀγῶνας, καὶ μετὰ μεγάλας θυσίας οἱ κάτοικοι τῆς Δυτικῆς Ἑλλάδος ὑπερίσχυσαν εὐτυχῶς τῶν ἐχθρῶν των, καὶ ἐλευθέρωσαν τὴν πατρίδα των, ἔδειξαν πάλιν σταθερὰν τὴν ἐπιθυμίαν τοῦ νὰ εἰσαχθῆ Διοίησις φρόνιμος ὑπὸ τὴν ὁποίαν νὰ ἴδωσι τὴν ἀπαλλαγὴν των ἀπὸ τὰ πολυχρόνια δεινὰ των.

Διὰ τοῦτο ἐκλέξαντες ἐκείνους τοὺς ὁποίους ἔκριναν ἀξίους τῆς ἐμπιστοσύνης των, ἔδωσαν εἰς αὐτοὺς ἔγγραφον πληρεξουσιότητα τοῦ νὰ συστήσωσι Διοίησιν ἀνάλογον εἰς τὰς χρείας των, καὶ προπαρασκευαστικὴν τῆς ἡσυχίας, καὶ τῆς μελλούσης των εὐτυχίας.

Οἱ ρηθέντες Ἐπίτροποι συνελθόντες κατὰ τὸ Μεσολόγγιον, διὰ τῆς πληρεξουσιότητος, τὴν ὁποίαν ἔλαβον παρὰ τῶν ἀποστειλάντων αὐτούς, συνεκρότησαν Συνέλευσιν, καὶ ἐξέθεσαν τὴν σειρὰν τῶν ὀνομάτων των, σημειοῦντες τὰς πόλεις καὶ τόπους εἰς τοὺς ὁποίους ἀνήκουσι, κατὰ τὸν ἀκόλουθον τρόπον.

(Ἐκολουθοῦν αἱ ὑπογραφαὶ τῶν ἀντιπροσώπων τῆς Συνελεύσεως - Γερουσίας τῆς Δυτικῆς Χέρσου Ἑλλάδος).

Ἄ. Μάμουκα, ἔ.ἀ., Α', 21.

Ἄρ. 13.

ΤΟΥ Γ. ΒΑΡΝΑΚΙΩΤΗ

Τιμιώτατοι ἀδελφοί μου προεστῶτες καὶ λοιποὶ πάντες μεγάλοι καὶ μικροὶ συμπατριῶται Ξερομεριῖται, σᾶς ἀσπάζομαι ἀδελφικῶς.

Σᾶς φανερόνω, ὅτι ἕως σήμερον ἐπροσπάθησα καθ' ὅλους τοὺς τρόπους, διὰ νὰ φυλάξω ἀπὸ κάθε ἐνόχλησιν καὶ κίνδυνον τὴν πατρίδα μας, καὶ δὲν ἄφησα πρᾶγμα, ὅπου δὲν ἐπιχειρίστηκα, καθὼς νομίζω νὰ σᾶς εἶναι γνωστόν. Πλὴν οἱ ἐχθροὶ μας βιασμένοι ἀπὸ τὴν καταστροφὴν τῆς τύχης των καὶ ἀπὸ τὴν φυσικὴν λύσαν τῆς πρὸς ἡμᾶς κακίας των, ἀπεφάσισαν νὰ

ξεθυμάνουν τὰ πείσματα πρὸς ἡμᾶς καὶ νὰ χορτιάσουν ἀπὸ τὸ αἷμα μας, καταφρονῶντας τὸ ἐτιᾶτι μας καὶ τὴν πρὸς αὐτοὺς ἐμπιστοσύνην μας, καθὼς ἀπὸ γράμματα σημερινά, ὅπου μᾶς ἔπесαν εἰς τὰ χέρια, ἐβεβαιώθην, ὅτι ἔστειλαν διὰ πέντε χιλιάδας ἄσκέρι νὰ ἔλθῃ καὶ ἡμᾶς νὰ κατακόψῃ, καὶ τὰς φαρμαλίας μας νὰ σκλαβώσῃ καὶ τὸ τίποτέ μας νὰ διαρπάσῃ. Τοῦτο τὸ ἐβεβαιώθην σωσιότατα, καὶ τὸ χρέος τῆς πίστεως καὶ ὁ πατριωτισμὸς δὲν μὲ ἀφίνουν πλέον νὰ τὸ ὑποφέρω, καὶ ἀπεφάσισα μὲ τὴν χύσιν τοῦ αἵματός μου νὰ βεβαιώσω τὴν πρὸς τὴν πατρίδα ἀγάπην καὶ ἐλευθερίαν τοῦ γένους μας, ἀγροικήθηκα μὲ ὅλους τοὺς ἄλλους Ναχαελίδας, καὶ ὅλοι, μεγάλοι καὶ μικροὶ προθυμότατοι νὰ χύσουν τὸ αἷμα των διὰ τὴν ἐλευθερίαν τῆς πατρίδος, ἀναμένουν τὸ ἐδικό μας φέρσιμον.

Σᾶς εἰδοποιῶ λοιπόν, ὅτι ἔφθασεν ἡ στιγμή νὰ ἀποτεινάξωμεν τὸν τόσον βαρὺν ζυγόν, νὰ λείψετε ὅλοι σας ἀπὸ τὰ δυσβάστακτα δοσίματα, ἀπὸ ταῖς ἀνυπόφοραις ἀγκαρίαις, ἀπὸ τὴν καταφρόνησιν τῆς τιμῆς καὶ θρησκείας μας, καὶ ἀπὸ αὐτὸν τὸν ἐπικείμενον κίνδυνον τῆς ζωῆς μας. Ὅλη ἡ Τουρκία κατατρομασμένη καὶ κατατροπωμένη ἀπὸ τὰ ἄρματα τοῦ γένους μας, ἐντὸς ὀλίγου κλίνουν τὸν αὐχένα πρὸς ἡμᾶς, θεῖα βουλήσει. Δόσατε πίστιν εἰς τὰ ἀδελφικά μου λόγια· καί, ὅσοι πιστεύετε τὴν ἀγίαν Τριάδα καὶ τὸν τίμιον Σταυρόν, εἰς τὸν ὅποιον ἑξαπλώθη ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς δι' ἡμᾶς, ἐτοιμασθῆτε πάραυτα, ὅπως ἡμπορέσῃ καθεὶς, μὲ ἄρματα, μὲ μαρούταις καὶ ἄλλαις προβλέψεις, καὶ εἰς τὴν παραμικρὰν φωνήν, ὅπου σᾶς κάμω, ἀμέσως νὰ τρέξετε οἱ ἀξιοὶ καὶ πιστοί, νὰ μὲ εὕρῃτε, διὰ νὰ ἀνταμωθῶμεν ὅλοι καὶ νὰ κάμωμεν, καθὼς ἔκαμαν καὶ κάμουν ὅλοι οἱ ἄλλοι ἀδελφοί μας, νὰ ἐλευθερώσωμεν τὴν πατρίδα, νὰ ζήσωμεν εἰς τὸ ἐξῆς πάντῃ ἐλεύθεροι, καὶ νὰ τιμηθῶμεν παρὰ Θεοῦ καὶ παρὰ τοῦ γένους ὅλου.

Δὲν πιστεύω, κανέναν νὰ ἀψυχήσῃ τὸν ἑαυτὸν του, ὅταν βλέπῃ ἐμὲ τὸν ἴδιον ἀρχηγόν σας εἰς τὸν κίνδυνον, ὅπου διὰ τὴν ἰδικήν σας ἐλευθερίαν ἀφιερώνω τὴν ζωὴν μου εἰς τὴν θεϊκὴν θέλησιν. Μὴ καταδεχθῆτε νὰ μείνετε κατώτεροι τῶν ἄλλων Ναχαελίδων· ὅτι τί μένει καὶ δι' ἑσᾶς καὶ δι' ἐμέ; Ἄς ἀποφασίσωμεν ὁ καθένας μὲ τὴν ἱερὰν ἀπόφασιν, ἢ ἐλευθερίαν, ἢ θάνατον, νὰ βεβαιώσῃ τὸ ἐλληνικὸν ὄνομά του. Ἡ νίκη μας εἶναι βεβαία· φθάνει μόνον ἢ ἀπόφασίς μας νὰ δείξῃ τὴν προθυμίαν τῆς φιλογενείας, καὶ σᾶς ὑπόσχομαι ἀναμφιβόλως τὴν ἐλευθερίαν μας.

Ὁ Μορέας ἐλευθερώθη διόλου. Ὁ Νάφπακτος καταπολεμεῖται διὰ ξηρᾶς καὶ θαλάσσης ἀπὸ τὰ ἐλληνικὰ πλοῖα, καὶ αὐριον ἑξάπαντος παραδίδεται εἰς τὴν ἐξουσίαν τῶν ἀδελφῶν μας ὁμογενῶν. Αἱ δύο χῶραι Μεσολόγκι καὶ Ἀνατολικὸν ἐκηρύχθησαν ἐλεύθερα καὶ Τουρκὶ δὲν ἔμεινε οὐδ' ἓνας. Ὁ ἀρχηγὸς τοῦ Γένους μας πρίγκιψ Ὑψηλάντης ἐκυρίευσεν τὴν Ἀνδριανὰ μὲ τὸ πῦρ καὶ τὴν μάχαιραν, καὶ ἐντὸς ὀλίγου ἐμβαίνει καὶ εἰς αὐτὴν τὴν Κωνσταντινούπολιν. Ὅλα τὰ ἄλλα βιλαέτια ἐλευθερώθησαν ἀπὸ τοὺς ἐχθροὺς

καὶ προχωροῦν νικηταὶ καὶ τροπαιοῦχοι. Καὶ ἡμεῖς ὑποφέρομεν πλεόν; Πῶς εἶναι δυνατὸν νὰ μᾶς ὀνομάσουν ἄνδρας καὶ υἱοὺς Ἑλλήνων; Ὅχι! ὄχι! ἢ ἐλευθερία ἢ θάνατος.

Πανοσιώτατοι καθηγούμενοι καὶ αἰδεσιμώτατοι ἱερεῖς, τὸ πρῶτον ἔργον τῆς φιλογενείας σας θέλει εἶναι ἡ ἀκατάπαντος πρὸς Θεὸν δέησίς σας καὶ παράκλησις διὰ τὴν τοῦ γένους ἐλευθερίαν καὶ φύλαξιν καὶ τῶν τυράννων μας καταστροφὴν.

Τὸ Ἀ' ἔτος τῆς Ἑλευθερίας, 25 Μαΐου, Ξηρόμερον.

ἄδελφός σας

ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΒΑΡΝΑΚΙΩΤΗΣ

Ἰ. Φιλήμονος, Δοκίμιον περὶ τῆς ἑλλην. ἐπαναστάσεως, τ. Γ', σ. 333.

Ἄρ. 14.

ΤΗΣ ΓΕΝΙΚΗΣ ΣΥΝΕΛΕΥΣΕΩΣ ΤΩΝ ΚΡΗΤΩΝ

Ἐν ὀνόματι τῆς τρισυποστάτου θεότητος.

Οἱ κάτοικοι τῆς νήσου Κρήτης, πλήρεις ἀπὸ ὑψηλὸν καὶ εὐγενὲς τῆς ἐλευθερίας αἴσθημα, ἔλαβον κατὰ τῆς Ὀθωμανικῆς τυραννίας τὰ ὄπλα περὶ τὰς 14 τοῦ μηνὸς Ἰουνίου ἐν ἔτει 1821. Πειθόμενοι εἰς τὴν ἱερὰν φωνὴν τῆς Πατρίδος, καὶ ἀποσεύσαντες ἐν μέρει τὸν φρικώδη τοῦτον ζυγόν, συνήλθον οἱ νόμιμοι Παραστάται τῶν διαφόρων ἐπαρχιῶν κατὰ τὴν σεβαστὴν τῆς Ὑπεριότητος Διοικήσεως πρόσκλησιν, καὶ καλῶς σκεφθέντες ἐπεξεργάσθησαν τὸν ἐπόμενον ὀργανισμόν, σύμφωνον μὲ τὸ πνεῦμα καὶ τὰς παραδεχθείσας ἀρχὰς τοῦ Γενικοῦ συστήματος τῆς Ἑλλάδος, τοῦ ὁποίου κηρύττουσι σήμερον τὴν ἀθικτον καὶ ἀκριβῆ διατήρησιν.

Ἐν Ἀρμένιοις, τῇ 20 Μαΐου 1822, Β' ἔτος τῆς Ἀνεξαρτησίας.

Ἄ. Μάμουκα, ἔ.ἀ., τ. Γ', σ. 113. — Ζαμπελίου-Κριτοβουλίδου, ἔ.ἀ., σ. 409.

Ἄρ. 15.

ΤΗΣ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΙΑΚΗΣ ΓΕΡΟΥΣΙΑΣ ΠΡΟΛΕΓΟΜΕΝΑ (ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΥ)

Ἡ Ὀθωμανικὴ Διοίκησις, ὅτι ἐκ τῶν πρώτων αὐτῆς ἀρχῶν διετεῖθη τυραννικῶς πρὸς ἅπαντας τοὺς λαοὺς, τοὺς ὁποίους κατὰ δυστυχίαν ὑπέταξεν, εἶναι ὁμολογούμενον· ἀλλ' ἡ ἄνομος καὶ παράλογος αὐτῆς ὁρμή, ἣτις

ἐσχάτως ἐνέσπειρε φρίκην εἰς ὅλα τὰ μέρη τὰ κατοικούμενα ὑπὸ Ἑλλήνων, διὰ τὰς ἀπανθρώπους σφαγὰς καὶ αἰχμαλωσίας ὅπου ἔκαμεν εἰς κάθε τάξεως καὶ ἡλικίας ἀνθρώπους τοῦ Ἑλληνικοῦ τούτου ἔθνους, καὶ διὰ τὴν ἄκραν καταφρόνησιν ὅπου ἔδειξεν εἰς τὴν Χριστιανικὴν θρησκείαν κατεδαφίζουσα τοὺς Ἱεροὺς ναοὺς, καὶ καταπατοῦσα τὰ ἅγια, κινουμένη εἰς τοῦτο ἐκ μιᾶς ἀπλῆς ὑπονοίας, ἐβίασε τοὺς Ἕλληνας νὰ λάβωσιν εἰς χεῖρας τὰ ὄπλα, διὰ νὰ ὑπερασπισθῶσι τὴν θρησκείαν καὶ ὑπαρξίν των, τὰ ὅποια ἔπασχε νὰ ἐξοντώσῃ ἡ τουρκικὴ αὐτῆ διοίκησις· ματαίως ἡ Ἐκκλησιαστικὴ Σύνοδος μετὰ τοῦ σεβασμίου ἐκείνου γηραιοῦ Πατριάρχου Γρηγορίου, ἐπροσπάθησε ν' ἀποδείξῃ τὴν ἀθωότητα τοῦ ἔθνους, ἀλλ' εἰς ἀπόκρισιν ἔλαβον ἅπαντες σκληρὸν θάνατον, τὸν δι' ἀγχόνης· πάντες σχεδὸν οἱ ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐπίσημοι Ἕλληνες, ὁμοίως καὶ οἱ ἐν ταῖς ἄλλαις πόλεσι καὶ ἐπαρχίαις τῆς Τουρκικῆς ἐπικρατείας, ὅσοι δὲν ἀπηλλάγησαν διὰ τῆς φυγῆς, ἐφονεύθησαν. Τὸ πλεῖστον μέρος τῶν τῆς Πελοποννήσου Ἀρχιερέων καὶ προκρίτων, καὶ ὁ υἱὸς τοῦ ἡγεμόνος τῆς Σπάρτης εἰσῆλθον ἐν Τριπολιτζᾷ πρὸς κατάπαυσιν τοῦ δεινοῦ, ἀλλ' ἡ διοίκησις καὶ ἐκείνους περιώρισεν ἐν σκοτεινοτάτῃ φυλακῇ, ὅπου καὶ ἅπαντες σχεδὸν ἐτελεύτησαν, καὶ τοὺς λοιποὺς ἔμελλον νὰ διαδεχθῶσιν ὀλέθρια ἐπόμενα, ἐὰν δὲν προελάβανον νὰ ὀπλισθῶσι πρὸς ὑπεράσπισιν ἑαυτῶν. Ὁ εὐαίσθητος λαὸς τῶν Ἑλλήνων ἐν Πελοποννήσῳ καθὼς καὶ ἐκεῖνος τῆς νήσου Ὑδρας, Σπείζων καὶ Ψαρρῶν, ἔδειξε ἐκ πρώτης ἀφετηρίας σημεῖα γενναιότητος καὶ ὅτι αἰσθάνεται καλῶς τὸ μέγεθος τῆς ἐλευθερίας· ἀλλ' ἡ ἀναρχία καὶ ἀταξία, ἣτις ἐπεται εἰς τοιαύτας περιστάσεις, ἐγένεν ἐμποδῶν τοῦ νὰ ὠφεληθῇ ὅσον ἔπρεπεν ἡσθάνθησαν τὴν ἀνάγκην ἐνὸς προσκαίρου πολιτικοῦ συστήματος ἅπασαι αἱ Ἐπαρχίαι καὶ Νῆσοι· καὶ ἔνεκα τούτου ἐσύστησαν ἐν Καλτεζιαῖς τῷ χιλιοστῷ ὀκτακοσιοστῷ εἰκοστῷ πρώτῳ, κατὰ μῆνα τὸν Μαΐον, μίαν Γερουσίαν τοπικὴν· ἀλλ' ὁ ἐχθρὸς τότε ὀρμῶν συνεχῶς ἐναντίον τῶν Ἑλλήνων, τοὺς ὁποίους ὁ πόλεμος εἶχεν ἐνησχολημένους πανταχόθι ν' ἀντικρούωσιν ἐναντίον τοῦ ἐχθροῦ, δὲν ἐσυγχώρησεν εἰς τὴν Γερουσίαν νὰ ἐκτελέσῃ ὅσον ἔπρεπε· κατόπιν, εὐκολυθέντων ὀπωσοῦν τῶν πραγμάτων, συνῆλθον δις ἐπ' αὐτῷ τούτῳ οἱ Πρόκριτοι τῶν Ἐπαρχιῶν καὶ Νήσων, μετὰ τὴν ἔλευσιν τοῦ Πρίγκιπος Δημητρίου Ὑψηλάντου, τὸ μὲν πρῶτον εἰς Βέρβενα, τὸ δὲ δεύτερον εἰς Ζαράκοβα· ἀλλὰ τὰ ἀντιπίπτοντα αἷτια τοῦ πολέμου, ἐμπόδισαν τὸ νὰ κατορθωθῇ τι· μετὰ δὲ τὴν κυρίευσιν τοῦ νέου φρουρίου καὶ αὐτῆς τῆς Τριπολιτζᾶς, ἐγένετο ἀπόφασις κοινῇ, ἵνα συγκροτηθῇ γενικωτέρα Συνέλευσις, νὰ ἐπικυρωθῇ ἐν σύστημα τελειότερον κατ' ἐκλογὴν πασῶν τῶν Ἐπαρχιῶν καὶ Νήσων. Ἄπασαι λοιπὸν αἱ ἐπαρχίαι τῆς Πελοποννήσου, ἰδιαιτέρως ἐκάστη, ἐξελέξαντο κοινῇ γνώμῃ ἐξ ὑποκείμενα ἐξ ἐκάστης ἐπαρχίας, ἅτινα ὠνόμασαν Ἐφόρους, ἐκ δὲ τῶν ἐξ ἐξελέξαντο ἓνα ἐξ ἐκάστης Ἐπαρχίας ὃν τινα ὠνόμασαν μέλος τῆς Γερουσίας δόντες αὐτῷ ἔγγραφον πληρεξουσιότητα. Οἱ γερουσιασταὶ

λοιπὸν οὗτοι συνελθόντες ἐν Ἄργει, τῷ χιλιοστῷ ὀκτακοσιοστῷ εἰκοστῷ πρώτῳ, Δεκεμβρίου πρώτῃ, πρώτον μὲν ἔδωσαν ἐνυπόγραφον τὸν ὄρκον τῆς ἐμπιστοσύνης των εἰς τὴν Πατρίδα, εἶτα ὑπέγραψαν τὰ ὀνόματα αὐτῶν ὡς κατωτέρω, δηλοῦντες καὶ τὴν ἐπαρχίαν καὶ τὴν πατρίδα ἑκάστου.

Ἄ. Μάμουκα, ἔ.ἀ., τ. Α', σ. 107 κ.έ.

Ἄρ. 16.

ΤΗΣ ΑΝΑΤΟΛ. ΧΕΡΣΟΥ ΕΛΛΑΔΟΣ ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΤΟΥ ΑΡΕΙΟΥ ΠΑΓΟΥ ΓΕΡΟΥΣΙΑΣ ΤΗΣ ΑΝΑΤΟΛΙΚΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

Πρόλογος

Κύριοι !

Ἡ Ἑλλὰς ἔλαβε τὰ ὄπλα, διὰ νὰ ἀγοράσῃ μὲ τὴν τιμὴν τοῦ αἵματός της τὴν πολῦτιμον ἀνεξαρτησίαν της. Ὁ δικαιότερος πόλεμος εἶναι ἀναντιρρήτως αὐτός· ἂν προτοῦ ἐπῆρε τὰ μέτρα της, ἢ ἂν ἔγινε καίγνιον μερικωτέρων παθῶν, παρατρέχω, περιοριζόμενος νὰ εἰπῶ, ὅτι, κατὰ τὸ ἐπικείμενον ἱερὸν χρέος τοῦ πατριωτισμοῦ καὶ φροντίδα, διεμοιράσθημεν εἰς τὰς ἐπαρχίας της. Πρώτη μας ἐργασία ἦτον νὰ προσκαλέσωμεν τὰς ἐπαρχίας εἰς Γενικὰς Συνελεύσεις. Ἐνθυμεῖσθε, τρεῖς μῆνες ἀπέρασαν ἔκτοτε· ἀλλ' ἰδοὺ τέλος πάντων οἱ πληρεξούσιοι τῆς Ἀνατολικῆς Χέρσου Ἑλλάδος συνήλθετε σήμερον, καὶ εἶναι καιρὸς νὰ ἀρχίσωμεν. Ἡ Πατρίς φωνάζει πανταχόθεν, τὸ ὀγληγορώτερον Διοίκησιν νὰ συστήσωμεν. Διὰ τοῦτο καὶ διὰ τοῦτο ἡ Ἀντικὴ Χέρσος Ἑλλὰς Συνέλευσιν ἤδη συγκροτεῖ, καὶ ἡ Πελοπόννησος ἴσως τώρα καὶ νὰ τὴν ἐτελείωσῃ. Δύω πρωτίστους ἀνάγκας ἔχομεν σήμερον· ὁ κατὰ τῆς θηριώδους ὀρμῆς τοῦ τυράννου πόλεμος νὰ εὐδοκιμῇ, καὶ ἔθνος νὰ σχηματίσωμεν· μία καὶ τῶν δύο ἡ θεραπεία, ἢ ἀνάλογος εἶναι Διοικήσεις· μόνη εἶναι ἡ Διοίκησις. Αὐτὴ μόνη ἔχει νὰ καταστήσῃ καὶ τοὺς Καπιτάνους μας ἀληθεῖς Στρατηγούς τῆς Ἑλλάδος μὲ προσδιορισμένους στρατιώτας, μὲ τακτικὰς τροφάς, καὶ μὲ ὄπλα ὅσα χρειάζονται, καὶ νὰ τοὺς τιμήσῃ διὰ τὰς μεγάλας των ἐκδουλεύσεις. Αὕτη ἔχει νὰ συνδέσῃ καὶ τὰς ἐπαρχίας μας, ὥστε νὰ μορφωθῇ ἔθνος Ἑλληνικὸν ἀνεξάρτητον, καὶ νὰ ἠμπορέσῃ νὰ παραρησιασθῇ καὶ πρὸς τοὺς Χριστιανούς βασιλεῖς ὀγλήγωρα, νὰ ἐκθέσῃ τὰ δίκαιά μας, τὰ ἀδιαφιλονείκητα δίκαιά μας, νὰ ἐκχύσῃ τοῦ ἱκέτου τὰ δάκρυα, νὰ κινήσῃ τὴν εὐσπλαγχνίαν των, καὶ νὰ κατορθώσωμεν εὐτακτον βασίλειον νὰ συστήσωμεν, διὰ τὴν εὐτυχίαν τῶν ἐπερχομένων κἄν γενεῶν τῆς Ἑλλάδος.

Ἄπὸ ὅσα ἔχω νὰ σᾶς προβάλλω, τίποτε παρακαλῶ νὰ μὴ δεχθῆτε, προ-

τοῦ ἀκριβῶς ἐξετάζοντες νὰ διαφιλονεικήσετε, ἀλλὰ μὲ εἰλικρινῆ φιλογένειαν καὶ ἀδελφικὴν εἰρήνην, διὰ νὰ ἔχωμεν τὸν Θεὸν ἐν μέσῳ ἡμῶν. τοῦ Θεοῦ τὴν βοήθειαν ὅταν ἔχωμεν, δὲν φοβούμεθα νὰ ἀστοχήσωμεν βέβαια. εἰς ἀμοιβαίαν δὲ πληροφορίαν, καλὸν εἶναι νὰ ὀρκισθῶμεν, ἂν θέλετε.

ΟΡΚΟΣ

« Ἡμεῖς οἱ συνελθόντες εἰς ταύτην τὴν ὑπὲρ τοῦ κοινῆ συμφέροντος τῆ πατρίδι Συνέλευσιν τῆς Ἀνατολικῆς Χέρσου Ἑλλάδος, ὀρκιζόμεθα εἰς τὸ ὄνομα τῆς Ὑπερουσίου Τριάδος καὶ τῆς Ἱερᾶς ἡμῶν Πατρίδος, νὰ βουλευσώμεν μὲ πίστιν καὶ εἰλικρίνειαν, καὶ νὰ προβάλωμεν εἰς τὸ ἱερὸν τοῦτο συνέδριον μόνον τὰ συμφέροντα τῆ Πατρίδι, χωρὶς ἰδιαίτερον συμφέρον κέρδους, ἢ φιλοτιμίας, ἢ φιλοδοξίας. ἐπικατάρτατοι δέ, ἂν ἐπ' ἐναντίας πράξωμεν, καὶ τῆς Πατρίδος ἀνάξιοι ».

Ἄδελφοί, ἓνα ἀκόμη ἔχω νὰ σᾶς εἰπῶ ἔνδοξοτέρα φιλοτιμία δὲν εἶναι ἀπὸ τὸν Πατριωτισμόν' καὶ τοῦτο μὲ τὸ αἷμα ἀπὸ τοὺς προπάτοράς μας ἔπεται νὰ ἐκληρονομήσαμεν.

Ἄ. Μάμουκα, ἐ.ἀ., τ. Α', σ. 39.

Ἄρ. 17.

ΤΗΣ ΕΝ ΕΠΙΔΑΥΡῶ Α' ΕΘΝ. ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ ΣΥΝΕΛΕΥΣΕΩΣ

Ἀπόγονοι τοῦ σοφοῦ καὶ φιλανθρώπου ἔθνους τῶν Ἑλλήνων, σύγχρονοι τῶν νῦν πεφωτισμένων καὶ εὐνομουμένων λαῶν τῆς Εὐρώπης, καὶ θεαταὶ τῶν καλῶν, τὰ ὁποῖα οὗτοι ὑπὸ τὴν ἀδιάρρηκτον τῶν νόμων Αἰγίδα ἀπολαμβάνουσι, ἦτον ἀδύνατον πλέον νὰ ὑποφέρωμεν μέχρις ἀναληθσίας καὶ εὐηθείας τὴν σκληρὰν τοῦ Ὀθωμανικοῦ κράτους μάστιγα, ἣτις ἤδη τέσσαρας περίπου αἰῶνας ἐπάταξε τὰς κεφαλὰς ἡμῶν, καὶ ἀντὶ τοῦ λόγου, τὴν θέλησιν ὡς νόμον γνωρίζουσα, διώκει καὶ διέταττε τὰ πάντα δεσποτικῶς καὶ αὐτογνωμόνως. Μετὰ μακρὰν δουλείαν ἠναγκάσθημεν τέλος πάντων νὰ λάβωμεν τὰ ὄπλα εἰς χεῖρας, καὶ νὰ ἐκδικήσωμεν ἑαυτούς, καὶ τὴν Πατρίδα ἡμῶν, ἀπὸ μίαν τοιαύτην φρικτὴν, καὶ ὡς πρὸς τὴν ἀρχὴν αὐτῆς ἀδικὸν τυραννίαν, ἣτις οὐδεμίαν ἄλλην εἶχεν ὁμοίαν, ἢ καὶ δυναμένην ὁπωσοῦν μετ' αὐτῆς νὰ παραβληθῆ δυναστείαν.

Ὁ κατὰ τῶν Τούρκων πόλεμος ἡμῶν, μακρὰν τοῦ νὰ στηρίζεται εἰς ἀρχὰς τινὰς δημαγωγικὰς καὶ στασιώδεις, ἢ ἰδιωφελεῖς μέρους τινὸς τοῦ σύμπαντος Ἑλληνικοῦ Ἔθνους σκοπούς, εἶναι πόλεμος ἔθνικός, πόλεμος

Ἰερός, πόλεμος τοῦ ὁποίου ἡ μόνη αἰτία εἶναι ἡ ἀνάκτησις τῶν δικαίων τῆς προσωπικῆς ἡμῶν ἐλευθερίας, τῆς ἰδιοκτησίας καὶ τῆς τιμῆς, τὰ ὅποια, ἐνῶ τὴν σήμερον ὅλοι οἱ εὐνομούμενοι καὶ γειτονικοὶ λαοὶ τῆς Εὐρώπης τὰ χαίρουσιν, ἀπὸ ἡμᾶς μόνον ἡ σκληρὰ καὶ ἀπαραδειγμάτιστος τῶν ὀθωμανῶν τυραννία ἐπροσπάθησε μὲ βίαν ν' ἀφαιρέσῃ καὶ ἐντὸς τοῦ στήθους ἡμῶν νὰ τὰ πνίξῃ· εἴχομεν ἡμεῖς τάχα ὀλιγώτερον παρὰ τὰ λοιπὰ Ἕθνη λόγον διὰ νὰ στερώμεθα ἐκείνων τῶν δικαίων, ἢ εἴμεθα φύσεως κατωτέρας καὶ ἀχρευστέρας διὰ νὰ νομιζώμεθα ἀνάξιοι αὐτῶν, καὶ καταδικασμένοι εἰς αἰώνιον δουλείαν νὰ ἔρπωμεν ὡς κτήνη καὶ αὐτόματα εἰς τὴν ἄλογον θέλησιν ἐνὸς ἀπηνουῦς τυράννου, ὅστις ληστρικῶς καὶ ἄνευ τινὸς συνθήκης ἤλθιε μακρόθεν νὰ μᾶς καθυποτάξῃ; Δίκαια, τὰ ὅποια ἡ φύσις ἐνέσπειρε βαθέως εἰς τὴν καρδίαν τῶν ἀνθρώπων, καὶ τὰ ὅποια οἱ νόμοι, σύμφωνοι μὲ τὴν φύσιν καθιέρωσαν, ὄχι τριῶν ἢ τεσσάρων, ἀλλὰ καὶ χιλίων καὶ μυρίων αἰῶνων τυραννία δὲν δύναται νὰ ἐξαλείψῃ. καὶ ἂν ἡ βία, ἡ ἰσχὺς πρὸς καιρὸν τὰ καταπλακώσῃ, ταῦτα πάλιν ἀπαλαίωτα καὶ ἀνεξάλειπτα καθ' ἑαυτὰ, ἡ ἰσχὺς ἡμπορεῖ ν' ἀποκαταστήσῃ καὶ ἀναδείξῃ οἷα καὶ πρότερον καὶ ἀπ' αἰῶνων ἦσαν! δίκαια τέλος πάντων, τὰ ὅποια δὲν ἐπαύσαμεν μὲ τὰ ὄπλα νὰ ὑπερασπιζώμεθα ἐντὸς τῆς Ἑλλάδος, ὅπως οἱ καιροὶ καὶ αἱ περιστάσεις ἐπέτρεπον.

Ἀπὸ τοιαύτας ἀρχὰς τῶν φυσικῶν δικαίων ὀρμώμενοι, καὶ θέλοντες νὰ ἐξομοιωθῶμεν μὲ τοὺς λοιποὺς συναδελφούς μας Εὐρωπαϊοὺς χριστιανούς, ἐκινήσαμεν τὸν πόλεμον κατὰ τῶν Τούρκων, μᾶλλον δὲ τοὺς κατὰ μέρος πολέμους ἐνώσαντες, ὁμοθυμαδὸν ἐκστρατεύσαμεν, ἀποφασίσαντες ἢ νὰ ἐπιτύχωμεν τὸν σκοπὸν μας, καὶ νὰ διοικηθῶμεν μὲ νόμους δικαίους, ἢ νὰ χαθῶμεν ἐξ ὀλοκλήρου, κρίνοντες ἀνάξιον νὰ ζῶμεν πλεον ἡμεῖς οἱ ἀπόγονοι τοῦ περικλεοῦς ἐκείνου ἔθνους τῶν Ἑλλήνων ὑπὸ δουλείαν τοιαύτην, ἰδίαν μᾶλλον τῶν ἀλόγων ζώων, παρὰ τῶν λογικῶν ὄντων. Δέκα μῆνες ἤδη παρῆλθον ἀφοῦ ἤρχισαμεν νὰ τρέχωμεν τοῦτο τὸ στάδιον τοῦ Ἐθνικοῦ πολέμου. Ὁ ὕψιστος Θεὸς μᾶς ἐβοήθησε, καίτοι ὄχι ἱκανὰ προπαρασκευασμένους; εἰς τὸ τοιοῦτον μέγα τῶ ὄντι ἐπιχείρημα· τὰ ὄπλα μας ἐφάνησαν πολλαχοῦ νικηφόρα, πλὴν καὶ πολλαχοῦ εὐρον, καὶ εἰσέτι εὐρίσκουσιν ἀντίστασιν ὄχι μικρὰν· περιστάσεις ἐναντίαι μᾶς ἀπῆντησαν, καὶ ταύτας νὰ ἐξομαλίσωμεν ἕως ὥρας ἐνησχολούμεθα. Ὅθεν δὲν πρέπει νὰ φανῇ παράξενον, ἂν ἄχρι τοῦδε ἀνεβάλομεν τὴν πολιτικὴν τῆς Πατρίδος μας διάταξιν, ἂν δὲν ἐπροφθάσαμεν νὰ κηρύξωμεν τὴν ἀνεξαρτησίαν ἡμῶν, καὶ νὰ ἀναφανῶμεν ὡς Ἕθνος ἐνώπιον πάντων τῶν εὐνομουμένων λαῶν καὶ ἀπάσης τῆς Οἰκουμένης. Πρὶν περὶ τῆς φυσικῆς ἡμῶν ὑπάρξεως ὅπως οὖν βεβαιωθῶμεν, ἦτον ἀδύνατον νὰ σκεφθῶμεν καὶ περὶ τῆς πολιτικῆς. Ἔστωσαν λοιπὸν τὰ εἰρημένα εἰς μὲν τοὺς ἄλλους ἱκανὴ ἀπολογία τῆς ἀναβολῆς μας, εἰς ἡμᾶς δὲ παραμυθία διὰ τὴν ἐπικρατήσασαν ἀταξίαν.

Ἦδη δέ, ὅτε αἱ ἐναντίαι περιστάσεις ἤρχισαν νὰ ἐξομαλίζωνται, ἀπε-

φασίσαιμεν, ἢ μᾶλλον ἠναγκάσθημεν νὰ ὀργανίσωμεν καὶ Σύνταγμα Πολιτικὸν τῆς Ἑλλάδος καὶ πρῶτον μὲν κατὰ μέρος, οἷον τὸ τῆς Ἀνατολικῆς Χέρσου Ἑλλάδος, τὸ τῆς Δυτικῆς Χέρσου Ἑλλάδος, τὸ τῆς Πελοποννήσου, τὸ τῶν Νήσων κ.λ. Ἀλλ' ἐπειδὴ ταῦτα ἀπέβλεπον μᾶλλον τὰς μερικωτέρας σχέσεις, καθ' ἃς ἐκάστη τῶν εἰρημένων Ἐπαρχιῶν καὶ Νήσων ὄφειλε νὰ διαταχθῆ καὶ διοικηθῆ, διὰ τοῦτο ἦτον ἀνάγκη πᾶσα ἐπομένως νὰ γενῆ καὶ ἐν ἄλλο Γενικὸν Προσωρινὸν Πολίτευμα, εἰς ὅλα τὰ πράγματα καὶ εἰς ὅλας τὰς ἐσωτερικὰς καὶ ἐξωτερικὰς σχέσεις τῆς Ἑλλάδος ἐπεκτεινόμενον. Πρὸς τούτου τὴν κατασκευὴν καὶ σύνταξιν, αἱ κατὰ μέρος Ἐπαρχίαι καὶ Νῆσοι ἔπεμφαν τοὺς πληρεξουσίους Παραστάτας των· οὗτοι λοιπόν, ἐν Ἐθνικῇ Συνελεύσει σκεφθέντες καὶ μελετήσαντες ἱκανῶς περὶ τῶν κοινῶν πραγμάτων, ὠργάνισαν μίαν Προσωρινὴν Διοίκησιν, καθ' ἣν ἡ Ἑλλὰς ἅπασα μέλλει νὰ κυβερνηθῆ ἐφεξῆς. Ταύτην, καὶ ἀπλῶς μὲν ὡς ἐπὶ τῆς βάσεως τοῦ Δικαίου καὶ τῶν ὀρθῶν Νόμων ἐστηριγμένην, καὶ ἐν μέρει δέ, καθὸ ὠργανισμένην κοινῇ τῶν Ἑλλήνων γνώμῃ, ὀφείλουσιν ὅλοι οἱ λαοί, κάτοικοι τῆς Ἑλλάδος ν' ἀναγνωρίζωσι Μόνην ἔννομον καὶ ἔθνικὴν Διοίκησιν ἀναλόγως προσφερόμενοι.

Τὰ συνιστῶντα τὴν Διοίκησιν Σώματα εἶναι δύο· Τὸ Ἐκτελεστικὸν καὶ τὸ Βουλευτικόν, ἀπὸ τὰ ὁποῖα διορίζεται καὶ τὸ Δικαστικόν, ἀνεξάρτητον ὅμως ἀπὸ ἐκεῖνα διόλου.

Ταῦτα διακηρύττει ἡ Ἐθνικὴ Συνέλευσις πρὸς τὸ Πανελλήνιον, ἐν καὶ μόνον προσεπιφέρουσα, ὅτι αὐτῆς μὲν ἐπεραιώθη τὸ ἔργον καὶ διαλύεται σήμερον. Ἔργον δὲ τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ καὶ χρέος εἶναι νὰ φανῆ εὐπειθῆς καὶ ὑπήκοος εἰς τοὺς Νόμους καὶ τοὺς ἐκτελεστάς Ὑπουργοὺς τῶν Νόμων. Ἕλληνες! εἶπατε πρὸ ὀλίγου ὅτι δὲν θέλετε δουλείαν, καὶ ὁ τύραννος χάνεται καθημέραν ἀπὸ τὸ μέσον σας· ἀλλὰ μόνη ἡ μεταξὺ σας ὁμόνοια καὶ ἀκριβῆς ὑποταγὴ εἰς τὴν Διοίκησιν ἠμπορεῖ νὰ στερεώσῃ τὴν ἀνεξαρτησίαν σας. εἶθε ὁ κραταιὸς τοῦ Ὑψίστου βραχίων ν' ἀνυψώσῃ καὶ ἄρχομένους καὶ ἄρχοντας, τὴν Ἑλλάδα ὀλόκληρον, πρὸς τὴν πάρεδρον αὐτοῦ σοφίαν, ὥστε ν' ἀναγνωρίζωσι τ' ἀληθῆ των ἀμοιβαῖα συμφέροντα· καὶ οἱ μὲν διὰ τῆς προνοίας, οἱ δὲ λαοὶ διὰ τῆς εὐπειθείας, νὰ στερεώσωσι τῆς κοινῆς ἡμῶν πατρίδος τὴν πολύευκτον εὐτυχίαν. Εἶθε! Εἶθε!

Ἐν Ἐπιδαύρῳ τὴν 1ῃ Ἰανουαρίου Α' τῆς Ἀνεξαρτησίας, αὐκβ'

(Ἀκολουθοῦν αἱ ὑπογραφαὶ ὅλων τῶν ἀντιπροσώπων τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους).

Ἄ. Μάμουκα, ἔ.ἀ., Β', 43. — Σ. Τρικούπη, Ἰστ. ἑλλήν. ἐπαν., τ. Β', σ. 287.

Ἄρ. 18.

Ἡ ΠΡΩΤΗ ΕΠΙΣΗΜΟΣ ΚΑΙ ΟΜΑΔΙΚΗ ΔΙΑΚΗΡΥΞΙΣ
 ΤΗΣ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΣ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝ. ΕΘΝΟΥΣ (1 ΙΑΝ. 1822)

Τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος, τὸ ὑπὸ τὴν φρικώδη Ὀθωμανικὴν δυναστείαν, μὴ δυνάμενον νὰ φέρῃ τὸν βαρύτετον καὶ ἀπαραδειγμάτιστον ζυγὸν τῆς τυραννίας, καὶ ἀποσεῖσαν αὐτὸν μὲ μεγάλας θυσίας, κηρύττει σήμερον διὰ τῶν νομίμων Παραστατῶν του, εἰς ἔθνικὴν συνηγμένων Συνέλευσιν, ἐνώπιον Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων, «τὴν Πολιτικὴν αὐτοῦ ὑπαρξίν καὶ ἀνεξαρτησίαν».

Ἐν Ἐπιδαύρῳ, τὴν α' Ἰανουαρίου, ἔτει ,αωκβ', καὶ Α' τῆς Ἀνεξαρτησίας

Ἄ. Μάμουκα, ἔ.ἀ., τ. Β', σ. 15.